DOI https: //doi.org/10.36486/np
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60)

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!
Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 2(60), 2023

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції України від 02.06.2009 № 7446-0-33-09-32)

Відповідно до наказу МОН України
від 15.10.2019 № 1301 журнал «Наука і правоохорона» включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку згідно з додатком 8 (категорія «Б»)

Зареєстровано Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 13082-1966Р від 21.08.2007

Науковий журнал «Наука і правоохорона» внесено до переліку міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного науково-дослідного інституту МВС України
(протокол від 27.06.2023 № 4)

Адреса
01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
http: //naukaipravoohorona.com/

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЕКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.псх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БІЛОУС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРІТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська Республіка)
ГЕЄЦЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т екон. та прогнозування НАН України)
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Верховна Рада України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIS, Paed.Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ШОПІНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Тараса Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ОПРИШКО І .В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів І місце в конкурсі на краще наукове періодичне видання в системі МВС України у 2010 році, ІІ місце у 2011 і 2012 роках та ІІІ місце у 2014 році

За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори статей та їх рецензенти

Київ 2023

DOI https: //doi.org/10.36486/np
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60)

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Let the welfare of the people be the supreme law!
Cicero

NAUKA I PRAVOOKHORONA № 2(60), 2023

Founded in 2007
Issued four times a year
(Letter of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 02, 2009 No. 7446-0-33-09-32)

In accordance with Order
No.1301 of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated October 15, 2019, the journal has been included in the List of special scientific editions of Ukraine, as per Annex 8 (category "B")

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine
State registration certificate series KB No. 13082-1966P dated August 21, 2007

Scientific journal "Nauka i Pravookhorona" included in the list of international database **Index Copernicus International Journals Master List**

Recommended for publication
by the State Research Institute's Academic Council (Record No. 4 dated June 27, 2023)

Adress
4a Ye.Gutsalo Lane, UA-01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
http: //naukaipravoohorona.com/

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief
VERBENSKYI M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
Deputy Editor-in-Chief
MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
Executive Secretary
PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)
ALIEKSIEIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor (Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)
BARKO V.L., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)
HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine)
HULIIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Professor (National Aviation University)
DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynsky NPU)
ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)
KOPYLENKO O.L., Doctor of Turidical Sciences, Full Professor (Verkhovna Rada of Ukraine)
KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republik; EIDV, Slovakia)
KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)
NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)
POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)
YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)
OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder and publisher

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014

The responsibility for the accuracy of the posted materials lies with the authors and their reviewers

Kyiv 2023

DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60) Issue 2(60) 2023

З М І С Т

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Рябий С.М. Особливості діяльності органів НКВС УРСР на звільнених від німецько-нацистських окупантів територіях наприкінці 1941 – у першій половині 1942 років..... 7

Ярмиш О.Н., Греченко В.А., Рябий С.М. «Регульований» голодомор: радянська держава і голод в Україні 1946-1947 рр. 16

Чиснiков В.М., Лелет С.М., Алєксєєва О.В., Кожухар О.В., Якубчик Т.В. Правоохоронні органи України: від проголошення незалежності держави до Революції Гідності (24 серпня 1991 р. – лютий 2014 р.). Хроніка основних подій..... 28

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Адамчук С.В., Царук А.В., Кушнір Я.О. Проблеми співвідношення повноважень військових цивільних адміністрацій та органів місцевого самоврядування..... 46

Близнюк І.В. Окремі риси конфліктів в адміністративному праві 56

Буличева Н.А., Чернега Р.Т., Буличев А.О., Гудаль К.С. Удосконалення правового регулювання у сфері ліцензування торгівлі лікарськими засобами (на прикладі аптечних закладів столиці)..... 62

Голобородько Я.В. Особливості проведення масових заходів у період правового режиму воєнного стану в Україні..... 72

Демедюк С.В. Розбудова національної кіберстійкості та захист критично важливої інформаційної інфраструктури..... 78

Долженков О.Ф., Єліферов О.Б. Напрями вдосконалення законодавчого забезпечення майнових прав організацій мовлення..... 86

Заросило В.О. Питання необхідності зміни функцій військової служби правопорядку Збройних Сил України та заміни її на військову поліцію..... 94

Кардашевський Ю.Р. Збір та поширення інформації у контексті моделі ILP..... 101

Колесник В.А. Поняття і сутність «надзвичайної ситуації» як правової категорії... 110

Мацько В.А., Бочек О.І. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу в Україні..... 121

Рядінська В.О. Правові проблеми надання та отримання благодійної допомоги Україні у криптовалютах..... 130

Свірін М.О., Рябий С.М., Коцюбинська Ю.М. Удосконалення механізмів забезпечення правових гарантій на мирні зібрання в діяльності Національної поліції України..... 140

Смерницький Д.В., Тригубенко М.В. Особливості правового регулювання діяльності технічних комітетів..... 154

Циганов О.Г., Комарницький М.М. Нагальність правового врегулювання процедури відшкодування збитків за втрачене внаслідок бойових дій майно..... 164

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Артюхова В.В. Соціальна обумовленість криміналізації колабораційної діяльності 171

Гаджук О.С. Застосування категорії «система» у кримінальному праві: методологічний аспект..... 184

Користін О.Є., Свиридюк Н.П. Ризик-орієнтований підхід щодо оцінювання загроз у сфері лісового господарства..... 194

Лісниченко Л.В. Науково-правове розуміння громадської безпеки в Україні..... 202

Лубенець І.Г. Детермінанти правопорушень відносно дітей у цифровому середовищі..... 212

Сахарова О.Б., Близнюк І.Л. Виявлення та реагування на кіберінциденти і кібератаки як заходи запобігання кіберзлочинності..... 220

Ярмиш Н.М. Жорстоке поводження з тваринами: питання до статті 299 Кримінального кодексу України..... 232

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ангеленюк А.-М.Ю. Повноваження прокурора під час досудового розслідування кримінальних проступків..... 243

Гаврилюк Л.В., Рибінська А.П. Обчислення строків досудового розслідування кримінальних проступків..... 250

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Агаєв Хусейн. Конституційні основи діяльності судових органів в Азербайджанській Республіці та в Україні..... 261

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Остапович В.П., Барко В.І. Стандартизація адаптованого україномовного опитувальника 16-PF Кеттелла..... 268

РЕЦЕНЗІЇ

Стрельцов Є.Л., Карчевський М.В. Новітнє дослідження причинного зв'язку у кримінальному праві крізь призму правового прагматизму..... 280

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. COMPARATIVE LAW. HISTORY OF LAW AND STATE

Riabyi Serhii. Features of the Activities of the People's Commissariat of Internal Affairs of the USSR in the Territories Liberated from the Nazi Occupants in Late 1941 – the First Half of 1942 7

Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii. «Regulated» Holodomor: The Soviet State and Famine in Ukraine 1946-1947 16

Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana. Law Enforcement Agencies of Ukraine: from the Declaration of State Independence to the Revolution of Dignity (August 24, 1991 – February 2014). Chronicle of Key Events 28

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCIAL LAW

Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav. Problems of the Interrelation between the Powers of Civil-Military Administrations and Relevant Local Self-Government Bodies 46

Blyzniuk Ihor. Certain Features of Administrative Law Conflicts 56

Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna. Improvement of the Legal Regulation in the Area of Licensing for Trade of Medicinal Products (on the Example of Pharmacies in the Capital) 62

Holoborodko Yaroslav. Peculiarities of Conducting Mass Gatherings under the Legal Regime of Martial Law in Ukraine 72

Demediuk Serhii. Development of National Cyber Resilience and Protection of Critical Information Infrastructure 78

Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr. Improvement of Legislative Support for the Property Rights of Broadcasting Organizations 86

Zarosylo Volodymyr. The Question of the Necessity of Changing the Functions of the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine and Replacing it by the Military Police 94

Kardashevskyi Yurii. Gathering and Sharing of Information in the Context of the ILP Model 101

Kolesnyk Victoriia. The Concept and Essence of "Emergency Situation" as a Legal Category 110

Matsko Vita, Bochek Oksana. Normative and Legal Regulations Applying Police Coercive Measures in Ukraine 121

Riadinska Valeriia. Legal Problems of Giving and Receiving Charitable Aid to Ukraine in Cryptocurrencies 130

Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia. Improvement of Mechanisms for Ensuring Legal Guarantees to Peaceful Assemblies in the Activities of the National Police of Ukraine 140

Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna. Legal Regulation of the Technical Committees and Their Regulatory Activity 154

Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola. Urgency of Legislative Regulation for Compensation of Damages to Property Lost as a Result of Hostilities in the Post-War Period 164

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Artiukhova Valeriia. Social Conditioning of the Criminalization of Collaborative Activities..... 171

Hadzhuk Olena. Application of the Category "System" in Criminal Law: Methodological Aspect..... 184

Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia. Risk-Based Approach to Forestry Threat Assessment..... 194

Lisnichenko Liliia. Scientific-Legal Insight of Public Safety in Ukraine..... 202

Lubenets Iryna. Determinants for the Offences against Children in the Digital Environment..... 212

Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor. Identifying and Responding to Cyber Incidents and Cyberattacks as Cybercrime Prevention Measures..... 220

Yarmysh Nataliia. Cruelty to Animals: Questions to the Article 299 of the Criminal Code of Ukraine..... 232

CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSICS. FORENSIC EXPERTISE. OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITY

Anheleniuk Anna-Mariia. Authority of the Prosecutor in the Course of Pre-Trial Investigation to Criminal Offenses..... 243

Havryliuk Liudmyla. Calculation of Pre-Trial Investigation Periods for Criminal Offences..... 250

CONSTITUTIONAL LAW. MUNICIPAL LAW

Ahaiev Khusein. Constitutional Bases of Judicial Activity in the Republic of Azerbaijan and Ukraine..... 261

LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym. Standardization of the Adapted Ukrainian-Language Cattell Questionnaire..... 268

REVIEWS

Streltsov Yevhen, Karchevskyi Mykola. The Newest Research on Causation in Criminal Law through the Prism of Legal Pragmatism..... 280

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 94(477) «1941/1942»

Рябий Сергій Михайлович,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7854-4193

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НКВС УРСР НА ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД НІМЕЦЬКО-НАЦИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ ТЕРИТОРІЯХ НАПРИКІНЦІ 1941 – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1942 РОКІВ

У статті розглядаються історико-правові аспекти діяльності органів НКВС УРСР під час німецько-радянської війни на одному із переломних етапів розвитку держави та суспільства на звільнених від німецько-нацистських окупантів територіях наприкінці 1941 – першій половині 1942 років. На основі аналізу архівних відомчих нормативних та звітних матеріалів розкриваються завдання, що ставилися перед органами системи НКВС УРСР у зв'язку зі звільненням окремих територій. Підкреслюється актуальність вивчення та можливе використання позитивного досвіду минулого в сучасних умовах.

Ключові слова: *німецько-радянська війна, звільнені території, органи НКВС, діяльність, наказ, директиви.*

Обґрунтовуючи актуальність звернення до визначених у назві статті питань, автор цілком підтримує думку, висловлену нещодавно знаними вітчизняними фахівцями у сфері історії правоохоронних органів професорами О.Н. Ярмишем і В.А. Греченком: «Якщо розглядати тисячолітню історію органів охорони правопорядку в цілому, – пишуть науковці, – то найбільший науковий та практичний інтерес серед усіх періодів їхньої діяльності становлять переломні етапи розвитку держави та соціуму. Тому аналіз саме цих періодів дає змогу більш глибоко та всебічно виявити, переосмислити та узагальнити роль і місце зазначених органів у загальній ґенезі держави та її інституцій, виявити кореляцію між викликами конкретного часу та перетвореннями у діяльності цих органів» [1, с. 5–6].

Саме таким періодом, який потребує уваги дослідників, можна вважати час німецько-радянської війни 1941–1945 рр. Різні аспекти організації та діяльності НКВС УРСР та його складових (органів держбезпеки, міліції, військ тощо) у воєнні роки докладно розглядалися в дисертаціях В.Т. Окіпнюка, С. А. Саблука, О.М. Калюка, Д.Б. Лабоженка, О.В. Пристайко, книгах і статтях О.М. Бандурки, В.А. Греченка, О.Н. Ярмиша та

© Riabyi Serhii, 2023

інших науковців. Проте, на нашу думку, далеко ще не всі «лакуни» вітчизняної історії воєнної доби закриті, досліджені достатньо глибоко.

Прикладом може бути широкий комплекс найскладніших проблем, що стояли перед державою в процесі звільнення українських земель від німецько-нацистських окупантів та їх сателітів. Переважна більшість наявних наукових розвідок стосується періоду 1943–1944 років. І це зрозуміло: саме тоді під рішучим наступом радянських військ була звільнена повністю територія республіки. Однак не слід забувати, що перший досвід діяльності на деокупованих територіях УРСР здобувався ще наприкінці 1941 – в першій половині 1942 років, як наслідок великого наступу під Москвою, контрудару під Ростовом та низки інших операцій Червоної армії. Діяльність державного апарату, в тому числі органів НКВС, в ході цих подій висвітлена у науці дуже мало. Така історіографічна ситуація стала результатом низки чинників: передусім, за радянських часів, з цілком зрозумілих причин ідеологічного характеру, аж ніяк не підтримувалися з боку влади спроби науковців досліджувати початковий період війни з воєнними поразками, колосальними втратами територій та всім іншим «негативом». По-друге, в силу надзвичайно складних умов першого етапу воєнного лихоліття не сформувався належний репрезентативний корпус архівно-документальних джерел, який достатньою мірою відбивав би організацію та діяльність органів НКВС УРСР у другій половині 1941 року та упродовж наступного року. Щоб уявити собі реальну ситуацію тих часів, достатньо просто назвати місця дислокації республіканського наркомату: з початку війни – Київ, з вересня 1941 року – Харків, з кінця жовтня – м. Старобільськ та с. Мілове Ворошиловградської обл., липень 1942 року – Ворошиловград, із серпня – м. Енгельс Саратовської обл. (РРФСР). Не сприяла системному накопиченню, концентрації і відповідному зберіганню відомчої документації наступна обставина: протягом 1941–1953 років наркомати (міністерства) внутрішніх справ та державної безпеки неодноразово розділялися, а потім знову об'єднувалися (і кожного разу – причому не завжди продумано – ділилися не тільки службові будівлі, інше майно, особовий склад, а й архіви).

Отже, зважаючи на зазначене, намагатися всебічно висвітлити роботу органів НКВС УРСР у початковий період війни – справа дуже непроста. Тим не менш, це варто робити. І не тільки заради усунення ще однієї «білої плями» у нашій історії. Це треба й для вивчення та можливого використання досвіду минулого в сучасних умовах: адже проблеми, з якими нині стикаються наші спецслужби, поліція, Національна гвардія, інші правоохоронні органи при звільненні від російських окупантів українських територій, багато в чому схожі з тим, що мало місце на нашій землі наприкінці 1941 – початку 1942 років, за результатами перших контрнаступальних операцій радянських військ.

Автор поставив собі за мету на основі аналізу опублікованих та віднайдених в архівах відомчих нормативних і звітних матеріалів розкрити нові завдання, що ставилися перед органами системи НКВС УРСР у зв'язку зі звільненням окремих територій від окупантів, та деякі результати їх виконання наприкінці 1941 – у першій половині 1942 років. Перш ніж переходити до конкретного розгляду поставленої проблеми, доцільно охарактеризувати структуру та реальний стан центрального апарату республіканського наркомату на початок досліджуваного періоду. Слід наголосити, що на перебудову цен-

© Riabyi Serhii, 2023

трального апарату та місцевих органів, переміщення кадрового складу кардинальний вплив справляли зміни обстановки на фронті, несподівані прориви ворожих військ, величезні територіальні втрати. Особливо негативні наслідки мала катастрофічна поразка радянських військ під Києвом і далі східніше у вересні – жовтні 1941 року. Достатньо сказати, що в цей період опинилися в оточенні нарком В.Т. Сергієнко, його заступники Т.А. Строкач, Р.В. Крутов та І.І. Горбенко, виходили вони на радянську територію у різні терміни, кожний своєю дорогою. Взагалі з 1835 співробітників НКВС УРСР, які опинилися в оточенні у вересні 1941 р., на 15 листопада вдалося вийти та прибути у розпорядження наркомату лише 388 чол. [2, с. 22; 1, с. 9].

Станом на листопад 1941 р. реорганізований апарат НКВС УРСР мав у своєму складі: 1-е управління, яке займалося розвідувальною діяльністю. До штату підрозділу входило 54 особи. Залежно від ситуації, яка складалася в умовах воєнного стану, управління збільшувалося до 110–120 осіб та підлягало використанню у роботі з проведення розвідки на території супротивника. Зокрема, близько 80 співробітників використовувались у роботі оперативно-розвідувальних груп, які перебували безпосередньо на лінії фронту з дислокацією по місцю розташування штабів армій, а близько 40 осіб перебували у місці дислокації апарату НКВС УРСР і мали здійснювати координацію роботи зазначених груп. 2-ге управління – виконувало функції із контррозвідувальної діяльності. До його штату входило близько 120 співробітників. Управління зберігалось повністю і використовувалось безпосередньо на лінії фронту, створюючи контррозвідувальні групи при штабах армій. Для координації їхньої діяльності в апараті НКВС УРСР залишалось 35–40 співробітників. 4-й відділ займався організацією та діяльністю партизанських загонів. Його штат становив 48 осіб і в подальшому збільшувався до 80 співробітників. Місцем дислокації був штаб Південно-Західного Фронту. 4-й спецвідділ (урядового зв'язку) – штат у кількості 17 співробітників повністю зберігався. 3-е управління (секретно-політичне), на яке покладалось оперативне обслуговування об'єктів, що збереглися, але були евакуйовані на території інших республік СРСР. Також до складу НКВС УРСР входили: Головне управління міліції, управління таборів і колоній, адміністративно-господарське управління, 1-й спецвідділ (обліково-статистичний), 2-й спецвідділ (радіорозвідка та радіоконтррозвідка), 5-й спецвідділ (шифрувальної та дешифрувальної роботи), відділ кадрів, фінансовий відділ. Указані підрозділи в цілому використовувались за призначенням, але їхні штати були значно скорочені. Підлягали ліквідації Управління пожежної охорони, тюремне управління, 3-й спецвідділ (зовнішнього спостереження) [1, с. 7; 2, с. 21–22]. Продовжували працювати (хоч у зміненому вигляді і зі значним кадровим некомплектом) Управління НКВС по Ворошиловградській, Сталінській та Харківській областях).

У розглядуваний період, у результаті катастрофічних воєнних невдач СРСР, залишення при відступі величезних територій з багатомільйонним населенням, великими промисловими ресурсами, над самим сталінським режимом нависла смертельна небезпека, тож влада була змушена піти на серйозні зміни, зокрема послабити політику масових політичних репресій, що складала суть діяльності НКВС у 30-х роках. На перший план висунулися завдання рішучої боротьби зі справжнім ворогом. Про це свідчить і

© Riabyi Serhii, 2023

зміст нормативних документів про завдання органів НКВС на звільнених від окупантів територіях.

Першим з них був наказ наркома внутрішніх справ СРСР Л.П. Берії від 12 грудня 1941 року, в якому він вимагав від начальників Управлінь НКВС прифронтових областей «з метою відновлення революційного порядку та організації оперативно-чекістської роботи» у звільнених місцевостях «негайно комплектувати відповідні міські, районні відділи (відділення) НКВС». На допомогу їм слід було виділяти належну кількість військ НКВС. При вступі на звільнену територію органи НКВС мали організувати «виявлення та вилучення» агентури німецьких розвідувальних органів, яку буде залишати противник для підривної роботи в радянському тилу. Для цього нарком вважав за необхідне, зокрема, «через агентів, інформаторів, партизан, а також чесних громадян встановити та заарештувати зрадників і провокаторів, як тих, що перебували на слубі у німецьких властей, так і тих, хто сприяв їм у проведенні активних заходів і переслідування партійно-радянського активу і чесних радянських громадян». Берія також вимагав від органів НКВС «організувати охорону громадського порядку, боротьбу з бандитизмом, грабежами і спекуляцією», із залученням, за необхідності, виділених військ НКВС. Особливу увагу слід було приділити, разом з транспортними відділами НКВС, безпеці руху поїздів. Вимагалось також при кожному відділі НКВС «організувати тюремні приміщення і налагодити роботу міліції» [2, с. 113]. Окремо ставилось завдання з виявлення та вилучення у населення вогнепальної зброї і радіоапаратури. Разом із агентурно-інформаційною роботою слід було «негайно розгорнути слідчу роботу щодо осіб, причетних до антирадянської діяльності, яких негайно заарештовувати і віддавати до суду». Перед начальниками відділів кадрів НКВС СРСР та НКВС–УНКВС відповідних республік, країв та областей ставилося завдання «мати підготовлений резерв співробітників для забезпечення своєчасного формування органів НКВС місцевостей, що звільнялися від противника» [2, с. 113–114].

Вимоги союзного НКВС уже через кілька днів (16 грудня) були конкретизовані у директиві за підписом заступника наркома внутрішніх справ УРСР Савченка. Важливою особливістю цього документа є детальне розкриття підготовчих заходів з тим, щоб діяльність новостворюваних органів НКВС могла бути розгорнута на звільнених територіях негайно (цьому мала передувати різнобічна копітка робота з організаційного, кадрового, інформаційного забезпечення) [2, с. 115–116]. У директиві здійснена спроба викласти більш-менш систематично «основні завдання міських та районних апаратів на звільненій від противника території» – від «негайного вжиття заходів, що забезпечують революційний порядок і нормальну роботу партійних, радянських і громадських організацій та установ» до «виявлення залишених фашистами в диверсійних цілях зброї, закладених мін, отруєних питних джерел і продуктових баз та складів». І, хоч цей перелік, на нашу думку, ще не був досконалим (у подальшому він доповнювався), варто звернути увагу на деякі позиції. Окремо наголошувалось, що при виявленні «всіх ворожих елементів» мати на увазі «можливість залишення німцями на нелегальному становищі своєї агентури з оунівців-західників, українських націоналістів інших районів УРСР та інших антирадянських осіб (церковників, сектантів тощо)». Заслуговує на

© Riabyi Serhii, 2023

увагу і завдання «виявляти і за можливістю обов'язково документувати (шляхом опитування очевидців і постраждалих, фотографування, складання актів та ін.) всі найбільш характерні факти звірств, розбою, насильства, грабежу, що мали місце з боку фашистських окупантів».

Щодо виконаної роботи і стану справ на звільненій території, Савченко вимагав повідомляти йому щоденно спеціальними доповідними записками, а в п'ятиденний термін – плани заходів із зазначенням наявності та зазначеної розстановки оперативних сил [2, с. 116–117].

Ще один, на нашу думку, найбільш значущий документ цієї серії, в якому сформульовані завдання органів НКВС на звільнених територіях у досліджуваний період, – це видана 18 лютого 1942 року директива НКВС СРСР за підписом заступника наркома В.М. Меркулова. Вона багато в чому відрізняється від аналізованих вище документів – і за обсягом (набагато більша), і за змістом. Директива опублікована у 2016 році у восьмитомному виданні «Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017)» [2, с. 145–151], проте не повністю. Нам вдалося віднайти повний текст директиви в Державному галузевому архіві Служби безпеки України [3, ф.16, спр. 526, арк. 10–14 зв.]. На цей текст ми й будемо посилатися далі.

Перше, на що слід звернути увагу при вивченні директиви, – враження, що при її підготовці вже був максимально врахований досвід роботи органів НКВС за попередні два місяці. Документ призначався наркомам внутрішніх справ УРСР і БРСР, начальникам прифронтових Управлінь НКВС та транспортних відділів, а також керівникам оперативних управлінь НКВС СРСР (контррозвідувального, секретно-політичного, транспортного та деяких інших). У першому пункті першого розділу директиви відповідним республіканським наркоматам і УНКВС наказувалося «услід за вигнанням окупантів … разом із відновленням постійного апарату НКВС у звільнених містах і районах, негайно направляти в ці міста і райони заздалегідь підготовлені оперативно-чекістські групи НКВС-УНКВС, із завданням очищення їх від ставлеників і посібників окупантів, виявлення агентури німецьких розвідувальних органів і організації проти них активних контррозвідувальних заходів». Мабуть, ураховуючи вже наявний негативний досвід поспішності і неузгодженості дій між територіальними органами НКВС і відповідними Особливими відділами, керівництво союзного наркомату вимагало: «оперативно-чекістську роботу в звільнених містах і районах розгортати за взаємною попередньою домовленістю».

Другий пункт директиви чітко встановлював: «Роботу в звільнених містах і районах розпочинати з арештів усіх раніше виявлених ставлеників і активних посібників німців, зі встановлення зв'язку з агентурою, що залишена і залишилася на тимчасово окупованій території, з опитування заявників і місцевих жителів».

Далі йшло застереження, яке було, швидше за все, висновком із попередніх невдач та помилок: «При відновленні зв'язку з агентурою, враховувати можливість її перевербовування німцями. Тому, перш ніж встановлювати з цією агентурою довірчо-ділові стосунки, необхідно ретельно її перевіряти, з'ясувавши, як конкретно поводився при німцях кожен агент».

© Riabyi Serhii, 2023

Щоб дати реальне уявлення щодо характеру і обсягів роботи «чекістів» на звільнених територіях, варто навести повністю перелік тих категорій, яких треба було «слідством у справах заарештованих ставлеників німців, опитуваннями агентури, заявників і місцевих жителів» встановлювати і брати на облік:

«а) особовий склад розвідувальних, контррозвідувальних, поліцейських і адміністративних німецьких органів, що діяли на тимчасово захопленій супротивником території, із зазначенням настановчих даних і прикмет кожної особи;

б) власників і мешканців будинків, у яких розміщувалися згадані вище органи і мешкали їх офіційні співробітники або розвідники, а також їх обслуговуючий персонал;

в) агентури німецької військової розвідки, гестапо і таємної польової поліції, залишеної в цьому місті-районі або перекинутої раніше німцями в наш тил: резидентів, агентів-розвідників, диверсантів, терористів, радистів, зв'язківців, власників явочних квартир, провідників і переправників;

г) членів магістратів, місцевих самоуправлінь, старост, службовців поліції і інших адміністративних німецьких органів;

д) зрадників батьківщини, зрадників, провокаторів і німецьких посібників, що сприяли окупантам в проведенні різного роду заходів (виявлення комуністів, партизан, військовослужбовців Червоної Армії, вилучення у населення продовольства, фуражу, худоби, теплого одягу тощо);

е) учасників контрреволюційних білогвардійських та націоналістичних організацій, створених німцями;

ж) учасників створених німцями банд, які використовувалися для охорони населених пунктів, виконання каральних і реквізиційних функцій із виявлення і затримання партизан і військовослужбовців Червоної Армії, що втекли з полону і вийшли з оточення, а також для бандитських нальотів у нашому тилу;

з) власників радіостанцій, складів продовольства і боєприпасів, залишених німцями в нашому тилу для своєї агентури і бандитських груп;

і) членів і кандидатів ВКП(б) і ВЛКСМ, що пройшли реєстрацію у німців;

к) жінок, що вийшли заміж за офіцерів, солдатів і чиновників німецької армії;

л) власників притонів і будинків розпусти;

м) усіх без виключення осіб, що служили в створених німцями установах і підприємствах, незалежно від роду обов'язків (виключаючи насильно мобілізований контингент), а також усіх осіб, що добровільно робили послуги німцям, якого б характеру ці послуги не були;

н) осіб, що добровільно пішли з німцями, членів їх сімей і зв'язки, що залишилися на нашій території».

Усі зазначені в пунктах: «а», «б», «г», «д», «е», «ж», «з», «к», «л» підлягали негайному арешту.

«Дрібних службовців», створених німцями установ і організацій (опалювачів, прибиральниць, сторожів, рядових канцелярських службовців), рекомендувалося заарештовувати лише за наявності матеріалів про зрадницьку роботу з їх боку при німцях. Інших осіб, що підлягали обліку, слід було забезпечити агентурним спостереженням.

© Riabyi Serhii, 2023

Осіб, згаданих у п.п. «б», треба було ретельно допитати «на предмет виявлення офіційних співробітників розвідки і радянських громадян, які відвідують развідоргани і квартири офіцерів розвідки».

До директиви додавався спеціальний перелік питань, якими слід було керуватися при роботі з агентурою, опитуваннях населення і слідстві у справах заарештованих.

Особлива увага в директиві приділялася комуністам і комсомольцям, які пройшли під час окупації реєстрацію. Слід було організувати допит усіх цих осіб. «При допиті кожного з них з'ясувати, чому він залишився у німців, що спонукало його піти на реєстрацію, про що його німці запитували, кого він видав, чи пропонували німці йому співпрацювати з ними в тій або іншій формі. Якщо допитуваного викрили у співпраці з німцями, то його необхідно заарештувати і вести слідство на з'ясування усіх обставин справи».

Директива вимагала від керівників органів НКВС організувати за допомогою частин військ НКВД і міліції «ретельну перевірку усіх підвальних, горищних і складських приміщень (у тому числі і в зруйнованих будівлях) в населених пунктах і віддалених від них будовах на предмет виявлення залишених німцями радіостанцій, складів продовольства, зброї і боєприпасів, забезпечивши при цьому необхідну обережність, враховуючи можливість мінування цих приміщень німцями» [3, арк. 10–11].

Загалом директива містить широке коло питань, пов'язаних з організацією контррозвідувальної роботи в умовах війни (що потребує спеціального дослідження). Але хотілося б звернути увагу на таке: як НКВС поступово повертається до «улюблених сюжетів» політичного сиску, в порівнянні з попередніми документами, їх стає значно більше. Наприклад, 7-й пункт першого розділу прямо вимагає: «З'ясувати, яка конкретна робота проводилася в районі або місті російською білоеміграцією, їх спілками і товариствами (НТСНІ, РОВС, РФС, БРП і так далі), чи були випадки приїзду колишніх поміщиків, дворян й іншого білогвардійського елементу, виявити і узяти в активну розробку їх зв'язки».

А далі, на прикладі наступного пункту, вже спостерігаємо за поверненням до «класики» чекістських інтересів: «Відновити облік і забезпечити агентурну розробку троцькістів, правих, колишніх членів антирадянських політпартій, виключених із ВКП(б), буржуазних націоналістів, представників колишньої царської адміністрації тощо. Через агентуру по цих контингентах з'ясувати, в чому виражалася їх практична ворожа робота перед приходом німців, під час панування німецьких загарбників, у чому вона виражається нині. При отриманні конкретних даних про це – винних осіб заарештовувати».

Не оминули увагою і «церковників та сектантів». Але в цьому питанні в умовах війни енкаведисти мали діяти обережніше, ніж у довоєнні роки. З одного боку, Меркулов вимагав: «Керівників і активістів церковно-сектантських організацій, у тому випадку, якщо вони виступали прямими німецькими пособниками, заарештувати і вести відносно їх належне слідство». Водночас наказувалося «через агентуру з'ясувати настрої місцевого населення, у тому числі вірян, у зв'язку з церковними заходами німців, щоб за цими матеріалами можна було визначити правильну лінію відносно подальшого існування відкритих німцями церков і сектантських молитовних будинків. У зв'язку з цим,

© Riabyi Serhii, 2023

питання арешту служителів культу і закриття церков, відкритих німцями, без узгодження з 3-м Управлінням НКВС СРСР не вирішувати» [3, арк. 11 зв.].

Останній розділ директиви стосувався форм та періодичності звітності щодо її виконання: «У міру накопичення матеріалів, але не рідше як один раз на декаду, по кожному звільненому від окупантів місту-району представляти в НКВС СРСР доповідні записки із таких питань: 1. Становище в місті-районі за окупантів. 2. Становище в місті-районі після вигнання окупантів. 3. Підсумки оперативно-чекістської роботи. Кожний розділ містив відповіді на широке коло конкретних питань.

Слід було «разом із доповідними записками надсилати виявлені і вилучені найцікавіші документи, що характеризують діяльність окупантів. За найцікавішими справами викритої агентури супротивника і контрреволюційних формувань представляти у відповідні управління НКВД СРСР окремі повідомлення із зазначенням запланованих і вжитих заходів у цих справах» [3, арк. 13 зв., 14 зв.].

Таким чином, аналіз трьох керівних відомчих документів НКВС (наказу НКВС СРСР від 12 грудня 1941 р., директиви НКВС УРСР від 16 грудня 1941 р., директиви НКВС СРСР від 18 лютого 1942 р.) свідчить, що союзний і республіканський наркомати у вкрай складних умовах війни досить оперативно відреагували на появу нового на той час явища – «звільнені від окупантів території» (як результат контрнаступальних операцій радянських військ наприкінці 1941 – на початку 1942 рр.), забезпечивши швидке відновлення органів влади, зокрема органів НКВС, діяльність яких на той час була спрямована здебільшого на виконання завдань боротьби із загарбниками. Директива НКВС СРСР від 18 лютого 1942 року була підготовлена з урахуванням накопиченого на той час досвіду діяльності органів НКВС на звільнених територіях. Цей досвід потребує подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярмиш О.Н., Греченко В.А. Діяльність міліції УРСР у листопаді 1941 – середині січня 1942 років. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2022. № 3. С. 5–15.

2. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи (1917–2017): наук. видання. Т. 5. НКВС–МВС радянської України у Другій світовій війні та в повоєнний період сталінської диктатури (22 червня 1941 р. – 5 березня 1953 р.). Харків, 2016. 980 с.

3. Галузевий державний архів СБУ. Ф. 16. Спр. 526. Арк. 10–14 зв.

REFERENCES

1. *Yarmysh O.N., Hrechenko V.A*. (2022). Diialnist militsii URSR u lystopadi 1941 – seredyni 1942 rokiv. “Activity of the police of the Ukrainian SSR in November 1941 – mid-January 1942”. Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine. №. 3. P. 5-15 [in Ukrainian].

2. “Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Events, Leaders, Documents (1917-2017)”: a scientific publication. Vol. 5. The People’s Commissariat of Internal Affairs –the Ministry of Internal Affairs of Soviet Ukraine in the Second World War and the Postwar Period of Stalin’s Dictatorship (June 22, 1941 - March 5, 1953). Kharkiv, 2016. 980 p. [in Ukrainian].

3. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv SBU. “Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine”. File 16. Case 526. Application 10-14 [in Ukrainian].

© Riabyi Serhii, 2023

UDC 94(477) «1941/1942»

Riabyi Serhii,
Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of the State Research Unstitute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7854-4193

FEATURES OF THE ACTIVITIES OF THE PEOPLE'S COMMISSARIAT OF INTERNAL AFFAIRS OF THE USSR IN THE TERRITORIES LIBERATED FROM THE NAZI OCCUPANTS IN LATE 1941 - THE FIRST HALF OF 1942

The article deals with the historical and legal aspects of the activity of the bodies of the People's Commissariat of Internal Affairs (hereinafter – PCIA) of the Ukrainian SSR during the Great Patriotic War, one of the turning points in the development of the state and society in the territories liberated from the Nazi occupiers in late 1941 – the first half of 1942. The author analyzed the normative and reporting materials of the archival departments. It shows the complexity of the tasks, which the bodies of the PCIA system of the Ukrainian SSR had to face after the liberation of certain territories from the Nazi occupants. In the course of analyzing published and found in the archives departmental normative and reporting materials, new aspects of the tasks that were set before the bodies of the PCIA system of the Ukrainian SSR in connection with the liberation of certain territories from the occupants, and some results of their implementation in late 1941 – the first half of 1942 are revealed. During the period in question, the Union of Soviet Socialist Republics suffered catastrophic military failures, leading to the abandonment of territories with millions of inhabitants and vast industrial resources. As a result, the Stalinist regime was in mortal danger, and the authorities were forced to make significant changes. In particular, they had to curtail the policy of the masses, which was the essence of the PCIA in the 1930s. The tasks of resolute struggle against the real enemy came to the fore. This is also proved by the content of the normative documents quoted in the article on the tasks of the PCIA bodies in the territories liberated from the occupiers. It is important that the study of these materials provides a basis for the possible use of the experience of the past in modern conditions: after all, the problems that our special services, police, National Guard, and other law enforcement agencies are currently facing in the liberation of Ukrainian territories from the Russian occupiers are in many ways similar to what took place in our country in late 1941 and early 1942.

Keywords: German-Soviet war, liberated territories, PCIA bodies, activities, orders, directives.

Отримано 16.06.2023

© Riabyi Serhii, 2023

УДК 94 (477.86)«46/47»:304:314.42

Ярмиш Олександр Назарович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент НАПрН України, ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4811-4520
Греченко Володимир Анатолійович,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України, ХНУВС,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6,
м. Харків, Україна
ORCID ID 0000-0002-6046-0178
Рябий Сергій Михайлович,
кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7854-4193

«РЕГУЛЬОВАНИЙ» ГОЛОДОМОР: РАДЯНСЬКА ДЕРЖАВА І ГОЛОД В УКРАЇНІ 1946–1947 РР.

Розкриваються основні аспекти актуальності теми голоду в Україні у 1946–1947 рр., зважаючи на глобальну продовольчу проблему у світі, а також як однієї із найтрагічніших сторінок в історії України. Наголошується, що сучасні російські історики відійшли від наукових принципів при вивченні цієї проблеми, перейшовши, в умовах широкомасштабної російської агресії проти України, на пропагандистські штампи неоімперської ідеології. Документи свідчать, що в роки голоду повною мірою були продемонстровані такі негативні риси радянського державного апарату, в тому числі і МВС–МДБ, як безініціативність, неповороткість, бездушність, неприхований цинізм стосовно маси населення, невміння прогнозувати розвиток ситуації і спрацьовувати «на випередження».

Ключові слова: *Україна, 1946–1947 роки, тоталітарний режим, репресії, голод, смертність населення, повоєнна розруха.*

У дослідженнях фахівців у сфері продовольчої безпеки та виробництва харчових продуктів досить часто цитується влучний вислів відомого американського вченого Маріона Енстмінгера. Він заслуговує на те, щоб і ми навели його з метою привернути увагу суспільствознавців, зокрема істориків, юристів, політологів. «Продукти харчування, – наголошував дослідник, – це і відповідальність, і зброя. Відповідальність, тому що одним із найважливіших прав є право на харчі і їх вживання в достатку. З іншого боку, – це зброя, оскільки в політиці та економіці продукти харчування відіграють вели-

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

чезну роль і мають більшу силу, аніж кулі або нафта» [1]. Важко не погодитись з цією думкою, зважаючи на неухильне загострення продовольчої кризи в глобальному масштабі упродовж останніх десятиліть, особливо в контексті сьогоднішніх драматичних подій навколо «зернового коридору» в Чорному морі.

Не викликає сумнівів, що в пошуках ключа для розв'язання однієї з найгостріших проблем людської цивілізації – попередження та подолання голоду – науковці мають звертатися і до минулого, задля виявлення і використання в сучасних умовах позитивного досвіду, з одного боку, і розкриття й врахування досвіду негативного, виведення з нього історичних уроків, – з іншого. Для нашого народу і вітчизняної науки ці питання мають особливе значення, бо протягом лише першої половини XX століття Україна пережила три масових штучних голодомори, які мали катастрофічні наслідки для сільського господарства, демографічного розвитку та ментального здоров'я українців. При цьому сталося так, що масовий голод 1946–1947 рр. опинився значною мірою в «історичній тіні» двох інших трагедій – голоду 1921–1923 рр. і особливо – Великого голодомору 1932–1933 рр., поступаючись їм і за територіальними межами, і за масштабами людських втрат, і за іншими наслідками.

Мета статті полягає в комплексному аналізі передумов, причин та наслідків голоду 1946–1947 рр. в Україні, з'ясуванні загального та особливого в цьому трагічному процесі, критичному переосмисленні у цьому аспекті, з історико-правового погляду, вітчизняних та зарубіжних публікацій, а також архівних джерел.

Післявоєнний голод має істотно меншу за обсягом історіографію, ніж попередні голодомори, про які вже згадувалося. Перша, ще доволі боязка, згадка про голод з'явилася в радянській науковій літературі лише у 1988 р., у колективній багатотомній праці з історії селянства [2, с. 182–183]. У 1989 р. зі статтею «Жорстокий хліб: Про становище колгоспного селянства на Україні у перші повоєнні роки» виступив І. Кожукало [3, с. 18–21].

Вирішальне значення для справжньої дослідницької розробки «заборонених» тем, у тому числі історії голодоморів, мали втрата Компартією монополії на владу, звільнення науки від ідеологічних кайданів, розпад СРСР і «архівна революція», що розкрила перед науковцями двері архівосховищ із раніше невідомими джерелами. У науковому співтоваристві розгорнулися дискусії щодо причин, масштабів, демографічних наслідків голоду 1946–1947 рр. У 1996 р. вийшла перша велика робота, присвячена цій темі в масштабах всього Радянського Союзу. Її автором став російський історик В.Ф. Зіма [4]. Виходу монографії передувала публікація автором серії журнальних статей у 1993–1995 рр. В основі його праць лежали неопубліковані архівні документи, розсекречені в кінці 80-х – на початку 90-х рр. Автором досить докладно показані причини, масштаби, тяжкість лиха, що охопило не тільки області, постраждалі від посухи, а й відбилося на всій території країни. Дослідник розкрив одну з характерних рис післявоєнного голоду: на відміну від попередніх подібних лих – початку 20-х років та 1932–1933 рр., цього разу жертвами стало не тільки сільське, а й міське населення. З моменту виходу в світ і дотепер книга В.Ф. Зіми є предметом дискусій. Основним пунктом суперечок є висновок щодо «рукотворного характеру» голоду, котрий відбувся, як наголошує автор, з

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

вини правлячих структур усіх рівнів (при цьому автор враховував і вплив об'єктивних чинників – післявоєнних труднощів, посухи 1946 р.).

Що стосується вітчизняної історіографії, то вона стала активно формуватися вже з самого початку 1990-х років (статті А.Л. Перковського, С.І. Пирожкова, І.П. Кожукала, І.М. Маковійчука, Ю.Г. Пилявця, С.В Кульчицького, О.М. Веселової, Ю.І. Шаповала та ін.). У наступні роки роботи письменників, публіцистів, а найбільше – дослідників-істориків дали поштовх до висвітлення трагічної теми. Більше можливостей для дослідження цієї проблеми науковці отримали останнім часом із вільнішим доступом до засекречених раніше архівних фондів.

Важливе значення мав вихід наприкінці 1996 р. збірника «Голод в Україні 1946–1947 рр.: Документи і матеріали» [5] – першого в українській та світовій історіографії документального видання про післявоєнне лихоліття в Україні. Документи розкривають механізм творення голоду, тотального викачування хліба, вивіз зерна з України, несплату праці колгоспників, стягнення з них непосильних податків, репресії щодо населення тощо. Важливими подіями стали міжнародні та всеукраїнські наукові конференції на визначення роковин голодоморів в Україні. Наразі можна констатувати, що переважна більшість вітчизняних дослідників вважають голод 1946–1947 років штучно організованим владою, низка науковців – свідомим геноцидом українського народу. Загалом, можна погодитись з відомою (на жаль, вже покійною) дослідницею О.М. Веселовою, що «вже чимало зроблено у справі вивчення цієї чорної плями в історії українського народу» [6, с. 27–34].

За кордоном, певна річ, свідчення очевидців публікувалися раніше: зокрема, відомий британський журналіст Олександр Верт спостерігав жалюгідне становище в сільському господарстві в повоєнний період у Київській, Одеській, Житомирській, Полтавській, Чернігівській та інших областях України. «У багатьох інших районах немає машин і дуже мало худоби. Корови, передбачені для молочних цілей, були запряжені до плугів. Один член місії побачив своїми очима чотирьох жінок, запряжених до плуга, в Білорусії» [7, с. 44].

Майкл Еллман написав статтю під назвою «Голод у Радянському Союзі 1947 року та підхід до голоду в Радянському Союзі» в Cambridge Journal of Economics у 2000 році. У ній Еллман використовує «підхід до отримання прав» у поясненні економіки голоду, розроблений майбутнім нобелівським лауреатом Амартією К. Сеном у 1977 році в дослідженні Бенгальського голоду 1943 року та в наступних роботах. Використовуючи модель Сена, Еллман приходить до висновку, що 1946–1947 роки можна кваліфікувати як голод FAD_2 (зниження наявності продовольства, якому можна було запобігти), під час якого можна було уникнути великої кількості смертей, якби контрольовані урядом поставки продовольства були більш доступними для цивільного населення [8].

У 2009 році Ніколас Ґенсон опублікував своє дослідження голоду на 218 сторінках під назвою «Радянський голод 1946–1947 років у глобальній та історичній перспективі» [9]. Використовуючи порівняльний метод у контексті глобальної історії та ідеології, Ґенсон критично оцінює висновки попередніх істориків і знаходить розбіжності, особливо з висновком Зіми щодо навмисного голоду. Він вказує на радянські зусилля з

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

надання допомоги як на показник того, що радянський уряд справді не викликав голод за власним бажанням, вказуючи на комплекс погодних умов, збитків від війни та некомпетентності радянського уряду, непоступливість (особливо у відданні переваги промисловості над сільським господарством і у відмові просити іноземну допомогу). Ґенсон також піддає серйозній критиці американського президента Гаррі С. Трумена, політику якого Ґенсон трактує як свідоме утримання від надання допомоги. Зрештою Ґенсон приходить до висновку, що жертви голоду 1946–1947 рр. не були жертвами навмисного голоду, як стверджував Зіма, але все ж це були «побічні збитки», які стали результатом політики радянського уряду та ідеологічного догматизму.

Такі основні переконання дослідників з цієї теми. Водночас, ще не всі аспекти проблеми досліджені повною мірою. Фахівці називають серед них спротив населення насильницьким хлібозаготівлям, репресії з боку держави (це питання ще в 1992 р. ставив І.Г. Білас), виживання людей в умовах голоду тощо. На нашу думку, активніше можуть підключитися до роботи історики права. Наприклад, треба дати всебічну юридичну оцінку тим заходам, які вживалися радянською державою при застосуванні конфіскаційних заходів (а фактично – реставрації сумнозвісної продрозверстки), невиплати колгоспникам за відпрацьовані трудодні, проведенні масових репресій тощо. На часі, як нам видається, є також дослідження історико-кримінологічного характеру в межах проблеми «наслідки війни – голод – злочинність». Джерельна база для таких розвідок є. Ще далеко не всі архівні документи виявлені та опрацьовані дослідниками.

Документи свідчать, що в роки голоду були повною мірою продемонстровані такі негативні риси радянського державного апарату, як безініціативність, неповороткість, бездушність, неприхований цинізм стосовно маси населення, невміння прогнозувати розвиток ситуації і спрацьовувати «на випередження». Це притаманно й таким органам, як МДБ та МВС, що упродовж багатьох років широко рекламувалися серед народу як «бойові», «оперативні» підрозділи влади, «пильні очі» партії. Перед нами виявлений в архіві документ – записка по «ВЧ», підписана міністром держбезпеки УРСР С.Р. Савченком і очільником МВС республіки Т.А. Строкачем і направлена на адресу начальників УМВС і УМДБ Львівської, Рівненської, Волинської, Тернопільської, Станіславської, Дрогобицької, Чернівецької, Одеської, Вінницької, Кам'янець-Подільської областей і начальникам транспортних відділів МДБ чотирьох залізниць 6 березня 1947р., тобто у розпал смертного голоду. «За наявними даними, – наголошують міністри, – на станціях Одеської, Вінницької, Львівської та Ковельської залізниць скупчилась велика кількість мішечників, що прибули із вражених посухою районів з метою придбання продуктів харчування і не мають можливості виїхати до свого місця проживання». Висловивши побоювання щодо можливого спалаху інфекційних захворювань як серед «мішечників», так і серед місцевого населення (а епідемії, ці незмінні супутники голодоморів, дійсно вирували країною), очільники відомств зажадали від місцевого начальства «негайно повідомити по ВЧ чисельність мішечників, що осіли на Ваших залізничних станціях, а також щодо кількості рухомого складу, необхідного для їх вивезення». Ось такі начебто чемні і людяні генерали: до підлеглих звертаються на «Ви» (перед

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).2

нами – оригінал документа), опікуються боротьбою з епідеміями, хочуть допомогти застряглим у дорозі доїхати додому! Але не варто поспішати з висновками, дочитаємо останнє речення «Записки»: «Водночас подайте Ваші міркування щодо необхідних заходів по скороченню проїзду мішечників залізницями» [10, арк. 93]. Таким чином, пропонується «радикальний» підхід: щоб не було проблем із мішечниками, нічого їм їздити залізницями!

А тепер спробуємо розібратися: хто ж ці люди, яких міністри зневажливо наназивають «мішечниками»? Про це ми довідуємося з інформаційної записки секретаря Львівського обкому партії, направленої до ЦК КП(б)У ще 11 червня 1946 р. У ній повідомлялося: «Останнім часом значно збільшився приплив колгоспників до районів Львівської області з Харківської, Дніпропетровської, Херсонської, Полтавської, Вінницької, Тамбовської, Орловської, Курської, Брянської, Калінінської та інших областей для закупки у селян хліба та інших сільськогосподарських продуктів. Прибулі особи мають на руках документи, видані правліннями колгоспів, які посвідчують, що вони є колгоспниками. Прибулі… колгоспники купують за гроші або обмінюють на носильні речі хліб, крупу, картоплю та інші продукти і, пробувши по 2–3 місяці, повертаються назад до місця проживання» [5, с. 31]. Чимало людей наймалися на роботу до місцевих селян за хліб. Оце й були «мішечники», яким, на думку високого начальства, не слід було користуватися залізницею.

А ось ще один приклад діяльності органів МВС у роки голоду в Україні. Його наводить міністр державної безпеки УРСР С.В. Савченко у своїй довідці щодо злочинності серед працівників міліції, поданій 27 жовтня 1947 р. на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Л.М. Кагановича. Тут йдеться про одного з надто завзятих «борців за хліб». Це такий собі Цеслер, член партії, уповноважений відділу БРСВ УМВС Херсонської області, який був у липні 1947 р. відряджений до Нижньо-Сероговського райвідділу «для надання допомоги». Протягом буквально кількох днів він у двох селах району надав такої «допомоги», що навіть його начальство було змушено визнати потім наявність грубих порушень «соціалістичної законності», про існування якої влада згадувала далеко не кожного дня. Цеслер здійснив обшуки у 39 колгоспників (у 24 хліб був знайдений і вилучений), троє були ним затримані і перебували три дні під арештом у правлінні колгоспу «Трудовик» (охороняти їх Цеслер поставив односельців, озброєних мисливськими рушницями). Розправу (інакше не скажеш) над мешканкою села Ново-Олександрівка краще описати мовою документа: «Під час обшуку у колгоспниці Резницької Уляни Семенівни, яка має 5 дітей, Цеслер вилучив 13,5 кг ячменю, 0,5 кг ячмінних відходів, 12 кг печеного хліба та квитанцію на 85 кг., зданих у рахунок хлібопостачання. Вилучене зерно Цеслер записав до акту як крадене, в той час як Резницька зібрала його зі свого городу. При обшуку у квартирі Резницької Цеслер зруйнував піч, викопав у кімнаті яму і після вилучення зерна заарештував Резницьку». Далі Савченко підсумовує «подвиги» уповноваженого: «Жодних підстав для проведення обшуків і вилучення зерна у колгоспників у Цеслера не було і санкції на це він не мав» [11, арк. 69–70].

Селянство намагалося опиратися грабіжницькій політиці більшовизму. Найпоширенішим було приховування частини зерна від планових хлібоздач, низькі темпи прове-

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

дення хлібозаготівель, саботаж, затримка під різними приводами зерна на колгоспних складах, залишки зерна у відходах, засипання в насіннєві фонди продовольчого зерна, які спочатку партійно-державна номенклатура кваліфікувала як «антидержавні дії», а потім все відвертіше стала кваліфікувати як «державний злочин», близький за змістом до дій «ворогів народу». Посилення опору хлібозаготівлям призводило до посилення репресій проти керівників господарств. Лише упродовж 1946 р. – першої половини 1947 року судові органи завели 261 справу про злочини керівників господарств лише у південному регіоні. Серед них в Ізмаїльській області – 4, Миколаївській – 46, Одеській – 111, Херсонській – 38. Голод, що охопив республіку в перші роки після війни, сприяв росту злочинності. Збожеволівші громадяни, заради врятування себе та своїх близьких, йшли на крадіжки, грабежі, вбивства. В обстановці, що склалася, уряд замість допомоги голодуючим посилив каральні функції [12, с. 12].

Відомий український дослідник В. В'ятрович звернув увагу на таку цікаву обставину: у той час розлучення стали буденним явищем, чоловік йшов до іншої жінки, яка мала що їсти [13, с. 293].

Згадуючи ту ситуацію у своїх мемуарах, М. Хрущов наводить розповідь тодішнього першого секретаря Одеського обкому КП(б)У Олексія Кириченка, який виїхав до якогось колгоспу перевірити, як люди переживають зиму. Йому сказали, щоб він зайшов до такої-то колгоспниці. Ось що він побачив: «На жахливу картину я натрапив. Бачив, як ця жінка на столі розрізала труп своєї дитини, чи то хлопчика, чи то дівчинки, і примовляла: «Ось вже Манечку з'їли, а тепер Іванечка засолимо. Цього вистачить на якийсь час». Ця жінка збожеволіла від голоду і зарізала своїх дітей. Можете собі це уявити?» [14, с. 11].

На Західній Україні, зокрема на Станіславщині (Івано-Франківщині), протистояти хлібоздачі намагалися збройні формування ОУН та УПА. Для них, як неодноразово відзначалося в партійних документах, Станіславська область у 1946 р. була «місцем, куди бандити збираються для того, щоб відпочити і перегрупувати свої сили» [15, с. 530]. Зокрема, 15 серпня 1946 р. відбулася нарада Станіславського обласного проводу ОУН, на якій було обговорено стратегію бойкоту селянами хлібоздачі в державний фонд. Ця стратегія передбачала поширення в селах області листівок із закликами до населення не здавати зерно й не вступати до колгоспів; посилення терактів проти сільського активу й уповноважених із хлібозаготівель, а також проведення рейдів по селах мобільними загонами УПА для залякування населення й представників влади на місцях і «експропріювання» зі складів зданого населенням зерна в державний фонд [16, с.163]. За даними УМВС, на території Станіславської області було зафіксовано в липні 235 «бандпроявів», у серпні – 293, у вересні – 225, у жовтні – 185. За цей час було знищено понад 70 осіб із числа радянсько-партійного та сільського активу, в тому числі понад два десятки уповноважених із хлібозаготівель [17, арк. 60].

Повстанці, які досі стояли на заваді радянській владі, зберегли своїх земляків від голоду, який охопив решту українських теренів, де не діяла УПА. Проте підпільники рятували не тільки їх, а й багатьох українців з Великої України, що тікали на захід у пошуках їжі. В інструкції керівництва ОУН 1947 року читаємо: «поробити відповідні

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

запаси збіжжя чи бараболі, не закопуючи в окремих магазинах, а залишаючи по господарях до певного часу. Голодуючим давати руками кадрів ОУН по 5–10 кг збіжжя чи бараболі…» [13, с. 29, 297].

Натомість радянська влада вбачала вихід насамперед у припиненні небажаних дій і розмов. Лише у Дніпропетровській області під час збирання врожаю було заарештовано 38 осіб [18, арк. 2]. Репресивні акції торкнулися і тих, хто мав організовувати хлібозаготівлі. Від місцевих керівників вимагалося виконувати завдання по хлібозаготівлях за будь-яку ціну. Так, у Чернігівській області у 1946 р. було замінено 728 голів колгоспів, причому у 659 господарствах по одному разу, у 66 – по два, у 3-х – тричі. Кожний 16-й голова колгоспу України був ув'язнений. За 1946 рік і у першому кварталі 1947 р. засудили 1 312 голів колгоспів, з них на три роки позбавлення волі – 513 осіб, на 5 років – 219, на 10 років – 112, до розстрілу – двох [5, с. 10–11]. Тим не менш на 1 грудня 1946 року річний план хлібозаготівель по СРСР було виконано на 76,9 %, а на початок 1947 року – на 78,8 %. [19, с. 8–9].

Досить цікавим є питання про те, яким же було становище працівників силових структур у цей період. У роки голоду 1946–1947 рр. проблема забезпечення харчуванням особового складу системи МДБ–МВС була також достатньо гострою і на її вирішення спрямовувались низка заходів.

5 лютого 1947 р. (за № 9/28) за підписами заступника міністра державної безпеки СРСР О.С. Блінова та заступника міністра внутрішніх справ СРСР В.С. Рясного міністрам МДБ та МВС союзних і автономних республік, начальникам відповідних управлінь МДБ та МВС та начальникам крайових і обласних спецторгів була надіслана для виконання «Інструкція по обслуговуванню особового складу МДБ та МВС системою Головспецторгу» (документ затверджений як керівниками МДБ та МВС, так і заступником міністра торгівлі СРСР В.К. Павлюковим). Цією інструкцією передбачалось, що основним завданням Головспецторгу і його органів на місцях є обслуговування споживчих та побутових потреб особового складу МДБ та МВС шляхом організації роздрібної торгівлі продовольчими та промисловими товарами, громадського харчування, заготівлі і виробничо-побутових підприємств. Забезпечення відбувалось відповідно до норм продтоварів та фондів промислових товарів. Передбачалось використання продукції підсобних господарств МГБ та МВС, а також підсобних господарств спецторгів.

Заготівля і зберігання овочів і картоплі здійснювались спецторгами для обох міністерств, а органи МДБ та МВС допомагали спецторгам шляхом виділення транспорту і робочої сили. Також передбачалось надання з боку зазначених міністерств допомоги органам спецторгу у будівництві, ремонтних роботах та інших необхідних заходах.

Для здешевлення вартості харчування в їдальнях у приміщеннях МВС–МДБ останні звільняли спецторги від орендної плати за приміщення, комунальні послуги, паливо тощо, а спецторги знижували нарахування на свою продукцію [20, арк. 2–3].

Виконання цієї інструкції контролювалось керівництвом МДБ та МВС УРСР. Про це свідчить вказівка вже згадуваних нами міністрів МДБ генерал-лейтенанта С.В. Савченка та МВС генерал-лейтенанта Т.А. Строкача від 19.09.1947 (№ 4522/1634) про незадовільне виконання відповідної попередньої вказівки від 26 квітня 1947 р., запла-

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

нованих заходів та особисту відповідальність начальників управлінь МДБ–МВС за організацію і виконання планів заготовок картоплі та овочів у 1947 році. Ставилось завдання з 22 вересня кожні 5 днів про заготовку картоплі та овочів доповідати окремо по кожному УМДБ та УМВС [21, арк. 246–247].

Ще одним свідченням заходів забезпечення харчування особового складу є наказ МВС–МДБ СРСР № 229 від 17.06.1946 «Про порядок зарахування на продовольче постачання генералів і офіцерів органів МВС–МДБ у місцях тимчасового перебування». Мається на увазі відрядження, лікувальні заклади, санаторії, будинки відпочинку. Особовий склад знімався з продовольчого обліку за місцем служби і закріплювався за місцем перебування. При цьому додатковий пайок дозволялось залишати за основним місцем роботи для забезпечення сім'ї.

Вказівкою міністра державної безпеки УРСР генерал-лейтенанта С.В. Савченка від 19 березня 1947 року за № 1134/с відзначались продовольчі ускладнення утриманців працівників сільських районних органів МДБ, які зняті з централізованого продовольчого забезпечення, тому вимагалось надати особливої уваги своєчасній, безумовній та повній видачі належних норм продовольства працівникам районних органів МДБ. Особливо сім'ям працівників МДБ, які не стояли на централізованому продовольчому забезпеченні, вимагалось надавати максимальну продовольчу допомогу продуктами харчування за рахунок підсобних господарств УМДБ і підсобних господарств спецторгів, а також за рахунок децентралізованих заготівель і децентралізованих закупок, які проводились спецторгами.

Один із авторів цієї статті у 80-х роках минулого століття, перебуваючи у службовому відрядженні, при ознайомленні з особовою справою начальника управління позавідомчої охорони УВС Дніпропетровської області звернув увагу, що в наказі про призначення у 1947 році вказаного працівника на посаду міліціонера охорони, крім іншого, вказувалось про видачу йому щомісячно мірки вівса для харчування службового коня.

Оцінки зарубіжних та українських істориків щодо подій голоду 1946–1947 рр. абсолютно не сприймають у сучасній Росії. Якийсь Андрій Марчуков з імперським цинізмом та ницістю заявляє, що всі розмови про низку голодоморів–геноцидів в Україні є вигадкою «українських націоналістів», що «нині ця ідеологічна зброя спрямована проти Росії і тих громадян України, які не вважають останні 350 років і радянський період особливо «чорною дірою» та «втраченим часом» [22, с. 62].

Як бачимо, в період голоду 1946–1947 рр. влада спрацювала у питаннях забезпечення продовольством працівників міліції й органів держбезпеки більш оперативно, ніж у 1932 р. Проте аж ніяк не слід перебільшувати значення цих заходів влади, тим більше «підозрювати» її у філантропних намірах. Партійно-радянська номенклатура думала, передусім, про себе, відгородившись, разом із наближеним до неї господарчим, військовим, науковим, культурним активом, від голоду системою спецрозподільників. Певна річ, дещо перепадало й «силовикам». У цьому був тверезий розрахунок: по-перше, владу треба було охороняти, по-друге – ставало все більш очевидним, що хлібозаготівлі будуть мати конфіскаційний, насильницький, репресивний характер.

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).2

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Продовольственная безопасность. Большая актуальная политическая энциклопедия. URL: http://greater_political.academic./158. (дата звернення: 11.03.2023).

2. История советского крестьянства. Москва: Наука, 1988. Т. 4. С. 182–183.

3. Кожукало І. Жорстокий хліб: Про становище колгоспного селянства на Україні у перші повоєнні роки. Сільські обрії. 1989. № 7. С. 18–21.

4. Зима В.Ф. Голод в СССР 1946–1947 годов: происхождение и последствия. Москва: ИРИ, 1996. 265 с.

5. Голод в Україні 1946–1947: документи і матеріали / відповідальний редактор В.А. Смолій, упоряд.: О.М. Веселова (гол. упорядник), Т.Т. Гриценко та ін. К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 1996. 376 с.

6. Веселова О.М. Стан дослідження проблеми радянського голоду в Україні. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Голодомор в Україні 1946–1947 років: причини, перебіг, наслідки. Наук. збірник. Вип. 59. Луцьк, 2016. С. 27–34.

7. Werth Alexander.Russia. The post-war years, epilogue by Harrison E. Salisbury. N. Y.: Tarlinger, 1971. XVII. P. 151–152.

8. Ellman M. The 1947 Soviet Famine and the Entitlements Approach to Famines. Cambridge Journal of Economics. 2000. № 24. P. 603–630.

9. Ganson, Nicholas. The Soviet Famine of 1946–1947 in Global and Historical Perspective. New York: Palgrave Macmillan. 2009. 218 p.

10. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 626. Арк. 93.

11. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 630. Арк. 69–70.

12. Горбуров К.Є. Голод 1946–1947 рр. на території Півдня України: автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2007. 20 с.

13. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно». Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2023. 512 с.

14. Хрущев Н.С. Время. Люди. Власть. Воспоминания в 4-х кн. М.: ИИК «Московские Новости», 1999. Т. 2. С. 11.

15. Сергійчук В. І. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр.: Нові документи і матеріали. К.: Дніпро, 1998. 944 с.

16. Андрухів Ігор. Голод 1946–1947 рр. у західних областях УРСР (на матеріалах Станіславської області). Краєзнавство. 2010. № 4. С. 163.

17. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4974. Арк. 60.

18. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4961. Арк. 2.

19. Волков И.М. Засуха, голод 1946–1947 годов. История СССР. 1991. № 4. С. 8–9.

20. ГДА СБУ. Ф. 9. Спр. 227. Арк. 2–3.

21. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 23. Арк. 246–247.

22. Марчуков А. Операция «Голодомор». Родина. 2007. № 1. С. 62.

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

REFERENCES

1. Prodovolstviennaia biezopasnost. "Food security". Great current political encyclopedia. URL: http://greater_political.academic.ru/158. (Date of Application: 11.03.2023) [in Russian].

2. Istoriia sovetskogo kriestianstva (1988). "History of the Soviet peasantry". Vol. 4. Moscow: Nauka. P. 182-183 [in Russian].

3. *Kozhukalo I.* (1989). Zhorstokyi khlib: Pro stanovyshche kolhospnoho selianstva na Ukraini u pershi povoienni roky. "Cruel bread: About the situation of the collective farm peasantry in Ukraine in the first post-war years". Silski Obrii. №. 7. P. 18–21 [in Ukrainian].

4. *Zima V.F.* (1996). Golod v SSSR 1946-1947 godov: proiskhozhdieniie i posliedstviia. "Famine in the USSR 1946-1947: origin and consequences". Moscow: IRI. 265 p. [in Russian].

5. Holod v Ukraini 1946–1947: Dokumenty i materialy. (1996). "Famine in Ukraine 1946–1947: Documents and materials". / Responsible editor V.A. Smolii, compilers: O.M. Veselova (chief editor), T.T. Hrytsenko and others). K.; New York: Publ. House M.P. Kots, 376 p. [in Ukrainian].

6. *Veselova O.M.* (2016). Stan doslidzhennia problemy radianskoho holodu v Ukraini. "State of research on the problem of the Soviet famine in Ukraine" / Past and present in Volyn and Polissia. Holodomor in Ukraine in 1946-1947: causes, course, consequences. Science collection. Issue 59. Lutsk. P. 27-34 [in Ukrainian].

7. *Werth Alexander* (1971). Russia. The post-war years, epilogue by Harrison E. Salisbury N.Y.: Tarlinger, XVII. P. 151-152 [in English].

8. *Ellman M.* (2000). The 1947 Soviet Famine and the Entitlements Approach to Famines. Cambridge Journal of Economics. №. 24. P. 603-630 [in English].

9. *Ganson, Nicholas* (2009). The Soviet Famine of 1946–1947 in Global and Historical Perspective. New York: Palgrave Macmillan. 218 p. [in English].

10. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU) "Branch State Archive of the Security Service of Ukraine". F.16. Case 626. 93 p. [in Ukrainian].

11. GDA SBU. "Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine". F.16. Case 630. P. 69-70 [in Ukrainian].

12. *Horburov K.YE.* (2007). Holod 1946-1947 rr. na terytorii Pivdnia Ukrain. "Famine of 1946-1947 in the territory of Southern Ukraine": abst. Ph.D. Historical Sciences 07.00.01. Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].

13. *Viatrovych V.* (2023). Ukraina. Istoriia z hryfom «Sekretno». "Ukraine. A story marked 'Secretly'". Kharkiv: Book Club «Family Leisure Club». 512 p. [in Ukrainian].

14. *Khrushchev N.S.* (1999). Vriemia. Liudi. Vlast. Vospominaniia v 4-kh. "Time. People. Power". Memories in 4 books. M.: IIK «Moscow News». Vol. 2. 11 p. [in Russian].

15. *Serhiichuk V.I.* (1998). Desiat buremnykh lit: Zakhidnoukrainski zemli u 1944-1953 rr.: Novi dokumenty i materialy. "Ten turbulent years: Western Ukrainian lands in 1944-1953: New documents and materials". K.: Dnipro. 944 p. [in Ukrainian].

16. *Andrukhiv Ihor* (2010). Holod 1946-1947 rr. u zakhidnykh oblastiakh URSR (Na materialakh Stanislavskoi oblasti). "The famine of 1946-1947 in the western regions of the Ukrainian SSR (Based on the materials of the Stanislav region)". Local history. №. 4. 163 p. [in Ukrainian].

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).2

17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TSDAHO Ukrainy). "Central State Archive of Public Associations of Ukraine (CDAGO of Ukraine)". F. 1. Op. 23. Case 4974. 60 p. [in Ukrainian].

18. TSDAVO Ukrainy. "Central State Archive public associations of Ukraine". F.1. Op. 23. Case 4961. 2 p. [in Ukrainian].

19. *Volkov I.M.* (1991). Zasukha, golod 1946–1947 godov. "Drought, famine of 1946-1947". History of the USSR. №. 4. P. 8–9 [in Russian].

20. GDA SBU. "Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine". F. 9. Case 227. P. 2-3 [in Ukrainian].

21. GDA SBU. "Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine". F. 16. Case 23. P. 246-247 [in Ukrainian].

22. *Marchukov A.* (2007). Operatsiia «Holodomor». "Operation 'Holodomor'". Motherland. №. 1. 62 p. [in Russian].

UDC 94 (477.86)«46/47»:304:314.42

Yarmysh Oleksandr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
State Research Institute MIA Ukraine,
Corresponding Member of the National Academy of Juridical Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-4811-4520
Hrechenko Volodymyr,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Social and Humanitarian Disciplines,
Faculty №. 6, Kharkiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6046-0178
Riabyi Serhii,
Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the 3rd Research Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7854-4193

«REGULATED» HOLODOMOR: THE SOVIET STATE AND FAMINE IN UKRAINE 1946-1947

This article reveals the main aspects of the actuality regarding the topic of famine in Ukraine in 1946-1947, considering the global food problems in the world, as well as one of the most tragic pages in the history of Ukraine. When searching for solutions to one of the

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

most pressing issues of human society, namely preventing and overcoming famine, scientists should examine the past to identify and apply positive experiences in modern circumstances while also considering negative experiences and lessons learned from history. For our nation and domestic science, these questions are of special importance. Only in the first half of the twentieth century, Ukraine experienced three mass artificial holodomors, which had catastrophic consequences for agriculture, demographic development and mental health of Ukrainians. At the same time, the mass famine of 1946-1947 was largely overshadowed by two other tragedies - the Holodomor of 1921-23 and, above all, the Great Holodomor of 1932-33 - and was inferior to both in terms of territorial extent, human losses, and other consequences. The state of scientific development of the problem, the opinions of domestic and foreign specialists in general history and the History of Law regarding the prerequisites, causes and consequences of this process are analyzed in detail. It is emphasized that modern russian historians have departed from scientific principles in the study of this problem, having switched, in the conditions of large-scale russian aggression against Ukraine, to propagandistic stamps of neo-imperial ideology. Documents show that during the years of famine, such negative features of the Soviet state apparatus, including the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of State Security, were fully demonstrated, such as lack of initiative, clumsiness, callousness, undisguised cynicism towards the mass of the population, inability to predict the development of the situation and act «in advance».

Keywords: Ukraine, 1946-1947, totalitarian regime, repression, famine, population mortality, post-war devastation.

Отримано 12.06.2023

© Yarmysh Oleksandr, Hrechenko Volodymyr, Riabyi Serhii, 2023

УДК 351.74(091)(477)

Чиснiков Володимир Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2020-7298
Лелет Сергій Миколайович,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6099-4121
Алєксєєва Ольга Василівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3390-536X
Кожухар Оксана Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2234-781X
Якубчик Тетяна Василівна,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ: ВІД ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ ДО РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ (24 серпня 1991 р. – лютий 2014 р.) ХРОНІКА ОСНОВНИХ ПОДІЙ

Стаття є витягом із четвертого розділу навчального посібника "Становлення та розвиток органів поліції (міліції) на території України (XVIII ст. – 2023 р.): хроніка основних подій", який готує колектив відділу НІРВД ДНДІ МВС України. У дослідженні висвітлюється хроніка основних подій становлення правоохоронних органів України від проголошення незалежності держави до Революції Гідності (24 серпня 1991 р. – лютий 2014 р.)

Ключові слова: *Акт проголошення незалежності України, Положення про Міністерство внутрішніх справ України, нормативно-правова база.*

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

26 березня 2001 р.

Указ Президента України Л.Д. Кучми про призначення Смирнова Юрія Олександровича на посаду Міністра внутрішніх справ, яку він обіймав до 27 серпня 2003 р. До цього Юрій Олександрович був заступником Міністра внутрішніх справ – начальником ГУ МВС України в м. Києві.

5 квітня 2001 р.

Верховна Рада України прийняла Кримінальний кодекс України, який замінив Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року.

23 квітня 2001 р.

Наказ МВС України та Державного департаменту України з питань виконання покарань № 300/73 "Про заходи щодо дотримання законності при затриманні осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обранні щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та додержанні встановлених законом строків затримання і тримання під вартою під час судового слідства".

12 травня 2001 р.

На базі Сімферопольського училища МВС України створено Кримський факультет Національного університету внутрішніх справ України.

31 травня – 1 червня 2001 р.

У м. Мінську (Білорусь) відбулася IX Міжнародна конференція керівників вищих навчальних закладів поліції Центральної та Східної Європи "Особливості підготовки кадрів у поліцейських вищих навчальних закладах країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасного процесу інтеграції".

Травень 2001 р.

Створена Кіровоградська філія Національного університету внутрішніх справ України, яка через два роки була реорганізована в Кіровоградський інститут Національного університету внутрішніх справ України.

19 липня 2001 р.

Видано Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинних шляхом".

28 серпня 2001 р.

МВС України видало наказ № 743 "Про проведення експерименту щодо вико-

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

ристання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України", на підставі якого поліграф упроваджено у сферу правоохоронних органів України. На основі цього наказу розроблено Концепцію впровадження комп'ютерних технологій з використанням поліграфа у системі МВС України з програмою її реалізації.

10 жовтня 2001 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 1306 затверджено Правила дорожнього руху.

16 листопада 2001 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 1491 Одеський інститут внутрішніх справ України реорганізовано в Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ України.

28 листопада 2001 р.

У м. Києві відбулася Міжвідомча науково-практична конференція "Взаємодія Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в боротьбі з корупцією і організованою злочинністю".

28–30 листопада 2001 р.

У м. Києві відбувся Міжнародний науково-практичний семінар "Автоматизація дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України: проблеми та шляхи вдосконалення".

5 грудня 2001 р.

Указом Президента України засновано штандарт Міністра внутрішніх справ України.

10 січня 2002 р.

Прийнято Закон України "Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України", згідно з яким загальну структуру МВС України складають: 1) МВС – центральний орган управління. 2) Державні департаменти у складі МВС як урядові органи державного управління за окремими напрямками службової діяльності, визначеними Кабінетом Міністрів України. 3) Головні управління, управління МВС України в Автономній республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управління, відділи МВС України на транспорті. 4) Міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти; підрозділи міської міліції. 5) З'єднання, військові частини, підрозділи, установи внутрішніх військ, навчальні заклади, науково-дослідні установи, підприємства та установи забезпечення.

Загальна чисельність МВС України (без внутрішніх військ) встановлювалася у кількості 324 400 осіб, у тому числі 240 200 осіб рядового і начальницького складу. За рахунок державного бюджету утримуються 190 500 правоохоронців.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

18 лютого 2002 р.

Президент України Л.Д. Кучма підписав Указ "Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян", в якому давалися доручення МВС, СБУ, МЮ, Генеральній Прокуратурі України та іншим вищим і місцевим державним органах республіки щодо посилення боротьби зі злочинністю, забезпечення громадського порядку та охорони прав і свобод громадян в України.

2 березня 2002 р.

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України прийнято до Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI).

11 березня 2002 р.

У м. Києві відбувся Міжнародний семінар з питань використання інформаційних технологій і ресурсів Інтернету у боротьбі з організованою, злочинністю корупцією і тероризмом.

29 березня 2002 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 395 затверджено Положення про підрозділи ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів.

13 квітня 2002 р.

У м. Ялта відбулася Науково-практична конференція "Проблеми досудового слідства, взаємодія органів внутрішніх справ, суду та прокуратури в практиці застосування положень нового кримінального і кримінально-процесуального законодавства України. Про проведення експерименту з апробації нової системи підпорядкування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України на території Автономної Республіки Крим".

30–31 травня 2002 р.

У м. Луганську пройшла Міжнародна науково-практична конференція "Нове кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів органів внутрішніх справ України".

14 червня 2002 р.

Кабінет Міністрів України видав Постанову про утворення у складі Міністерства внутрішніх справ на базі департаменту громадянства, паспортної та міграційної служби, що ліквідовується, Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, як урядового органу державного управління та затвердив Положення про нього.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

20 липня 2002 р.

Видано накази МВС України № 730 “Про утворення Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України”, № 735 “Про утворення Департаменту адміністративної служби міліції”, № 736 “Про утворення Департаменту кримінальної міліції у справах неповнолітніх”, № 741 “Про утворення Департаменту інформаційних технологій при МВС України”, № 743 “Про утворення Департаменту Державтоінспекції МВС України”.

2002 р.

У м. Харкові започатковане видання журналу Національного університету внутрішніх справ “Право і безпека”.

15 січня 2003 р.

У МВС України відбулося засідання колегії, яка підвела підсумки діяльності органів внутрішніх справ республіки за минулий рік. У роботі колегії взяли участь, крім керівників служб, підрозділів на навчальних закладів МВС України, а також народних депутатів і запрошених гостей з Адміністрації Президента та Генпрокуратури, представники низових підрозділів органів внутрішніх справ.

20 березня 2003 р.

Верховною Радою України прийнято Закон України “Про боротьбу з тероризмом”.

22 липня 2003 р.

Видано Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму”.

27 серпня 2003 р.

Указ Президента України Л.Д. Кучми про призначення генерал-лейтенанта міліції Білоконя Миколи Васильовича на посаду Міністра внутрішніх справ, який до цього був заступником Голови Адміністрації Президента України – керівником Головного управління з питань судової реформи, діяльності військових формувань та правоохоронних органів. Зазначену посаду обіймав до 4 лютого 2005 р.

11 жовтня 2003 р.

Видано наказ МВС України № 1168 “Про створення кінологічної служби МВС України”.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

20 жовтня 2003 р.

Наказом МВС України № 1212 затверджено Положення про службу дільничних інспекторів міліції у системі Міністерства внутрішніх справ України.

10 листопада 2003 р.

У МВС України створено Управління взаємодії з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та іншими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування.

19 листопада 2003 р.

Наказом МВС України № 1390 затверджено Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон".

7 грудня 2003 р.

Видано наказ МВС України № 1490 "Про організаційне забезпечення миротворчої діяльності МВС України", яким затверджено низку документів, серед яких: Положення про миротворчий персонал МВС України; Порядок добору та направлення працівників ОВС для участі в міжнародних миротворчих операціях; Положення про Комісію МВС України з добору та направлення працівників ОВС для участі в міжнародних миротворчих операціях; Положення про Комісію з питань організації та правового забезпечення міжнародної миротворчої діяльності ОВС України.

2003 р.

У м. Києві вийшов друком перший том багатотомної "Міжнародної юридичної енциклопедії" (відп. ред. Ю.І. Римаренко та інші). Всього було випущено 8 томів: І. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології (2003). ІІ. Права людини в контексті поліцейської діяльності (2005). ІІІ. Поліцейський менеджмент: історія та сучасність (2006). IV. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності (2007). V. Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій (2009). VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції) (2010). VII. Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності (2011) і VIII. Інформаційно-аналітична освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво (2014).

26 січня 2004 р.

Наказ МВС України "Про поліпшення роботи з ветеранами органів внутрішніх справ", у якому, зокрема, пропонувалося керівникам структурних підрозділів МВС протягом І кварталу 2004 року відвідати ветеранів, з'ясувати наявні в них соціально-побутові проблеми, надати допомогу у їх вирішенні, особливо тим з них, хто потребує посиленої уваги (тяжко хворі, пристарілі, одинокі, інші), а також встановити та

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

налагодити на постійній основі відносини з ветеранами, ветеранськими організаціями, надавати їм юридичну допомогу у разі порушення їх законних прав тощо.

6 лютого 2004 р.

Президент України Л.Д. Кучма підписав Указ "Про заходи щодо впорядкування проїзду автомобілів, оснащених спеціальними пристроями, введення державних номерних знаків єдиного зразка та вдосконалення порядку забезпечення безперешкодного і безпечного проїзду автомобілів з особами, стосовно яких здійснюється державна охорона".

9 лютого 2004 р.

Наказом МВС України № 66 затверджено Порядок оформлення документів для отримання посвідчень і нагрудних знаків "Ветеран органів внутрішніх справ".

4 березня 2004 р.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 118-р утворено Львівський юридичний інститут МВС (на базі Львівського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України) та Донецький юридичний інститут МВС при Донецькому національному університеті (на базі Донецького інституту внутрішніх справ при Донецькому національному університеті). Київський інститут внутрішніх справ при НАВСУ реорганізовано в Київський юридичний інститут МВС, а Прикарпатський юридичний інститут НАВСУ – в Прикарпатський юридичний інститут МВС.

25 березня 2004 р.

МВС України з метою здійснення цілеспрямованої науково-дослідницької роботи, збереження історичного надбання про формування і розвиток системи МВС України, увіковічення пам'яті про видатних працівників органів внутрішніх справ, вияви мужності, героїзму і високого професіоналізму співробітників, виховання особового складу на кращих традиціях української міліції, формування почуття патріотизму і відданості своєму народові, поглиблення професійної орієнтації молоді, видало наказ створити в структурі Національної академії внутрішніх справ України Центральний музей МВС України. 21 серпня того ж року музей було урочисто відкрито у приміщенні центрального корпусу НАВС.

22 липня 2004 р.

Наказом МВС № 782 встановлена заохочувальна відзнака МВС України "За безпеку народу".

28 липня 2004 р.

МВС України видало наказ № 842, яким була затверджена "Інструкція про викори-

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

стання комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України". У розділі "Основні принципи використання поліграфа" зазначалося, що "згідно з принципом добровільної згоди спеціаліст поліграфа починає поліграфне опитування лише за умови отримання письмової згоди особи й обов'язково пересвідчившись у тому, що ця згода є справді добровільною, а не наслідком примусу або психологічного тиску з боку сторонніх чи зацікавлених осіб" (2.1.).

23 грудня 2004 р.

В Україні прийнято законопроєкт, що встановлював кримінальну відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів, тобто "хакерство".

4 лютого 2005 р.

Указ Президента України про призначення Луценка Юрія Віталійовича на посаду Міністра внутрішніх справ, яку він обіймав до 1 грудня 2006 р. Під час Помаранчевої революції був одним із "польових командирів" Майдану. Він став першим в історії незалежної України "цивільним" Міністром внутрішніх справ. Зазначену посаду обіймав двічі: з 4 лютого 2005 р. до 1 грудня 2006 р.: з 18 грудня 2007 р. до 28 січня 2010 р.

Квітень 2005 р.

У системі центральних органів МВС України створено спеціальний підрозділ "Сова", який займається розкриттям тяжких злочинів минулих років. Наприклад, у Київському главку (це сектор у складі Управління карного розшуку) працювати в ньому запросили найбільш досвідчених столичних сищиків, які десятки років віддали службі у карному розшуку і займали керівні посади, полковники у відставці.

22 серпня 2005 р.

Всеукраїнський День пам'яті працівників органів внутрішніх справ, які загинули під час виконання службових обов'язків у боротьбі зі злочинністю. У журналі "Вісник Державтоінспекції МВС України" (2005, № 9) зазначалося, що "лише з 1991 року… загинуло 868 та поранено 5 672 працівників органів внутрішніх справ", а в 2005 році відповідно – 17 і 90 міліціонерів.

29 серпня 2005 р.

Наказом МВС № 725 Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, реорганізовано у Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

8 вересня 2005 р.

Видано постанову Кабінету Міністрів України "Про реорганізацію вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Міністерства внутрішніх справ" № 880. Документом реорганізовувались: Національна академія внутрішніх справ України у Київський національний університет внутрішніх справ; Національний університет внутрішніх справ у Харківський національний університет внутрішніх справ; Луганська академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України у Луганський державний університет внутрішніх справ; Юридична академія Міністерства внутрішніх справ у Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Навчально-науковий інститут управління Національної академії внутрішніх справ в Академію управління Міністерства внутрішніх справ. А на базі Науково-дослідного інституту спеціальної техніки Міністерства внутрішніх справ, Державного науково-дослідного центру безпеки дорожнього руху та діяльності дорожньо-патрульної служби місцевої міліції, Науково-дослідного інституту проблем боротьби зі злочинністю Національної академії внутрішніх справ, що ліквідувалися, утворено Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ.

30 вересня 2006 р.

Наказом МВС № 970 у складі кримінальної міліції створено Оперативно-аналітичний департамент.

10 листопада 2006 р.

Указ Президента України про встановлення в Україні Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, який відзначати щорічно 14 грудня, у день закінчення будівництва саркофага над зруйнованим четвертим енергоблоком Чорнобильської АЕС.

13 листопада 2006 р.

Видано наказ МВС України "Про затвердження Інструкції з діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС України".

1 грудня 2006 р.

Постанова Верховної Ради України про призначення Цушка Василя Петровича на посаду Міністра внутрішніх справ України, яку він обіймав до 1 листопада 2007 р. До цього очолював Одеську обласну державну адміністрацію. Зазначену посаду обіймав до 1 листопада 2007 року.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

15 березня 2007 р.

Зважаючи на значний внесок пенсіонерів і ветеранів ОВС у справу боротьби зі злочинністю, зміцнення правопорядку, а також на численні звернення ветеранських організацій, окремих ветеранів, МВС України видало наказ № 83, яким 10 листопада встановлено Днем вшанування пенсіонерів та ветеранів органів внутрішніх справ України.

20 березня 2007 р.

Наказом МВС України № 873 затверджено Концепцію вдосконалення діяльності Державної служби охорони при МВС України.

29 березня 2007 р.

Наказом МВС України № 96 створено Координаційну раду МВС України із взаємодії органів внутрішніх справ з охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання, затверджено Положення про неї та регламент її роботи.

20 листопада 2007 р.

Указ Президента України "Про невідкладні заходи із забезпечення безпеки дорожнього руху".

18 грудня 2007 р.

Постановою Верховної Ради України Міністром внутрішніх справ України вдруге призначено Луценка Юрія Віталійовича, який обіймав цю посаду до 28 січня 2010 року.

14 лютого 2008 р.

Видано наказ МВС України "Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС".

8 квітня 2008 р.

Указ Президента України В. Ющенка про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року "Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів" та затвердження "Концепції реформування кримінальної юстиції України".

27 серпня 2008 р.

Видано наказ МВС України № 408 "Про затвердження Порядку розшуку боржника – фізичної особи".

24 грудня 2008 р.

Міністр внутрішніх справ України Ю.В. Луценко урочисто відкрив у Закарпатській області медично-реабілітаційний центр "Шаян" для працівників органів внутрішніх

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

справ республіки. Як зазначив міністр, лікування в цьому медично-реабілітаційному закладі для інвалідів та ветеранів ОВС буде безкоштовним.

28 квітня 2009 р.

Видано наказ МВС України № 181 “Про організацію діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань”.

4 липня 2009 р.

В Україні запроваджено професійне свято – День судового експерта.

10 вересня 2009 р.

Видано наказ МВС України “Про затвердження інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС”.

27 жовтня 2009 р.

Указом Президента України введено в дію рішення РНБО України від 11 вересня 2009 р. "Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції".

11 березня 2010 р.

Постанова Верховної Ради України про призначення Могильова Анатолія Володимировича на посаду Міністра внутрішніх справ України, яку він обіймав до 7 листопада 2011 р.

17 червня 2010 р.

У Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України відбулася науково-практична конференція “Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів”.

27 серпня 2010 р.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1709 р. “Про реорганізацію деяких навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ” Київський національний університет внутрішніх справ реорганізовано в Національну академію внутрішніх справ.

2 грудня 2010 р.

Верховна Рада України прийняла Податковий Кодекс України, в якому, зокрема, зазначалося: “Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства" (ст. 1.1).

9 грудня 2010 р.

Указом Президента України "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади" № 1085/2010 створена Державна міграційна служба України.

25 травня 2011 р.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 480-р. затверджено Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2015 року.

26 жовтня 2011 р.

Прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 1098 "Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг", якою затверджено новий перелік платних послуг (45 замість 107), та зменшено до мінімального рівня вартість деяких з них.

7 листопада 2011 р.

Указ Президента України про призначення Міністром внутрішніх справ України Віталія Захарченка, який до цього очолював Головну Державну податкову службу. Зазначену посаду обіймав до 28 січня 2014 р. Потім рішенням Верховної Ради України В. Захарченко був призначений виконуючим обов'язки Міністра внутрішніх справ, які виконував до 21 лютого 2014 р.

2011 р.

Державний науково-дослідний інститут МВС України видав навчальний посібник "Сискна поліція в Україні за часів Російської імперії (188–1017 рр.): історико-правове дослідження: у 2-х кн. Кн. 1. Документи і матеріали. Кн. II (монографія) вийшла у 2014 р., автор – к.ю.н., доцент В.М. Чисніков.

22 лютого 2012 р.

Видано наказ МВС № 155 "Про затвердження правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України".

21 березня 2012 р.

Видано наказ МВС "Про організацію діяльності управління юридичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України та підрозділів юридичного забезпечення органів внутрішніх справ України".

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

13 квітня 2012 р.

Верховною Радою України ухвалений Кримінальний процесуальний кодекс України – кодифікований закон, що визначає порядок кримінального провадження на території України.

8 червня – 1 липня 2012 р.

Участь особового складу МВС України у забезпеченні охорони правопорядку під час Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. Фінальна частина 14-го Чемпіонату Європи відбулася в Україні та Польщі. Він став першим подібним турніром, проведеним в країнах Східної Європи. Українські правоохоронці отримали схвальні відгуки міжнародної спільноти за організацію безпеки під час Євро-2012.

27 липня 2012 р.

Видано накази МВС № 650 "Про затвердження інструкції з оформлення документів у системі МВС України" та № 649 "Про затвердження інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України.

20 листопада 2012 р.

Набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс України.

12 грудня 2012 р.

Видано наказ МВС України № 1143 "Про затвердження інструкції про порядок представництва інтересів МВС у судових органах України".

19 грудня 2012 р.

Видано наказ МВС України № 1176 "Про затвердження інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей".

2012 р.

В Україні опубліковані дві великі праці, присвячені історії внутрішніх справ України.

У м. Києві вийшов друком перший том восьмитомного видання "Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017)", підготовлений авторським колективом Державного науково-дослідного інституту МВС України. Останній 8 том вийшов до 100-річчя МВС України (2017).

У м. Харкові вийшла книга "Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.)", авторами якої були професори О.М. Бандурка, В.А. Гречанко та О.Н. Ярмиш.

18 січня 2013 р.

Видано наказ МВС України № 38 "Про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства внутрішніх справ України". Документом було встановлено такі відомчі заохочу-

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

вальні відзнаки МВС: Подяка; Грамота; Почесна грамота; нагрудний знак "За відзнаку в службі"; нагрудний знак "За відвагу в службі"; нагрудний знак "За безпеку народу"; медаль "10 років сумлінної служби"; медаль "15 років сумлінної служби"; медаль "20 років сумлінної служби"; медаль "Ветеран служби".

6 лютого 2013 р.

Видано наказ МВС України № 100 "Про затвердження положення про департамент режимно-секретного та документального забезпечення МВС України".

7 серпня 2013 р.

Видано наказ МВС України № 750 "Про питання діяльності комісій з етики та службової дисципліни органів внутрішніх справ".

21 листопада 2013 р. – лютий 2014 р.

Революція Гідності – політичні та суспільні зміни в Україні, викликані спротивом проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках тодішнього Президента країни Віктора Януковича та його "сім'ї", небажання народу України миритись з перетворенням країни не лише де-факто, але і де-юре на одну з колоній Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верстюк В.Ф. Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. Вид. 2-ге, допов. Київ: Наукова думка, 2005. 718 с.
2. Бандурка О.М. Від генеральних секретарів до міністрів внутрішніх справ. Х.: Майдан, 2020. 544 с.
3. Довідник працівника міліції: у 2-х кн. Кн. 1: Законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ / відп. ред. М.В. Білоконь; упоряд. С.М. Гусаров, В.Г. Слободянюк, С.М. Калюк. К.: Видавнича компанія "Воля", 2003. 584 с.
4. Зозуля Є.В. Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження): монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2017. 270 с.
5. Історія органів внутрішніх справ: науково-бібліографічний довідник / за заг. ред. Л.О Зайцева, О.А. Гавриленка, В.М. Чиснікова. Харків: Харківськ. ун-т внутр. справ, 2000. 57 с.
6. Корниенко М.В. Прощай, милиция. К. 2009. 480 с.
7. Кравченко Ю.Ф. Міліція України. Київ: Генеза.1999. 432 с.
8. Міліція України у 1917–2002 рр. (історія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів). Бібліографічний покажчик / укл. П.П. Михайленко, В.А. Довбня, Т.Л. Кальченко, Е.М. Кісілюк; наук. ред. проф. П.П. Михайленко. Київ: Текст, 2002. 122 с.
9. Міліція України: історичний нарис, портрети, події: наук.-популярне вид. / за ред. Ю.О. Смирнова, кол. авторів: Ю.О. Смирнов, П.П. Михайленко, О.Д. Святоцький та ін. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. 888 с.
10. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): наук. вид. / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Н. Ярмиш, В.О. Криволапчук,

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

Т.О. Проценко, В.Д. Бондаренко, В.М. Чисніков, В.А. Довбня, Т.А. Плугатар, С.М. Лелет, О.В. Кожухар; за заг. ред. А.Б. Авакова. У 8 т. К., 2017. Т. 8: Міністерство внутрішніх справ незалежної України: від пострадянської системи управління до реформ "Революції Гідності" (24 серпня 1991 р. – грудень 2017 р.). 996 с.

11. Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3-х т. Київ: Генеза. 1997. Т. 3. 616 с.

12. Нормативно-правові акти України щодо охорони правопорядку / упоряд.: Лисюченко В.П., Цимбалюк В.С., Шамрай В.А., Джуський В.Г. Київ: УАВС, 1996. 459 с.

13. Черкасов Ю.Е. Перехрестя долі. К.: Тов. "Друкарня "Бізнесполіграф", 2017. 456 с.

14. Чисніков В.М. Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України. Київ: УАВС, 1995. 24 с.

REFERENCES

1. *Verstiuk V.F. Dziuba O.M., Repryntsev V.F.* (2005). Ukraina vid naidavnishykh chasiv do sohodennia Khronolohichnyi dovidnyk. "Ukraine from the earliest times to the present Chronological guide". Iss. 2nd, ad. Kyiv: Naukova Dumka. 718 p. [in Ukrainian].

2. *Bandurka O.M.* (2020). Vid heneralnykh sekretariv do ministriv vnutrishnikh sprav. "From general secretaries to interior ministers". KH.: Maidan. 544 p. [in Ukrainian].

3. Dovidnyk pratsivnyka militsii: u 2-kh kn. Kn. 1: Zakonodavchi ta inshi normatyvno-pravovi akty z pytan diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav. "Handbook of a police officer: in 2 books. Book 1: Legislative and other normative legal acts on the activities of internal affairs bodies / resp. ed. M.V. Bilokon; S.M. Husarov, V.H. Slobodianiuk, S.M. Kaliuk. K.: Publishing Company "Volia", 2003. 584 p. [in Ukrainian].

4. *Zozulia Ye.V.* (2017). Orhany vnutrishnikh sprav Ukrainy na etapi rozbudovy nezalezhnoi derzhavy (istoryko-pravove doslidzhennia). "Internal affairs bodies of Ukraine at the stage of building an independent state (historical and legal research)": monograph. Kherson: Hrin D.S. 270 p. [in Ukrainian].

5. Istoriia orhaniv vnutrishnikh sprav. "History of the bodies of internal affairs": a scientific and bibliographic guide / by general ed. L.O Zaitseva, O.A. Havrylenko, V.M. Chysnikov. Kharkiv University of Internal Affairs K. 2009. 480 p. [in Ukrainian].

6. *Korniienko M.V.* (2009). Proshchai, militsyia. "Goodbye, police". K. 480 p. [in Russian].

7. *Kravchenko Yu.F.* (1999). Militsiia Ukrainy. "Police of Ukraine". Kyiv: Heneza. 432 p. [in Ukrainian].

8. Militsiia Ukrainy u 1917–2002 rr. (istoriia, orhanizatsiia ta diialnist, dotrymannia zakonnosti, pidhotovka kadriv. "Militia of Ukraine in 1917–2002 (history, organization and activities, compliance with the law, personnel training)". Bibliographic index / P.P. Mykhailenko, V.A. Dovbnia, T.L. Kalchenko, E.M. Kisiliuk; ed. prof. P.P. Mykhailenko. Kyiv: Tekst, 2002. 122 p. [in Ukrainian].

9. Militsiia Ukrainy: istorychnyi narys, portrety, podii. "Militia of Ukraine: historical essay, portraits, events": scientific-popular edition. / edited by: Yu.O. Smyrnov, P.P. Mykhailenko, O.D. Sviatotskyi. Kyiv: Publishing House "In Yure". 2002. 888 p. [in Ukrainian].

10. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: podii, kerivnyky, dokumenty ta materialy (1917–2017 rr.). "Ministry of Internal Affairs of Ukraine: events, managers, documents and materials (1917–2017)" author coll. M.H. Verbenskyi, O.N. Yarmysh, V.O. Kryvolapchuk, T.O. Protsenko, V.D. Bondarenko, V.M. Chysnikov, V.A. Dovbnia, T.A. Pluhatar, S.M. Lelet, O.V. Kozhukhar; gen. ed. A.B. Avakov. In Vol. 8. 2017. Vol. 8: The Ministry of Internal Affairs of Independent

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

Ukraine: From the Post-Soviet Management System to the Reforms of the "Revolution of Dignity" (August 24, 1991 - December 2017). 996 p. [in Ukrainian].

11. *Mykhailenko P.P., Kondratiiev Ya.Yu.* (1997). Istoriia militsii Ukrainy u dokumentakh i materialakh. “History of the militia of Ukraine in documents and materials”: in 3 volumes. Kyiv: Heneza. Vol. 3. 616 p. [in Ukrainian].

12. Normatyvno-pravovi akty Ukrainy shchodo okhorony pravoporiadku. “Regulatory and legal acts of Ukraine regarding the protection of law and order” / edited by: Lysiuchenko V.P., Tsymbaliuk V.S., Shamrai V.A., Dzhuskyi V.H. Kyiv: UAVS, 1996. 459 p. [in Ukrainian].

13. *Cherkasov Yu.E.* (2017). Perekhrestia doli. “Crossroads of fate”. K.: Comrade. "Business Polygraph Printing House". 24 p. [in Ukrainian].

14. *Chysnikov V.M.* (1995). Sekretari, narkomy, ministry vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Secretaries, people's commissars, ministers of internal affairs of Ukraine”. Kyiv: UAVS. 24 p. [in Ukrainian].

UDC 351.74(091)(477)

Chysnikov Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2020-7298
Lelet Serhii,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121
Alieksieieva Olha,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3390-536X
Kozhuhar Oksana,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2234-781X
Yakubchyk Tetiana,
Senior Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE: FROM THE DECLARATION OF STATE INDEPENDENCE TO THE REVOLUTION OF DIGNITY (AUGUST 24, 1991 - FEBRUARY 2014) CHRONICLE OF KEY EVENTS

This article highlights the main events in the formation of law enforcement agencies of Ukraine, from the proclamation of independence to the Revolution of Dignity (August 24, 1991 – February 2014). In particular, the authors note that the extraordinary session of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR of the twentieth convocation adopted the Act on the Declaration of Independence of Ukraine and resolutions on the political situation in Ukraine and the immediate actions of the Verkhovna Rada of Ukraine to create conditions for not a further military coup; on departition of state bodies, institutions and organizations; on military formations in Ukraine; the Law of the Ukrainian SSR on granting additional powers to the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine. Since that time, new stage in the life of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine begins - as a department of a sovereign state. Moreover, the Ministry of Internal Affairs issued order No. 383 "On revision of departmental normative acts and creation of normative base of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine", under which the heads of main departments, directorates, independent divisions of the Ministry were ordered to review all departmental normative documents and cancel those of them, which lost their practical importance or contradicted the current legislation of Ukraine, in the established order; issued the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine "On subordination to Ukraine of the internal troops stationed on its territory", the order of the USSR Interior Ministry on departition of internal affairs bodies and internal troops of the USSR. The Ministers of Internal Affairs of the Union republics were instructed to "prevent and suppress harassment, persecution and other forms of discrimination against employees of internal affairs bodies and servicemen of internal troops for their affiliation with political parties and movements and political convictions, as well as for exercising their constitutional right to participate in political activities outside the internal affairs bodies, units and formations of internal troops and outside their service time"; there was issued the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 197 "On the procedure for compensation to the rank and file of the internal affairs bodies for the service beyond the statutory working hours, as well as in the days of weekly rest and holidays"; the order of the Interior Ministry of Ukraine on the approval and enactment of the Instructions "On the reception, registration, accounting and consideration in the bodies, units and institutions of the Interior of Ukraine statements, reports and other information about crimes"; the order of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Establishment of the Internal and Convoy Service Troops in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine" was issued, etc. Publication of this regulatory framework was motivated primarily by the proclamation of Ukraine's independence, and as a result, by the need to bring existing legislation in the Ukrainian SSR in line with new requirements.

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).3

Keywords: Act of Declaration of Independence of Ukraine, Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, regulatory framework.

Отримано 12.06.2023

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Alieksieieva Olha, Kozhukhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2023

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.9

Адамчук Сергій Валерійович,
кандидат наук з державного управління
викладач Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0003-4216-7397
Царук Андрій В'ячеславович,
доктор філософії у галузі права
викладач Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0002-7871-0323
Кушнір Ярослав Олександрович,
доктор філософії у галузі права
викладач Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0002-8519-5331

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВІЙСЬКОВИХ ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті розглянуто загальне поняття військово-цивільних адміністрацій, поняття військово-цивільних адміністрацій району, області та військово-цивільних адміністрацій населених пунктів. Проведено історичний екскурс щодо походження зазначеної системи управління. Встановлено межі повноважень військово-цивільних адміністрацій, що закріплені в чинному законодавстві; нормативне закріплення ролі та місця місцевого самоврядування й військово-цивільних адміністрацій в Україні; особливості функціонування та співвідношення повноважень військово-цивільних адміністрацій та органів місцевого самоврядування під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Зосереджено увагу на тому, що воєнна агресія російської федерації та, як наслідок, уведений правовий режим воєнного стану призвели до потреби створення якісно нових органів державної влади в Україні, що мають забезпечувати виконання специфічних завдань.

Ключові слова: *військові адміністрації; військово-цивільні адміністрації; військово-цивільні адміністрації району, області; військово-цивільні адміністрації населених пунктів; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування.*

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).4

Починаючи із 2014 року, уже десятий рік в Україні відбувається збройний конфлікт із російською федерацією. На сході країни було розпочато комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань – антитерористичну операцію, що тривала до квітня 2018 року. Згодом на сході України була введена операція Об'єднаних сил [2]. Зрозуміло, що система органів державної влади та місцевого самоврядування на тимчасово окупованих чи прифронтових територіях не могла виконувати передбачені законодавством функції, а тому потребувала реформування у зв'язку із тогочасними викликами.

Тож 3 лютого 2015 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» [5]. Цим Законом визначено організацію, повноваження і порядок діяльності військово-цивільних адміністрацій, що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії російської федерації, зокрема в районі проведення антитерористичної операції, що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування.

Починаючи із 24 лютого 2022 року, після початку повномасштабної військової агресії російської федерації проти України роль військово-цивільних адміністрацій різко зросла, адже на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7] створено цілу низку військових та військово-цивільних адміністрацій (далі – ВЦА).

Військово-цивільні адміністрації (далі – ВЦА) – це тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях) і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема проведення антитерористичної операції [5].

Військово-цивільні адміністрації району, області – це тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження, визначені Законом [5].

Військово-цивільні адміністрації населених пунктів – це тимчасові державні органи, що здійснюють на територіях відповідних територіальних громад, затверджених Кабінетом Міністрів України, повноваження сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, сільських, селищних, міських голів та інші повноваження, визначені цим Законом [5].

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

Інститут військово-цивільних адміністрацій нині є найефективнішим механізмом забезпечення державного управління на прифронтових чи щойно звільнених територіях України, і цей інститут вимагає постійного вдосконалення свого функціонування, а також правового забезпечення.

Беручи до уваги зазначене вище поняття, поряд із повноваженнями місцевих державних адміністрацій, ВЦА наділені повноваженнями органів місцевого самоврядування (та їх виконавчих органів). Тож метою цієї статті є визначення межі цих повноважень.

Висвітленням окремих проблем правового режиму військово-цивільних адміністрацій займались М. Ануфрієв, О. Муза, В. Шевченко, В. Кубинський, Н. Матузов, П. Рабіновіч тощо. Водночас інститут ВЦА є одним із наймолодших у вітчизняній правовій системі, відповідно, це й зумовлює наш інтерес до зазначеної проблематики.

Одними із перших схожу систему управління використали ізраїльтяни. Результатом «Шестиденної війни» 1967 року стало встановлення контролю Ізраїлем над Синайським півостровом, Сектором Гази, Західним берегом ріки Йордан, Східним Єрусалимом та Голанськими висотами. Встановивши контроль над цими територіями, керівництво Ізраїлю зіткнулося з проблемою нормалізації життя людей на цих територіях, адже цивільні органи управління не могли виконувати свої повноваження повною мірою.

Саме тому у 1981 році на територіях Сектору Гази та Західного берегу ріки Йордан були утворені «Цивільні адміністрації. Цивільна адміністрація входила до складу Координаційного центру урядової діяльності на територіях (Coordinator of Government Activities in the Territories (COGAT)). На цей момент Центр входить до складу Міністерства оборони Ізраїлю і займається питаннями координації цивільних питань між урядом країни, Армією оборони Ізраїлю, міжнародними організаціями та Палестинською автономією [4, с. 162].

Як уже зазначалося, в Україні функціонування ВЦА врегульовано Законом України «Про військово-цивільні адміністрації».

Нормами цього Закону встановлено два різновиди ВЦА, а саме, ВЦА областей та районів, що створюються на базі обласних та районних державних адміністрацій, а також ВЦА населених пунктів.

Як зазначає А. Куліш, військово-цивільні адміністрації населених пунктів створюються фактично з нуля для забезпечення насамперед охорони безпеки та цивільного правопорядку на відповідних територіях, а також для забезпечення якісного надання державних послуг населенню [1]. До складу цих органів окрім військового контингенту входить також і цивільне населення.

Цілком погоджуємося із його думкою, що основна функція цих адміністрацій – забезпечення нормальної роботи влади на місцях на певних територіях, що межують із зоною бойових дій (на цю мить це вся територія України). Наразі частина місцевих рад на окупованих територіях не функціонує.

Крім того, на територіях необхідно забезпечувати охорону громадського порядку,

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

тому військово-цивільні адміністрації займаються питаннями, котрі до цього були підзвітні силовим відомствам. Це стосується права на організацію евакуації населення, забезпечення у разі потреби водою, ліками, їжею на певній території, посилення контролю документального підтвердження певних осіб та інше.

Роль і місце місцевого самоврядування в нашій державі закріплено в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відповідно до Закону місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [6].

Також необхідно зазначити, що місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [6].

Питання, що стосуються повноважень та функцій ВЦА закріплені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», в якому зазначено, що на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. Також в Законі йдеться про те, що військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом. Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова [7].

Варто зазначити, що Законом [7] передбачено, що у районі, області військові адміністрації утворюються у разі нескликання сесії, відповідно, районної, обласної ради у встановлені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. У разі прийняття рішення про утворення районних, обласних військових адміністрацій їх статусу набувають, відповідно, районні, обласні державні адміністрації, а голови районних, обласних державних адміністрацій набувають статусу начальників відповідних військових адміністрацій.

Питання координації та контролю за діяльністю районних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, обласні військові адміністрації (у разі їх утворення),

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

а з інших питань – Кабінет Міністрів України, обласні державні адміністрації у межах своїх повноважень. Щодо загального керівництва діяльністю військових адміністрацій населених пунктів, то його здійснюють керівники відповідних районних державних адміністрацій або начальники районних військових адміністрацій (у разі їх утворення) [7].

Законом [7] чітко визначено, що у період дії правового режиму воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів), виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин, щодо:

1) звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд, у тому числі тих, що були встановлені, але не введені в експлуатацію у встановленому законодавством порядку;

2) обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій (здійснюється відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»);

3) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження, визначеного пунктом 2 цієї частини, визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей (крім об'єктів оборонного і спеціального призначення, об'єктів культурної спадщини та об'єктів, на які поширюється дія Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»). Розпорядження про демонтаж таких будівель і споруд вносяться до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України в Порядку ведення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва [7].

Також у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів), виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо:

1) передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану;

2) створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ, залучення фізичних чи юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги;

3) боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями;

4) поводження з небезпечними відходами [7].

За наявності фактів порушення сільським, селищним, міським головою відповідної територіальної громади під час реалізації зазначених вище повноважень, Конституції чи законів України начальник обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушує перед Президентом України питання про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) [7].

Головним завданням військово-цивільних адміністрацій є, перш за все, злагоджена співпраця з органами місцевого самоврядування, з цивільним населенням, а також з

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

іншими органами військового спрямування, котрі перебувають у встановлених територіальних межах [4, с. 163].

Аналіз Закону про ВЦА дає можливість дійти висновку, що до компетенції військових адміністрацій населених пунктів належать питання, віднесені раніше до компетенції місцевих (районних, обласних) державних адміністрацій та відповідних органів місцевого самоврядування і їх посадових осіб. Зокрема, складання та затвердження місцевого бюджету; управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту, зв'язку, що перебувають у комунальній власності територіальних громад; управління майном, яке перебуває у комунальній власності територіальної громади (крім питань відчуження, зокрема шляхом приватизації комунального майна, надання комунального майна в оренду на строк понад 1 рік); залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, залучення їх коштів, коштів населення, бюджетних коштів на будівництво, ремонт і утримання об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури; розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, надання послуг територіальній громаді; забезпечення необхідного рівня і якості послуг населенню об'єктами комунальної власності територіальних громад [5].

Пильної уваги вартує думка доктора наук з державного управління Т. Тарасенко, яка зазначає, що воєнний стан зумовив необхідність уточнення різних правових аспектів діяльності ключових суб'єктів місцевого самоврядування. Практика виявила, що одним із найбільш гострих виявилось питання визначення підстав для припинення діяльності органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану.

Зокрема, йдеться про конкретизацію положень стосовно того, чи мають припинити свою діяльність відповідні обласні, районні ради у випадку створення обласної військової адміністрації. Важливими стали й питання уточнення підстав для створення військових адміністрацій, переліку повноважень органів і посадових осіб місцевого самоврядування, особливостей проходження служби в органах місцевого самоврядування у цей період [8, с. 54].

Крім того, як зазначає Т. Тарасенко, воєнний чи надзвичайний стан є єдиною підставою для обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування. До переліку основних обмежень місцевого самоврядування, зумовлених правовим режимом воєнного стану, належить неможливість проведення місцевих виборів та місцевих референдумів. Водночас правовий режим воєнного стану, по суті, не передбачає припинення функціонування місцевого самоврядування як форми публічної влади, передусім йдеться про визначення організаційно-правових засад здійснення органами місцевого самоврядування своїх повноважень в цих умовах або про забезпечення виконання їх повноважень у випадку припинення діяльності цих органів. Таке забезпечення покладається на військові адміністрації. Це розкривається у наступних положеннях:

у випадку створення військової адміністрації населеного пункту Верховна Рада

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

України за поданням Президента України «може прийняти рішення» про покладання на начальника військової адміністрації повноважень сільської, селищної, міської ради, її виконавчого комітету, сільського, селищного, міського голови (у період дії воєнного стану та 30 днів після його припинення або скасування);

у випадку створення обласної та/або районної військової адміністрації (на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення або скасування), у разі тимчасової окупації або оточення адміністративного центру області, або у разі прийняття Верховною Радою України за поданням Президента України відповідного рішення повноваження обласної та / або районної ради покладаються на обласні та районні військові адміністрації [8, с. 53].

Водночас необхідно звернути увагу на той факт, що поряд з утвореними військовими адміністраціями населених пунктів і надалі функціонують органи місцевого самоврядування, оскільки військові адміністрації населених пунктів утворюються не в кожній територіальній громаді, а лише у тих територіальних громадах, у яких сільські, селищні, міські ради та / або їхні виконавчі органи та їх голови не здійснюють покладені на них законодавством України повноваження (у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом). Протягом дії воєнного стану простежувались різні обставини, коли органи місцевого самоврядування були неспроможні вирішувати питання місцевого значення в межах законів України [3, с. 49].

Таким чином, на нашу думку, головною особливістю організації діяльності місцевих органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування під час дії правового режиму воєнного стану є те, що зазначені органи здійснюють повноваження з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Відповідні військові адміністрації виконують повноваження та наділені компетенцією місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також повноваження у сфері забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану, у сфері національної оборони тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Куліш А., Никифоров Є.* Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій в Україні. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів *(матеріали VI Міжнародної науково практичної конференції, Суми, 19-20 травня 2022 року)*. Суми. 2022. С. 287–290.

2. Антитерористична операція на сході України. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 01.06.2023).

3. *Дуліба Є.* Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. 2022. 4 (32). С. 46–55.

4. *Сікорський О.* Військово-цивільні адміністрації, як спосіб забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення антитерористичної операції. Науко-

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

ві записки. Кропивницький. 2017. С. 160–164.

5. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 24. Ст. 170.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2015. № 28. Ст. 250.

8. *Тарасенко Т.* Організаційно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану: можливості та обмеження. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Дніпро. 2022. С. 51–58.

REFERENCES

1. *Kulish A., Nykyforov Ye.* (2022). Administratyvno-pravovyi status viiskovo-tsyvilnykh administratsii v Ukraini. Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. “Administrative and legal status of military-civilian administrations in Ukraine. Reforming the legal system in the context of European integration processes” (materials of the 6th International Scientific and Practical Conference, Sumy, May 19-20, 2022). Sumy. P. 287-290 [in Ukrainian].

2. Antyterorystychna operatsiia na skhodi Ukrainy. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. “Anti-terrorist operation in the east of Ukraine”. Material from Wikipedia - the free encyclopedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki. (Date of Application: 01.06.2023) [in Ukrainian].

3. *Duliba Ye.* (2022). Osoblyvosti orhanizatsii diialnosti mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pid chas voiennoho stanu. “Peculiarities of the organization of activities of local executive bodies and local self-government bodies during martial law”. Actual problems of jurisprudence. 4 (32). P. 46-55 [in Ukrainian].

4. *Sikorskyi O.* (2017). Viiskovo-tsyvilni administratsii, yak sposib zabezpechennia bezpeky ta normalizatsii zhyttiediialnosti naselennia v raioni provedennia antyterorystychnoi operatsii. “Military-civilian administrations as a way of ensuring safety and normalizing the life of the population in the area of the anti-terrorist operation”. Proceedings. Kropyvnytskyi. P 160-164 [in Ukrainian].

5. Pro viiskovo-tsyvilni administratsii. “On military-civilian administrations”: Law of Ukraine dated February 3, 2015. №. 141-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. №. 13. Art.87 [in Ukrainian].

6. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini. “On local self-government in Ukraine”: Law of Ukraine dated May 21, 1997. №. 280/97-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1997. №. 24. Art.170 [in Ukrainian].

7. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. “On the legal regime of martial law”: Law of Ukraine dated May 12, 2015. №. 389-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. №. 28. Art.250 [in Ukrainian].

8. *Tarasenko T.* (2022). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh voiennoho stanu: mozhlyvosti ta obmezhennia. “Organizational and legal principles of the activities of local self-government bodies under martial law: opportunities and limitations”. Dnipro. P. 51-58 [in Ukrainian].

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

UDC 342.9

Adamchuk Serhii,
Candidate of Public Administration Sciences,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine,
Khmelnytskyi, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4216-7397
Tsaruk Andrii,
Doctor of Philosophy in Law,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine,
Khmelnytskyi, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7871-0323
Kushnir Yaroslav,
Doctor of Philosophy in Law,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine,
Khmelnytskyi, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-8519-5331

PROBLEMS OF THE INTERRELATION BETWEEN THE POWERS OF CIVIL-MILITARY ADMINISTRATIONS AND RELEVANT LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

This article aims to define the scope of authorities between civil-military administrations and local self-government bodies.

Article considers the general definition of the district, regional, and municipal civil-military administrations. It conducts a historical overview regarding the origin of the specified management system. The article emphasizes the indisputable importance of the civil-military administration institute for our state under martial law. It defines the scope of authorities of the civil-military administrations enacted by current legislation, legislative grounds of local self-government and civil-military administration roles and position in Ukraine, as well as peculiarities of functioning and correlation between civil-military administrations and local self-government bodies during the martial law in Ukraine.

The article focuses on the demand caused by the russian federation's military aggression and, as a result, martial law implementation to create qualitatively new state authorities in Ukraine, like civil-military administration, to execute specific tasks. It is the bodies that are created to carry out measures to ensure the national security and defense of Ukraine, repel and deter armed aggression and ensure the Constitution and laws of Ukraine operation, maintain the safety and expected life of the population, law and order, counter sabotage and

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

terrorist attacks, prevent humanitarian disasters in a particular area to improve coordination. As a result, the emergence of such a body as the civil-military administration introduces a number of changes in the scope of local self-government bodies authorities.

The article correlates the peculiarities in organizing local state authorities and local self-government bodies.

Keywords: military administrations, civil-military administrations, district, regional, municipal civil-military administrations, local state administrations, local self-government bodies.

Отримано 07.06.2023

© Adamchuk Serhii, Tsaruk Andrii, Kushnir Yaroslav, 2023

УДК 342.9

Близнюк Ігор Володимирович,
здобувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом
м. Київ, Україна

ОКРЕМІ РИСИ КОНФЛІКТІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

У статті зазначається, що більшість конфліктів виникають саме в процесі свідомого протиставлення окремими суб'єктами своїх бажань чи думок або дій встановленим нормам і правилам. Зауважено, що головною рисою конфліктів у сфері адміністративного права є недотримання окремими суб'єктами правовідносин встановлених або санкціонованих державою відповідних норм і правил. Наголошено, що адміністративні правопорушення, а відповідно і конфлікти в адміністративному праві спрямовані не на конкретних осіб, вони завдають шкоди невизначеній кількості осіб.

Ключові слова: *конфлікт, адміністративні конфлікти, зіткнення потреб і цінностей, класифікація конфліктів, держава як сторона конфліктів, протиставлення встановленим правилам і нормам, відмінність адміністративних конфліктів від інших видів конфліктів.*

Питання конфліктів неодноразово розглядалося у науковій літературі. Найбільш чітко матеріали дослідження конфліктів та їх відмінностей сформульовано в навчальному посібникові, підготовленому науковцями національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» [1]. Проте вони розглядають адміністративний конфлікт як протиборство суб'єктів вертикальних правовідносин, тобто конфлікти, які виникають у результаті організаційно-управлінської діяльності. Такі конфлікти виникають з приводу неприйняття окремими суб'єктами цілей, форм і методів зазначеної діяльності, а в окремих випадках – щодо використання певних результатів зазначеної діяльності [1]. Інші дослідники розглядають адміністративні конфлікти як такі, що відбуваються у сфері діяльності публічної влади [2]. Вони також розглядають конфлікт як такий, що виникає у результаті порушення прав суб'єктів правовідносин в адміністративно-розпорядчій та контрольній сферах. У цілому адміністративний конфлікт у цьому посібнику розглядається як протиборство сторін адміністративних правовідносин, як невиконання вимог законодавства чи порушення певних норм поведінки владних суб'єктів.

Балабнова Л.В. і Савельєва К.В. не розглядають окремо адміністративні конфлікти, проте вони наводять класифікацію всіх конфліктів і виокремлюють такі конфлікти, як випадковий та стихійний, а також експресивний, що певною мірою може бути віднесено, на наше переконання, на конфлікт в адміністративному праві [3].

Бандурка О.М. та Друзь В.А. наголошують, що конфлікт включає в себе такі ознаки:

• передусім – наявність окремих суперечностей;

© Blyzniuk Ihor, 2023

• зіткнення потреб і цінностей окремих суб'єктів;
• зіткнення інтересів та мотивів окремих суб'єктів;
• зіткнення несумісний поглядів.

Вони вважають що протиборство в цілому є ядром будь-якого соціального конфлікту [4]. Зазначені риси конфліктів визначають й інші дослідники [5, 6].

Таким чином, конфлікт – це насамперед зіткнення інтересів. Якщо ми візьмемо конфлікти, які відбуваються в економіці, міжнародному праві, в сімї та побуті, то побачимо, що сторони конфліктів завжди мають свою думку чи своє бажання і намагаються його довести до відома іншої сторони, з метою отримання тих чи інших привілеїв або переваг, а також певних матеріальних чи інших благ.

Конфлікти в адміністративному праві також певною мірою стосуються надбання окремих переваг та привілеїв або, навпаки, встановлення тих чи інших порушених прав.

У науковій літературі на сьогодні відсутні чіткі класифікації видів конфліктів в адміністративному праві.

На нашу думку, їх можна поділити на декілька типів. Перший тип – це конфлікти між державами, які мають відповідні бажання або захопити території, або внести зміни до кордонів, але при цьому вони не доходять до так званої гарячої стадії конфлікту, тобто використання зброї. Зазначені конфлікти досить часто вирішуються шляхом переговорів та укладенням відповідних угод, які в подальшому стають основою для подальшого розвитку відносин між державами. Мабуть, немає необхідності стверджувати, що ці конфлікт мають відповідні адміністративні корені, проте в більшості випадків такі конфлікти відносяться до міжнародних [7, 8, 9].

Як вже згадувалося, окремі конфлікти в адміністративному праві виникають через неправильні дії або порушення законності працівниками державних установ, а також інших підприємств, установ та організацій. Ці конфлікти мають адміністративні корені, вони вирішуються або шляхом впливу на конфліктуючи сторони з боку керівництва, або шляхом адміністративного судочинства, коли суд аналізує конфлікт і суддя виносить рішення про поновлення прав людини, які було порушено діями тих чи інших органів державної влади [10].

Разом з тим, у юридичній літературі не зверталась увага на конфлікти, які в більшості випадків тягнуть за собою або покарання, або примусові дії з боку суб'єктів державної влади чи інших державних установ стосовно громадян, які допускають такі дії, що призводять до конфліктів.

Певною мірою, необхідно врахувати психологічні корені конфліктів. Автори дослідження з соціальної психології [11] доводять, що конфлікти виникають у результаті дій людини або суб'єкта права. При цьому один із суб'єктів вступає у конфлікт не тільки з іншим суб'єктом, а в цілому з суспільством.

Як доводять окремі дослідники, такі конфлікти в переважній більшості тягнуть за собою відповідальність. Вона може бути кримінальною або адміністративною.

Такі конфлікти виникають, передусім, у зв'язку з ігноруванням окремими особами правовими нормами та установками, наявними у суспільстві. Крім того, це можуть бути і конфлікти, пов'язані з ігноруванням та порушенням також моральних норм або

© Blyzniuk Ihor, 2023

релігійних. Здебільшого зазначені конфлікти викликають осуд або відповідні дії з боку релігійної общини.

Психологи доводять, що люди у суспільстві взаємозалежні, тому слід визначати такі рівні виникнення конфліктів.

Поведінковий, особа має дотримуватися відповідних норм поведінки, встановлених законодавством та іншими нормами. У разі відхилення поведінки індивідуума від встановлених норм, виникає конфлікт. При цьому він може і не зачіпати конкретних осіб. Наприклад, поява у стані сп'яніння в громадському місці. Це ігнорування встановлених і моральних, і правових норм є конфліктом з суспільством та відповідними правовими нормами. На нашу думку, це конфлікт адміністративний, тому що особа за ігнорування відповідних норм права буде нести адміністративну відповідальність.

Є й інші приклади конфліктів, які відносяться до адміністративних, проте якщо взяти класифікацію, яку наводять певні дослідники, то їх у переліку адміністративних конфліктів немає. До таких конфліктів відносяться:

• порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях (ст. 182 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

• дрібне хуліганство (ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення);

• азартні ігри, ворожіння в громадських місцях (ст. 181 Кодексу України про адміністративні правопорушення) та деякі інші [12].

Як ми бачимо, в усіх цих правопорушеннях виникає протиборство між бажаннями окремих осіб, які є порушниками, та відповідними встановленими державою нормами. І конфлікти відбуваються саме у сфері приватних та суспільних інтересів.

Немає потреби говорити, що всі зазначені правопорушення є конфліктами між окремими особами та державою. Держава встановлює відповідні норми поведінки, яких зобов'язані дотримуватися всі громадяни. Нехтування зазначеними нормами поведінки викликає конфліктну ситуацію.

Таким чином, слід наголосити, що адміністративні правопорушення, а відповідно і конфлікти в адміністративному праві спрямовані не на конкретних осіб, вони завдають шкоди невизначеній кількості осіб.

Таким чином, конфлікти в адміністративному праві можна визначити як такі, що мають загальні риси:

• вони відрізняються від інших конфліктів, які визначаються як адміністративні;

• у цих конфліктах суб'єктом конфліктів є громадяни як суб'єкти адміністративно-правових відносин, а стороною правопорушення або конфлікту є держава та її органи;

• зазначені адміністративні конфлікти не мають чіткої спрямованості, вони спрямовані на невизначену кількість осіб;

• такі конфлікти відрізняються від кримінальних конфліктів, які включають серйозні порушення прав і свобод фізичних та юридичних осіб, які караються нормами кримінального права [13];

• згадані конфлікти відрізняються також від господарських конфліктів, адже господарські конфлікти здебільшого мають чітко визначеного суб'єкта, з яким виникає конфлікт [14];

© Blyzniuk Ihor, 2023

• у більшості випадків суб'єкти конфліктів розуміють свої дії і стають стороною конфліктів свідомо, що певною мірою має тягнути більшу відповідальність;

• існує також думка, що окремі конфлікти в адміністративному праві можуть виникати не свідомо, а в результаті відповідної впевненості чи байдужості громадян, проте це питання підлягає більш детальному вивченню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конфліктологія: навч. посіб. / *Л.М. Герасіна, М.П. Требін, В.Д. Воднік* та ін. Х.: Право, 2012. 128 с.

2. *Іванов В.М., Іванова О.В.* Юридична конфліктологія: навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. К.: МАУП, 2004. 224 с.

3. *Балабанова Л.В., Савельєва К.В.* Конфліктологія: навч. посібник. К.: Вид. дім «Професіонал», 2009. 280 с.

4. *Бандурка О.М., Друзь В.А.* Конфліктологія. Х., 1997.

5. *Пірен М.І.* Основи конфліктології: навч. посібник. К., 1997. 212 с.

6. *Скотт Д.Г.* Конфлікти: шляхи їх подолання. К.: Зовнішторгвидат, 1991. 191 с.

7. *Барабаш Ю.Г.* Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права. Х.: Право, 2008. 220 с.

8. Конфлікти в суспільствах, що трансформуються: зб. наук. статей: матеріали XI Харківських політологічних читань. Х.: Право, 2001. 200 с.

9. Конфліктологія: підруч. для студ. ВНЗ юрид. спец. / за ред. *Л.М. Герасіної та М.І. Панова*. Х.: Право, 2002. 256 с.

10. *Тацій В.Я., Тодика Ю.М.* Функціонування державної влади в аспекті конфліктології. Право України. 1997. № 8. С. 29–34.

11. *Тейлор, Ш., Пипло, Л., Сирс, Д.* Соціальна психологія. 2004. 767 с.

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text 9 (дата звернення: 12.03.2023).

13. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. № 25–26. Ст. 131.

14. Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. № 18–22. Ст. 144.

REFERENCES

1. Konfliktolohiia. "Conflictology": education manual / L.M. Herasina, M.P. Trebin, V.D. Vodnik et al. Kh.: Pravo, 2012. 128 p. [in Ukrainian].

2. *Ivanov V.M., Ivanova O.V*. (2004). Yurydychna konfliktolohiia. "Legal conflictology": a study guide for students of higher educational institutions. K.: IAPM. 224 p. [in Ukrainian].

3. *Balabanova L.V., Savielieva K.V.* (2009). Konfliktolohiia. "Conflictology": a study guide. K.: Ed. House "Professional". 280 p. [in Ukrainian].

4. *Bandurka O.M., Druz V.A*. (1997). Konfliktolohiia. "Conflictology". Kh. [in Ukrainian].

5. *Piren M.I*. (1997). Osnovy konfliktolohii. "Basics of conflictology": teaching manual. K. 212 p. [in Ukrainian].

6. *Scott D.H.* (1991). Konflikty: shliakhy yikh prodolannia. "Conflicts: ways to overcome them". K.: Zovnishtorhvydav. 191 p. [in Ukrainian].

7. *Barabash Yu.H*. (2008). Derzhavno-pravovi konflikty v teorii ta praktytsi konsty-tutsiinoho prava. "State-legal conflicts in the theory and practice of constitutional law". Kh.: Pravo. 220 p. [in Ukrainian].

© Blyzniuk Ihor, 2023

8. Konflikty v suspilstvakh, shcho transformuiutsa. “Conflicts in transforming societies”: coll. of scientific articles: materials of the XI Kharkiv political sciences articles. Kh.: Law, 2001. 200 p. [in Ukrainian].

9. Konfliktolohiia. “Conflictology”: a textbook for students of legal specialty / edited by L.M. Herasina and M.I. Panov. Kh.: Pravo, 2002. 256 p. [in Ukrainian].

10. *Tatsii V.Ya., Todyka Yu.M*. (1997). Funktsionuvannia derzhavnoi vlady v aspekti konfliktolohii. “Functioning of state power in the aspect of conflictology”. Law of Ukraine. №. 8. P. 29–34 [in Ukrainian].

11. *Teilor SH., Pyplo L., Syrs D.* (2004). Sotsialna psykholohiia. “Social psychology”. 767 p. [in Ukrainian].

12. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. “Code of Ukraine on administrative offenses”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text9. (Date of Application: 12.03.2023) [in Ukrainian].

13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Code of Ukraine”. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2001. №. 25–26. Art. 131 [in Ukrainian].

14. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. “Economic Code of Ukraine”. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2003. №. 18–22. Art. 144 [in Ukrainian].

UDC 342.9

Blyzniuk Ihor,
Applicant of the Department of the Educational and Scientific Institute of Law. Prince Vladimir the Great of the Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv, Ukraine

CERTAIN FEATURES OF ADMINISTRATIVE LAW CONFLICTS

Modern conflict theory considers and analyzes various conflicts. In addition, a number of researchers in administrative law emphasize the characteristics of conflicts, which are rather little studied in the scientific literature. Conflictology states that a conflict is, first of all, a clash of different goals, interests and, in some cases, views of the opponents. At the same time, the scientific literature states that the goals and views of the conflicting parties have an opposite orientation.

As far as the classification of conflicts is concerned, they are also diverse. Most commonly, such types of conflicts are defined as international, interethnic, political, interpersonal, family and domestic.

Thus, all these conflicts have such a peculiarity that they arise on the basis of contradictions between the subjects. In our opinion, conflicts in administrative law also arise on the basis of contradictions to a certain extent. However, contradictions arise between the subjects of administrative law and their desires that contradict the norms generally established by the state or other subjects.

The main feature of conflicts in the sphere of administrative law is non-compliance of individual subjects of legal relations with the relevant norms and rules established or approved by the state. According to the statistics, the most frequent are conflicts arising in the sphere of public relations, i.e. the state or certain state bodies or local self-government bodies have

© Blyzniuk Ihor, 2023

established rules of conduct in public places. These rules must be observed, because their violation leads to violation of the rights of other subjects of administrative law.

In most cases, conflicts arise precisely in the process of individual subjects consciously opposing their desires or thoughts or actions to established norms and rules.

Such conflicts sometimes arise without the intention of certain entities to create a conflict situation. They can appear suddenly and then suddenly disappear.

If, for example, persons violating public order, smoking in public places, turning on loud music, committing other deeds, they violate the rights of other citizens, such actions are willful and the mentioned persons come into conflict with the relevant norms and established rules. in the community. That is, they oppose their desires and actions to the community and thus conflicts arise.

The purpose of this article is to define conflicts arising in administrative law that have different roots from other conflicts that may arise for reasons where there is no opposition between the interests of one person and the interests of other persons.

Keywords: conflict, administrative conflicts, clash of needs and values, classification of conflicts, the state as a party to conflicts, opposition to the established rules and norms, the difference between administrative conflicts and other types of conflicts.

Отримано 14.06.2023

© Blyzniuk Ihor, 2023

УДК 346.6

Буличева Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7902-6646
Чернега Роман Тарасович,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри права Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Юрія Бугая, м. Київ, Україна
ORCID ID 0009-0002-8875-6875
Буличев Андрій Олегович,
кандидат юридичних наук,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2734-7066
Гудаль Катерина Сергіївна,
студентка Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ (НА ПРИКЛАДІ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ СТОЛИЦІ)

У статті досліджено стан функціонування національних аптечних закладів з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2023 року. Проаналізовані окремі аспекти ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських препаратів, з'ясовано особливості механізму правового регулювання ліцензування господарської діяльності з торгівлі лікарськими засобами у воєнний період. Надано загальну характеристику поняттю ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських препаратів. Виокремлені основні недоліки та прогалини у чинному законодавстві щодо ліцензування продажу лікарських препаратів та визначені напрями його удосконалення.

Ключові слова: *ліцензування, продаж лікарських засобів, воєнний період, аптечні заклади, державний нагляд.*

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну перед українською фармацевтичною галуззю постало непросте завдання – неперервно забезпечувати мирних жителів та наших захисників необхідними ліками, швидко реагувати на зміну попиту, при тому, що частина територій окупована та охоплена бойовими діями, а звичні ланцюги постачань сировини та готових препаратів порушено.

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

Більше року під час дії правового режиму воєнного стану аптечні заклади продовжують працювати усюди, де це можливо. За даними синдикативної бази даних Axioma аналітичної компанії Proxima Research International, до початку повномасштабної збройної агресії рф проти України, станом на 23 лютого 2022 р., на території нашої держави працювало 20,8 тис. аптек та аптечних пунктів. У перші дні війни працювало близько 10% аптек. Після місяця повномасштабного вторгнення, станом на 24 березня 2022 року, чисельність працюючих торгових точок скоротилася до 16,7 тис., тобто 80% від довоєнного рівня. А через 12 місяців з 16 787 торгових об'єктів всієї галузі вже працює 15 873. Відсоток діючих об'єктів з моменту введення воєнного стану складає 95%, відповідно, закритих – всього 5% [1]. Найбільше точок з продажу ліків закрилось у Луганській, Донецькій, Херсонській, Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Сумській, Чернігівській та Київській областях. Основні причини – руйнування та втрата торгових точок, окупація територій, на яких вони знаходились, міграція працівників (провізори виїхали в безпечні регіони), зруйнована логістика, проблеми з постачанням товару на прифронтові території, дебіторська заборгованість [11].

Завдяки злагодженій роботі виробників та постачальників, яким самостійно та разом з волонтерами вдалося врегулювати питання логістики та обслуговування замовлень, загрози дефіциту лікарських засобів в аптечних закладах столиці та в областях по всій Україні з початку війни не відбулося. Крім того, для підтримки торгівлі лікарськими засобами на почату війни Кабінетом Міністрів України умови ліцензування господарської діяльності з виробництва та торгівлі ліками на період воєнного стану були спрощені. Зокрема, були прийняті зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, а саме аптеки з травня 2022 року і до дня припинення чи скасування воєнного стану можуть продавати рецептурні препарати без рецепта [4].

Водночас слід зауважити, що на період воєнного стану здійснення державного нагляду за дотриманням суб'єктами господарювання торгівлі лікарськими засобами та контролю їхньої якості залишається одним із основних завдань уповноважених державних контролюючих органів у сфері обігу лікарських засобів і продовжує бути вкрай актуальним в умовах воєнного стану. Ефективне правове регулювання у сфері торгівлі лікарськими засобами є запорукою виконання державними органами покладених на них завдань і дотримання законних прав та інтересів суб'єктів господарювання, зважаючи на посилення юридичної відповідальності за продаж лікарських препаратів без ліцензії та удосконалення системи рецептурної видачі лікарських препаратів як засобу регулюючого впливу держави у сфері здоров'я.

Належне правове регулювання ліцензування господарської діяльності у сфері продажу лікарських засобів є важливою умовою отримання населенням якісних лікарських препаратів. Забезпечення охорони здоров'я людини й громадянина є однією з найважливіших функцій держави. Торгівля (продаж) є важливим аспектом обігу лікарських засобів, адже саме у такий спосіб вони потрапляють до населення. Тому виконання суб'єктами господарювання ліцензійних умов провадження такої діяльності є вкрай важливим для забезпечення здоров'я громадян.

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).6

На цьому етапі розвитку суспільства та юридичної науки відсутні комплексні та систематизовані праці, присвячені дослідженню основних рис та правових тенденцій ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів, які б вичерпно характеризували проблеми та перспективи законодавчого регулювання ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів в Україні, натомість існують окремі розвідки, наукові статті, присвячені поняттю та сутності ліцензування продажу лікарських засобів та препаратів.

Серед сучасних науковців, які аналізують та досліджують проблему ліцензування господарської діяльності з торгівлі лікарськими засобами, виокремимо: В. Голубєва [2], І. Демченко [3], Н. Нікуліну, І. Тайбішлак [5], О. Ховпуна [10] та інших.

Мета статті – на основі чинних нормативно-правових актів та наукової літератури дослідити основні аспекти ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів як засобу регулюючого впливу держави, проаналізувати основні недоліки та прогалини у чинному законодавстві щодо ліцензування продажу лікарських засобів та визначити напрями удосконалення законодавства України у контексті ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів.

Відповідно до Закону України «Про лікарські засоби» ліцензування суб'єкта господарювання із продажу лікарських засобів відбувається за порядком, сформованим центральним державним органом виконавчої влади, на якого покладені функції та завдання із забезпечення формування та здійснення державної політики у сфері охорони здоров'я [7].

Дані про ліцензування суб'єкта господарювання щодо здійснення діяльності з торгівлі лікарськими засобами (роздрібної або електронної роздрібної) згідно із цим Законом мають бути у відповідному Ліцензійному реєстрі з виробництва лікарських засобів (в умовах аптеки), оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами органу ліцензування.

Аналізуючи Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [8], зазначимо, що у нього виокремлені такі правові терміни, поняття, як «видача ліцензії» та «ліцензування». Так, відповідно до чинного законодавства під видачею ліцензії розуміється надання окремому суб'єкту господарювання законного права на здійснення певного виду (або частини) господарської діяльності, яка підлягає ліцензуванню. Ліцензування здійснюється через процес прийняття відповідним органом (якому надано право на видачу ліцензій) рішення про видачу ліцензії та відповідний запис про це у Ліцензійному реєстрі [8].

Юридична наука визначає поняття «ліцензування» як форму державного регулювання функціонування видів господарської діяльності, що забезпечує захист соціально-економічних інтересів країни, соціуму, прав та законних інтересів, збереження життя та стану здоров'я кожної особи, безпеки у галузі екології та охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», серед переліку таких видів діяльності є і виробництво лікарських препаратів, а також торгівля лікарськими засобами (різних видів – оптова та роздріб-

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

на), враховується сюди й процес ввезення з-за кордону лікарських засобів (імпорт), крім активних фармацевтичних інгредієнтів. Ліцензіат (тобто фізична або юридична особа, яка набула права займатися господарською діяльністю з виробництва та/чи продажу лікарських засобів) має дотримуватися усіх визначених ліцензійних умов, а здобувач ліцензії для її отримання – своєю діяльністю та станом відповідати переліку ліцензійних умов. Так, чинним законодавством забезпечуються права населення на якісні, безпечні, сертифіковані лікарські засоби [8].

Надалі охарактеризуємо особливості сучасного етапу законодавчого регулювання ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів. Зазначимо, що господарська діяльність з торгівлі лікарськими препаратами, їх імпорту відбувається у: 1) якщо це торгівля лікарськими препаратами оптового типу – то у аптечному складі (на базі); 2) якщо це торгівля лікарськими препаратами роздрібного типу – то через аптечний заклад або аптечний пункт; 3) якщо це торгівля лікарськими засобами у електронному форматі – то через аптечний заклад або аптечний пункт. Торгівля лікарськими препаратами здійснюється виключно через аптечні заклади і не може відбуватися у закладах іншого типу.

Відповідно до чинного законодавства, ввезення до України з-за кордону лікарських препаратів та торгівля ними можлива лише зареєстрованими в Україні лікарськими засобами, за наявності сертифіката якості, який видається виробником.

Варто наголосити на тому, що у нашій країні та її правовій системі порядок ліцензування має дозвільний та позитивний характер. Водночас не є порушенням цього концепту вимога законотворця, відповідно до якої ліцензія має бути видана в кожному випадку, коли особа має змогу виконати ліцензійні умови для провадження певного виду господарської діяльності. Таку певну гарантію ліцензування у разі виконання законодавчо закріплених вимог маємо розглядати через призму конституційно-правових гарантій, реалізації фізичними та юридичними особами свого права на підприємницьку діяльність та функціонування оптимально ефективної правової системи для забезпечення Основним Законом України прав на підприємницьку діяльність [5, с. 111].

О. Ховпун визначає специфіку державного нагляду у сфері торгівлі лікарськими засобами, і серед таких особливих ознак виокремлює: 1) предмет такого нагляду є доволі специфічним: відповідність аптечного закладу умовам для ліцензування у контексті торгівлі лікарськими препаратами та рівень/стан якості лікарського засобу (зазначимо, що до предмету державного нагляду у цьому контексті входять і матеріально-технічні засоби, їх відповідність чинному законодавству щодо виготовлення, зберігання, контролю якості та торгівлі лікарськими препаратами); 2) такий нагляд реалізується особливим владним органом контролю, у нашому випадку це Державна служба з контролю якості лікарських засобів та контролю за наркотиками; 3) особливу процедуру реалізації наглядових заходів (для забезпечення контролю якості лікарського препарату потрібен відбір зразків продукції та проведення лабораторного дослідження); 4) комплекс заходів державного нагляду потребує не тільки спеціальних юридичних знань, а й фармаційних; 5) такий контроль послуговується специфічною нормативно-правовою базою, яка врегульовує систему здійснення державного нагляду у сфері торгівлі

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

лікарськими засобами, що включає не тільки закони, а й підзаконні нормативно-правові акти, наприклад, постанови Кабінету Міністрів України та Міністерства охорони здоров'я України [10, с. 129].

На правове регулювання ліцензування господарської діяльності з торгівлі лікарськими засобами вплинув і воєнний стан, запроваджений в Україні 24 лютого 2022 року у зв'язку із російською військовою агресією проти нашої держави. Суб'єкт господарювання, який здійснює торгівлю лікарськими препаратами, обов'язково здійснює внесення інформації щодо проданих лікарських препаратів у Реєстр медичних записів. А якщо торгівля лікарськими препаратами відбувалась за електронними рецептами – то у Реєстр записів бази даних електронної системи охорони здоров'я. Але такі вимоги були скасовані на термін дії воєнного стану та будуть подовжені ще на 3 місяці з дня його припинення або скасування для тих фізичних чи юридичних суб'єктів, які здійснюють відповідну діяльність через аптечні заклади та їх структурні підрозділи, що знаходяться в районах проведення воєнних дій або які перебувають у тимчасовій окупації [9]. Їх точний перелік затверджується відповідним наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

На основі з'ясованої специфіки та особливостей ліцензування господарської діяльності з торгівлі лікарськими засобами спробуємо виокремити та охарактеризувати основні недоліки та прогалини у чинному національному законодавстві щодо ліцензування продажу лікарських препаратів.

Як слушно аналізує В. Голубєва, у нашій країні процедура ліцензування та правової легітимації лікарських препаратів на внутрішньому ринку не тільки має розбіжності із правовими нормами ЄС, а й є надміру нагромадженою та неупорядкованою у правовому контексті та має такі обов'язкові процедури, як державна реєстрація лікарських засобів та їх сертифікація.

Дослідниця наголошує не тільки на уніфікації понятійного апарату правового допуску лікарських засобів у торгівлю аптечними закладами країни, а й на спрощенні дозвільного типу правового регулювання обігу лікарських препаратів та їх допуску для торгівлі вже одразу після отримання торгової ліцензії. Для узгодження систем контролю за торгівлею лікарськими засобами у нашій державі та у інших країнах, приведення до єдиної форми та змісту офіційних документів для імпорту, на думку науковиці, потрібно обов'язково видалити правову норму, яка стосується обов'язковості отримання локального сертифіката якості згідно із положеннями Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками [2, с. 120].

Крім того, пандемія Covid-19 також внесла свої корективи у систему ліцензування торгівлі лікарськими препаратами, адже значно поширилась і розповсюдилась дистанційна торгівля лікарськими засобами а, як стверджує І. Демченко, і ми згодні із його думкою, у таких умовах «найважливіші положення договору про здійснення доставки лікарських препаратів клієнту/споживачу вимагають у майбутньому суттєвих доопрацювань, особливо у контексті забезпечення належної якості лікарських препаратів під час їх доставлення кінцевому споживачу» [3, с. 102].

В. Пашков також акцентує увагу на цій проблемі, вважаючи, що дистанційною

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

торгівлею лікарськими препаратами займається дуже багато нелегітимних суб'єктів господарювання або просто громадян, які не мають на це жодних підстав чи дозволів, а лікарські засоби таких суб'єктів, що не дивно, мають низьку якість у кращому разі, а у гіршому – невідомого виробника та походження [6, с. 22].

Зазначимо, що із удосконаленням сучасного законодавства у крайні роки мали відбутися вагомі і ефективні зрушення у контексті функціонування торгівлі лікарськими засобами у електронному вигляді, і маса суб'єктів господарювання сподівалася на легалізацію торгівлі ліками у онлайн-форматі, крім того, у контексті надання послуг клієнтам з доставки лікарських препаратів. Але такими змінами у законодавстві можуть нівелюватися положення Директиви ЄС щодо функціонування Інтернет-аптек, тому що національні норми ще зовсім не відповідають європейським у цій галузі. Саме тому ми вважаємо, що це питання потребує подальшого розгляду та досліджень.

Виокремивши основні проблеми та прогалини у чинному законодавстві у контексті ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів, спробуємо окреслити основні напрями його зміни, удосконалення та кодифікації.

Найперше, вважаємо за необхідне удосконалити чинні закони та підзаконні акти, які регулюють дистанційну (електронну) торгівлю лікарськими препаратами та процес ліцензування такої торгівлі, що забезпечуватиме якісний рівень надання населенню лікарських товарів та сприятиме зростанню не тільки загального рівня надання системи таких послуг у нашій державі, а й зростання рівня довіри громадян до закладів охорони здоров'я та державних органів влади.

По-друге, доцільно видалити із чинного законодавства усі суперечливі норми у сфері ліцензування торгівлі лікарськими препаратами та привести їх до кодифікованого вигляду.

Вважаємо за необхідне на цьому етапі розвитку суспільства та юридичної науки розробити та прийняти закон «Про фармацевтичну діяльність», у якому будуть затверджені економічно-правові засади виробництва лікарських засобів і торгівлі ними в Україні.

Вважаємо за доцільне у цьому законі прописати усі важливі складники та правові норми оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами в нашій державі, а саме: 1) визначення основних юридичних термінів у цій галузі; 2) затвердження прав споживачів та гарантії їх дотримання у зазначеній сфері; 3) специфіку реалізації лікарських препаратів з рецептом та без нього, вимоги до площі та обладнання аптечних закладів. Окремий розділ закону має бути присвячений особливостям ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів, ураховувати усі прогалини та суперечності чинного законодавства та виправити їх.

Також надзвичайно важливим напрямом удосконалення законодавства України у контексті ліцензування господарської діяльності з продажу лікарських засобів є погодження з найкращими міжнародними стандартами, а саме кращими зразками законодавства ЄС, що потребує ґрунтовної роботи нашого центрального законодавчого органу (Верховної Ради України) із розробки нових законів та

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, ратифікації міжнародних угод, видалення із законодавства усіх суперечливих правових норм у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичні матеріали електронного видання «Щотижневик Аптека». URL: https://www.apteka.ua/article/632554 (дата звернення: 03.06.2023).

2. *Голубєва В.* Організаційно-правове регулювання зовнішньої і внутрішньої торгівлі лікарськими засобами в Україні та країнах Європейського Союзу. 2020. С. 109–132. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.07. (дата звернення: 03.06.2023).

3. *Демченко І.* Дистанційна торгівля лікарськими засобами в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 4. С. 99–104.

4. Деякі питання провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) у період дії воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 07 травня 2022 року № 542. *Офіційний вісник України*. 2022. № 40. Ст. 2176.

5. Нікуліна Н., Тайбішлак І. Правовий механізм ліцензування торгової діяльності. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції м. Одеса, 24 лютого 2017 р*оку / редкол. В. Маковій та ін. Одеса, ОДУВС, 2017. С. 107–111.

6. *Пашков В.* Правове регулювання дистанційної торгівлі лікарськими засобами. Одеса, 2022. С. 21-23. URL: //lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/zbirnik-konferencii200622.pdf#page=317. (дата звернення: 03.06.2023).

7. Про лікарські засоби: Закон України від 4 квітня 1996 року № 12. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 22. Ст. 86.

8. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 23. Ст. 158.

9. Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів): постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 року № 1055. *Офіційний вісник України.* 2022. № 1055. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2021-%D0%BF#Text.

10. *Ховпун О.* Правове регулювання державного нагляду у сфері роздрібної торгівлі лікарськими засобами. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 125–31.

11. *Хуторна К.* Фарма під час війни: переорієнтація з антиковідних на кровоспинні, зруйновані склади та міграція провізорів. Як учасники ринку виживають у новій ситуації, взаємодіють між собою та долають труднощі. URL: https://mind.ua/publications/20248405-farma-pid-chas-vijni-pereorientaciya-z-antikovidnih-na-krovospinni-zrujnovani-skladi-ta-migraciya-pro (дата звернення: 03.06.2023).

REFERENCES

1. Analitychni materialy elektronnoho vydannia «Shhotyzhnevyk Apteka». “Analytical materials of the electronic publication ‘Apteka Weekly’” URL: https://www.apteka.ua/article/632554. (Date of Application: 03.06.2023) [in Ukrainian].

2. *Holubieva V.* (2020). Orhanizatsiino-pravove rehuliuvannia zovnishnoi i vnutrishnoi torhivli likarskymy zasobamy v Ukraini ta krainax Yevropeiskoho Soiuzu. “Organizational and legal regulation

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

of foreign and domestic trade in medicinal products in Ukraine and the countries of the European Union". P. 109-132. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.07. (Date of Application: 03.06.2023) [in Ukrainian].

3. *Demchenko I*. (2021). Dystantsiina torhivlia likarskymy zasobamy v Ukraini. "Distance trade in medicinal products in Ukraine. Journal of the Kyiv University of Law". №. 4. P. 99–104 [in Ukrainian].

4. Deiaki pytannia provadzhennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytstva likarskykh zasobiv, optovoi ta rozdribnoi torhivli likarskymy zasobamy, importu likarskykh zasobiv (krim aktyvnykh farmacevtychnykh inhrediientiv) u period dii voiennoho stanu. "Some issues of conducting economic activities related to the production of medicinal products, wholesale and retail trade of medicinal products, import of medicinal products (except for active pharmaceutical ingredients) during the period of martial law": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 7, 2022. №. 542. Official Gazette of Ukraine. 2022. №. 40. Art. 2176 [in Ukrainian].

5. *Nikulina N., Taibishlak I*. (2017). Pravovyi mekhanizm litsenzuvannia torgovoyi diialnosti. Vplyv intehratsiinykh tendentsii na rozvytok vitchyznianoho prava. "The legal mechanism of licensing trade activity. The influence of integration trends on the development of national law": materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference. Odesa, February 24, 2017 / ed. number V. Makovii, etc. Odesa, ODUVS. P 107–111 [in Ukrainian].

6. *Pashkov V*. (2022). Pravove rehuliuvannia dystantsiinoi torhivli likarskymy zasobamy. "Legal regulation of distance trade in medicinal products". Odesa. P. 21–23. URL: //lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/zbirnikkonferencii200622.pdf#page=317 (Date of Application: 03.06.2023) [in Ukrainian].

7. Pro likarski zasoby. "On medicinal products": Law of Ukraine dated April 4, 1996. №. 12. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. №. 22. Art. 86 [in Ukrainian].

8. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti. "On licensing of economic activities". 2015. №. 23. Art. 158 [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytsztva likarskykh zasobiv, optovoi ta rozdribnoi torhivli likarskymy zasobamy, importu likarskykh zasobiv (krim aktyvnykh farmatsevtychnykh inhrediientiv). "On making changes to the Licensing conditions for carrying out economic activities in the production of medicinal products, wholesale and retail trade of medicinal products, import of medicinal products (except for active pharmaceutical ingredients)": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 27, 2022 №. 1055. Official Gazette of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2021-%D0%BF#Text. (Date of Application: 03.06.2023) [in Ukrainian].

10. *Khovpun O*. (2020). Pravove rehuliuvannia derzhavnoho nahliadu u sferi rozdribnoi torhivli likarskymy zasobamy. "Legal regulation of state supervision in the field of retail trade of medicinal products". Legal Bulletin. №. 1. P. 125-31 [in Ukrainian].

11. *Khutorna K*. Farma pid chas viiny: pereoriientatsiia z antykovidnykh na krovospynni, zruinovani sklady ta mihratsiia provizoriv. "Pharma during the war: reorientation from anti-covid to hemostatic drugs, destroyed warehouses and migration of pharmacists". How market participants survive in a new situation, interact with each other and overcome difficulties. URL: https://mind.ua/publications/20248405-farma-pid-chas-vijni-pereorientaciya-z-antikovidnih-na-krovospinni-zrujnovani-skladi-ta-migraciya-pro. (Date of Application: 03.06.2023) [in Ukrainian].

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

UDC 346.6

Bulycheva Nataliia,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Docent at the Department
of Private Law, Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7902-6646
Cherneha Roman,
Doctor of Juridical Sciences,
Associate Professor of the Department of Law,
Academian Yurii Buhai International Scientific and Technical University,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0002-8875-6875
Bulychev Andrii,
Candidate of Juridical Sciences, Head of the Department
of the State Research Institute MIA,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2734-7066
Hudal Kateryna,
student of the 3rd year of the specialty 'Law',
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine

IMPROVEMENT OF THE LEGAL REGULATION IN THE AREA OF LICENSING FOR TRADE OF MEDICINAL PRODUCTS (ON THE EXAMPLE OF PHARMACIES IN THE CAPITAL)

The article examines the state of functioning of national pharmacies since the beginning of the full-scale russian invasion of Ukraine on February 24, 2023. The authors of the article studied the concept and provided a general description of the licensing of economic activity for the sale of medicinal products. Licensing of business activities for the sale of medicinal products means a set of legally defined procedures that must be followed by a business entity that seeks to produce and/or trade in medicinal products and obtain a license for such activities. Licensing is a means of state regulation of economic activity to ensure the safety and protection of the life and health of every person, his right to quality and certified medicinal products and a safe natural environment.

The peculiarities of the modern mechanism of legal regulation of licensing of economic activity in the trade of medicinal products were clarified. Trade in medicinal products is carried out exclusively through pharmacies and cannot take place in other types of establishments. According to the current legislation, distribution and trade in our country is possible only with medicinal products registered in Ukraine, with a quality certificate. The legal regulation of the licensing of economic activity in the trade of medicinal products was also significantly

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).6

affected by the martial law introduced in Ukraine on February 24, 2022 because of the russian military aggression against our state and which continues to this day.

The main shortcomings and gaps in the current legislation regarding the licensing of the sale of medicinal products were highlighted, among them: the discrepancy of national legislation in this area with international legal norms, including EU legislation; low-quality and not always licensed system of remote (electronic) trade in medicinal products; a significant number of secondary regulatory legal acts, which contain legal norms that contradict each other.

We identified directions for improving the legislation of Ukraine in the context of licensing business activities for the sale of medicinal products, among them: bringing the current national legislation in this area into line with the best international models, including the EU legal system; improvement of the legislative regulation of remote (electronic) trade in medicinal products and the process of licensing such trade; removing from current laws and by-laws all conflicting legal norms in the field of drug trade licensing and bringing them to a codified form and others.

Keywords: licensing, sale of medicines, war period, pharmacy establishments, state supervision.

Отримано 15.06.2023

© Bulycheva Nataliia, Cherneha Roman, Bulychev Andrii, Hudal Kateryna, 2023

УДК 351.862.21

Голобородько Ярослав Володимирович,
здобувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ У ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено особливості проведення масових заходів під час воєнного стану та розроблення пропозицій щодо уникнення жертв серед учасників масових заходів, а також пошкоджень місць проведення таких заходів. Наголошено, що масові заходи в період дії воєнного стану певною мірою є небезпечними, тому їх проведення пов'язане з ризиком для життя і здоров'я громадян. Найбільш захищеними під час проведення масових заходів у цей період можна вважати проведення таких заходів у відповідних приміщеннях, наприклад, у метро тощо. Зроблено висновок, що органами державної влади передбачені досить чіткі умови проведення масових заходів під час воєнного стану.

Ключові слова: *воєнний стан, масові заходи, організація охорони публічного порядку та публічної безпеки, організація проведення масових заходів, нові види масових заходів, адміністрування проведення масових заходів.*

Стан вивчення проблеми питання щодо проведення масових заходів неодноразово розглядався в науковій літературі [2, 3, 4, 5]. Було зроблено відповідні спроби класифікації масових заходів і розроблено конкретні заходи щодо забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час їх проведення. Окремі дослідники висвітлювали питання щодо сутності масових заходів та їх організації [6]. Крім того, запропоновано різні підходи до класифікації масових заходів [3].

Разом з тим, усі ці питання розроблялися в умовах нормального життя країни. На сьогодні, звичайно, всі висвітлені аспекти проведення масових заходів не можуть бути застосовані. В країні йде повномасштабна війна і питання щодо масових заходів має бути врегульовано відповідним чином.

Передусім, мабуть, необхідно визначити, які масові заходи можуть проводитися у період дії режиму воєнного стану. На нашу думку, до масових заходів можна віднести лише їхні окремі види.

До заходів, які можуть бути проведені під час воєнного стану, можна віднести:

• культурні, концерти, виступи окремих артистів, кіносеанси, виставки тощо;

• наукові семінари, конференції та симпозіуми;

• організаційні, різноманітні збори громадян, наприклад, з метою надання благодійної допомоги, проведення евакуації чи інших заходів, таких як важливі питання діяльності місцевого самоуправління та низка інших;

© Holoborodko Yaroslav, 2023

• політичні збори окремих партійних осередків та агітаційні виступи представників різних партій, проте вони здебільшого заборонені;

• соціальні заходи такі як весілля або похорони, осіб, які загинули у війні з загарбниками;

• окремі релігійні масові заходи, такі як походи, святкування релігійних свят тощо.

До масових заходів, відносяться також і проведення окремих освітніх чи інших заходів, які проводяться у цей період.

Як визначено в Конституції України, громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Це є правом громадян. Разом з тим, відповідними нормативними актами встановлено, що про проведення різноманітних масових заходів організатори мають завчасно сповіщати органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [1].

Проте зараз в країні оголошено воєнний стан, йде війна, тому проведення масових заходів є досить проблематичним. Крім того відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7] військове командування разом із військовими адміністраціями можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати **тимчасово**, на період дії правового режиму воєнного стану, **обмеження** конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Відповідне обмеження також визначене і в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [8].

Відповідно до Протоколу оперативного штабу Ради оборони Київської області № 145 від 07.07.2022 [9], стосовно масових заходів було прийнято рішення, що проведення їх можливе, насамперед, лише у виключних випадках. Крім того, їх проведення має бути письмово погоджене з представниками місцевої влади не пізніше ніж за п'ять робочих днів до дня проведення заходу.

У постанові зазначеного протоколу також вказано, що :

• особи, які планують проводити масові заходи, повинні письмово повідомляти про намір проведення того чи іншого масового заходу відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. Крім того, в усіх областях і районах уведено військові адміністрації, це також передбачає, що організаторам масових заходів необхідно повідомляти і керівництво військових адміністрацій.

На сьогодні повідомлення про проведення масових заходів слід подавати до органів місцевої влади, а в більшості випадків – до військової адміністрації району. При цьому у повідомленні необхідно чітко вказати межі проведення та місце проведення масового заходу.

Слід зазначити, що окремі масові заходи можуть бути заплановані для проведення на території кількох населених пунктів. Наприклад, це стосується релігійних походів. У таких випадках повідомлення подається до кожної військової (державної) адміністрації.

Особлива увага приділяється формі повідомлення. У зазначеному повідомленні можуть бути відображені такі аспекти:

• дата проведення масового заходу, тривалість його проведення, час початку і час закінчення;

© Holoborodko Yaroslav, 2023

• обов'язково має бути висвітлена мета організації та проведення масового заходу;

• необхідно також вказати чітко місце провадження масового заходу;

• організатори повинні вказати також приблизну кількість учасників, які будуть брати участь у масових заходах;

З метою чіткого контролю за проведенням таких масових заходів у повідомленні мають бути відображені всі відомості стосовно організатора або організаторів зазначених заходів. Вказуються всі особисті дані організатора чи організаторів, їх номера телефонів, їх приналежність до громадських організацій чи політичних партій.

Обов'язковим є також пункт про те, чи будуть використовуватися під час масового заходу відповідні засоби підсилювачів звуку, створення тимчасових споруд та різноманітні спортивні заходи.

Особлива увага звертається також на аспекти, яких слід дотримуватися під час дії воєнного стану. До них відносяться:

• дотримання заходів світломаскування, щоб не викликати можливості нанесення ударів з повітря;

• дотримання учасниками масового заходу відповідного рівня публічного порядку та публічної безпеки;

• обов'язкове дотримання учасниками та організаторами Правил пожежної безпеки в Україні, затверджені відповідними нормативними актами [10];

• попередження організаторів масових заходів про наявність на місці проведення масового заходу чи на певній території відповідних захисних споруд чи укриттів у разі оголошення сигналу «Повітряна тривога» [11];

• попередження організаторів та учасників масових заходів про невисвітлення як самих заходів, так і результатів у мережі Інтернет та соціальних мережах з метою дотримання безпеки для громадян у місці їх проведення.

У зазначеному Порядку проведення масових заходів на території Київської області в умовах воєнного стану поставлено завдання виконавчим органам державної влади, а також військовим адміністраціям терміново розглядати подання стосовно проведення масових заходів та приймати відповідні рішення

Крім того, районні військові адміністрації та інші органи державної влади повинні невідкладно після отримання повідомлення про проведення мирного зібрання інформувати Київську обласну військову адміністрацію та місцеві органи Національної поліції України, Державної служби з надзвичайних ситуацій.

У зазначеній інформації передбачено визначення мети, дати, місця проведення та орієнтовної кількості учасників заходу не пізніше ніж за добу до проведення заходу.

З метою забезпечення безпеки учасників масового заходу необхідно визначити місця для укриття зазначених учасників у разі оголошення сигналу «Повітряна тривога» та розрахувати можливість розміщення всіх учасників.

Таким чином, можна констатувати, що органами державної влади передбачені досить чіткі умови проведення масових заходів під час воєнного стану, але, на нашу думку, є необхідність зробити окремі доповнення та зміни у зазначений порядок.

1. Передусім необхідно використовувати можливості засобів масової інформації та соціальних мереж з метою зменшення проведення масових заходів у період воєнного стану;

© Holoborodko Yaroslav, 2023

2. Передбачити додаткові заходи щодо забезпечення безпеки учасників масових заходів насамперед з метою попередження визначення геолокації місця проведення масового заходу заборонити висвітлення ходу масового заходу у засобах масової інформації та соціальних мережах;

3. Мабуть, доцільним є також інформування не тільки військових адміністрацій, а й підрозділів Національної поліції та Служби безпеки України з метою недопущення відповідних провокацій під час проведення масових заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. *Заросило В.В.* Адміністративно-правове забезпечення проведення масових заходів в України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. 216 с.

3. *Березан В.М.* Адміністративно-правове забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час проведення масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2014. 287 с.

4. *Возник М.В.* Організаційно-правові засади управління органів внутрішніх справ при забезпеченні масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 188 с.

5. *Мартишко А.Ю.* Адміністративно-правове забезпечення охорони громадського порядку ОВС під час проведення спортивних заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 248 с.

6. *Яременко А.О.* Щодо визначення поняття масових заходів. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 34. С. 32–38.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.

8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 12.04.2023).

9. Про проведення масових заходів на території Київської області в умовах правового режиму воєнного стану URL: https://zotg.gov.ua/pro-provedennya-masovyh-zahodiv-na-terytoriyi-kyyivskoyi-oblasti-v-umovah-pravovogo-rezhymu-voyennogo-stanu/ (дата звернення: 12.04.2023).

10. Про затвердження правил пожежної безпеки: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 № 1417. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/352204___744300 (дата звернення: 12.04.2023).

11. Порядок дій під час оголошення повітряної тривоги. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0+%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%B0&oq=%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%81%D0%B8%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83&aqs=chrome.2.69i57j0i546l5.17995j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (дата звернення: 12.04.2023).

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy. “Constitution of Ukraine”. Verkhovna Rada information. 1996. №. 30. Art. 141 [in Ukrainian].

2. *Zarosylo V.V.* (2011). Administratyvno-pravove zabezpechennia provedennia masovykh zakhodiv v Ukrainy. “Administrative and legal provision of mass events in Ukraine”: thesis ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.07. K. 216 p. [in Ukrainian].

3. *Berezan V.M.* (2014). Administratyvno-pravove zabezpechennia okhorony hromadskoho poryadku ta hromadskoi bezpeky pid chas provedennia masovykh zakhodiv. “Administrative and

© Holoborodko Yaroslav, 2023

legal protection of public order and public safety during mass events": thesis ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.07. K. 287 p. [in Ukrainian].

4. *Voznyk M.V*. (2010). Orhanizatsiino-pravovi zasady upravlinnia orhaniv vnutrishnikh sprav pry zabezpechenni masovykh zakhodiv. "Organizational and legal principles of management of internal affairs bodies in the provision of mass events": diss. ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.07. K. 188 p. [in Ukrainian].

5. *Martyshko A.Yu*. (2010). Administratyvno-pravove zabezpechennia okhorony hromadskoho poriadku OVS pid chas provedennia sportyvnykh zakhodiv. "Administrative and legal provision of protection of public order of the Ukrainian Armed Forces during sports events": diss. ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.07. K. 248 p. [in Ukainian].

6. *Yaremenko A.O*. (2006). Shchodo vyznachennia poniattia masovykh zakhodiv. "Regarding the definition of the concept of mass events". Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs. №. 34. P. 32–38 [in Ukrainian].

7. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. "On the legal regime of martial law": Law of Ukraine dated May 12, 2015 №. 389-VIII. Information of the Verkhovna Rada (VVR). 2015. №. 28. Art. 250 [in Ukrainian].

8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. "On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine, dated 24.02.2023, №. 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (Date of Application: 12.04.2023) [in Ukrainian].

9. Pro provedennia masovykh zakhodiv na terytorii Kyivskoi oblasti v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. "On the holding of mass events on the territory of Kyiv region under the legal regime of martial law URL: https://zotg.gov.ua/pro-provedennya-masovyh-zahodiv-na-terytoriyi-kyyivskoyi-oblasti-v-umovah-pravogogo- rezhymu-voyennogo-stanu/ (Date of Application: 12.04.2023) [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia pravyl pozhezhnoi bezpeky. "On approval of fire safety rules. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 30, 2014, №. 1417. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/352204___744300 (Date of Application: 12.04.2023) in Ukrainian].

11. Poriadok dii pid chas oholoshennia povitrianoii tryvohy. "Procedure for announcing an air alert". URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0 %BD%D1%8F+%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0+%D1%82%D1%80 %D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%B0&oq=%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%81%D0%B8%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83&aqs=chrome.2.69i57j0i546l5.17995j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8. (Date of Aplication: 12.04.2023) [in Ukrainian].

UDC 351.862.21

Holoborodko Yaroslav,
Applicant of the Department of the Educational and Scientific Institute of Law. Prince Vladimir the Great of the Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF CONDUCTING MASS GATHERINGS UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The issue of protecting public order and public safety during martial law and the need to prevent various illegal manifestations is of great importance. In addition, provocateurs may be trained among persons participating in mass events who can use certain aspects of mass events to destabilize the situation.

© Holoborodko Yaroslav, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).7

Mass events today cannot but be covered in mass media, as well as social networks and the Internet. Quite often, mass events are used as a b

asis for the organization of special information and propaganda operations and highlighting of those problems that to some extent occur in the preparation and holding of mass events.

Today, in most oblasts of Ukraine, relevant resolutions and other documents have been adopted with the aim of streamlining mass events during martial law.

Moreover, today there are new types of mass events that did not exist in peacetime. These measures include the mass evacuation of the population from regions subject to shelling by the army of the Russian Federation, which is carried out according to the relevant decisions of state bodies.

In addition, the organization of providing assistance to persons who need such assistance and who lost their housing or means of livelihood during hostilities can also be attributed to mass measures.

Quite often, mass events include the organization of funerals for those who died at the front in the war with the occupiers.

The Constitution of Ukraine states that citizens have the right to gather peacefully, without weapons, and hold meetings, rallies, marches, and demonstrations, which executive authorities or local self-government bodies are notified of in advance [1]. The specified legal norm is valid only in peacetime. Currently, Ukraine is at war with the Russian Federation, which does not follow any norms or rules, so mass events must be regulated taking into account the state of martial law.

In general, mass events during the period of martial law are to a certain extent dangerous and therefore their conduct is associated with a risk to the life and health of citizens. The most protected during mass events during this period can be considered the holding of such events in appropriate premises, for example, in the subway, etc.

The purpose of the article is to highlight the features of mass events during martial law and to develop proposals for avoiding victims among participants of mass events, as well as damage to the places where such events are held.

Keywords: martial law, mass events, organization of public order and public safety, organization of mass events, new types of mass events, administration of mass events.

Отримано 14.06.2023

© Holoborodko Yaroslav, 2023

УДК 004.056

Демедюк Сергій Васильович,
кандидат юридичних наук,
заступник Секретаря Ради національної
безпеки і оборони України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0009-0008-1359-5265

РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ КІБЕРСТІЙКОСТІ ТА ЗАХИСТ КРИТИЧНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Статтю присвячено аналізу проблемних питань щодо розбудови національної системи кіберстійкості суспільства. Методологічно зосереджується увага на усвідомленні ключових напрямів: захисту критичної інформаційної інфраструктури, боротьби з кіберзлочинністю та розвитку спроможності реагування на кіберінциденти. Акцентовано увагу на тому, що національна кіберполітика має відношення до внутрішніх справ, безпеки оборони і зовнішньої політики, промислової та економічної політики, а також політики у сфері досліджень, освіти та технологічного розвитку. Розкрито особливості реалізації ключових вимог державної політики у розбудові стійкої національної кіберсистеми з особливим акцентом на побудові адекватних механізмів захисту критичної інформаційної інфраструктури.

Ключові слова: *кібербезпека, кіберінцидент, кіберзлочинність, критична інформаційна інфраструктура, кіберстійкість.*

Цифрова трансформація кидає виклик усім суспільствам і економікам і з урахуванням особливостей формує підґрунтя для критично важливих послуг та економічного зростання. Перед національними розробниками кіберполітики стоїть багато пріоритетів, серед яких захист критичної інфраструктури, зниження рівня кіберзлочинності, підвищення обізнаності та дотримання інтересів національної безпеки і зовнішньої політики. Захист критично важливих послуг та інфраструктури, боротьба з кіберзлочинністю, реагування на кіберінциденти та відновлення формують основу кіберстійкості країн в цифрову епоху [1].

Метою статті є проведення огляду щодо організації і забезпечення лідерства та ефективної національної системи кібербезпеки на рівні держави. А також аналіз ключових вимог державної політики у створенні стійкої національної кіберсистеми з особливим акцентом на побудові адекватних механізмів захисту критичної інформаційної інфраструктури; окреслення пріоритетів державної політики щодо інших національних кіберпроблем, оскільки ефективна система захисту критичної інформаційної інфраструктури пов'язана з функціонуванням різних однаково центральних елементів національної кіберсистеми.

Інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) стали центральною основою для комунальних підприємств, фінансових послуг, закладів охорони здоров'я та урядових систем зв'язку. Оскільки ці технології призначені для полегшення економічних і

© Demediuk Serhii, 2023

суспільних функцій, вони автоматично формують взаємопов'язану основу для всіх критично важливих економічних секторів і систем зв'язку в усьому світі. Однак глобальна цифрова сфера, що швидко зростає, є менш захищеною, ніж можна було б припустити, зважаючи на її центральне значення для економіки та інших функцій. Вторгнення в інформаційні системи з різних мотивів стали рутинними побічними ефектами цифрової трансформації [2]. Серйозний технологічний або антропогенний збій в інформаційній інфраструктурі може мати далекосяжні і непередбачувані наслідки. Теоретично більшість критично важливих мереж в енергетиці, транспорті та інших життєво важливих секторах не мають бути безпосередньо підключені до інтернету, а отже, повинні бути здатні уникнути збоїв. На практиці навіть закриті об'єкти критичної інфраструктури або військові мережі можуть бути інфіковані і постраждати від наслідків кібервторгнення. Усвідомлюючи неминучість кібервразливостей, політики почали шукати відповіді на них, щоб убезпечити критично важливу інфраструктуру. Саме тому в Європі та США сформувався широкий консенсус щодо включення аспекту кіберстійкості в урядові та галузеві нормативні акти [3].

В умовах широкомасштабного вторгнення рф, швидкої цифрової трансформації, яка змінює всі економіки і суспільства, важливо підвищувати обізнаність про кіберзагрози як серед громадськості, так і у приватному та державному секторах. Кібербезпека є одним із ключових елементів обороноздатності держави. Сьогодні кібервійна в розпалі. Російські хакери здійснюють цілеспрямовані атаки на органи влади та інфраструктурні підприємства для того, щоб знизити або паралізувати економічну активність громади, підвищити соціальну напругу через відсутність або нестабільну роботу підприємств, які забезпечують роботу критичної інфраструктури [4].

Ефективне реагування на кіберзагрози вимагає цілісного, загальнонаціонального підходу, в якому кібербезпека буде інтегрована у багатьох сферах державної політики. Таким чином, можна створити середовище, яке буде відносно захищене від серйозних порушень, але це також буде тривалим процесом, який вимагає співпраці всіх основних зацікавлених сторін, включно з приватним сектором. Крім того, воно вимагає зміни мислення щодо того, наскільки впливовим стає цифрове підґрунтя та його незахищеність.

Особи, відповідальні за розробку кіберполітики, стикаються зі складним завданням прийняття рішень, у яких переплітаються питання економіки, внутрішньої та національної безпеки, а окремі варіанти розроблених політик у кожній з цих сфер можуть суперечити одна одній. Країни, які хочуть бути кіберзабезпеченими, отримують вигоду саме від комплексної моделі кіберуправління, яка, оцінюючи конкуруючі політичні пріоритети, здатна збалансувати національні інтереси в кіберпросторі. Національна кіберполітика має відношення до внутрішніх справ, безпеки і зовнішньої політики, промислової та економічної політики, а також політики у сфері досліджень, освіти та технологічного розвитку [5]. Для того, щоб збалансувати всі інтереси, політики також повинні регулярно консультуватися з приватним сектором. Національна кіберполітика має забезпечити стратегічне бачення, сформулювати варіанти політики і, що дуже важливо, виділити додаткові кошти для досягнення цілей кібербезпеки.

© Demediuk Serhii, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).8

Оскільки кіберпростір розвивається зі швидкістю інноваційного зростання, що стимулюється приватними компаніями, уряди мають різний ступінь здатності повністю орієнтуватися в цій швидкозмінній сфері. Вони повинні швидко адаптуватися, щоб бути в змозі зрозуміти динаміку цифрової трансформації та йти в ногу з рівнем інновацій, навчання та інвестицій. Ключова сфера, з якою сьогодні стикаються національні розробники кіберполітики, є захист мереж ІКТ, які підтримують надання критично важливих послуг. Але їм також необхідно розвивати спроможність реагування на інциденти на національному рівні, що охоплює критично важливі організації приватного і державного секторів, а також розвивати спроможність розслідування кіберзлочинів та переслідування злочинців. Ці сфери політики формують базовий трикутник мінімальної національної кіберсистеми, здатної захищати критично важливі послуги, боротися з кіберзлочинністю та забезпечувати достатній потенціал реагування на інциденти [6].

У кожній добре скоординованій національній кіберсистемі повинна існувати керівна структура, яка бере на себе відповідальність за прийняття рішень на вищому рівні. Її мандат полягає в тому, щоб забезпечити бачення, нагляд і ресурси для національних зусиль у сфері кібербезпеки. Керівна структура, еквівалент Національної ради з кібербезпеки, в ідеалі повинна підпорядковуватися вищому органу, який приймає рішення з питань національної безпеки або врегулювання кризових ситуацій, в безпосередній близькості до уряду, щоб включити кібербезпеку до національних пріоритетів на найвищому рівні. Провідна структура також має взяти на себе відповідальність за розроблення та оновлення національних стратегій і політик, нагляд за реалізацією пріоритетів національної політики. До складу національної структури управління кіберпростором повинні входити не лише вищі державні службовці, які відповідають за реагування на кіберінциденти, захист критичної інформаційної інфраструктури та боротьбу з кіберзлочинністю, а й ширше коло вищих державних службовців [7]. Окрім правоохоронних органів, до неї, безумовно, мають бути залучені дипломати, представники оборонного відомства, політики у сфері науки та освіти, представники торговельної та промислової політики, а також, якщо це можливо, необхідно передбачити консультації з асоціаціями приватного сектору. Широке коло зацікавлених сторін сприятиме підвищенню обізнаності про різні елементи національної політики кібербезпеки і про їхнє значення для широкого спектру цифрових питань. Це також дозволить досягти консенсусу щодо низки пріоритетів національної кіберполітики.

Як зазначалося, реагування на кіберінциденти, боротьба з кіберзлочинністю та захист критичної інформаційної інфраструктури (далі – ЗКІІ) є ключовими компонентами національної кіберполітики. Як правило, на політичному рівні формується модель організації цих елементів у функціонуючу і добре скоординовану національну кіберсистему. Хоча всі згадані сфери політики однаково важливі для національної кіберстійкості, не завжди очевидно, де в різних країнах інституційно знаходиться центр реагування на кіберінциденти та ЗКІІ.

Боротьба з кіберзлочинністю зазвичай належить до компетенції Міністерства внутрішніх справ, яке разом з іншими органами правопорядку очолює цю сферу політики. Через наскрізний характер реагування на кіберінциденти та ЗКІІ країни знайшли дуже

© Demediuk Serhii, 2023

різні рішення щодо того, де розмістити ці можливості у своєму інституційному ландшафті. В європейських країнах національна група реагування на кіберінциденти (далі – CERT) може належати різним установам, таким як регулятор телекомунікаційного сектору, IT-агентство, розвідувальна організація, міністерство внутрішніх справ, оборонна структура або офіс кабінету міністрів. Деякі країни створили спеціальне національне кібер-агентство, яке діє як координаційний центр для реагування на інциденти та ЗКІІ, а деякі країни мають таку можливість як частину свого апарату внутрішньої безпеки.

Зокрема, в Україні CERT-UA є спеціалізованим структурним підрозділом Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та його діяльність врегульована законами України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації» [8] та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [9].

Насправді не так важливо, де саме знаходяться ці можливості, як те, що вони належать авторитетному органу, який здатен координувати національну кібердіяльність і може взяти на себе горизонтальну роль у скликанні всіх необхідних зацікавлених сторін, включно з приватним сектором. Сили реагування на інциденти та органи ЗКІІ також можуть бути розташовані в різних адміністративних одиницях, але через їхні специфічні оперативні функції та політичну компетенцію вони повинні працювати в тісній координації.

Здатність боротися з кіберзлочинністю є іншим не менш важливим компонентом національної кіберполітики. Вона передбачає наявність певного рівня законодавства для криміналізації кіберзлочинців, а також спроможність збирати електронні докази і розслідувати злочини у сфері високих технологій. Основні виклики включають підготовку поліцейських, які першими реагують на кіберзлочини, зважаючи на те, що традиційні злочини все частіше пов'язані з електронними доказами. Країни також повинні навчати суддів, прокурорів, слідчих та інших працівників судової системи щодо інструментів кіберзлочинності, які швидко розвиваються. Крім того, судові органи або поліцейські організації мають створити підрозділи кібер-криміналістики для розслідування кібер-злочинів, що іноді надто вартісно для менш розвинених країн. ЄС запустив мережу лабораторій кібер-криміналістики у країнах-членах, що є гарним прикладом для інших регіонів.

Важливе коло питань пов'язане з економічними аспектами кібербезпеки і охоплює промислову та торговельну політику. Недобросовісна торговельна практика та економічні збитки, спричинені від кіберкрадіжки інтелектуальної власності, – це виклик, з яким дедалі частіше стикаються державні політики. Знову ж таки отримання загального уявлення про масштаби втрат інтелектуальної власності є делікатним балансуючим актом. Для оцінки наслідків кіберкрадіжки необхідна тісна співпраця з великими промисловими гравцями. Крім того, інструментарій політичного реагування для протидії крадіжкам інтелектуальної власності все ще розвивається і потребує як національних, так і міжнародних елементів підтримки. Наприклад, покарання за кібер-крадіжку через відповідні механізми міжнародної торгівлі може бути одним зі способів реагування на таку недобросовісну торговельну практику [2].

© Demediuk Serhii, 2023

Очевидною політичною метою має бути підтримка промислової політики, яка вимагає вищого рівня стандартів безпеки в галузі ІКТ та інновацій з використанням ІКТ в інших галузях, оскільки цей сектор відіграватиме значну роль у підтримці майбутнього економічного зростання саме в країнах з розвиненою економікою. Досягненню більшої довіри та безпеки до продуктів ІКТ може сприяти цільове фінансування досліджень і розробок у сфері кібербезпеки, заохочення інновацій у сфері безпеки та створення кластерів стартапів. Це особливо актуально в епоху інтернету речей, коли автомобілі, побутова техніка та інше обладнання будуть підключені до інтернету.

Для великих компаній все частіше постає питання про те, скільки їм потрібно інвестувати в кіберстійкість, щоб стати кіберзахищеними. Існує певний поріг інвестицій, який керівництво компанії вважає пропорційним сприйнятому рівню ризику. І, безумовно, є рівень вище цього порогу, який не може бути досягнутий без надмірних інвестицій, які можуть бути економічно невиправданими. Як логічний наслідок, страхова галузь долучилася до кібердебатів, додавши важливий елемент обґрунтованої оцінки ризиків для приватних підприємств. Страхові компанії можуть забезпечити вимірний вплив на зниження ризиків через механізм застосування фінансових наслідків за вжиття заходів безпеки промисловими організаціями. У США розпочалися ініціативи з визначення відповідних метрик кіберризиків та збитків за участю представників страхових компаній та керівництва галузі. Уряди повинні заохочувати зусилля щодо аналізу потенційного позитивного впливу страхових практик на плани ЗКІІ.

Дуже важливим елементом буде відпрацювання способів реагування на великі кібератаки, а також включення кібер-аспектів у національні навчання з врегулювання кризових ситуацій. Ідеальний сценарій кібернавчань охоплюватиме як технічні, так і стратегічні аспекти прийняття рішень, на додаток до кібернавчань, які проводяться в лабораторіях лише серед технічного персоналу. Хоча технічні навчання є цінними з оперативної точки зору, національні командно-штабні навчання мають включати різні відомства, відповідальні за надання критично важливих послуг, керівників приватного сектору і ключовий персонал органів державного управління. Уряди також повинні мати можливість відпрацювати національну кризу з кількома елементами, одним з яких може бути кіберпорушення життєво важливих мереж або послуг. Добре проведені навчання дозволять підготувати плани на випадок надзвичайних ситуацій і оцінити готовність національних кіберструктур. Навчання також нададуть інформацію політикам, куди слід спрямувати додаткові інвестиції, наприклад, на придбання альтернативних засобів зв'язку, посилення мережевого захисту в життєво важливих сферах тощо.

Важливим, у контексті широкомасштабного вторгнення рф на територію України, використання агресором усього спектру гібридних загроз, зокрема кібератак, також є врахування кібер-аспектів при плануванні політики оборони і безпеки. Сили оборони мають бути здатні захистити себе і діяти в умовах кібератаки; вони повинні мати спеціалізовані структури реагування на інциденти для пом'якшення наслідків кібервторгнень, і вони мають бути включені в національне планування дій на випадок надзвичайних ситуацій і визначення їх місця та ролі. Посилення кібербезпеки в системі національної безпеки, оборони, врегулювання кризових ситуацій та захист критичної інфраструк-

© Demediuk Serhii, 2023

тури вимагатиме вдосконалених спроможностей з виявлення та аналізу кіберзагроз на національному рівні.

Наразі слід не забувати, що навчання та освіта в галузі кібербезпеки – це широка сфера, яка включає в себе підготовку персоналу з ІТ-безпеки та інших спеціалістів, а також інформування громадськості та керівників щодо кіберзагроз. Нестача експертів з ІТ-безпеки вже є критичною, і багато урядів розробляють складні механізми, щоб утримати найталановитіших кіберфахівців у себе вдома. Включення елементів комп'ютерної та інформаційної безпеки в усі навчальні програми з інформаційних технологій є вимогою часу, паралельно зі збільшенням інвестицій у спеціалізовану підготовку з ІТ-безпеки та мережевого захисту. Пріоритетом має стати фінансування прикладних і теоретичних досліджень в галузі інформатики, а також заохочення міждисциплінарних кібердосліджень для підготовки наступного покоління осіб, які приймають рішення, і аналітиків.

Нарешті центральна група проблемних питань пов'язана із занепокоєнням щодо глобальної кіберстабільності та необхідністю введення поняття відповідальності держави в кіберпросторі. У сфері міжнародної безпеки, пов'язаної з кіберпростором, існує кілька ініціатив, які сприяють покращенню глобальної кібербезпеки, зобов'язуючи провідні уряди дотримуватися правил і норм. ООН, ОБСЄ та інші міжнародні організації зробили кілька кроків для розробки кібернорм і заходів зі зміцнення довіри, спрямованих на запобігання кіберконфліктам і зниження напруженості між державними суб'єктами [10]. Дипломатичне співтовариство разом з агентствами розвитку також допомагає країнам, що розвиваються, боротися з кіберзлочинністю та створювати мінімальні можливості реагування на кіберінциденти.

Таким чином, в умовах сучасних викликів, задля використання усіх переваг цифрової трансформації, об'єктивною вимогою є активізація зусиль у сфері кібербезпеки та посилення кіберстійкості. Основною метою національних зусиль у сфері кібербезпеки має бути зміцнення кібербезпеки критично важливих служб і секторів економіки, що супроводжується адекватним реагуванням на інциденти та розслідуванням кіберзлочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Roger Hurwitz*. Keeping Cool: Steps for Avoiding Conflict and Escalation in Cyberspace. Georgetown Journal of International Affairs: Georgetown University. 2014.

2. *Myriam Dunn Cavelty, Manuel Suter*. The Art of CIIP Strategy: Taking Stock of Content and Processes. Springer, 2012.

3. *Heli Tiirmaa-Klaar.* Building national cyber resilience and protecting critical information infrastructure, Journal of Cyber Policy, 2016. 1:1. P. 94–106.

4. Національний саміт кібербезпеки. URL: https://www.myvin.com.ua/news/17100-u-vinnytsi-vidbuvsia-natsionalnyi-samit-kiberbezpeky (дата звернення: 01.06.2023).

5. *Kahan J. H.* Resilience Redux: Buzzword or Basis for Homeland Security. Homeland Security Affairs. 2015. Vol.11. URL: www.hsaj.org/articles/1308 (дата звернення: 01.06.2023).

6. *Prior T., Hagmann J.* Measuring resilience: methodological and political challenges of a trend security concept. J. Risk Research. 2014. Vol. 17. №. 3. P. 281–298.

7. Organizational Resilience – Concepts and Evaluation Method / *Robert B.* et al. Pressesinternationales Polytechnique, 2010. 46 p.

© Demediuk Serhii, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).8

8. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації: Закон України від 23.02.2006 № 3475-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text (дата звернення: 01.06.2023).

9. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення: 01.06.2023).

10. Dunn Cavelty M., Kaufmann M., Søby Kristensen K. Resilience and (in)security: Practices, subjects, temporalities. *Security Dialogue*. 2015. Vol. 46. P. 3–14.

REFERENCES

1. *Roger Hurwitz* (2014). Keeping Cool: Steps for Avoiding Conflict and Escalation in Cyberspace. Georgetown Journal of International Affairs: Georgetown University [in English].

2. *Myriam Dunn Cavelty, Manuel Suter* (2012). The Art of CIIP Strategy: Taking Stock of Content and Processes. Springer [in English].

3. *Heli Tiirmaa-Klaar* (2016). Building national cyber resilience and protecting critical information infrastructure, Journal of Cyber Policy. 1:1, P. 94-106 [in English].

4. Natsionalnyi samit kiberbezpeky. "National Cybersecurity Summit". URL: https://www.myvin.com.ua/news/17100-u-vinnytsi-vidbuvsia-natsionalnyi-samit-kiberbezpeky. (Date of Application: 01.06.2023) [in Ukrainian].

5. Kahan J.H. (2015). Resilience Redux: Buzzword or Basis for Homeland Security. Homeland Security Affairs. Vol. 11. URL: www.hsaj.org/articles/1308. (Date of Application: 01.06.2023) [in English].

6. *Prior T., Hagmann J*. (2014). Measuring resilience: methodological and political challenges of a trend security concept. J. Risk Research. Vol. 17. №. 3. P. 281–298 [in English].

7. Organizational Resilience – Concepts and Evaluation Method / Robert B. et al. Presses internationales Polytechnique, 2010. 46 p. [in English].

8. Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii. "On the State service for special communications and information protection": Law of Ukraine of 23.02.2006. №. 3475-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text. (Date of Application: 01.06.2023) [in Ukrainian].

9. Pro osnovni zasady zabezpechenna kiberbezpeky Ukrainy. "On the basic principles of ensuring cybersecurity of Ukraine": Law of Ukraine of 05.10.2017 №. 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text. (Date of Application: 01.06.2023) [in Ukrainian].

10. *Dunn Cavelty M., Kaufmann M., Søby Kristensen K*. (2015). Resilience and (in)security: Practices, subjects, temporalities. Security Dialogue. Vol. 46. P. 3–14 [in English].

UDC 004.056

Demediuk Serhii,
Candidate of Juridical Sciences (Ph.D), Deputy Secretary of the
National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0008-1359-5265

DEVELOPMENT OF NATIONAL CYBER RESILIENCE AND PROTECTION OF CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURE

The article concentrates on the analysis of problematic issues concerning development of the national system of society's cyber resilience. Methodologically, the focus is on

© Demediuk Serhii, 2023

awareness of key areas: protecting critical information infrastructure, combating cybercrime, and improving the ability to react in the face of cyber incidents. According to the author, at the political level, these areas require the formation of a model for organizing them into a functioning and well-coordinated national cyber system. The article argues that, in the face of modern challenges, increasing efforts in the area of cyber security and strengthening cyber resilience is an objective requirement for taking full advantage of the digital transformation.

The key requirements of the state policy in the field of establishing a sustainable national cyber system are reviewed, with particular attention paid to building adequate mechanisms for the protection of critical information infrastructure. The priorities of state policy regarding other national cyber problems are outlined, since an effective system of protection of critical information infrastructure is related to the functioning of various equally central elements of the national cyber system.

Attention focuses on the fact that national cyber policy links with internal affairs, defense security and foreign policy, industrial and economic policy, and research, education, and technological development policy. The peculiarities of the implementation of the key requirements of state policy in the development of a sustainable national cyber system are revealed, with a special emphasis on the construction of adequate mechanisms for the protection of critical information infrastructure.

Keywords: cyber security, cyber incident, cyber crime, critical information infrastructure, cyber resilience.

Отримано 06.06.2023

© Demediuk Serhii, 2023

УДК 342.95:654.19

Долженков Олександр Федорович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0002-2843-9627
Єліферов Олександр Борисович,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського,
атестований судовий експерт
у сфері інтелектуальної власності,
м. Одеса, Україна
ORCID ID 0000-0001-7947-6973

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ОРГАНІЗАЦІЙ МОВЛЕННЯ

У статті проведено аналіз положень законів України «Про медіа» і «Про авторське право і суміжні права» щодо окремих видів майнових прав організацій мовлення на відповідність положенням міжнародних угод, які є частиною національного законодавства України. Вказано на протиріччя, які містять названі закони. На підставі аналізу чинного законодавства та нормативно-правових актів, що втратили силу, міжнародних угод та судової практики надано пропозиції щодо внесення змін та доповнень у законодавство України відносно майнових прав передач (програм) організацій мовлення.

Ключові слова: *передачі (програми) організацій мовлення, передачі прямої трансляції, право інтелектуальної власності.*

З набранням чинності нових законів України «Про медіа» та «Про авторське право і суміжні права» у законодавстві з'явились нові поняття, визначення та підходи до врегулювання відносин між авторами та виробниками, з одного боку, і організаціями мовлення, – з іншого.

Але залишились невизначеними, а відповідно, і неврегульованими низка питань, які підіймалися раніше [6].

Так, ні Закон України «Про медіа», ні Закон України «Про авторське право і суміжні права» не містять поняття «програма прямої трансляції», що, як зазначалося раніше,

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

не дає змоги в повному обсязі врегулювати відносини між організаціями мовлення і виробниками (авторами), а відповідно, надавати правовий захист і першим, і другим.

Наприклад, нині виявилася проблема з трансляцією футбольних матчів Чемпіонату Європи. Європейський Мовний Союз ((EBU)), який є власником прав на трансляцію цих матчів, передав (продав) права одній з українських організацій мовлення. Але, згідно з Законом України «Про медіа», провайдер аудіовізуальних сервісів повинен забезпечити своїм абонентам перегляд відповідних програм організацій мовлення, який визначається як «універсальний медіа-сервіс» [5]. При цьому ніякі майнові права організацій мовлення не охороняються, тому що держава зобов'язала провайдерів надавати таку можливість перегляду відповідних програм та звільнила і провайдерів і організації мовлення від необхідності укладати відповідні договори (ліцензійні угоди). Виявилося, що EBU не передав права на трансляцію матчів Чемпіонату Європи з футболу з використанням технологій IPTV та їй подібних. Це поставило провайдерів аудіовізуальних сервісів у безвихідне (на сьогодні) становище: з одного боку, вони не мають права на таку трансляцію, а з іншого, – не мають права вносити зміни до програмного наповнення організацій мовлення, перегляд яких зобов'язані надати своїм абонентам.

У разі, якби питання прав інтелектуальної власності програми прямої трансляції, зокрема, на спортивні змагання, були б в Україні врегульовані на законодавчому рівні, були б визначені автори (виробники), їх права та обов'язки, відносини між гравцями, клубами, організаторами змагань, тощо, така проблема могла б не виникнути. Дискусія про різні підходи до прав інтелектуальної власності на спортивні змагання в науковій юридичній літературі триває досі.

Так само залишилась проблема з ток-шоу, які виходять у прямому етері (прямій трансляції). Невизначеність кола осіб, яким належать майнові права на такі програми, призводить до судових процесів, де з'ясовують відносини автори, ведучі та організації мовлення. Судова практика пішла шляхом розгляду таких програм, як аудіовізуальні твори, зважаючи на те, що в якості доказів незаконного (на думку позивача) використання надаються записи відповідних програм [7]. Але такі записи є фіксуванням і розповсюдженням примірників запису програми організації мовлення, що відноситься до майнових прав організації мовлення [4].

Якщо мова йде про запозичення «формату», сценарію, образу ведучого тощо, такий підхід суду є слушним, хоча і викликає певні запитання стосовно того, чи є такі програми саме аудіовізуальними творами, а не відеограмами. Наразі це питання в суді не підіймалося, а, відтак, і не досліджувалося.

Але, у разі незаконної прямої ретрансляції програми організації мовлення іншими суб'єктами медіа-діяльності, необхідно буде визначатися з правовою природою програми прямого етеру.

Крім того, досить цікава ситуація склалася з самим поняттям «програма організації мовлення».

Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення говорить про «телерадіопередачі», але не містить їх визначення [1].

Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Єв-

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

ропейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого, у ч. 4 ст. 164 щодо строку дії суміжних прав містить поняття «передача» по відношенню до прав організацій мовлення:

• Строк дії прав організацій мовлення спливає не раніше, ніж через 50 років від дати першої трансляції ***передачі***, незалежно від того, чи транслюється ця передача дротовими, чи ефірними засобами, у тому числі за допомогою кабельної мережі або супутника [8].

Більше того, ч. 4 ст. 170 названої Угоди прямо вказує на передачі організацій мовлення як на один з об'єктів суміжних прав:

• Сторони надають організаціям мовлення виключне право дозволяти або забороняти ретрансляцію своїх передач бездротовими засобами, а також оприлюднювати свої ***передачі***, якщо таке оприлюднення здійснюється у загальнодоступних місцях після внесення плати за вхід [8].

Закон України «Про авторське право і суміжні права», який втратив чинність, містив поняття «передача (програма) організації мовлення», але також не містив визначення, що це таке [2]. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» розкривав ці поняття та містив такі визначення:

передача (телерадіопередача) – змістовно завершена частина програми (телерадіопрограми), яка має відповідну назву, обсяг трансляції, авторський знак, може бути використано незалежно від інших частин програми і розглядається як цілісний інформаційний продукт;

програма (телерадіопрограма) – поєднана єдиною творчою концепцією сукупність передач (телерадіопередач), яка має постійну назву і транслюється телерадіоорганізацією за певною сіткою мовлення [3].

Таким чином, Україна була чи не єдиною країною, де на законодавчому рівні визначалися зазначені поняття.

На жаль, законодавець не врахував це і замість дворівневої системи (передача і програма) запровадив однорівневу систему об'єктів суміжних прав, які відносяться до прав організацій мовлення.

Так, у чинному Законі України «Про медіа» містяться визначення програми та програми організації мовлення (програми мовлення):

програма – сукупність рухомих зображень зі звуком чи без звуку, що незалежно від тривалості є самостійним елементом розкладу чи каталогу програм суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, зокрема програма новин, фільм, трансляція спортивних заходів чи спортивних змагань, інший аудіовізуальний твір, у тому числі дитячі програми, музичні кліпи; для цілей аудіальних медіа програма включає аудіальну інформацію, що незалежно від тривалості є самостійним елементом розкладу чи каталогу програм, зокрема програма новин, добірка пісень, інструментальних музичних творів, інший аудіальний твір;

програма організації мовлення (програма мовлення) – поєднана творчою концепцією сукупність програм та іншої інформації, яка транслюється радіомовником чи телемовником за розкладом програм [5].

Тобто, програма організації мовлення – це сукупність програм… Постає питання,

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

чи є Програма концерту, Програма виступу, Програма семінару тощо програмою у сенсі Закону України «Про медіа»? Як їх розрізнити? Чи тепер Програма вивчення якогось навчального курсу є «сукупністю рухомих зображень» у разі, коли вона записана на відповідний матеріальний носій і доводиться до відома слухачів (студентів)?

Більше того, не зовсім зрозуміло, яким чином радіомовник може транслювати «сукупність рухомих зображень зі звуком чи без звуку», адже радіомовлення (лінійний аудіомедіа-сервіс) є частиною аудіовізуальних медіа [5].

Можна припустити, що поняття «програма» відноситься до одного з об'єктів права інтелектуальної власності, але в Законі України «Про авторське право і суміжні права» такого визначення нема [4].

Водночас, у чинному Законі України «Про авторське право і суміжні права» надається таке визначення:

програма організації мовлення – поєднана єдиною творчою концепцією сукупність ***передач (телерадіопередач)***, інших творів та/або об'єктів суміжних прав, яка має постійну назву і транслюється радіомовником чи телемовником за певною сіткою мовлення [4].

Проте, визначення «передачі (телерадіопередачі)» Закон, знову ж таки, не містить.

Якщо ми порівняємо та проаналізуємо це визначення з тим, яке містилося у Законі України «Про телебачення і радіомовлення», то з'ясується, що принципово вони мало чим відрізняються [3].

Але механічне перенесення будь-якого визначення з одного закону до іншого без урахування певних особливостей та узгодження між собою призводить до того, що тепер нам потрібно десь шукати, а що таке «передача (телерадіопередача)», яка є складовою програми організації мовлення.

Більше того, ст. 8. Закону України «Про авторське право і суміжні права» надає перелік об'єктів, що не охороняються авторським правом. Зокрема, п. 6 ч. 1 названої статті відносить до них: розклади руху транспортних засобів, ***розклади телерадіопередач***, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право особливого роду (sui generis) [4].

До речі, постає питання, чи відноситься це обмеження до розкладу програм організацій мовлення? Адже, у разі, якщо телерадіоорганізація буде оприлюднювати ***розклади програм організації мовлення***, то на них таке обмеження не буде поширюватися, відповідно, вони стануть об'єктом, який охороняється авторським правом.

Отже, наразі ми маємо прямі протиріччя та невідповідності у двох законах України, які покликані привести національне законодавство у відповідність до міжнародно-правових актів, що ратифікувала Україна, та ввести єдині поняття та визначення для того, щоб автори, суб'єкти суміжних прав, користувачі тощо могли спілкуватися однією мовою.

Таким чином, при розгляді питань, пов'язаних із правами організацій мовлення, фахівцям (адвокатам, патентним повіреним, судовим експертам, суддям тощо) знову буде необхідно проводити аналогічний аналіз нормативно-правових актів задля встановлення, наприклад, об'єкта позову (відбулось використання передачі (телерадіопередачі), програми чи програми організації мовлення (програми мовлення).

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

Така ситуація є досить дивною, бо прийняття законів України «Про медіа» і «Про авторське право і суміжні права» мало б гармонізувати національне законодавство з міжнародними угодами, підписаними та ратифікованими Україною.

Зважаючи на ті недоліки та протиріччя, які містяться у згаданих вище законах, вкотре пропонується доповнити ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» такими термінами:

«передача (телерадіопередача) – змістовно завершена частина програми (телерадіопрограми), яка має відповідну назву, обсяг трансляції, може бути використана незалежно від інших частин програми і розглядається як цілісний інформаційний продукт. Вихідними матеріалами для передачі є аудіовізуальні твори, відеограми, фонограми та передачі прямої трансляції;

передача (телерадіопередача) прямої трансляції – будь-яка первинна трансляція організації мовлення, що здійснюється без попереднього запису та монтажу;

виробник передачі прямої трансляції – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу за первинну трансляцію, що здійснюється без попереднього запису та монтажу, відповідного заходу організацією мовлення».

У разі необхідності можна доповнити поняття «передача (телерадіопередача)» переліком окремих видів передач, який наразі міститься у визначенні поняття «програма».

Крім того, доповнити Закон України «Про авторське право і суміжні права» новою статтею такого змісту:

«Майнові права виробників передач прямої трансляції:

1. До майнових прав виробників передач прямої трансляції належить їх виключне право на використання своїх передач прямої трансляції і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам:

а) публічне сповіщення передач прямої трансляції через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором;

б) будь-яку видозміну своїх передач прямої трансляції.

2. Майнові права виробників передач прямої трансляції можуть передаватися (відчужуватися) іншим особам на підставі закону або договору, в якому визначаються спосіб використання передач прямої трансляції, розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору, строк використання передач прямої трансляції, територія, на яку розповсюджуються передані права, тощо.

Майнові права виробника передачі прямої трансляції, який є юридичною особою, можуть бути також передані (відчужені) іншій особі у встановленому законом порядку внаслідок ліквідації юридичної особи – суб'єкта суміжних прав».

Одночасно з цим привести положення Закону України «Про медіа» у відповідність зазначеним вище нормам.

Внесення цих змін та доповнень до законодавства зможе вирішити такі завдання:

• приведе національне законодавство в частині прав організацій мовлення у відповідність до міжнародно-правових актів, які ратифіковані і є частиною законодавства України, та закріпить на законодавчому рівні правову природу передач (програм) організацій мовлення;

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

• надасть чітке та зрозуміле визначення термінів «передача організації мовлення», «програма організації мовлення» та «передача прямої трансляції»;

• забезпечить належну правову охорону правам організаторів заходів, що транслюються організаціями мовлення без попереднього запису та монтажу;

• усуне невідповідності та протиріччя, які є у зазначених вище законах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення, вчинена 26 жовтня 1961 року в м. Римі, ратифікована Законом України від 20 вересня 2001 року № 2730-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 2.

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792- XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13.

3. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 10.

4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. *Голос України* від 31.12.2022 № 267.

5. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. *Голос України* від 31.12.2022 № 267.

6. *Єліферов О.Б., Єліферов Д.О.* Проблема законодавчого врегулювання понять «передачі (програми) організацій мовлення». *Південноукраїнський правничий часопис.* 2016. № 2. С. 190–193.

7. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 910/19751/14.

8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 01.06.2023)

REFERENCES

1. Mizhnarodna konventsiia pro okhoronu interesiv vykonavtsiv, vyrobnykiv fonohram i orhanizatsii movlennia. “The international convention on the protection of the interests of performers, producers of phonograms and broadcasting organizations”, concluded on October 26, 1961 in Rome, ratified by the Law of Ukraine dated September 20, 2001 №. 2730-III. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2002. №. 2 [in Ukrainian].

2. Pro avtorske pravo i sumizhni prava. “On copyright and related rights”: Law of Ukraine dated December 23, 1993 №. 3792-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1994. №. 13 [in Ukrainian].

3. Pro telebachennia i radiomovlennia. “On television and radio broadcasting”: Law of Ukraine dated December 21, 1993 №. 3759-XI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1994. №. 10 [in Ukrainian].

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

4. Pro avtorske pravo i sumizhni prava. "On copyright and related rights": Law of Ukraine dated December 1, 2022 №. 2811-IX. Voice of Ukraine from 31.12.2022. №. 267 [in Ukrainian].

5. Pro media. "About media": Law of Ukraine dated December 13, 2022 №. 2849-IX. Voice of Ukraine from 31.12.2022. №. 267 [in Ukrainian].

6. *Yeliferov O.B., Yeliferov D.O*. (2016). Problema zakonodavchoho vrehuliuvannia poniat «peredachi (prohramy) orhanizatsii movlennia». "The problem of legislative regulation of the concepts of 'transmission (programs) of broadcasting organizations'". South Ukrainian legal journal. №. 2. P. 190–193 [in Ukrainian].

7. Yedynyi derzhavnyi reyestr sudovykh rishen. "Unified state register of court decisions". Case №. 910/19751/14 [in Ukrainian].

8. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. "Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand" (the Agreement was ratified with a statement by Law №. 1678-VII dated 16.09.2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text. (Date of Application: 01.06.2023) [in Ukrainian].

UDC 342.95:654.19

Dolzhenkov Oleksandr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Southern Ukrainian National
Pedagogical University K.D. Ushinsky,
Odessa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2843-9627
Yeliferov Oleksandr,
Candidate of Juridical Sciences, Lecturer of the Department of the
Southern Ukrainian National Pedagogical University K.D. Ushinsky,
certified forensic expert in the field of intellectual property,
Odessa, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7947-6973

IMPROVEMENT OF LEGISLATIVE SUPPORT FOR THE PROPERTY RIGHTS OF BROADCASTING ORGANIZATIONS

In the course of joining the European Union, Ukraine should harmonize its national legislation with the Pan-European legislation. Currently, it has been noted that, in line with its commitments, Ukraine has adopted two laws concerning media activities and intellectual property rights, in particular copyright and related rights. They are the Laws of Ukraine 'Media' and 'Copyright and Related Rights', the first replacing the earlier Law of Ukraine

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

'Television and Radio Broadcasting', and the second receiving a new wording. These laws embodied new approaches to media activities and copyright and related rights, new concepts and new objects of both media activities and copyright and related rights. However, when adopting these normative legal acts, the legislator did not fully take into account the specifics of subjects of related rights, in particular, broadcasting organizations, the scope and peculiarities of their property rights. As a result, some concepts and definitions regulating the activities of broadcasting organizations have been removed from the legislative field, some new concepts have not been defined, some concepts of one law contradict the concepts of another, and some definitions contradict the laws of physics in general, which makes it impossible to analyze and comment on them.

The article analyzes the provisions of the Laws of Ukraine 'Media' and 'Copyright and Related Rights' regarding certain types of property rights of broadcasting organizations for compliance with the provisions of international agreements, which are part of the national legislation of Ukraine. The authors of the article point out the contradictions contained in the above-mentioned laws. Based on the analysis of the current legislation and lost legal acts of international agreements as well as judicial practice, the authors propose amendments and additions to the legislation of Ukraine regarding the property rights of broadcasting organizations' programs.

Keywords: broadcasts (programs) of broadcasting organizations, live broadcasts, intellectual property rights.

Отримано 12.06.2023

© Dolzhenkov Oleksandr, Yeliferov Oleksandr, 2023

УДК 355.02

Заросило Володимир Олексійович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6935-5449

ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗМІНИ ФУНКЦІЙ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЗАМІНИ ЇЇ НА ВІЙСЬКОВУ ПОЛІЦІЮ

У статті зазначається, що в Україні, як і більшості держав світу, питання забезпечення правопорядку покладено на Національну поліцію. Саме Національна поліція має досить широкі повноваження у сфері забезпечення публічного порядку та публічної безпеки. Для здійснення завдань з охорони публічного порядку та публічної безпеки Національна поліція має відповідні повноваження, визначені в законодавстві України.

Зроблено висновок щодо необхідності створення системи військової юстиції та військової поліції як її головного органу.

Ключові слова: *Збройні Сили України, військова служба правопорядку, військова поліція, правопорядок, система забезпечення правопорядку у Збройних Силах України, військові суди, військові прокуратури, розслідування кримінальних правопорушень військовослужбовців.*

Проблеми щодо організації роботи військової служби правопорядку вже розглядалися в науковій літературі. Дослідники доводили, що питання військової юстиції, діяльності військової поліції є досить важливим і наводили приклади багатьох країн світу, де система військової поліції працює досить ефективно [1]. Інші дослідники розглядали окремі аспекти діяльності військової служби правопорядку [2, 3, 5] та надавали пропозиції стосовно підвищення ефективності її діяльності.

Найбільш повно питання діяльності військової служби правопорядку було висвітлено у дисертаційному дослідженні Ринажевського Б.М. «Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку у Збройних силах України», захищеному у 2010 році [4]. У ньому висвітлено всі аспекти діяльності військової служби правопорядку, її функції, завдання, форми і методи діяльності, проблеми і напрями їх усунення.

Автором уперше проведено класифікацію функцій діяльності військової служби правопорядку, зокрема було виокремлено основні, загальні, спеціальні та додаткові. Разом з тим, наголошено, що вже за наявності системи військової юстиції необхідно було чітко визначити питання надання військовослужбовцям військової служби правопорядку функцій проведення розслідування, а також функцій проведення форм і методів оперативно-розшукової діяльності.

© Zarosylo Volodymyr, 2023

На сьогодні питання про діяльність військової служби правопорядку розглядається в аспекті заміни військової служби правопорядку на військову поліцію, а також відновлення інституту військової юстиції у Збройних Силах України.

Депутатами Верховної Ради України двічі вносилися проєкти закону України «Про військову поліцію», проте вони не були прийняті [6, 7]. Незважаючи на війну, яку веде російська федерація проти України, та необхідність більш чіткого визначення контролю за військовослужбовцями Збройних Сил України зазначені питання не вирішуються.

Після отримання незалежності в Україні (як спадок від системи юстиції в цілому) у Збройних Силах України існувала система військової юстиції, яка включала військові прокуратури, військові трибунали та проводила відповідні заходи стосовно попередження і розкриття злочинів, які було вчинено у Збройних Силах України. При цьому низку наукових публікацій було присвячено саме аспектам удосконалення діяльності військової юстиції [9].

У 1993 році, відповідно до постанови Верховної Ради України, військові трибунали було перейменовано на військові суди [8]. Проте поступово система військової юстиції була знищена. У 2013 році (як тоді було заявлено) у зв'язку з тим, що армія нам не потрібна, адже немає з ким воювати, військова юстиція була розформована.

Для підтримання правопорядку у Збройних Силах України було створено Військову службу правопорядку [10].

При цьому слід зазначити, що цей правоохоронний орган певною мірою поєднує у своїй діяльності функції поліції та охоронного відомства.

У Законі України «Про військову службу правопорядку» досить різнопланово сформульовано основні функції цієї служби. Основними завданнями, відповідно до Закону, визначені такі:

• встановлення причин умов та обставин кримінальних та інших правопорушень, які вчиняються у Збройних Силах України;

• проведення розшуку осіб, які без відповідного дозволу залишили військові частини;

• здійснення заходів щодо профілактики вчинення правопорушень у системі Збройних Сил України;

• участь в охороні військових об'єктів;

• забезпечення громадського порядку у місцях, де розташовані військові частини;

• здійснення заходів щодо попередження розкрадання майна Збройних Сил України;

• здійснення заходів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху транспортних засобів, які керуються військовими;

• утримання осіб, щодо яких прийнято рішення щодо їх перебування на гауптвахтах;

• здійснення заходів щодо виконання кримінальних покарань стосовно військовослужбовців, які засуджені і мають проходити службу у дисциплінарних батальйонах;

• здійснення заходів щодо надання допомоги відповідним органам, які здійснюють заходи з оперативно-розшукової діяльності;

• здійснення заходів щодо надання допомоги органам досудового розслідування, а також судів;

• здійснення заходів стосовно протидії диверсіям та терористичним актам, які можуть здійснюватися на військових об'єктах;

© Zarosylo Volodymyr, 2023

• організація супроводження та охорона військовополонених у спеціальних таборах.

Навіть поверхневий аналіз цих завдань показує, що функції Військової служби правопорядку досить обмежені та розпорошені. Передусім у питаннях попередження кримінальних правопорушень та злочинів військовослужбовці Військової служби правопорядку повинні мати відповідну інформацію про те, що зазначені злочини і правопорушення готуються чи відбуваються. Разом з тим, військовослужбовці Військової служби правопорядку не можуть використовувати форми і методи оперативно-розшукової діяльності, а тільки надавати допомогу органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також розслідування кримінальних правопорушень та злочинів.

Звичайно, про ефективність зазначеної діяльності мова йти не може. Водночас на військовослужбовців Військової служби правопорядку покладено завдання охорони і конвоювання військовополонених, що не є пріоритетом у діяльності військової поліції зарубіжних країн.

Разом з тим, слід зазначити, що виникає певний незрозумілий аспект у діяльності Військової служби правопорядку. Як зазначено в законодавстві, військовослужбовці Військової служби правопорядку здійснюють контроль за дотриманням Правил дорожнього руху військовослужбовцями, які керують транспортними засобами, що належать до Збройних Сил України.

Проте незрозуміло, хто приймає рішення про накладення адміністративного стягнення на водіїв військовослужбовців, адже в цілому питання накладення стягнення в Україні у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху покладено на Національну поліцію. Проте працівники Національної поліції на мають юрисдикції притягати до відповідальності військовослужбовців.

У разі виявлення порушень працівники Національної поліції складають відповідні протоколи і направляють їх до керівництва військових частин, а командири військових частин вирішують питання про притягнення порушників до відповідальності.

При цьому зазначена відповідальність здебільшого є дисциплінарною. Вирішити питання про притягнення військовослужбовців, які вчинили адміністративні правопорушення, може бути можливим із уведенням системи військових судів, про які писав Бобров Ю. А. [11].

Автор загалом досить правильно акцентує питання про притягнення до відповідальності військовослужбовців, не тільки адміністративної, а й кримінальної. Стосовно притягнення військовослужбовців за вчинені кримінальні правопорушень ним проведено детальний аналіз і доведено, що близько 30% справ, які розглядалися у так званих цивільних судах, мають певні проблеми, а рішення скасовані.

Таким чином, на сьогодні назріла необхідність заміни військової служби правопорядку військовою поліцією і надання військовослужбовцям військової поліції відповідних повноважень, тобто:

• проведення оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення, припинення , а також попередження кримінальних правопорушень та злочинів;

• надання можливості проводити досудове розслідування та готувати відповідні матеріали для розгляду в судах, особливо під час дії військового стану та нападу Російської Федерації. Зазначені пропозиції також висловлювалися в окремих дослідженнях [12].

© Zarosylo Volodymyr, 2023

• зменшення повноважень Військової служби правопорядку, а також у майбутньому – Військової поліції, у питаннях охорони місць утримання військовослужбовців, позбавлених волі, та військовополонених, створення спеціальної служби, яка б опікувалася зазначеними питаннями.

Разом з тим, аналіз проєктів законів про Військову поліцію свідчить, що вони в переважній більшості були підготовлені непрофесійно. З метою підготовки відповідного та дієвого законопроєкту, мабуть, необхідно передусім запросити для його підготовки працівників Військової служби правопорядку та вчених, які займаються питаннями правопорядку у Збройних силах України.

На основі проведеного дослідження можна запропонувати такі висновки:

• з метою більш ефективної діяльності у сфері підтримання відповідного рівня правопорядку у Збройних Силах України перш за все слід вирішувати питання про відновлення військової юстиції, тобто створення відповідної системи військових прокуратур, військових судів та військової поліції;

• при підготовці проєкту закону про Військову поліцію слід врахувати досвід зарубіжних країн, адже є чимало країн, де військова поліція діє упродовж десятків років;

• головними напрямами у сфері підготовки законопроєктів стосовно Військової поліції слід вважати саме напрями повноважень та підпорядкування військовослужбовців Військової поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Беланюк М.В.* Система військової юстиції США: досвід для України. Інформація і право. 2022. № 3(42). С. 110–118.

2. *Ковалів М.В., Дроздова І.В*. Діяльність Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2016. Вип 2. С. 208–216.

3. *Котляренко О.* Військова служба правопорядку – суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави. *Вісник національної академії прокуратури України.* 2013. №1. С. 116–121.

4. *Ринажевський Б.М.* Адміністративно-правове регулювання діяльності військової служби правопорядку у Збройних силах України: дис. … д-ра юрид. наук: 12. 00. 07. Харків: ХНУВС, 2010. 355 с.

5. *Поляков С.Ю.* Адміністративно-правові засади забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2013. 40 с.

6. Проєкт Закону про військову поліцію. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 (дата звернення: 11.04.2023).

7. Проєкт Закону про військову поліцію. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73774 (дата звернення: 11.04.2023).

8. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів: постанова Верховної Ради України від 3 лютого 1993 року № 2979-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 15. Ст. 135.

9. *Ковальчук І.* Проблеми удосконалення правового регулювання діяльності військових прокуратур в Україні. Історико-правовий часопис. 2015. № 1(5). С. 51–55.

10. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 32. Ст. 225.

© Zarosylo Volodymyr, 2023

11. *Бобров Ю.О.* Адміністративно-правові засади створення та діяльності військових судів в Україні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2019. 207 с.

12. *Бобров Ю.О.* Проблеми правосуддя під час воєнного конфлікту на Сході України та гібридної війни. *Публічне право*. 2017. № 4 (28).

REFERENCES

1. *Belaniuk M.V*. (2022). Systema viiskovoi yustytsii SSHA: dosvid dlia Ukrainy. "The US military justice system: experience for Ukraine". Information and Law. №. 3(42). P. 110–118 [in Ukrainian].

2. *Kovaliv M.V., Drozdova I.V*. (2016). Diialnist Viiskovoi sluzhby pravoporiadku v Zbroinykh Sylakh Ukrainy. "Activities of the Military Service of Law and Order in the Armed Forces of Ukraine". Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series. Issue 2. P. 208–216 [in Ukrainian].

3. *Kotliarenko O*. (2013). Viiskova sluzhba pravoporiadku – subiekt realizatsii pravookhoronnoi funktsii derzhavy. "The military service of law and order is the subject of implementation of the law enforcement function of the state". Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine. №. 1. P. 116–121 [in Ukrainian].

4. *Rynazhevskyi B.M*. (2010). Administratyvno-pravove rehuliuvannia diialnosti viiskovoi sluzhby pravoporiadku u Zbroinykh sylakh Ukrainy. "Administrative and legal regulation of the activities of the military service of law and order in the Armed Forces of Ukraine": dissertation ... Doctor of Juridical Sciences: 12.00.07. Kharkiv: KhNUIA. 355 p. [in Ukrainian].

5. *Poliakov S.Yu*. (2013). Administratyvno-pravovi zasady zabezpechennia zakonnosti ta pravoporiadku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. "Administrative – legal principles of ensuring legality and law, order in the Armed Forces of Ukraine": autoref. ... Doctor of Juridical Sciences: 12.00.07. Kharkiv. 40 p. [in Ukrainian].

6. Proiekt zakonu pro viiskovu politsiiu. "Draft law on military police". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648. (Date of Application: 11.04.2023) [in Ukrainian].

7. Proiekt zakonu pro viiskovu politsiiu. "Draft law on military police". URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73774. (Date of Application: 11.04.2023) [in Ukrainian].

8. Pro pereimenuvannia viiskovykh trybunaliv Ukrainy u viiskovi sudy Ukrainy i prodovzhennia povnovazhen yikh suddiv. "On renaming the military tribunals of Ukraine into military courts of Ukraine and extending the powers of their judges": Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 3, 1993 №. 2979-XII. Information of the VVR of Ukraine. 1993. №. 15. Art. 135 [in Ukrainian].

9. *Kovalchuk I.* (2015). Problemy udoskonalennia pravovoho rehuliuvannyi diialnosti viiskovykh prokuratur v Ukraini. "Problems of improving the legal regulation of military prosecutors' activities in Ukraine". Historical and legal journal. №. 1(5). P. 51–55 [in Ukrainian].

10. Pro Viskovu sluzhbu pravoporiadku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. "On the Military Service of Law and Order in the Armed Forces of Ukraine": Law of Ukraine dated March 7, 2002 №. 3099-III. Information of the VVR of Ukraine. 2002. №. 32. Art. 225 [in Ukrainian].

11. *Bobrov Yu.O*. (2019). Administratyvno-pravovi zasady stvorennia ta diialnosti viiskovykh sudiv v Ukraini. "Administrative and legal principles of the creation and operation of military courts in Ukraine": diss. ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.07. K. 207 p. [in Ukrainian].

12. *Bobrov Yu.O*. (2017). Problemy pravosuddia pid chas voiennoho konfliktu na Skhodi Ukrainy ta hibrydnoi viiny. "Problems of justice during the military conflict in the East of Ukraine and the hybrid war". Public Law. №. 4 (28) [in Ukrainian].

© Zarosylo Volodymyr, 2023

UDC 355.02

Zarosylo Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Chief of the Department of the Educational and Scientific Institute of Law. Prince Vladimir the Great of the Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6935-5449

THE QUESTION OF THE NECESSITY OF CHANGING THE FUNCTIONS OF THE MILITARY LAW ENFORCEMENT SERVICE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AND REPLACING IT BY THE MILITARY POLICE

The system of ensuring law and order in society consists of various law enforcement agencies. Law enforcement is defined as the process of ensuring the safety of citizens and society in everyday life.

In Ukraine, as in most countries of the world, the issue of ensuring law and order is entrusted to the National Police. The National Police has quite wide powers in the field of public order and security. In order to carry out the tasks of maintaining public order and security, the National Police has the powers defined by the legislation of Ukraine.

However, the National Police has no jurisdiction over the maintenance of public order and public safety on the territory of military units and garrisons. The specified territories are under the jurisdiction of the military law enforcement service, which was created in the Armed Forces of Ukraine in 2002.

At the same time, today, during the full-scale aggression of the russian federation in Ukraine, there are quite controversial questions regarding the system of the military service of law and order, its powers and activities. This service was created to restore order in peacetime. In addition, during the period of establishing the military law enforcement service, Ukraine had a system of military justice, that is, a military prosecutor's office and military courts.

Today, military justice is practically absent in Ukraine, and the military law enforcement service is entrusted with most of the powers that are not inherent to it in principle.

The legislation of Ukraine stipulates that the military law enforcement service must identify the causes and conditions, as well as the circumstances of criminal and other offenses committed in military units, as well as at military facilities. However, it is necessary to use not only open forms and methods of activity to identify the reasons and conditions for the commission of such offenses.

The National Police has the right to use the forms and methods of investigative activity, which helps it to act more effectively. To some extent, the question of using the forms and methods of investigative activity is entrusted to the State Bureau of Investigations, but the State Bureau of Investigations also has a number of functions and tasks.

In addition, the military service of law and order is assigned the task of searching for persons who voluntarily left the place of service. Taking into account the small number of

© Zarosylo Volodymyr, 2023

members of the military law enforcement service and the limitations of the forms and methods of activity, the military law enforcement service acts ineffectively at the call of duty.

If we further analyze the tasks of the military law enforcement service, we will see that in order to fulfill all the defined tasks, this service must be sufficiently numerous. In addition, it must perform purely police functions in the field of compliance with the Traffic Rules by military personnel, as well as assist the relevant law enforcement agencies in the implementation of operational and investigative activities, conducting pre-trial investigations, etc.

In fact, it is quite problematic to carry out all the tasks assigned to the military service for the maintenance of law and order at this time. Ukrainian lawmakers twice proposed to pass a law on military police, but it remained pending. Furthermore, the issue of establishing a separate military justice body, which was disbanded in 2010, has not been resolved.

The purpose of this article is an analysis of the activities of the military law enforcement service and proposals for the creation of a system of military justice and the military police as its main body

Keywords: Armed Forces of Ukraine, military law enforcement service, military police, law and order, system of ensuring law and order in the Armed Forces of Ukraine, military courts, military prosecutor's offices, investigation of criminal offenses by military personnel.

Отримано 14.06.2023

© Zarosylo Volodymyr, 2023

УДК 303.442.3

Кардашевський Юрій Романович,
доктор філософії у галузі права,
Національне антикорупційне бюро України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0009-0009-8940-6384

ЗБІР ТА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ МОДЕЛІ ILP

У статті акцентовано увагу на сучасних питаннях реформування правоохоронної діяльності на основі упровадження нової моделі Intelligence-Led Policing (ILP) – поліцейська діяльність, керована аналітичною розвідкою. Подано коротку характеристику цієї моделі та зазначено про важливість розвитку інструментів аналітичної розвідки у правоохоронній діяльності. Описано модель 4-і щодо розуміння ILP як організаційно-управлінської філософії. Акценти зроблено на складових процесу аналітичної розвідки, виділяючи саме збір та поширення даних, інформації й аналітичних матеріалів. Розкривається зміст цих складових та зазначається важливість їх забезпечення саме в контексті упровадження моделі ILP.

Ключові слова: *Intelligence-Led Policing, ILP, аналітична розвідка, збір даних, поширення інформації.*

Модель правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою, що в англомовному світі називається Intelligence-Led Policing (або ILP), займає важливе місце у реформуванні правоохоронної діяльності в Україні. Ця модель передбачає збір та аналіз даних й інформації, їх подальшу інтерпретацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, зокрема і щодо проблем злочинності, використовуючи при цьому різноманітні аналітичні інструменти та інформаційні технології. Українські правоохоронні органи вже застосовують певні аспекти моделі ILP, але загалом вона ще не була повністю впроваджена [1].

Важливими акцентами імплементації зазначеної моделі є усвідомлення як усього аналітичного процесу, саме системного та комплексного сприйняття її філософії та процедури, так і окремих складових аналітичного процесу, зокрема щодо збору даних і поширення відповідної інформації та аналітичних матеріалів.

Метою статті є огляд й аналіз окремих складових «Intelligence-led policing» (ILP) з акцентом на змістовних характеристиках збору та поширення інформації.

У цьому контексті важливим є напрацювання системи знань щодо характерних особливостей окремих складових правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою. Наразі усвідомлення сучасних трендів та пізнання сутності нових підходів в організації діяльності органів правопорядку, місця аналітики в процесі вироблення й ухвалення рішень та розуміння особливостей збору даних й інформації, необхідності поширення й обміну результатами аналітичного процесу забезпечує відповідні новації в об’єднанні зусиль правоохоронної системи у цілому в Україні.

© Kardashevskyi Yurii, 2023

Хоча існує певна неоднозначність у визначенні ILP [2], ця концепція загалом зосереджена на аналізі та використанні розвідувальної інформації щодо злочинів для систематичного спрямування зусиль на зниження та запобігання злочинності [3; 4; 5]. Аналітична розвідка, саме у контексті ILP, в ідеалі поєднує інформацію про злочинців (тобто кримінальну розвідку) з інформацією про злочини та кримінальні події (тобто кримінальний аналіз) для формування розвідувальної інформації щодо злочинності, яка може об'єктивно спрямовувати рішення щодо розподілу правоохоронних ресурсів. Хоча на початковому етапі ILP була зосереджена на боротьбі із системними правопорушниками, Реткліф [5, с. 15] зазначає, що сучасний підхід упровадження ILP розширює сферу діяльності, включивши в неї «гарячі точки злочинності», повторюваність серед постраждалих, рецидивістів і злочинні групи. Аналітична розвідка зазвичай використовується правоохоронними органами для розкриття конкретних справ або протидії кримінальним загрозам високого рівня, але ILP робить аналітичну розвідку ключовим визначальним фактором для розподілу ресурсів по всьому відомству [3]. Водночас на практиці поняття ILP достатньо широко застосовують щодо різноманітних процесів протидії злочинності, ключовою ланкою яких є робота аналітиків правоохоронних органів, про що зазначають у своїх публікаціях зарубіжні вчені та фахівці, зокрема Коуп [6], Реткліф [7], Хітон [8], Петерсон [9], Магуайр та Джон [10].

У зв'язку з цим дослідження в галузі збору та поширення даних, інформації та аналітичних матеріалів є важливим напрямом забезпечення ефективності діяльності аналітиків правоохоронних органів та об'єктивності рішень, що ними пропонуються як аналітичні висновки. Водночас стверджується, що дослідження щодо впровадження ILP та впливу використання цієї моделі на злочинність і діяльність поліцейських загалом є недостатніми [11]. Картер та ін. [12], наприклад, зазначають, що все більше відомств застосовують систему, засновану на керованості аналітичною розвідкою, але визнають, що дослідження щодо впровадження цієї моделі є обмеженими. Це видно також зі звіту у 2012 році Бюро сприяння правосуддю (Bureau of Justice Assistance) про тематичні дослідження ILP, в якому йдеться про успіх і переваги в боротьбі зі злочинністю, але не наводиться жодних результатів ретельного аналізу. Як наслідок, існують прогалини в нашому розумінні ефективності і результативності зусиль, керованих аналітичною розвідкою, а також того, якою мірою вони призводять до підвищеної дієвості аналітичної розвідки [13].

Нещодавні дослідження, присвячені аналітичним центрам в США (fusion centers), свідчать про їхні переваги в структурному забезпеченні формування всередині відомств і між ними збільшення обміну інформацією після 11 вересня 2001 року [14]. Але попередні дослідження немало вказували на те, що користувачі, які могли б отримати користь від відповідної інформації, особливо ті, хто працює в патрулях і на вулицях, не завжди її отримують [15].

Так само, як є безліч визначень ILP, існує також низка підходів щодо її імплементації. Початково у поясненнях використовували модель 3-і щодо розуміння ILP як організаційно-управлінської філософії [16]. Модель отримала свою назву через фокус на інтерпретації, впливі та результатах. Аналітики та практичні працівники інтерпрету-

© Kardashevskyi Yurii, 2023

ють кримінальне середовище, щоб дізнатися якомога більше про проблеми. Потім на основі зібраних даних та інформації аналітики використовують результати аналітичної розвідки, щоб впливати на осіб, які приймають рішення загалом у справі, по підрозділу чи органу. В ідеалі результати аналітичної розвідки повинні мати практичний характер і дозволяти особам, які приймають рішення, впливати на кримінальне середовище, використовуючи науково обґрунтовані підходи до зменшення та запобігання злочинності.

Потім модель було удосконалено і вона отримала назву 4-і (Рис.1) (намір (intent), інтерпретація (interpret), вплив (influence), імпульс впливу (impact)) [17], яка розкриває сутність взаємозв'язку між ключовими учасниками концепції ILP: кримінальним середовищем, аналітиком і особою, відповідальною за прийняття рішень. Для того щоб повністю реалізувати потенціал ILP, необхідно, щоб всі чотири компоненти «і» функціонували належним чином.

Рис. 1. Модель 4-і: намір, інтерпретація, вплив, імпульс впливу

Модель базується на взаємозв'язку між кримінальним аналізом та особами, які приймають рішення. Особи, відповідальні за прийняття рішень (керівники), визначають завдання, направляють, консультують і керують кримінальним розвідувальним аналізом. По-перше, особи, які приймають рішення, мають бути переконаними в тому, що їхні наміри роз'яснені і зрозумілі. По-друге, аналітики інтерпретують кримінальне середовище. По-третє, аналітики впливають на осіб, які приймають рішення, за допомогою результатів аналізу. По-четверте, на основі цих висновків особи, які приймають рішення, формують імпульс впливу на кримінальне середовище за допомогою стратегічного управління, планів діяльності, розслідувань і операцій.

Водночас, незважаючи на різні підходи щодо визначення складових цих моделей, їх цикл повинен регулярно відбуватися в межах всієї організації для інституціоналізації ILP.

© Kardashevskyi Yurii, 2023

Хоча модель ILP відрізняється своїм акцентом на аналітичній розвідці, вона поділяє спільні ідеї з іншими нещодавніми інноваціями в роботі поліції. Наприклад, Ретклiфф [5] відзначає взаємодоповнюючий характер поліцейської діяльності, керованої аналітичною розвідкою, і проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності (ПОП) [18]. Аналітична розвідка може використовуватися як інструмент на всіх етапах процесу вирішення проблем [19]. Як кримінальний, так і розвідувальний аналіз використовуються для виявлення та аналізу системних проблем, і ця інформація потім спрямовує індивідуальні заходи для усунення основних умов, пов'язаних з кожною проблемою.

Проблема збору та аналізу даних для отримання інформації у контексті ILP пов'язана зі складністю збору та обробки великої кількості даних з різних джерел. Це вимагає використання різних технологій та методів, які можуть бути складними та часом витратними. Для збору даних можуть використовуватись різні джерела, такі як бази даних правоохоронних органів, соціальні мережі, відеоспостереження, звукові записи, телефонні розмови тощо. Однак збір та обробка таких даних може породжувати проблеми, пов'язані зі збором неповної або неточної інформації, а також з питаннями конфіденційності та захисту особистої інформації.

Ще однією проблемою є необхідність аналізу великої кількості даних з різних джерел, які можуть бути неоднорідними за формою та змістом, водночас це може вимагати значних обчислювальних ресурсів та часу. Крім того, важко забезпечити правильну інтерпретацію даних та відсівати ненадійну інформацію, що може призвести до виникнення помилок та неправильних висновків.

Також виникають проблеми зі зберіганням та обробкою великої кількості даних, що вимагає використання спеціальних технологій та інфраструктури. Це може бути дорогим та витратним процесом і вимагати додаткових заходів для дотримання конфіденційності та захисту даних.

Для вирішення цієї проблеми важливо мати ефективну систему збору та обробки даних, що включає в себе автоматизовані методи та інструменти для збору й аналізу даних. Також важливо мати чітко визначені процедури збору та обробки даних, які забезпечують дотримання конфіденційності та захисту особистої інформації.

Існує багато прикладів систем збору та обробки даних, які можуть бути ефективними для реалізації ILP. Наведемо декілька з них.

Palantir – це платформа аналізу даних, яка використовується в багатьох країнах для боротьби зі злочинністю. Palantir дозволяє збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги даних, включаючи дані із соціальних медіа, фінансові дані, дані від супутників тощо.

i2 – це програмне забезпечення, призначене для збору, аналізу та візуалізації даних для правоохоронних органів та аналітиків. i2 дозволяє інтегрувати дані з різних джерел, включаючи бази даних, електронні таблиці, текстові файли та інші джерела.

SAS Intelligence and Investigation Management – це програмне забезпечення, яке дозволяє правоохоронним органам збирати, обробляти та аналізувати дані для забезпечення безпеки громадян та боротьби зі злочинністю. SAS Intelligence and Investigation Management дає можливість інтегрувати дані з різних джерел, включаючи бази даних, електронні таблиці та інші джерела.

© Kardashevskyi Yurii, 2023

HunchLab – це платформа аналізу даних, яка використовується для прогнозування кримінальної активності в певних районах та місць вчинення злочинів. HunchLab використовує алгоритми машинного навчання для аналізу даних з різних джерел і прогнозування кримінальної активності.

Microsoft Azure Government – це хмарна платформа, яка дозволяє правоохоронним органам збирати, обробляти та зберігати дані в безпечному середовищі.

Існує кілька прикладів ефективних систем збору та обробки даних, які використовуються в різних країнах світу. Одним із таких прикладів є система «PredPol», яка була розроблена в США. Ця система використовує алгоритми машинного навчання для прогнозування місць та часу можливих злочинів, що дозволяє поліції виявляти та запобігати злочинам. Згідно з дослідженнями, використання системи «PredPol» дало зниження кількості злочинів у деяких містах на 12-25%.

Іншим прикладом ефективної системи є «ShotSpotter», яка також була розроблена в США. Вона використовує акустичні датчики, щоб виявляти вогнепальні постріли, та надсилає інформацію про їх місцезнаходження до місцевої поліції. Це дозволяє поліції оперативно та вчасно реагувати на інциденти, що зменшує кількість жертв вогнепального насильства.

Крім того, в Швеції була розроблена система «Växjö Intelligence for Efficiency and Effectiveness» (VIEE), яка використовує аналіз даних для прогнозування кримінальних тенденцій та запобігання злочинам. Система використовує дані з багатьох джерел, таких як камери відеоспостереження, системи трекінгу мобільних телефонів та інтернет-запитів, що дозволяє поліції оперативно реагувати на можливі злочинні активності.

Ці приклади демонструють, як використання збору та обробки даних може допомогти поліції виконувати свої завдання з більшою ефективністю.

Розвідувальний збір інформації, а також кримінальний аналіз та кримінальна розвідка є важливими для зусиль поліції щодо зниження рівня злочинності та вирішення хронічних проблем [5]. Обмеження операцій з аналізу розвідувальної інформації, зокрема, виключно аналітичними центрами або спеціальними підрозділами, що займаються боротьбою з тероризмом, може обмежити обмін та збір інформації [15]. Дійсно, прогалини в обміні інформацією були визначені цільовою групою з питань правоохоронної діяльності при обговоренні потреби в технологічних стандартах обміну інформацією: «Неузгодженість або відсутність стандартів також призводить до ізольованості та роздробленості інформаційних систем, які не можуть ефективно управляти, зберігати, аналізувати або обмінюватися своїми даними з іншими системами. Як наслідок, значна частина інформації втрачається або стає недоступною, що призводить до того, що життєво важлива інформація залишається невикористаною і не має жодного впливу на зусилля зі зниження рівня злочинності» [20]. Ця рекомендація стосується не лише даних, отриманих за допомогою нових технологій, але й усієї потенційно цінної інформації, зібраної поліцейськими на місцях, значна частина якої поширюється лише тоді, коли з'являється в офіційному відомчому звіті.

Хоча, як зазначалося раніше, розвідувальний збір інформації часто зосереджений на системних правопорушеннях і злочинних групах, принципи ILP також можуть бути засто-

© Kardashevskyi Yurii, 2023

совані до охорони правопорядку в «гарячих точках» або інших локальних втручань [21]. Грофф та інші вчені [22], наприклад, провели дослідження «гарячих точок», в межах якого втручання практичних працівників разом з аналітиками передбачало виявлення та зосередження уваги на правопорушниках, які діють у невеликих географічних зонах з високим рівнем злочинності. Ця стратегія призвела до зниження рівня насильницьких злочинів на 42% у «гарячих точках», на яких зосередилася оперативна інформація, порівняно з контрольними ділянками. Таким чином, існують докази того, що філософія ILP може добре працювати в поєднанні з іншими підходами, що базуються на фактах.

Останнім кроком в аналітичному процесі є поширення аналітичного продукту та ознайомлення замовника (замовників) з його змістом. Замовниками розвідувального аналізу можуть бути слідчі, прокурори, керівництво правоохоронних органів та інші поліцейські чи державні установи. Коли це можливо і доцільно, аналітичний продукт має бути представлений громадськості.

Це може бути корисним для правоохоронних органів шляхом підвищення обізнаності громадськості щодо конкретних тем (у межах запобігання злочинності), підвищення рівня прозорості, наочності та отримання цінної інформації від громадськості у відповідь на опубліковані звіти. Важливо вибрати правильний метод/формат для розповсюдження та представлення аналітичного продукту цільовій аудиторії та забезпечити його своєчасне надходження для підтримки рішень і дій. Етап поширення є критично важливим для усієї архітектури ILP моделі, оскільки вона інформує замовника, а також усі належні підрозділи поліції щодо відповідної злочинної діяльності, явищ та злочинців. Через конфіденційність даних, які зазвичай подаються в аналітичних продуктах, необхідно прийняти чітке та зрозуміле правило, що базуватиметься на основних принципах «права знати» та «необхідності знати» відповідно до національних і міжнародних стандартів з прав людини та захисту даних [12].

Таким чином, важливими складовими процесу аналізу інформації у контексті моделі правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою, які забезпечують ефективність діяльності аналітиків та об'єктивність рішень, що ними пропонуються як аналітичні висновки, є збір й поширення даних, інформації та аналітичних матеріалів, Недостатність досліджень самої моделі ILP все ж не впливає на поширення наукових пошуків щодо саме важливості збору даних та поширення результатів їх аналізу.

Реалізація філософії ILP пов'язується зі складністю збору та обробки великої кількості даних з різних джерел. Зазначені процеси також можуть бути пов'язані зі збором неповної або неточної інформації, а також з питаннями конфіденційності та захисту особистої інформації. Наразі, це вимагає використання різних сучасних технологій, автоматизованих методів й інструментів для збору та аналізу даних. Також важливо мати чітко визначені процедури збору та обробки даних, які забезпечують дотримання конфіденційності та захисту особистої інформації.

Етап поширення є критично важливим для усієї архітектури ILP моделі, оскільки на цьому етапі інформація надходить до цільової аудиторії, межі якої можуть виходити за межі конфіденційного використання і передбачати певний режим обміну такими даними та інформацією. Водночас важливими принципами, на яких базуватиметься процес поширення даних, інформації та аналітичних матеріалів, є «право знати» та

© Kardashevskyi Yurii, 2023

«необхідність знати», які визначаються відповідними національними і міжнародними стандартами з прав людини та захисту даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кардашевський Ю.Р. Становлення моделі правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою. Наука і правоохорона. 2023. № 1. С. 117–125.
2. Carter, J. G. Institutional pressures and isomorphism: the impact on intelligence-led policing adoption. Police Quarterly. 2016. 19(4). P. 435–460.
3. Carter, D. L. Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local, and Tribal Law Enforcement Agencies. 2nd edn. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice. 2009.
4. Carter, J. G. Intelligence-Led Policing: A Policing Innovation. El Paso, TX: LFB Scholarly Publishing. 2013.
5. Ratcliffe, J. H. Intelligence-Led Policing. 2nd edn. New York: Routledge. 2016.
6. Cope, Nina. Intelligence-led Policing or Policing-led Intelligence? Integrating Volume Crime Analysis into Policing. British Journal of Criminology, Volume 44 (2). 2004. P.188-203.
7. Ratcliffe, Jerry. Intelligence-Led Policing and the Problems of Turning Rhetoric into Practice. Policing and Society. 2002. P.53-66.
8. Heaton, Robert. The Prospects for Intelligence-Led Policing: Some Historical and Quantitative Considerations. Policing and Society. 2000. 9, P.337-356.
9. Peterson, Marilyn. Intelligence-Led Policing: The +ew Intelligence Architecture. Washington: US Department of Justice. 2005.
10. Maguire, Mike and John, Tim. Intelligence, Surveillance and Informants: Integrated Approaches. London: Home Office. 1995.
11. Heaton, R. Intelligence-led policing and volume crime reduction. Policing: A Journal of Policy and Practice. 2009. 3(3), P. 292–297.
12. Carter, J. G., Phillips, S. W., and Gayadeen, S. M. 'Implementing intelligence-led policing: an application of loose coupling theory. Journal of Criminal Justice. 2014. 42(6), P. 433–442.
13. Bureau of Justice Assistance. Reducing Crime through Intelligence-Led Policing. Washington, DC: Bureau of Justice Assistance, U.S. Department of Justice. 2012.
14. Carter, J. G. Inter-organizational relationships and law enforcement information sharing post 11 September 2001. Journal of Crime and Justice. 2015. 38(4), P. 522–542.
15. Lewandowski, C. and Carter, J. G. End user perceptions of intelligence dissemination from a state fusion center. Security Journal. 2017. 30(2), P. 467–486.
16. Cody W. Telep, Justin Ready, A. Johannes Bottema. Policing: A Journal of Policy and Practice: Oxford University Press. 2017.
17. OSCE Guidebook Intelligence-Led Policing. TNTD/SPMU Publication Series Vol. 13. Vienna, 2017. 104 P.
18. Goldstein, H. Problem-Oriented Policing. New York: McGraw-Hill. 1990.
19. Eck, J. E. and Spelman, W. Problem Solving: ProblemOriented Policing in Newport News. Washington, DC: Police Executive Research Forum. 1987.
20. President's Task Force on 21st Century Policing. *Final Report of the President's Task Force on 21st Century Policing.* Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice. 2015.
21. Braga, A. A., Papachristos, A. V., and Hureau, D. M. The effects of hot spots policing on crime: an updated systematic review and meta-analysis. Justice Quarterly. 2014. 31(4), P. 633–663.
22. Groff, E. R., Ratcliffe, J. H., Haberman, C. P. et al. Does what police do at hot spots matter? The Philadelphia policing tactics experiment. Criminology. 2015. 53(1), P. 23–53.

© Kardashevskyi Yurii, 2023

REFERENCES

1. *Kardashevskyi Yu.R*. (2023). Stanovlennia modeli pravookhoronnoi diialnosti, kerovanoi analitychnoiu rozvidkoiu. Nauka i Pravookhorona. №.1. P. 117-125 [in Ukrainan].

2. *Carter J.G.* (2016). Institutional pressures and isomorphism: the impact on intelligence-led policing adoption. Police Quarterly. 19(4). P. 435–460 [in English].

3. *Carter D.L*. (2009). Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local, and Tribal Law Enforcement Agencies. 2nd edn. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice. [in English].

4. *Carter J.G*. (2013). Intelligence-Led Policing: A Policing Innovation. El Paso, TX: LFB Scholarly Publishing [in English].

5. *Ratcliffe J.H.* (2016). Intelligence-Led Policing. 2nd edn. New York: Routledge [in English].

6. *Cope Nina* (2004). Intelligence-led Policing or Policing-led Intelligence? Integrating Volume Crime Analysis into Policing. British Journal of Criminology, Volume 44 (2). P.188-203 [in English].

7. *Ratcliffe Jerry* (2002). Intelligence-Led Policing and the Problems of Turning Rhetoric into Practice. Policing and Society. P.53-66 [in English].

8. *Heaton Robert* (2000). The Prospects for Intelligence-Led Policing: Some Historical and Quantitative Considerations. Policing and Society. №. 9. P. 337-356 [in English].

9. *Peterson Marilyn* (2005). Intelligence-Led Policing: The +ew Intelligence Architecture. Washington: US Department of Justice. [in English].

10. *Maguire Mike and John Tim* (1995). Intelligence, Surveillance and Informants: Integrated Approaches. London: Home Office. [in English].

11. *Heaton R*. (2009). Intelligence-led policing and volume crime reduction. Policing: A Journal of Policy and Practice. №. 3(3). P. 292–297. [in English].

12. *Carter J.G., Phillips S.W., and Gayadeen S.M*. (2014) Implementing intelligence-led policing: an application of loose coupling theory. Journal of Criminal Justice. №. 42(6). P. 433–442 [in English].

13. Bureau of Justice Assistance. Reducing Crime through Intelligence-Led Policing. Washington, DC: Bureau of Justice Assistance, U.S. Department of Justice. 2012 [in English].

14. *Carter J.G.* (2015). Inter-organizational relationships and law enforcement information sharing post 11 September 2001. Journal of Crime and Justice. №. 38(4). P. 522–542 [in English].

15. *Lewandowski C. and Carter J.G*. (2017). End user perceptions of intelligence dissemination from a state fusion center. Security Journal. №. 30(2). P. 467–486 [in English].

16. *Cody W. Telep, Justin Ready A.* (2017). Johannes Bottema. Policing: A Journal of Policy and Practice: Oxford University Press [in English].

17. OSCE Guidebook Intelligence-Led Policing. TNTD/SPMU Publication Series. Vol. 13. Vienna, 2017. 104 p. [in English].

18. *Goldstein H.* (1990). Problem-Oriented Policing. New York: McGraw-Hill [in English].

19. *Eck J.E. and Spelman W.* (1987). Problem Solving: ProblemOriented Policing in Newport News. Washington, DC: Police Executive Research Forum [in English].

20. President's Task Force on 21st Century Policing. Final Report of the President's Task Force on 21st Century Policing. Washington, DC: Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice. 2015 [in English].

21. *Braga A.A., Papachristos A.V., and Hureau D.M.* (2014). The effects of hot spots policing on crime: an updated systematic review and meta-analysis. Justice Quarterly. №. 31(4). P. 633–663 [in English].

22. *Groff E.R., Ratcliffe J.H., Haberman C.P.* et al. (2015). Does what police do at hot spots matter? The Philadelphia policing tactics experiment. Criminology. №. 53(1). P. 23–53 [in English].

© Kardashevskyi Yurii, 2023

UDC 303.442.3

Kardashevskyi Yurii,
Doctor of Philosophy in Law (PhD),
National Anti-Corruption Bureau of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0009-0009-8940-6384

GATHERING AND SHARING OF INFORMATION IN THE CONTEXT OF THE ILP MODEL

The article focuses on modern issues of law enforcement reform based on the introduction of a new model of Intelligence-Led Policing (hereinafter – ILP). A brief description of this model is presented, and the importance of developing intelligence tools in law enforcement activities is noted. Emphasis is placed on the inadequacy of the study of the problems of the implementation of this model, in particular regarding the peculiarities of its use, and as a result, the presence of gaps in the efficiency and effectiveness of efforts guided by intelligence.

On the basis of the description of the 4-i model, the organizational and management philosophy for understanding ILP is revealed. It is emphasized that the 4-i model: intent, interpret), influence), impact, – reveals the essence of the relationship between the key participants of the ILP concept: the criminal environment, the analyst and the person responsible for decision-making.

Emphasis is placed on the components of the process of intelligence, highlighting the gathering and sharing of data, information and analytical materials. The content of these components is revealed and the importance of their provision is noted precisely in the context of the implementation of the ILP model. The gathering and sharing of data may give rise to problems related to the collection of incomplete or inaccurate information, as well as issues of privacy and protection of personal information. Specific distributed data collection and processing systems that can be effective for ILP implementation are indicated. It is noted that the stage of dissemination is critically important for the entire architecture of the ILP model, because at this stage information reaches the target audience, the boundaries of which may go beyond the scope of confidential use and provide for a certain mode of exchange of such data and information.

Keywords: Intelligence-Led Policing, ILP, intelligence, data gathering, information sharing.

Отримано 12.06.2023

© Kardashevskyi Yurii, 2023

УДК 347.132:351.862

Колесник Вікторія Анатоліївна,
науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ «НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ» ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

У статті досліджено сутність поняття «надзвичайна ситуація». Встановлено, що шляхом урахування потреб суспільства і держави є можливість сформувати якісний понятійний апарат, який відповідатиме принципу правової визначеності, оскільки за допомогою такої визначеності юридичні норми стають чіткими і точними та спрямовуються на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними. Розглянуто широкий спектр дефініції понять «надзвичайна ситуація», що використовується в національному законодавстві, у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах. Використання різних наукових підходів (систематизації, порівняння та аналізу) дозволило в досліджуваному понятті виокремити характерні його ознаки. Зазначено роль і місце поняття «надзвичайна ситуація» у правотворчих і правозастосовних процесах у сфері цивільного захисту.

Ключові слова: *правове регулювання, термінологія, цивільний захист, надзвичайна ситуація, аварія, катастрофа, лихо, подія, обставини.*

Для України як правової держави ефективне правове регулювання суспільних відносин є важливим і необхідним. Використовуючи різноманітні демократичні стандарти та правові засоби, держава упорядковує, охороняє та сприяє розвитку суспільних відносин, а також забезпечує життєдіяльність суспільства як цілісної системи. Р. Демків переконаний, що будь-яке суспільство, на якій би стадії історичного розвитку воно не перебувало, потребує соціально-нормативної регуляції. Ця об'єктивна потреба зумовлена тим, що суспільство як форма спільної життєдіяльності людей припускає певну стабільність, організованість, впорядкованість людських відносин, загальновідомі й обов'язкові норми поведінки учасників цих відносин – одним словом, належний нормативний порядок [1, с. 19].

Діапазон суспільних відносин, які потребують нормативного врегулювання, є досить широким, а тому суб'єкти нормотворчої діяльності, насамперед Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, мають відповідально підходити до формування змісту норм права та організаційно-правових механізмів їх реалізації.

Одним із об'єктів зазначеного регулювання є відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій. У сфері цивільного захисту термін «надзвичайна ситуація» є ключовим, адже визначає характеристики, за якими ту чи іншу ситуацію, подію або явище не-

© Kolesnyk Victoriia, 2023

обхідно віднести до категорії надзвичайної, внаслідок чого у суб'єктів права можуть виникати, змінюватися та/або припинятися правовідносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна.

Особливістю суспільних відносин, пов'язаних із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій (далі – НС), є створення бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов життєдіяльності та виникнення, підтримка, охорона і захист спеціальних правовідносин. За таких умов зусилля спрямовуються на здійснення захисту права шляхом установлення державою певних правових гарантій. Адже без цього неможливе безпечне існування та благополуччя людини, держави і суспільства, а також дотримання належного рівня правопорядку.

Водночас важливо, щоб суб'єкти забезпечення цивільного захисту та громадяни однаково тлумачили термін «надзвичайна ситуація» саме з правової точки зору. Це забезпечить однакове застосування норм права та сприятиме ефективному реагування на надзвичайні ситуації різної ґенези та виконанню інших завдань у сфері цивільного захисту.

Метою статті є висвітлення теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних вчених до юридичного розуміння поняття «надзвичайна ситуація».

НС можуть мати одне або декілька джерел походження та факторів ураження, по-різному розповсюджуватися, а також здатні одночасно завдавати негативного впливу на людей, суспільство, державу та навколишнє природне середовище. Тому їх вивченням займаються науковці з багатьох галузей знань – державного управління, медицини, цивільного захисту, юриспруденції тощо. Цим питанням присвяченні наукові розробки таких вчених, як А. Басов, В. Биков, В. Васійчук, П. Волянський, С. Гур'єв, Б. Данилишин, Л. Жукова, С. Качан, О. Карпенко, Н. Клименко, С. Кузніченко, В. Маслей, С. Мохняк, Н. Нижник, А. Олюшинець, М. Саакян, В. Садковий, Я. Радиш, А. Ромін, А. Терент'єва, В. Тищенко, А. Ткачук, О. Труш, Л. Шевченко, В. Шищук, Ю. Шкатула.

Незважаючи на багатоманітність досліджень у сфері цивільного захисту, вченими недостатньо уваги приділялося питанням вивчення поняття «надзвичайна ситуація» саме як правової категорії, що і стало предметом цього наукового пошуку.

Унаслідок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року російської федерації на територію України у нашій державі істотно змінилася ситуація та правовідносини у сфері цивільного захисту. Із метою вчасного та дієвого захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС, реагуванням на них в умовах війни виникла необхідність у перебудові та вдосконаленні правотворчих і правозастосовних процесів. Ефективність таких процесів забезпечується, насамперед, формуванням якісного понятійного апарату, який враховує потреби суспільства і держави та відповідає принципу правової визначеності. Це сприяє правильному розумінню та осмисленню сутності НС, розкриттю ознак, які відрізняють НС від інших суміжних понять у сфері цивільного захисту та інших дотичних сфер.

В Україні цивільний захист забезпечується комплексом організаційно-правових заходів, які хоч і визначені у різних нормативно-правових актах, але прямо чи опосередковано пов'язані із виникненням НС. На наше переконання, суб'єкти забезпечення

© Kolesnyk Victoriia, 2023

цивільного захисту, представники медіа-сервісів і громадськість мають однаково сприймати та розуміти сутність НС різної ґенези, а тому правова дефініція терміну «надзвичайна ситуація» має бути чіткою, зрозумілою для всіх та відповідати сучасним реаліям і викликам. За таких умов правові дефініції слугують тим містком, який допомагає перейти від статусу «невизначеності» – до «визначеності в праві».

Як зазначено у юридичній позиції Конституційного Суду України, принцип юридичної визначеності як складова конституційного принципу верховенства права є сукупністю вимог до організації та функціонування системи права, процесів правотворчості та правозастосування у спосіб, який забезпечував би стабільність юридичного становища індивіда. Зазначеного можна досягти лише шляхом законодавчого закріплення якісних, зрозумілих норм. Крім того, Конституційний Суд України наголосив, що юридична визначеність тлумачиться як чіткість та зрозумілість у викладенні норм актів права, унаслідок чого кожна особа має впевненість у розумній стабільності норм права, передбачності ситуацій та інших юридичних наслідків застосування таких норм [2].

М. Любченко стверджує, що саме мова виступає тим засобом формулювання юридично значущих положень, які завдяки формалізації перетворюються на дієвий механізм регулювання поведінки людини. І від того, наскільки логічно несуперечливим, лінгвістично недвозначним, семантично і лексично точним є викладення думки «законодавця», залежить не тільки ефективність правореалізації, але й довіра до права загалом [3, с. 5].

На переконання В. Лазарєва, юридичний термін слід розглядати як мовне вираження певної юридичної категорії, за допомогою якої закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави, що має точний і виважений сенс і відрізняється смисловою однозначністю, функціональною стійкістю. До ключових ознак юридичної термінології можна віднести: співвідношення її з поняттям; смислова точність, яка передбачає чіткість, конкретність значення; номінативний характер; однозначність [4, с. 29].

У своєму дослідженні Л. Бєсєдіна приходить до висновку, що важливим значенням для забезпечення точності і єдності нормативно-правової термінології, а також необхідною умовою точного і ясного розуміння нормативного тексту є наявність визначень понять у нормативно-правових актах за допомогою правових дефініцій. Як правило, вживані у тому або іншому нормативно-правовому акті юридичні поняття мають законодавчо закріплене визначення [5, с. 26–27].

Ми вважаємо, що понятійний апарат у сфері цивільного захисту є тим стрижнем, що встановлює точність, зрозумілість й однозначність термінів, які, у свою чергу, допомагають ідентифікувати та з'ясовувати обставини в зоні виникнення НС і приймати правильні, необхідні, виваженні та своєчасні рішення при конкретних подіях. Із огляду на це, вважаємо за необхідне дослідити поняття та сутність терміна «надзвичайна ситуація» як правової категорії задля удосконалення його розуміння під час правозастосування.

На думку С. Андреєва, поняття «надзвичайна ситуація», є найважливішою методологічною передумовою належного науково-практичного обґрунтування функцій суб'єктів забезпечення цивільного захисту, а так само й інституціональних засад розвитку державних систем цивільного захисту та їхніх аналогів загалом. Цей термін використовується для характеристики специфіки предметно-об'єктної сфери, у межах якої здійснюється

© Kolesnyk Victoriia, 2023

діяльність щодо протидії аваріям, катастрофам та стихійним лихам, що є однією з головних ознак, яка на сьогодні дозволяє ідентифікувати цей напрям діяльності держави як такий, що функціонально належить до сфери цивільного захисту та/або захисту населення, територій, навколишнього природного середовища, матеріальних, культурних цінностей та інших об'єктів від надзвичайних ситуацій [6, с. 111].

В одному зі своїх досліджень А. Басов звернув увагу, що термін «надзвичайна ситуація» як юридична категорія уперше на законодавчому рівні в радянський період був використаний у тимчасовому положенні «Про створення державної загальносоюзної системи щодо попередження і дій у надзвичайних ситуаціях», затвердженому постановою Ради міністрів СРСР № 1282 від 1990 року. У цьому документі НС визначена як обстановка на об'єкті або частині території, що склалась у результаті аварії, катастрофи, стихійного або екологічного лиха, епідемій, епізоотій, яка може заподіяти або вже заподіяла значних матеріальних збитків, людських втрат і порушила умови життєдіяльності. У продовження своєї позиції вчений стверджує, що для радянського законодавства це була перша спроба визначення терміна, адже цей період характеризується величезною кількістю НС природного та техногенного характеру. Однак зміст наведеного визначення не охоплює НС соціально-політичного характеру, у зв'язку з цим вказаний нормативний акт визначає порядок реагування лише на НС техногенного та природного характеру [7, с. 94].

У вітчизняному законодавстві окреслена прогалина щодо відсутності регулювання НС соціально-політичного характеру із часом була усунена.

Із моменту здобуття Україною незалежності починають прослідковуватися різні позиції щодо розуміння та використання поняття «надзвичайна ситуація»:

1) у Законі України від 3 лютого 1993 року № 2974-XII «Про цивільну оборону» – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат [8] .

2) у постанові Кабінету Міністрів України від 15 липня 1998 року № 1099 «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій» – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, яка призвела (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат [9];

3) у постанові Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 року № 1198 «Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвело (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат [10];

4) у Законі України від 14 грудня 1999 року № 1281-XIV «Про аварійно-рятувальні служби» – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом

© Kolesnyk Victoriia, 2023

чи іншою небезпечною подією, яка призвела (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат [11];

5) у Законі України від 8 червня 2000 року № 1809-III «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, у тому числі епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат [12];

6) у Національному класифікаторі України (Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010), затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт) від 11 жовтня 2010 року № 457 – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, зокрема епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, що призвело (може призвести) до виникнення великої кількості постраждалих, загрози життю та здоров'ю людей, їх загибелі, значних матеріальних утрат, а також до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності [13].

У 2012 році у сфері цивільного захисту було упорядковано законодавство шляхом прийняття Кодексу цивільного захисту України. У цьому нормативно-правовому акті надзвичайна ситуація визначена як обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [14].

Опрацювання наведених понять терміна «надзвичайна ситуація» дає нам підстави стверджувати про зміну пріоритетів у визначені об'єктів захисту – від держави до людини і суспільства, а також підвищення рівня захищеності населення, територій, довкілля та майна від негативних наслідків НС. При цьому чинна дефініція терміна «надзвичайна ситуація», що міститься у Кодексі цивільного захисту України, все ще не має загального характеру, адже вона не повною мірою охоплює НС соціального та воєнного характеру.

Вважаємо, що для обрання оптимальної моделі використання поняття «надзвичайна ситуація» та розуміння його змісту доцільно висвітлити наукові розробки вчених у цій сфері. Досліджуючи зарубіжні та вітчизняні доктринальні джерела, нами встановлено таке.

Литовський науковець A. Zavalnyj звертає увагу на те, що поняття НС є досить широким, воно використовується як загальний термін, який включає інциденти, кризи, надзвичайні та воєнні стани, катастрофи та події. Однак більшість спільноти, яка не володіє

© Kolesnyk Victoriia, 2023

знаннями в цій галузі, зазвичай ототожнює НС лише з однією зі складових – надзвичайним станом або вживає всі наведені терміни як синоніми, не вбачаючи між ними відмінностей [15].

На думку американського вченого C.E. Fritz, аварії, небезпечні природні явища (негативні фактори) перетворюються на НС у тому випадку, коли викликані ними негативні події та наслідки загрожують існуванню соціальної структури суспільства [16].

Англійський дослідник Daniel Skeffington переконаний, що надзвичайні ситуації та повноваження, які використовуються для реагування на них, важко визначити, оскільки за своєю природою вони не підлягають кодифікації по суті. Контури надзвичайних ситуацій ніколи не можна повністю передбачити, що вимагає від урядів та установ, які діють у суспільних інтересах, мати певні дискреційні повноваження для вирішення цієї кризи [17].

На думку науковця із Республіки Казахстан С. Балтабаєва, НС повинна мати статус кризової, тобто такої, яка виникла несподівано. Унаслідок чого існує необхідність застосування інтенсивних та інших, ніж зазвичай, способів боротьби з нею. Ефективність результатів безпосередньо пов'язана з часом втручання і часом вирішення цієї ситуації. Криза не може бути тривалою. Вчений наголошує, що будь-яка НС має власну специфіку, тобто лише свої риси, характер та тенденції, які набуваються лише в цей (чітко визначений) момент часу та за таких умов [18].

В Україні розуміння та уявлення вчених про НС не суттєво відрізняється від закордонних колег.

На переконання Р. Приходько, з метою недопущення вільного трактування дефініція поняття «надзвичайна ситуація» потребує як теоретичного, так і практичного визначення. Питання неузгодженості понять у ключових нормативних актах є актуальним й досить складними. Проблема застосування понятійного апарату, яка у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій є недостатньо дослідженою, потребує вирішення на підставі аналізу чинного законодавства та наукової літератури [19].

НС як юридична категорія, на переконання А. Басова, вже стала юридичною конструкцією, частиною юридичної техніки фахівців – правотворців та правозастосовників. Учений пропонує розуміти під НС обстановку, що виникла на певній території та склалася у результаті небезпечного природного, техногенного або соціально-політичного явища і характеризуються ускладненням життя суспільства на певний час, створює загрозу життєво важливим інтересам особистості та держави загалом і може тягнути за собою суттєві зміни в житті, в суспільстві, зміну державного устрою, конституційного строю, форми правління, велику кількість людських жертв, шкоду оточуючому природному середовищу, і для ліквідації якої необхідне застосування особливих заходів правового, економічного, організаційного характеру [7, с. 94, 95].

Досліджуючи НС, С. Козьменко дійшов висновку, що під поняттям «надзвичайна ситуація» необхідно розуміти обставини на певній території, що склалися в результаті аварії, небезпечного природного явища, стихійного або іншого лиха, які можуть спричинити або спричинили людські жертви, збиток здоров'ю людей або навколишньому природному середовищу, значні матеріальні втрати і порушення умов життєдіяльності людей [20].

Деякі негативні фактори перетворюються на надзвичайні ситуації досить великих

© Kolesnyk Victoriia, 2023

масштабів, коли, на переконання Н. Григоренко, викликані ними події та умови загрожують сформованим соціокультурним нормам, існуванню соціальної структури, традицій, усталеним соціальним зв'язкам, призводять до тривалої соціально-психологічної напруженості і конфліктів. При чому оцінка параметрів надзвичайної ситуації та строки її оголошення на певній території і прийняття у зв'язку з цим необхідних захисних заходів практично цілком залежить від сформованої правової основи, що регулює цю сферу відносин, а також від тих чи інших соціальних груп, усталених у них норм, формальних і неформальних зв'язків, цільових установок, що задіяні для вирішення проблем у сфері цивільного захисту [21].

Опрацювання дефініцій терміна «надзвичайна ситуація», визначених у законодавстві та доктринальних розробках вчених, дало нам змогу виокремити такі характерні його ознаки:

– НС містять елементи винятковості, непередбачуваності та небезпечності;

– при виникненні НС відсутні чіткі географічні кордони та обриси;

– НС можуть містити у собі елементи глобальності та масовості;

– суб'єкти забезпечення цивільного захисту не мають можливостей повного контролю та керування винятковою ситуацією, подією чи явищем, особливо на початковій стадії;

– зменшення негативних наслідків НС потребує здійснення комплексу заходів з урахуванням специфіки їх виникнення та поширення;

– НС здатні одночасно негативно впливати на різні сфери життєдіяльності людини, суспільства, держави.

З погляду юриспруденції, виникнення або загроза виникнення подій та явищ, які підпадають під визначення поняття «надзвичайна ситуація», що міститься у Кодексі цивільного захисту України, є рушійною силою, яка запускає складний організаційно-правовий механізм захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від них. З огляду на це, вважаємо, що поняття «надзвичайна ситуація» відіграє роль фундаментального і ключового елементу у правотворчих і правозастосовних процесах у сфері цивільного захисту. У зв'язку з цим, вважаємо, що поняття «надзвичайна ситуація» має всі ознаки правової категорії та є засобом конструювання і розуміння правовідносин у сфері цивільного захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Демків Р.Я.* Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право. Вип. 34. Т. 1. С. 19–22.

2. Верховенство права. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava (дата звернення: 25.05.2023).

3. *Любченко М.І.* Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.

4. *Лазарєв В.В*. Природа юридичної термінології. Юридична наука сьогодення: виклики і загрози: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 жовт. 2022 р.). Київ: АПСВТ, 2022. С. 28–30.

© Kolesnyk Victoriia, 2023

5. *Бєсєдіна Л.Л.* До питання зміни понятійного апарату термінології законодавства. Інформація і право. 2013. № 2 (8). С. 26–35.

6. *Андреєв С.О.* Державні системи цивільного захисту: інституціональні засади та проблеми розвитку: монографія; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Х.: Тім Пабліш Груп, 2017. 432 с.

7. *Басов А.В.* Поняття «надзвичайна ситуація»: нормативно-правові та наукові підходи визначення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 11. Т. 1. С. 93–96.

8. Про Цивільну оборону України: Закон України від 03 лютого 1993 року № 2974-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12#Text (дата звернення: 19.05.2023).

9. Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій: постанова Кабінету Міністрів України від 15.07.1998 № 1099. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/193997___518244 (дата звернення: 24.02.2023).

10. Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 № 1198. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-98-%D0%BF#Text (дата звернення: 01.02.2023).

11. Про аварійно-рятувальні служби: Закон України від 14 грудня 1999 року № 1281-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-14#Text (дата звернення: 19.05.2023).

12. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України від 08 червня 2000 року № 1809-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14 (дата звернення: 19.05.2023).

13. Про введення у дію Національного класифікатора України. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010: наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт) від 11.10.2010 № 457. URL: https://shly.link/d8U4S (дата звернення: 11.01.2022).

14. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text (дата звернення: 02.04.2022).

15. *Zavalnyj A*. Lyderis ir vadovo vaidmuo nepaprastųjų situacijų. Valdymo cikle. Gedimino kalno atvejo analizė. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius. 2019. P. 101.

16. *Fritz C.E.* Disaster, Contemporary Social Problems. Washington, 1961.

17. *Daniel Skeffington*. Emergency powers in the United Kingdom. The Constitution Society. 9th June 2022. URL: https://consoc.org.uk/emergency-powers-in-the-united-kingdom/ (дата звернення: 11.05.2023).

18. *Балтабаєв С.А.* Класифікація надзвичайних ситуацій. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2014/Pravo/2_170756.doc.htm (дата звернення: 04.02.2023).

19. *Приходько Р.В.* Надзвичайна ситуація: поняття, зміст, характеристика. URL: https://shly.link/6G4ir (дата звернення: 04.02.2023).

20. *Козьменко С.М*. Економіка катастроф (інвестиційні аспекти). Київ: Наукова думка, 1997. 204 с.

21. *Григоренко Н.В.* Соціально-економічний захист населення під час надзвичайних ситуацій. Зовнішня політика та національна безпека. Теорія та практика державного управління. Вип. 3 (46). URL: https://shly.link/6zvqi (дата звернення: 23.02.2023).

REFERENCES

1. *Demkiv R.Ya*. Pravove rehuliuvannia yak yurydychne yavyshche: okremi aspekty rozuminnia. “Rights as a legal phenomenon: some aspects of understanding”. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Law. Iss. 34. Volume 1. P. 19-22 [in Ukrainian].

2. Verkhovenstvo prava. “Rule of Law”. Catalog of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine (by decisions, opinions). URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava. (Date of Application: 25.05.2023) [in Ukrainian].

© Kolesnyk Victoriia, 2023

3. *Liubchenko Marianna* (2015). Yurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti, vydy. "Legal terminology: concept, features, types": a monograph. Kharkiv: "Human Rights Publishing House". 280 p. [in Ukrainian].

4. *Lazariev V.V*. (2022). Pryroda yurydychnoi terminolohii. "The nature of legal terminology". Legal science of today: challenges and threats. K. P. 28-30 [in Ukrainian].

5. *Biesiedina L.L*. (2013). Do pytannia zminy poniatiynoho aparatu terminolohii zakonodavstva. "Issue of Changing the Conceptual Apparatus of Legislative Terminology". Information and law. №. 2 (8). P. 26-35. [in Ukrainian].

6. *Andreiev S.O*. (2017). Derzhavni systemy tsyvilnoho zakhystu: instytutsionalni zasady ta problemy rozvytku. "State Systems of Civil Protection: Institutional Foundations and Problems of Development": monograph. National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Kharkiv: Tim Publishing Group. 432 p. [in Ukrainian].

7. *Basov A*. (2014). Poniattia «nadzvychaina sytuatsiia»: normatyvno-pravovi ta naukovi pidkhody vyznachennia. "The concept of 'emergency': legal and scientific approaches definition". Scientific Bulletin of the Interregional Humanitarian University. Series: Law. №. 11. Vol 1. P. 93-96. [in Ukrainian].

8. Pro Tsyvilnu oboronu Ukrainy. "On Civil Defence in Ukraine": Law Ukraine, February 3, 1993 №. 2974-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12#Text. (Date of Aplication: 19.05.2023) [in Ukrainian].

9. Pro poriadok klasyfikatsii nadzvychaynykh sytuatsii. "On the procedure for classifying emergencies": Resolution, Regulations Cabinet of Ministers of Ukraine, July 15, 1998 №. 1099. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/193997___518244. (Date of Application: 24.02.2023) [in Ukrainian].

10. Pro yedynu derzhavnu systemu zapobihannia i reahuvannia na nadzvychaini sytuatsii tekhnohennoho ta pryrodnoho kharakteru. "On the Unified State System of Prevention and Response to Technogenic and Natural Disasters": Resolution, Regulations Cabinet of Ministers of Ukraine, August 3, 1998 №. 1198. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-98-%D0%BF#Text. (Date of Application: 01.02.2023) [in Ukrainian].

11. Pro avariino-riatuvalni sluzhby. "On Rescue Services": Law Ukraine, December 14, 1999 №. 1281-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-14#Text (Date of application: 19.05.2023). [in Ukrainian].

12. Pro zakhyst naselennia i terytorii vid nadzvychainykh sytuatsii tekhnohennoho ta pryrodnoho kharakteru. "On Protection of Population and Territories from Man-Caused and Natural Emergencies": Law Ukraine, June 8, 2000 №. 1809-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14. (Date of Application: 19.05.2023) [in Ukrainian].

13. Pro vvedennia u diiu Natsionalnoho klasyfikatoru Ukrainy."On the enactment of the National Classifier of Ukraine. Classification of emergency situations ДК 019:2010": Order, Classifier, Index State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy (Derzhspozhivstandard), October 11, 2010 №. 457. URL: https://shly.link/d8U4S. (Date of Application: 11.01.2022) [in Ukrainian].

14. "Civil Protection Code of Ukraine": Law of Ukraine №. 5403-VI from 02.10.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text. (Date of Application: 02.04.2022) [in Ukrainian].

15. *Zavalnyi A*. (2019). Lyderis ir vadovo vaidmuo nepaprastųjų situacijų. Valdymo cikle. Gedimino kalno atvejo analizė. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius. P. 101 [in Lithuanian].

16. *Fritz C.E.* (1961). Disaster, Contemporary Social Problems. Washington. [in English].

17. *Daniel Skeffington* (2022). Emergency powers in the United Kingdom. The Constitution Society. 9th June. URL: https://consoc.org.uk/emergency-powers-in-the-united-kingdom/. (Date of Application: 11.05.2023) [in English].

18. *Baltabaiev S.A.* Klasyfikatsiia nadzvychaynykh sytuatsii. "Classification of emergency situations". URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2014/Pravo/2_170756.doc.htm. (Date of Application: 04.02.2023) [in Ukrainian].

© Kolesnyk Victoriia, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).12

19. *Prykhodko R.V*. Nadzvychaina sytuatsiia: poniattia, zmist, kharakterystyka. "Emergency situation: concept, content, characteristics". URL: https://shly.link/6G4ir. (Date of Application: 04.02.2023) [in Ukrainian].

20. *Kozmenko S.* (1997). Ekonomika katastrof (inviestitsionnyie aspiekty). "Catastrophe economics (investment aspects)". K.: Scientific Opinion. 204 p. [in Ukrainian].

21. *Hryhorenko N.V*. Sotsialno-ekonomichnyi zakhyst naselennia pid chas nadzvychaynykh sytuatsii. "Social and economic protection of the population during emergencies". Foreign policy and national security. Theory and practice of public administration. Issue 3 (46). URL: https://shly.link/6zvqi. (Date of Application: 23.02.2023) [in Ukrainian].

UDC 347.132:351.862

Kolesnyk Victoriia,
Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1860-7866

THE CONCEPT AND ESSENCE OF «EMERGENCY SITUATION» AS A LEGAL CATEGORY

Emergencies have already become an integral part of the modern world. They play a significant role in the lives of individuals, the state and society. The concept of «emergency situation» is the most important methodological prerequisite for the correct scientific and practical justification of the functions of civil defence subjects. Modern transformation processes contribute to the consistent modernisation of legislation and practice of applying the concept of «emergency» as a legal category. The article considers an emergency situation as a primary element of the driving force and development of state systems in the field of civil protection and the emergence of special social relations. In Ukraine, interaction regarding the protection of the population, territory, environment and property from emergencies and the response to them is regulated by the norms of legislation in the field of civil defence, which provide legal guarantees. This fact indicates the existence of a legal basis for the state system aimed at protecting the population from the consequences of disasters. The system's legal basis consists on the general principle of legal certainty, forming an integral component of a state governed by the rule of law, as stated in the above-mentioned decisions of the Constitutional Court of Ukraine. The principle of legal certainty helps to maintain a person's stable legal position by improving the processes of lawmaking and law enforcement. The author examines national legislation, which regulates public relations in the field of civil protection. The article analyses foreign and domestic scientific developments regarding the conceptual apparatus of the term «emergency situation». Signs of emergency situations are outlined. The cohesiveness and regulation of public relations in the field of civil defense in accordance with the requirements of the legislation contributes to the resolution of life situations, satisfaction of individual, group and national needs and interests. This is one of the essential factors of a law-based state and society. The author of the work establishes that the

© Kolesnyk Victoriia, 2023

concept of «emergency situation» can be attributed to the legal category, being an integral part of law-making and law-enforcement processes in the sphere of civil defense.

Keywords: legal regulation, terminology, civil protection, emergency, accident, catastrophe, disaster, event, circumstances.

Отримано 15.06.2023

© Kolesnyk Victoriia, 2023

УДК 342.95:351.74(477)

Мацько Віта Андріївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4149-8744
Бочек Оксана Іванівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню нормативно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусу в Україні. На основі аналізу вітчизняного законодавства виявлено проблемні питання, що стосуються розбіжності між вживанням термінів «використання» та «застосування» поліцейських заходів примусу. Зазначено на необхідності розроблення єдиного нормативно-правового акта, який би містив чіткий механізм реалізації застосування заходів примусу працівниками Національної поліції. З метою вдосконалення нормативного закріплення застосовування поліцейських заходів примусу запропоновано внести зміни до чинного законодавства України.

Ключові слова: *права і свободи людини, нормативне регулювання, заходи примусу, Національна поліція, вогнепальна зброя, спеціальні засоби, фізичний вплив (сила).*

Правоохоронна функція держави реалізується у діяльності багатьох органів державної влади, їх посадових та службових осіб, але саме Національна поліція України (далі – поліція) відіграє головну роль у забезпеченні безпеки громадян, суспільства і держави, належного стану законності та правопорядку, суспільного спокою, публічної безпеки та публічного порядку як на всій території держави, так і в окремих її регіонах.

У процесі своєї діяльності поліцейські у межах компетенції здійснюють заходи щодо своєчасного запобігання, виявлення та припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню, відновлення встановлених правовідносин, а також притягнення винних осіб до відповідальності. До таких заходів належать, зокрема, застосування поліцейськими дій або комплексу дій примусового характеру, а саме фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Чітке нормативне регулювання, зміст якого відомий кожному громадянину, та його беззаперечне дотримання – є гарантією якості функціонування поліції та

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

запорукою безпеки населення. Саме тому правові аспекти відіграють важливе місце в ефективності діяльності поліцейських, особливо коли йдеться про заходи примусу.

Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусу в Україні, що дасть змогу запропонувати законодавчі зміни для вирішення окремих проблем їх застосування.

Питання нормативно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусу було предметом дослідження таких вчених: П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. П. Віденко, О. О. Горішній, Т. П. Мінка, Р. С. Мкртчян, В. В. Новиков, В. І. Осадчий, О. І. Ульянов та ін. Проте, незважаючи на значний інтерес до цієї тематики, залишається актуальним питання дослідження особливостей нормативно-правового регулювання застосування поліцейських заходів примусу, особливо враховуючи події, які сьогодні відбуваються у нашій країні.

Керівні принципи застосування поліцією заходів примусу, а також питання щодо недопущення їх протиправного застосування, катування, а також інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання закріплені як у вітчизняному законодавстві, так і у міжнародно-правових актах. Зокрема, до останніх належать: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 № 34/169 [1]; Декларація про поліцію, резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979 р.) [2]; Європейський кодекс поліцейської етики, схвалений Комітетом Міністрів Ради Європи 19.09.2001 [3]; Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, ухвалені Восьмим конгресом ООН із попередження злочинності та поводження з порушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.) [4] та інші.

Враховуючи тему дослідження, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на вивченні саме вітчизняного законодавства, яке регулює питання застосування поліцейських заходів примусу.

Основним нормативно-правовим актом, який закріплює та врегульовує здійснення державної політики в галузі забезпечення прав людини і громадянина, звичайно, є Конституція України. Саме в ст. 3 Основного Закону зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [5]. Враховуючи, що застосування поліцейських заходів примусу супроводжує порушення прав і свободи людини і громадянина, унормування застосування зазначених вище заходів набуває особливо важливого значення як для поліцейського, так і для осіб, до яких застосовуються такі заходи.

Основним спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює порядок застосування поліцейських заходів примусу є Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII (далі – Закон № 580-VIII). Відповідно до Закону № 580-VIII поліція в Україні виконує різні завдання та функції, що направлені на забезпечення правопорядку, запобігання та припинення злочинів, тому під час здійснення правоохоронної діяльності поліція застосовує комплекс правових, організаційних, технічних та інших заходів, особливе місце серед яких займають поліцейські заходи. Для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень щодо охорони прав і

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності та підтримання публічної безпеки і порядку працівники поліції застосовують у межах їхньої компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу.

Правомірне й раціональне застосування заходів примусу є гарантом забезпечення публічної безпеки і порядку, гармонійної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Водночас необхідно віднайти шлях до розумного балансу між необхідністю захисту невід'ємних прав людини на життя і здоров'я та відстоюванням інтересів держави і суспільства, з повноваженнями працівників поліції, визначеними у Законі.

Згідно зі ст. 42 Закону № 580-VIII, поліція уповноважена застосовувати такі заходи примусу, як:

1) фізичний вплив (сила);

2) застосування спеціальних засобів;

3) застосування вогнепальної зброї [6].

Для виконання покладених завдань поліцейський застосовує чітко визначений перелік спеціальних засобів, вогнепальну зброю та фізичний влив у порядку та на підставах, визначених Законом. Однак Закон визначає лише загальні правила застосування, а правила зберігання, носіння та застосування окремих видів спеціальних засобів врегульовано нормативно-правовими актами МВС України. До заходів примусу не належать засоби індивідуального захисту поліцейського. Крім того, в Законі передбачений перелік умов та заборон щодо застосування поліцейським зазначених заходів, що є передумовою дотримання прав і свобод людини.

Поліцейський зобов'язаний негайно припинити застосування заходів примусу в той момент, коли досягнуто бажаного результату, до того ж поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу. Заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо. Однак слід зазначити, що законодавець не передбачив в Законі серед повноважень поліції чітко визначеного права на застосування заходів примусу, що ми вважаємо за недолік чинного законодавства.

До відомчих нормативно-правових актів, які визначають порядок застосування поліцейських заходів примусу слід віднести: наказ МВС України від 11 жовтня 2018 року № 828 «Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України»; наказ МВС України від 01 лютого 2016 року № 70 «Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю»; наказ МВС України від 29 березня 2016 року № 223 «Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишні-

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

ми працівниками міліції»; наказ МВС України від 06 липня 2016 року № 619 «Про забезпечення Національної поліції України вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї»; наказ МВС України від 18 жовтня 2018 року № 847 «Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М» тощо.

Зважаючи на велику кількість відомчих нормативно-правових актів щодо поліцейських заходів примусу, які в межах однієї статті розглянути більш детально не можливо, вважаємо за доцільне зупинитися на окремих позиціях щодо застосування поліцейських заходів примусу.

Аналізуючи положення Закону № 580-VIII, ми звернули увагу на те, що одним із недоліків є розбіжність між вживанням термінів «використання» та «застосування». Наприклад, якщо розглядати такий поліцейський захід примусу, як фізична сила, то у частині першій ст. 44 Закону № 580-VIII закріплено, що поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом [6]. Зважаючи на зміст норми зазначеної вище статті, можемо сказати, що фізична сила, як поліцейський захід примусу – застосовується.

Наступним заходом поліцейського примусу є спеціальні засоби. Так, у пункті 3 ст. 42 Закону № 580-VIII визначено, що спеціальні засоби – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин [6]. Аналізуючи положення вказаної статті, звертаємо увагу, що при вживанні словосполучення «спеціальні засоби» вживається словосполучення «застосування спеціальних засобів». Проте, наводячи перелік спеціальних засобів у пункті 4 частини першої ст. 42 Закону № 580-VIII, законодавець застосовує словосполучення «…використовувати такі спеціальні засоби». Тобто в одній статті Закону № 580-VIII, яка визначає належність спеціальних засобів до поліцейських заходів примусу, законодавець вживає і «застосування» і «використання».

Варто зазначати, що правову основу застосовування поліцейських засобів примусу, крім спеціального Закону, складають підзаконні нормативно-правові акти, до яких належить й Інструкція з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України, затверджена наказом МВС України від 11 жовтня 2018 року № 828 [7]. Зазначена Інструкція заслуговує окремої уваги, адже саме в ній, крім Закону № 580-VIII, наведено визначення поняття «спеціальні засоби», під якими слід розуміти засоби, що можуть використовуватися поліцейськими для виконання своїх повноважень, перелік яких визначено пунктами 1-6, 8-12 частини четвертої ст. 42 Закону № 580-VIII. Однак слід зауважити, що згідно з

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

наказом № 828 до спеціальних засобів не належать службові собаки та службові коні (пункт 7 частини четвертої ст. 42 Закону № 580-VIII), а також водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби (пункт 13 частини четвертої ст. 42 Закону), що суперечить нормам Закону № 580-VIII. Крім того, виходячи з наведеного визначення можна зробити висновок, що спеціальні засоби можуть лише використовуватися. Проте, незважаючи на те, що у визначенні поняття «спеціальні засоби» зазначено лише слово «використовувати», по всьому тексу Інструкції доволі часто згадується словосполучення «використання і застосування».

Одним із спецзасобів, який передбачений Законом № 580-VIII для несення служби поліцейського є кайданки. У підпункті 6 пункту 4 ст. 45 Закону № 580-VIII зазначено, що заборонено застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску. Тобто кайданки як один із заходів поліцейського примусу застосовується через використання. Присутня й інша колізія щодо цього засобу обмеження рухомості. Так, відсутня чіткість щодо засобів обмеження рухомості, оскільки законодавець вказує, що перелік спеціальних засобів є вичерпним і поліцейський не має права застосовувати спеціальні засоби, не визначені цим переліком (виняток – під час дії воєнного стану – описаний нижче). Однак постає питання, чому до засобів обмеження рухомості віднесено «кайданки, сітки для зв'язування тощо»? Отже, поліцейський під «тощо» може застосовувати будь-що. Вважаємо за доцільне передбачити виключний та чіткий перелік засобів обмеження рухомості, які зможе застосувати поліцейський під час несення служби без прив'язки до дії воєнного стану.

Ще одним з видів спецзасобів є службові собаки, діяльність яких регулюється Інструкцією з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України від 01 листопада 2016 року № 1145. Вивчаючи зміст наведеної вище Інструкції, можемо сказати, що в ній вживається словосполучення «використання (застосування) службових собак» [8], тобто термін «використання» вживається як синонім з терміном «застосування».

У зв'язку із війною, яку розпочала російська федерація, та введенням правового режиму воєнного стану, Закон № 580-VIII зазнав змін, які стосуються застосування заходів примусу. З урахуванням умов, у яких доводиться поліцейським нести службу, з 15 березня 2022 року згідно з частиною 5 ст. 42 Закону № 580-VIII у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби. Крім того, відповідно до частини 9 ст. 42 Закону № 580-VIII поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені цією статтею стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, передбачених ст. 43, частинами четвертою та п'ятою ст. 45, а також частиною дев'ятою ст. 46 Закону № 580-VIII [6].

На сьогодні особливої актуальності набуває питання нормативного регулювання застосування вогнепальної зброї працівниками поліції. Це пов'язано, насамперед, із війною, яку розпочала російська федерація на території України, із погіршенням кри-

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

міногенної обстановки в країні, збільшенням насильницьких злочинів, а також із залученням поліцейських до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони. Вогнепальна зброя є найбільш суворим з видів поліцейських заходів примусу. Насамперед слід звернути увагу, що вогнепальна зброя поліцейським може бути застосована за наявності визначених законом підстав, а також лише у виняткових випадках. Відповідно до ст. 46 Закону № 580-VIII поліцейський уповноважений застосувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу [6]. І знову ж таки у пункті 3 частини першої ст. 42 Закону вживається «застосування вогнепальної зброї», а пунктом 2 ст. 46 цього ж Закону № 580-VIII визначено, що поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку Тобто, якщо питання стосується вогнепальної зброї як поліцейського засобу примусу, то відповідно до положень зазначеної статті її можна як застосовувати, так і використовувати.

Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затверджена наказом МВС України від 01 лютого 2016 року № 70, визначає «застосування і використання» зброї [9]. Крім того, в цій Інструкції передбачені заходи безпеки й при виконанні вправ з бойовою ручною гранатою, де зазначено, що не допускаються до кидання бойових гранат особи, які не засвоїли матеріальну частину гранати, заходи безпеки при поводженні з гранатами та порядок і правила їх кидання, застосування, використання. Отже, якщо вести мову про гранату як спецзасіб, то її можна кидати, застосовувати та використовувати.

Варто зазначити, що законодавець у зв'язку із війною, яку розпочала російська федерація проти України, доповнив Закон № 580-VIII новою ст. 46-1. «Застосування поліцейськими поліції особливого призначення зброї та бойової техніки під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України» (зміни від 21 березня 2023 року). Стаття дає право поліцейським застосовувати і використовувати зброю та бойову техніку в установлених для з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних Сил України порядку та випадках.

На нашу думку, задля з'ясування семантичного значення цих двох часто вживаних понять, доцільно звернутися до тлумачного словника. Відповідно до Академічного тлумачного словника поняття «використовувати» або «використати» означає – застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимось [10]. У свою чергу, поняття «застосовувати» або «застосувати» означає – використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток; пристосовувати до чого-небудь [11]. Беручи до уваги наведені вище визначення, можемо сказати, що поняття «використовувати» та «застосовувати» тотожні. Тому з метою усунення непорозумінь щодо вживання зазначених вище понять вважаємо за необхідне узгодити вітчизняне законодавство.

На сьогодні виникає потреба в удосконаленні нормативно-правового забезпечення застосування заходів примусу в діяльності Національної поліції України. Вона зумовлена відсутністю єдиного нормативно-правового акта, який би містив чіткий ме-

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

ханізм реалізації застосування заходів примусу працівниками Національної поліції, а також невідповідністю окремих нормативно-правових актів у цій сфері вимогам Закону № 580-VIII. Однією з таких розбіжностей є вживання термінів «використання» і «застосування» заходів примусу поліцейськими як в основному Законі, який регулює діяльність Національної поліції, так і в підзаконних нормативно-правових актах.

На підставі наведеного вище можна дійти висновку, що після набрання чинності Законом № 580-VIII виявлено низку правових неузгодженостей, усунення яких сприятиме прискоренню впровадження європейських стандартів роботи правоохоронних органів, а також удосконаленню діяльності працівників поліції під час застосування заходів примусу. Необхідність внесення змін до зазначеного Закону обґрунтовується і коментарями Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи. Особливо це стосується статей щодо порядку застосування поліцейських заходів примусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 № 34/169. URL: https://regulation.gov.ua/documents/id209511(дата звернення: 07.03.2023).

2. Декларація про поліцію: Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08 трав. 1979 р. № 690 (1979). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 07.03.2023).

3. Європейський кодекс поліцейської етики, схвалений Комітетом Міністрів Ради Європи 19.09.2001. URL : https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf (дата звернення: 07.03.2023).

4. Basic Principles governing the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders" (Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990). URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement. (дата звернення: 08.03.2023).

5. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

7. Інструкція з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України : наказ МВС України від 11.10.2018 № 828. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-18#Text (дата звернення: 08.03.2023).

8. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#top (дата звернення: 10.03.2023).

9. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.02.2016 № 70. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text (дата звернення: 10.03.2023).

10. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1 : А-В / ред. тому: П. Й. Горецький та ін. 799 с.

11. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3: З / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 744 с. С. 332.

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

REFERENCES

1. Kodeks povedinky posadovykh osib z pidtrymannia pravoporiadku, zatverdzhenyi rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei OON. "Code of Conduct for Law Enforcement Officials, approved by UN General Assembly Resolution №. 34/169 of 17.12.1979. URL: URL: https://regulation.gov.ua/documents/id209511. (Date of Application: 07.03.2023) [in Ukrainian].

2. Deklaratsiia pro politsiiu. "Declaration on the police": Resolutions of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe dated May 8. 1979. №. 690 (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (Date of Application: 07.03.2023) [in Ukrainian].

3. Yevropeiskyi kodeks politseiskoi etyky, pryyniatyy Komitetom ministriv Rady Yevropy 19 veresnia. "The European Code of Police Ethics", adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on September 19, 2001. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf. (Date of Application: 07.03.2023) [in Ukrainian].

4. Basic Principles governing the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990). URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement (Date of Aplication: 08.03.2023) [in English].

5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. "Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 №. 254k/96-BP". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. №. 30. Art. 141 [in Ukrainian].

6. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police": Law of Ukraine dated July 2, 2015 №. 580-VII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. №. 40-41. Art. 379 [in Ukrainian].

7. Instruktsiia z orhanizatsii zabezpechennia, zberihannia ta ekspluatatsii ozbroiennia v Natsionalnii politsii Ukrainy. "Instructions on the organization of provision, storage and operation of weapons in the National Police of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 11.10.2018 №. 828. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-18#Text (Date of Application: 08.03.2023) [in Ukrainian].

8. Instruktsiia z orhanizatsii diialnosti kinolohichnykh pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Instructions for organizing the activities of canine units of the National Police of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated November 1, 2016 №. 1145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#top (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Instruktsii iz zakhodiv bezpeky pry povodzhenni zi zbroieiu. "On the approval of the Instruction on safety measures when handling weapons": order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 01.02.2016 №. 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

10. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. "Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language". Vol 1. 1970. 412 p. [in Ukrainian].

11. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. "Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language" / in 11 volumes. Vol 3. 1972. 332 p. [in Ukrainian].

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

UDC 342.95:351.74(477)

Matsko Vita,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Research Fellow, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-4149-8744
Bochek Oksana,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

NORMATIVE AND LEGAL REGULATIONS APPLYING POLICE COERCIVE MEASURES IN UKRAINE

This article studies the normative-legal regulation of police coercive measures in Ukraine. The guiding principles of police coercive measures are fixed both in the domestic legislation, and in the international legal acts. It is analysed the provisions of the Law of Ukraine «On the National Police» from 02.07.2015 №. 580-VIII and subordinate normative legal acts, which enshrine the procedure of application of police coercive measures. According to the authors, the right of policemen to use improvised means against an attack threatening the life or health of the policeman or another person, as well as to eliminate danger under extreme necessity or to apprehend a person having committed an offence and/or resisting to the policeman, was established by the Law №. 580-VIII due to the war initiated by the russian federation and the introduction of a legal regime of martial law. Notes the relevance of improving the issue of normative regulation of the use of firearms by police officers, being the most severe type of police coercive measures. Based on the analysis of domestic legislation revealed problematic issues surrounding the disagreement between the use of the terms «use» and «application» of police coercive measures. The article indicates the necessity of developing a single legal act, which would contain a clear mechanism for the implementation of coercive measures by employees of the National Police. With the aim of improving the normative consolidation of the application of police enforcement measures it is proposed to amend the current legislation of Ukraine.

Keywords: human rights and freedoms, normative regulation, coercive measures, National Police, firearms, special means, physical influence (force).

Отримано 07.06.2023

© Matsko Vita, Bochek Oksana, 2023

ISSN 2072-8670 (Print)
НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60)
Issue 2(60) 2023

УДК 347.73:364.054(477)

Рядінська Валерія Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2210-5933

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ТА ОТРИМАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ У КРИПТОВАЛЮТАХ

У статті висвітлюється виникнення та розвиток технології блокчейн і фінансово-правова сутність криптовалют, аналізується правове регулювання надання благодійної допомоги Україні у криптовалютах, розкриваються проблеми, що з'явилися у цій сфері.

Зроблено висновок, що для вирішення правових проблем надання благодійної допомоги Україні у криптовалютах необхідно створити правові підстави для обороту віртуальних активів (до яких відносяться криптовалюти) на території України та можливості надання благодійної допомоги у криптовалютах.

Ключові слова: *блокчейн, криптовалюти, віртуальні активи, цифрові активи, пірінгові валюти, благодійна допомога.*

Від публікації у 2009 році статті Сатоші Накамото «Біткойн. Пірінгова електронна готівкова система», яка описувала технологію блокчейн і відкрила двері у світ криптовалют, минуло всього 14 років, проте їхній бурхливий розвиток привів до створення більше 13 000 різноманітних криптовалют, а кількість людей, що володіють такими валютами, за різними оцінками, варіюється від кожного 16 до кожного 10 дорослого жителя Землі [1].

Спочатку розгорнулася широка полеміка щодо визначення фінансово-правової сутності криптовалют. Слід зауважити, що експерти, фінансисти, політичні діячі та бізнесмени по-різному оцінювали новий фінансово-економічний феномен – від визначення їх як «мильної бульбашки», «фінансової піраміди» та «грошового сурогату» до «революційного інструменту, який знищить банківську систему та замінить традиційні гроші» [2].

З розвитком технології блокчейн, використанням її у фінансових операціях легітимними суб'єктами та розвитком правового регулювання обороту криптовалют у різних країнах сформувався підхід до визначення їх сутності.

По-перше, сформувалася певна термінологічна єдність. Спочатку з приводу криптовалют використовувалися різноманітні поняття для їх ідентифікації (віртуальні валюти, цифрові валюти, цифрові активи, пірінгові валюти), але завдяки Рекомендаціям про віртуальні активи, пов'язаним постачальникам і пояснювальній записці до Рекомендації 15 щодо нових технологій (15 INR), прийнятих Цільовою групою з фінансових заходів ФАТФ (Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

© Riadinska Valeriia, 2023

(англ. Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF)), у світ увійшло поняття «віртуальні активи», під якими розуміється цифрове вираження вартості, яке можна використовувати в цифровій формі, й функціонально воно прагне бути засобом обміну, одиницею обміну й зберігання вартості [3].

По-друге, подальший розвиток правового регулювання віртуальних активів, наукової думки щодо їх сутності та включення технології блокчейну в діяльність традиційних фінансових установ, обумовив підхід до класифікації віртуальних активів, розділення їх на забезпечені (які посвідчують майнові права, що контролює певний емітент) та незабезпечені (які не посвідчують жодних майнових прав та не мають емітентів). Основні незабезпечені віртуальні активи представлені саме криптовалютами. Такий підхід підтримано в Загальних правилах нагляду та захисту прав споживачів щодо криптовалют та інших криптоактивів та регулювання відносин між емітентами криптовалют, провайдерами криптовалютних послуг та споживачами – Markets in Crypto assets (MiCA), прийнятих Європарламентом 20 квітня 2023 року [4].

В українському законодавстві поняття «криптовалюта» на сьогодні не закріплено. Отже, розглядаючи в нашій статті проблеми надання та отримання благодійної допомоги Україні у криптовалютах, ми матимемо на увазі незабезпечені віртуальні активи, такі як Bitcoin, Litecoin, Namecoin, PPcoin, Dogecoin, Ethereum, DOT тощо.

Згідно з Глобальним індексом прийняття криптовалют в Україні у 2021 році, щоденний їх оборот в Україні становив мільярд гривень, за цим показником наша країна посідала четверте місце у світі [5]. Військова агресія рф щодо України лише зміцнила позиції криптовалюти, бо значну підтримку нашій країні та її громадянам надає міжнародне криптосуспільство. Binance, одна з найкрупніших криптобірж у світі, виділила допомогу в криптовалюті українським жінкам, що постраждали від повномасштабного вторгнення, у розмірі, еквівалентному 1,2 млн доларів; Гевін Вуд надіслав пожертву у розмірі 298 тис. DOT (що еквівалентно 5 млн доларів), у криптовалюті українським громадянам виділяє допомогу ООН тощо. За інформацією, яка надходить від різних пожертвувачів, Україні було надано у криптовалюті до 125 млн доларів [6].

Проте останнім часом країну сколихнула низка скандалів, пов'язаних із привласненням окремими особами благодійної допомоги, наданої Україні, її перепродажем і шахрайством у цій сфері тощо. У зв'язку з цим в українському суспільстві сформувався чіткий запит на висвітлення заходів контролю, які здійснює наша держава відносно благодійної допомоги, що надходить від різних пожертвувачів, у тому числі щодо контролю за використанням благодійної допомоги, яка надходить Україні у вигляді криптовалют.

Незважаючи на те, що, за даними Глобального індексу прийняття криптовалют, їх щоденний оборот в Україні становить мільярд гривень, певна (і чимала) частина населення ставиться до операцій з ними з недовірою. Цифрова необізнаність, волатильність криптовалют, їх незабезпеченість, технічна архітектоніка, яка дозволяє користувачам залишатися анонімними, публікації в медіа гучних фактів викриття криптовалютних ферм і шахраїв та тривалий процес розроблення і прийняття нормативно-правового акта, яким би врегульовувалися відносини у сфері обороту віртуальних активів в Україні, сприяли формуванню такого іміджу. Не покращило ситуацію і звинувачення

© Riadinska Valeriia, 2023

керівництва благодійного криптофонду Unchain Fund у продажу наданої цьому фонду благодійної допомоги і привласненні отриманих коштів [7].

Суспільство вимагає відповіді – яким чином витрачаються кошти, що надходять як благодійна допомога Україні у криптовалюті, як вони переводяться у фідуціарні гроші, хто гарантує, що повномасштабне вторгнення російської федерації не використовується окремими недобросовісними особами як засіб власного збагачення, тобто, як здійснюється контроль за наданням і використанням такої допомоги.

Проте вжиття заходів державного контролю у будь-якій сфері можливе за умови, якщо оборот віртуальних активів і надання благодійної допомоги у криптовалютах здійснюється легітимно та має належні правові підстави.

Отже, метою нашої статті є аналіз правового регулювання надання благодійної допомоги Україні у криптовалютах і висвітлення проблем, що з'явилися у цій сфері.

Правове регулювання обороту криптовалют в Україні з 2017 року перебувало у стані розроблення. Низка зареєстрованих у Верховній Раді законопроєктів, а саме: «Про обіг криптовалюти в Україні» від 6 жовтня 2017 року № 7183 [8], «Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні» від 10 жовтня 2017 року № 7183-1 [9], «Про токенізовані активи та криптоактиви» від 5 листопада 2020 № 2911-IX [10], далі першого читання не пройшли і зазнали суттєвої критики.

Про необхідність якнайшвидшого врегулювання цього питання у свої роботах наголошували Н. Архирейська [11], І. Дашутін [12], Р. Самсін [13], А. Плита [14], А. Проценко [15], В. Мандрик, В. Мороз [16], Н. Єпіфанова [17], К. Некіт [18], С. Присташ [19], проте законодавець упродовж тривалого часу оминав це питання, і лише 11 червня 2020 року до Верховної Ради України було подано проєкт Закону України № 3637 «Про віртуальні активи», який після додаткових доопрацювань 15 березня 2022 року був підписаний Президентом України і отримав статус Закону України під № 2074-IX (надалі – Закон № 2074-IX) [20]. Водночас чинності його норми не набули і не набудуть до опублікування та набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами», який досі перебуває на етапі розроблення. Єдиним чинним нормативним актом, у якому згадується про віртуальні активи, нині в Україні є Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX, де надається визначення поняття віртуальних активів та закріплюються окремі аспекти регулювання операцій з віртуальними активами з метою запобігання їх використання для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [21].

Отже, правове регулювання обігу віртуальних активів (у тому числі криптовалюти) в Україні фактично відсутнє. З одного боку, нібито прийнято закон, який має врегулювати відносини у цій сфері, а з іншого, – цей закон не набув чинності, тобто його норми ще не діють. Таким чином, надання благодійної допомоги Україні здійснюється без належних правових підстав.

© Riadinska Valeriia, 2023

Крім цього, профільні закони, які врегульовують загальні засади благодійницької діяльності в Україні, не передбачають можливості надання, отримання та використання благодійної допомоги у вигляді криптовалют. Так, відповідно до статті 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року № 5073-VI, благодійна діяльність може здійснюватись у виді безоплатної передачі бенефіціарам: коштів, іншого майна, а також безоплатного відступлення бенефіціарам майнових прав, права користування та інших речових прав на майно і майнові права, доходів від майна і майнових прав; надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів [22] Згідно зі статтею 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV, гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її [23]. У пункті 2 Порядку розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 року № 1295 (надалі – постанова № 1295), благодійна допомога може надаватися у вигляді товарів, робіт, послуг, призначених для використання юридичними особами – її набувачами [24].

Враховуючи, що визначення віртуальних активів (до яких відносяться і криптовалюти), крім Закону № 2074-IX, який ще не набув чинності, закріплюється і в чинному Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX, де визначається як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей» [25], можемо констатувати, що можливість надання та отримання благодійної (гуманітарної) допомоги у криптовалютах у чинному правовому полі України не передбачено, оскільки цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, не відноситься ні до коштів, ні до товарів, ні до робіт, ні до послуг, ні до майна, ні до речових прав на майно і майнові права, ні до доходів від майна і майнових прав.

З огляду на зазначене, виникає питання – якщо оборот віртуальних активів на території України і надання благодійної допомоги у криптовалютах поза межами правового регулювання, то яким чином і на підставі чого здійснюється отримання благодійної допомоги, надане Україні у такій формі?

На сучасному етапі в Україні пожертви у криптовалютах приймають різноманітні криптоплатформи та благодійні фонди – криптоплатформа «UNITED 24», «Криптовалютний фонд благодійних організацій України. Зупинимо війну. Ми бажаємо Миру», криптофонд Unchain Fund, Aid For Ukraine, благодійна ініціатива Save Ukrainian Culture, Фонд «Повернись живим», Фонд Сергія Притули, Aid For Ukraine тощо. При цьому окремі суб'єкти, що приймають пожертви в криптовалютах, створені за ініціативи чи за підтримки вищих осіб держави та державних органів. Так, криптоплатформа «UNITED

© Riadinska Valeriia, 2023

24» створена на ініціативи Прем'єр-міністра України Д. Шмигаля та Президента В. Зеленського [26], «Криптовалютний фонд благодійних організацій України. Зупинимо війну. Ми бажаємо Миру» – Резервним Фондом України та Міністерством цифрової трансформації на платформі криптобіржі Kuna, Aid For Ukraine – київською агенцією Bickerstaff.734 на замовлення Міністерства цифрової трансформації, благодійна ініціатива Save Ukrainian Culture – компанією Everstake, Міністерством культури та інформаційної політики і Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти тощо. Активна участь вищих осіб держави та міністерств у створенні суб'єктів, які отримують благодійні пожертви Україні у криптовалютах, звернення у медіа з проханням надавати таку допомогу, фактично легітимізують можливість їх обороту на території України. Така ситуація не може не викликати занепокоєння. Вищі особи держави, державні органи вищого рангу фактично виступають популяризаторами криптоплатформ та фондів, які отримують пожертви у криптовалютах, проте правових підстав для надання та отримання таких пожертв не створюють. Звичайно, на початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну головним було вистояти, тому Уряд вдавався до заходів, незважаючи на процедуру їх правового врегулювання, проте за 16 місяців, упродовж яких відбуваються воєнні дії в країні, до цього питання необхідно було б повернутися і створити правові підстави надання та отримання благодійної допомоги Україні у криптовалютах.

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що правовими проблемами надання благодійної допомоги Україні у криптовалютах є відсутність правових підстав для обороту віртуальних активів (до яких відносяться криптовалюти) на території України та можливості надання благодійної допомоги у криптовалютах. Для вирішення цих проблем необхідно:

– якнайшвидше розробити та прийняти Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами»;

– внести зміни до законів України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року № 5073-VI, Порядок розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 року № 1295, де до видів благодійної допомоги віднести криптовалюти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. URL: https://econs.online/articles/techno/regulirovanie-kriptovalyuty-mirovoy-opyt/ (дата звернення: 14.05.2023).

2. *Greenspans A.* Comment about Bitcoin. URL : http://www.businessinsider. in/Everyone-Is-Baffled-By-Alan-Greenspans-Comment-About-Bitcoin/ articleshow/26873628.cms; Bal A. Developing a Regulatory Framework for the Taxation of Virtual Currencies. Intertax. 2019. 47 (2). P. 219–233.; Vishnevsky V. P., Chekina V. D. Robot vs. Tax Inspector or How the Fourth Industrial Revolution Will Change the Tax System: a Review of Problems and Solutions. Journal of Tax

© Riadinska Valeriia, 2023

Reform. 2018. Vol. 4. № 1. P. 6–26; Polatay V., Ovcharenko A., Bondarenko I., Gavkalova N. Cryptocurrencies in the system of international private monetary law. Some issues of virtual assets taxation and accounting in Ukraine. Revista Espasios. Vol. 41 (Issue 08). 2020. P. 22. URL : https://www.revistaespacios.com/a20v41n08/in204108.html (дата звернення: 14.05.2023); Mack E. The Bitcoin Pizza Purchase that's Worth $7 Million Today/ Forbes (12/23/2013). URL : http://www.forbes.com/sites/ericmack/2013/12/23/ the-bitcoin-pizza-purchase-thats-worth-7-million-today (дата звернення: 14.05.2023); Blandin, Apolline and Cloots, Ann Sofie and Hussain, Hatim and Rauchs, Michel and Saleuddin, Rasheed and Allen, Jason G and Zhang, Bryan Zheng and Cloud, Katherine. Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study (April 16, 2019). University of Cambridge Faculty of Law Research Paper, № 23/2019. URL : https://ssrn.com/abstract=3379219 (дата звернення: 14.05.2023).

3. Public Statement on Virtual Assets and Related Providers and Interpretive Note to Recommendation 15 on New Technologies (INR. 15) adopted by The Financial Action Task Force (FATF). URL : http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/regulation-virtual-assets.html (дата звернення: 14.05.2023).

4. Markets in Crypto assets «EU lawmakers approve world's first comprehensive framework for crypto regulation». cnbc.com. 20 April, 2023. Retrieved 26 April, 2023.

5. The 2021 Global Crypto Adoption Index: Worldwide Adoption Jumps Over 880% With P2P Platforms Driving Cryptocurrency Usage in Emerging Markets. URL: https://blog.chainalysis.com/reports/2021-global-crypto-adoption-index (дата звернення: 14.05.2023).

6. Криптовалюта для волонтерів. Як українці зібрали $179 млн в крипті й хто задонатив найбільше. URL: https://ain.ua/2022/10/26/kryptovalyuta-dlya-volonteriv/ (дата звернення: 14.05.2023).

7. Про обіг криптовалюти в Україні: проєкт Закону України від 06.10.2017 № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (дата звернення: 14.05.2023).

8. Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні: проєкт Закону України від 10.10.2017 № 7183-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 (дата звернення: 14.05.2023).

9. Про токенізовані активи та криптоактиви: проєкт Закону, зареєстрованого від 5 листопада 2020 р. № 4328 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70353 (дата звернення: 14.05.2023).

10. *Архірейська Н.В.* Державне регулювання ринку криптовалют в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 753–757.

11. *Дашутін І.* Правова природа криптовалюти: українські реалії. Громадська думка про правотворення. 2022. № 10. С. 27–35. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/Gromadska_dumka_2022_10.pdf (дата звернення: 14.05.2023).

12. URL: https://www.fsma.be/en/virtual-money (дата звернення: 14.05.2023).

13. *Самсін Р.І.* Стадії правового регулювання відносин у сфері віртуальних активів у зарубіжних країнах та в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. Вип. 37. С. 70–76. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/780/708 (дата звернення: 14.05.2023).

14. Плита А. І. Криптовалюта: її правовий режим, проблеми застосування. Українське право. 2017. URL: http://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_plyta_%D1%81ryptocurrency/ (дата звернення: 14.05.2023).

15. Проценко А.Т. Фінансово-правова сутність криптовалют: електронні гроші чи грошовий сурогат. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 81–85.

16. Мандрик В.О., Мороз В.П. Законодавче регулювання криптовалют в Україні, проблеми та перспективи їх розвитку. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. Т. 29. № 4. С. 67–71;

© Riadinska Valeriia, 2023

Махінчук В.М. До питання правового регулювання криптовалюти (аналіз закордонного досвіду). IUS PRIVATUM. № 1. 2018. С. 32–45.

17. Єпіфанова Н. Криптовалюта: товар, засіб платежу, можливо, об'єкт інтелектуальної власності? Юридична газета. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kriptovalyuta-tovar-zasib-platezhu-mozhlivo-obektintelektualnoyi-vlasnosti.html (дата звернення: 14.05.2023).

18. Некіт К. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17865/Некіт%20Катерина%20Георгіївна.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 14.05.2023).

19. Присташ С.С. До питання обігу віртуальних активів у формі благодійної допомоги. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/62.pdf (дата звернення: 14.05.2023).

20. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (дата звернення: 14.05.2023).

21. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. Урядовий кур'єр від 15.09.2020 № 179.

22. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. Голос України від 02.02.2013 № 22.

23. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 451.

24. Про затвердження Порядку розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт: постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 року № 1295. Офіційний вісник України. 1998. № 33. С. 51. Ст. 1238.

25. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. Ст. 171.

26. Кабінет Міністрів України – Денис Шмигаль: Вже зараз ми формуємо візію для нової України (укр.). www.kmu.gov.ua.; URL: https://lb.ua/society/2022/05/05/515805_zelenskiy_ogolosiv_pro_zapusk.html (дата звернення: 14.05.2023).

REFERENCES

1. URL: https://econs.online/articles/techno/regulirovanie-kriptovalyuty-mirovoy-opyt/ (Date of Application: 14.05.2023).

2. *Greenspans A.* (2019). Comment about Bitcoin. URL: http://www.businessinsider.in/Everyone-Is-Baffled-By-AlanGreenspansComment-About-Bitcoin/articleshow/26873628.cms. (Date of Application: 14.05.2023); *Bal A*. (2019). Developing a Regulatory Framework for the Taxation of Virtual Currencies. Intertax. 47 (2). P. 219–233; *Vishnevsky V.P., Chekina V.D.* (2018). Robot vs. Tax Inspector or How the Fourth Industrial Revolution Will Change the Tax System: a Review of Problems and Solutions. Journal of Tax Reform. Vol. 4. №. 1. P. 6–26; *Polatay V., Ovcharenko A., Bondarenko I., Gavkalova N.* (2020). Cryptocurrencies in the system of international private monetary law. Some issues of virtual assets taxation and accounting in Ukraine. *Revista Espasios.* Vol. 41 (Iss. 8). P. 22. URL: https://www.revistaespacios.com/a20v41n08/in204108.html. (Date of Application: 14.05.2023); *Mack E.* The Bitcoin Pizza Purchase that's Worth $7 Million Today. Forbes (23.12.2013). URL: http://www.forbes.com/sites/ericmack/2013/12/23/thebitcoin pizzapurchasethatsworth-7-million-today. (Date of Application: 14.05.2023); *Blandin, Apolline*

© Riadinska Valeriia, 2023

and Cloots, Ann Sofie and Hussain, Hatim and Rauchs, Michel and Saleuddin, Rasheed and Allen, Jason G and Zhang, Bryan Zheng and Cloud, Katherine (2019). Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study (April 16). University of Cambridge Faculty of Law Research Paper, №. 23/2019. URL: https://ssrn.com/abstract=3379219. (Date of Application: 14.05.2023) [in English].

3. Public Statement on Virtual Assets and Related Providers and Interpretive Note to Recommendation 15 on New Technologies (INR. 15) adopted by The Financial Action Task Force (FATF). URL: http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/regulation-virtual-assets.html. (Date of Application: 14.05.2023) [in English].

4. Markets in Crypto assets «EU lawmakers approve world's first comprehensive framework for crypto regulation». cnbc.com. 20 April, 2023. Retrieved 26 April, 2023 [in English].

5. The 2021 Global Crypto Adoption Index: Worldwide Adoption Jumps Over 880% With P2P Platforms Driving Cryptocurrency Usage in Emerging Markets. URL: https://blog.chainalysis.com/reports/2021-global-crypto-adoption-index. (Date of Application: 14.05.2023) [in English].

6. Kryptovaliuta dlia volonteriv. Yak ukraintsi zibraly $179 mln v krypty i khto zadonatyv naibilshe. "Cryptocurrency for volunteers. How Ukrainians collected $179 million in crypto and who donated the most". URL: https://ain.ua/2022/10/26/kryptovalyuta-dlya-volonteriv/. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

7. Pro obih kryptovaliuty v Ukraini. "On the circulation of cryptocurrency in Ukraine": the draft Law of Ukraine dated 06.10.2017 №. 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

8. Pro stymuliuvannia rynku kryptovaliut i yikh pokhidnykh v Ukraini. "Stimulating the market of cryptocurrencies and their derivatives in Ukraine": the draft Law of Ukraine dated 10.10.2017, №. 7183-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

9. Pro tokenizovani aktyvy ta kryptoaktyvy. "Tokenized assets and crypto-assets": the draft of the Law registered on November 5, 2020. №. 4328. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70353. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

10. *Arkhireiska N.V*. (2018). Derzhavne rehuliuvannia rynku kryptovaliut v Ukraini. "State regulation of the cryptocurrency market in Ukraine". Global and national economic problems. Iss. 22. P. 753–757 [in Ukrainian].

11. *Dashutin I*. (2022). Pravova pryroda kryptovaliuty: ukrainski realii. №. 10. P. 27–35. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/Gromadska dumka_2022_10.pdf. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

12. Virtual money. URL: https://www.fsma.be/en/virtual-money. (Date of Application: 14.05.2023) [in English].

13. *Samsin R.I*. (2023). Stadii pravovoho rehuliuvannia vidnosyn u sferi virtualnykh aktyviv u zarubizhnykh krainakh ta v Ukraini. "Stages of legal regulation of relations in the field of virtual assets in foreign countries and in Ukraine". Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. Issue 37. P. 70–76. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/780/708. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

14. *Plyta A.I*. (2017). Kryptovaliuta: yii pravovyi rezhym, problemy zastosuvannia. "Cryptocurrency: its legal regime, problems of application". Ukrainian Law. URL: http://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-onitlaw/it_law_plyta_%D1%81ryptocurrency/. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

15. *Plyta A.I.* (2017). Kryptovalyuta: yii pravovyi rezhym, problemy zastosuvannia. "Cryptocurrency: its legal regime, problems of application". Ukrainian Law. №. 2. P. 81–85 [in Ukrainian].

16. *Mandryk V.O., Moroz V.P*. (2019). Zakonodavche rehuliuvannia kryptovaliut v Ukraini,

© Riadinska Valeriia, 2023

problemy ta perspektyvy yikh rozvytku. "Legislative regulation of cryptocurrencies in Ukraine, problems and prospects for their development". Scientific bulletin of NWTU of Ukraine. Vol. 29. №. 4. P. 67–71; *Makhinchuk V.M*. (2018). Do pytannia pravovoho rehuliuvannia kryptovaliuty (analiz zakordonnoho dosvidu). "On the issue of legal regulation of cryptocurrency (analysis of foreign experience)". IUS PRIVATUM. №. 1. P. 32–45 [in Ukrainian].

17. *Yepifanova N*. Kryptovaliuta: tovar, zasib platezhu, mozhlyvo, obiekt intelektualnoi vlasnosti? "Cryptocurrency: a product, a means of payment, perhaps an object of intellectual property?" Legal newspaper. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kriptovalyuta-tovar-zasib-platezhu-mozhlivo-obektintelektualnoyi-vlasnosti.html. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

18. *Nekit K*. Rozvytok pravovoho rehuliuvannia obihu virtualnykh aktyviv (kryptovaliut) v Ukraini. "Development of legal regulation of circulation of virtual assets (cryptocurrency) in Ukraine". URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17865/Некіт%20Катерина%20Георгіївна.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

19. *Prystash S.S*. Do pytannia obihu virtualnykh aktyviv u formi blahodiinoi dopomohy. "Regarding the circulation of virtual assets in the form of charitable assistance". URL: http://lsej.org.ua/6_2022/62.pdf. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

20. Pro virtualni aktyvy. "The Law of Ukraine dated17.02.2022 №. 2074-IX". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text. (Date of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

21. «Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsyudzhennia zbroi masovoho znyshchennia». "'Preventing and countering the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction'" dated December 6, 2019 №. 361-IX. Government Courier dated September 15, 2020. №. 179 [in Ukrainian].

22. Pro blahodiinu diialnist ta blahodini orhanizatsii. "Charitable activities and charitable organizations": Law of Ukraine dated July 5, 2012 №. 5073-VI. Voice of Ukraine dated February 2, 2013 №. 22 [in Ukrainian].

23. Pro humanitarnu dopomohu. "Humanitarian aid": Law of Ukraine dated October 22, 1999 №. 1192-XIV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. №. 51. Art. 451 [in Ukrainian].

24. Pro zatverdzhennia Poriadku rozpodilu tovariv, otrymanykh yak blahodiina dopomoha, ta kontroliu za tsilovym rozpodilom blahodiinoi dopomohy u vyhliadi nadanykh posluh abo vykonanykh robit. "The approval of the Procedure for the distribution of goods received as charitable aid and control over the targeted distribution of charitable aid in the form of services provided or works performed": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 17, 1998. №. 1295. Official Gazette of Ukraine. 1998. №. 33. P. 51. Art. 1238 [in Ukrainian].

25. Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsyudzhennia zbroi masovoho znyshchennia. "Prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction": Law of Ukraine dated December 6, 2019. №. 361-IX. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2020. №. 25. Art. 171 [in Ukrainian].

26. Kabinet Ministriv Ukrainy – Denys Shmyhal: Vzhe zaraz my formuiemo viziiu dlia novoi Ukrainy. "Cabinet of Ministers of Ukraine – Denys Shmyhal: We are already forming a vision for a new Ukraine". www.kmu.gov.ua. URL:https://lb.ua/society/2022/05/05/515805_zelenskiy_ogolosiv_pro_zapusk.html. (Data of Application: 14.05.2023) [in Ukrainian].

© Riadinska Valeriia, 2023

UDC 347.73:364.054(477)

Riadinska Valeriia,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Chief of the Research Laboratory, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2210-5933

LEGAL PROBLEMS OF GIVING AND RECEIVING CHARITABLE AID TO UKRAINE IN CRYPTOCURRENCIES

The article highlights the emergence and development of blockchain technology and the financial and legal essence of cryptocurrencies, analyzes the legal regulation of providing charitable assistance to Ukraine in cryptocurrencies, reveals the problems that have arisen in this area.

As noted in the article, with the development of blockchain technology, its use in financial transactions by legitimate entities and the development of legislative regulation of the turnover of cryptocurrencies in different countries has formed an approach to the definition of its essence. A certain terminological consistency has emerged. Initially, a variety of terms were used to identify cryptocurrencies (virtual currencies, digital currencies, digital assets, peer-to-peer currencies), but with the Recommendations on Virtual Assets, Related Providers and the Explanatory Note to Recommendation 15 on Emerging Technologies (15 INR) adopted by the FATF Financial Action Task Force (FATF), the concept of «virtual assets» entered the world, the concept of «virtual assets» entered the world, meaning a digital expression of value having the potential to be used digitally and functionally as a medium of exchange, a unit of exchange, and a store of value. The author argues that developing the legal regulation of virtual assets, scientific thinking about their nature and the inclusion of blockchain technology in the activities of traditional financial institutions has led to an approach to the classification of virtual assets, dividing them into secured (certifying property rights and controlling a certain issuer) and unsecured (not certifying any property rights and having no issuers). Cryptocurrencies are the main unsecured virtual assets. This approach is supported by the General supervisory and consumer protection rules on cryptocurrency and other crypto-assets and regulation of relations between cryptocurrency issuers, cryptocurrency service providers and consumers - Markets in Crypto assets (MiCA), adopted by the European Parliament on April 20, 2023.

As noted, Ukrainian legislation does not currently define the concept of «cryptocurrency».

Thus, to solve the legal problems of providing charitable assistance to Ukraine in cryptocurrencies, the author concludes that it is necessary to create legal grounds for the circulation of virtual assets (which include cryptocurrencies) in Ukraine and the possibility of providing charitable assistance in cryptocurrencies.

Keywords: blockchain, cryptocurrency, virtual assets, digital assets, peering currencies, charity.

Отримано 15.06.2023

© Riadinska Valeriia, 2023

УДК 342.729:351.74

Свірін Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9443-7566
Рябий Сергій Михайлович,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-7854-4193
Коцюбинська Юлія Миколаївна,
науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5917-6420

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуті проблемні питання щодо гарантування громадянам України права на мирні зібрання, завдань Національної поліції у цій сфері правоохоронної діяльності. Наголошено на необхідності законодавчого врегулювання правових засад реалізації гарантованого Конституцією України права на свободу мирних зібрань, а також повноважень органів правопорядку під час проведення мирних зібрань. Визначено напрями удосконалення механізмів забезпечення Національною поліцією правових гарантій на мирні зібрання.

Ключові слова: *Національна поліція, забезпечення публічної безпеки та порядку, мирні зібрання, масові заходи.*

Політичні права і свободи громадян України – це конституційно визначена спроможність громадян України брати участь у безпосередньому народовладді, здійсненні державної влади і місцевого самоврядування. До політичних прав і свобод громадян належать свобода думки і слова, права на: участь в управлінні державою; проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій; об'єднання в політичні партії та громадські організації; індивідуальні та колективні скарги тощо.

Одним із найбільш важливих у системі політичних прав людини і громадянина є право на мирні зібрання, яке становить невід'ємну частину суспільного і політичного життя у процесі розвитку громадянського суспільства.

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

Право на мирні зібрання проголошене в основних міжнародних документах з прав людини (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий ООН 16.12.1966 та ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 року [1]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2]; Загальна декларація прав людини, **прийнята і проголошена резолюцією 217** А **(**III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року [3]), законодавчих актах окремих країн, актах і роз'ясненнях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Згідно зі статтею 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [4].

Водночас в Україні, на відміну від досвіду низки зарубіжних країн, законодавчо неврегульовано механізм забезпечення правових гарантій на реалізацію права на мирні зібрання, існує лише заборона на проведення страйків, масових зібрань та акцій в умовах воєнного стану (стаття 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [5].

Це, у свою чергу, призводить до того, що держава не в змозі використати достатньою мірою потенціал правоохоронної системи і, у першу чергу, Національної поліції, яка є основним органом, що відповідає за забезпечення публічної безпеки і порядку в країні. Убачається, що повноваження поліції щодо захисту права на свободу мирних зібрань та сприяння реалізації цього права громадянами мають бути закріплені на законодавчому рівні.

Слід зазначити, що Верховною Радою України ще 03.06.2009 у першому читанні був прийнятий законопроєкт (реєстраційний № 2450 від 06.05.2008) про порядок організації і проведення мирних заходів [6], який станом на сьогодні так і не став законом.

Тому метою нашого дослідження є визначення шляхів та напрямів вдосконалення законодавчого врегулювання правових гарантій на мирні зібрання в Україні та механізмів забезпечення Національною поліцією публічної безпеки і порядку під час проведення таких зібрань.

Питанням щодо правового регулювання забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів приділили увагу у своїх працях В. Б. Авер'янов, А. В. Басов, В. В. Букач, І. П. Голосніченко, В. В. Заросило, М. Л. Середа, В. Г. Фатхутдінов та низка інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Проте значна кількість питань, зокрема забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення мирних зібрань в Україні, врегулювання механізмів реалізації свободи мирних зібрань, досліджені фрагментарно і потребують подальшого вивчення. Беручи до уваги складну соціально-політичну ситуацію та євроінтеграційні прагнення України, цим питанням, на наше переконання, слід приділити особливу увагу, адже захист демократичних цінностей в країні, наближення вітчизняного законодавства до європейських і міжнародних стандартів є вкрай актуальними для нашої держави.

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

На сьогодні Україна, у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією рф проти нашої країни, з 24 лютого 2022 року перебуває в режимі воєнного стану, строк дії якого в черговий раз подовжено у лютому поточного року [7]. Отож, проведення страйків, масових зібрань та акцій у цих умовах заборонено Законом.

Водночас, враховуючи високу політичну активність населення нашої країни, яку Український народ продемонстрував за часів незалежності, держава має бути готова до забезпечення громадянам правових гарантій та механізмів реалізації свободи мирних зібрань, мінімізувати кількість проблемних питань у зазначеній сфері. Адже, як слушно зазначають фахівці, мирні зібрання можуть стати поштовхом для докорінних зрушень у правовій свідомості громадян та удержаві в цілому, але, водночас, можуть набути деструктивного заряду, стати загрозою національній безпеці, підірвати громадський порядок, зумовити порушення прав інших громадян. Тому кожна держава намагається віднайти баланс між розвитком громадянського суспільства і дотриманням вимог національної безпеки [8, с. 3].

Дослідження стану наукової розробки означеної проблеми свідчить, що протягом тривалого періоду питання щодо законодавчого врегулювання ***правових гарантій та механізмів реалізації свободи мирних зібрань*** в Україні є предметом широкої дискусії серед політиків, правоохоронців, учених і правозахисників. Утім можемо спостерігати відсутність єдності позицій науковців та правозахисників щодо цієї проблеми, у результаті чого за період незалежності нашої країни ці питання так і не були достатньо врегульовані, що суттєво порушує відповідні права громадян та є предметом обговорення за участю міжнародних партнерів України. Зокрема, як зазначено у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 (далі – Національна Стратегія), міжнародний моніторинговий звіт «Барометр ОГС: оцінка середовища для громадянського суспільства у країнах Східного партнерства» (червень 2019 –липень 2020) зафіксував низку проблем у сфері правового забезпечення консультацій з громадськістю, захисту свободи мирних зібрань, безпеки громадських активістів тощо. Відповідно Національною Стратегією одним із стратегічних завдань ***визначено врегулювання на законодавчому рівні правових гарантій та механізмів реалізації свободи мирних зібрань*** [9], а п. 4 Плану заходів щодо реалізації Національної Стратегії до 2024 року передбачено вивчення практики застосування правових гарантій та механізмів реалізації свободи мирних зібрань, проблемних питань у зазначеній сфері [10].

Щодо переконань учених і правозахисників, то поширеною є думка, що положення Конституції України про права та основні свободи людини не мають прямої дії і вимагають прийняття «дозвільного» законодавства, зокрема про право на мирні зібрання. При цьому стверджується, що саме законодавче регулювання свободи проведення мирних зібрань – це інструмент проти радикалізації протестних настроїв, тому допоки в Україні не сформується стале громадянське суспільство, сприяння його розвитку має бути окремою системною і водночас повсякденною сферою діяльності нашої держави [11].

На противагу таким твердженням, інші автори наголошують, що положення статті 39 у поєднанні зі статтею 8 Конституції, яка встановлює пряму дію конституційних

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

положень, підлягають безпосередньому застосуванню судами, і кожен може звернутися до суду безпосередньо для захисту конституційних прав і свобод на основі Конституції України (п. 3 статті 8). А основна проблема щодо мирних зібрань в Україні полягає не у відсутності відповідного закону, а в дивній спотвореній судовій практиці деяких судів нижчих інстанцій, які застосовують положення радянського законодавства замість відповідних положень Конституції України [12].

Озвучено також позицію щодо необхідності законодавчого врегулювання в Україні лише окремих аспектів проблеми, пов'язаних з обмеженням такого права, зокрема питання системи строків повідомлення про проведення зборів (згідно з рішенням Конституційного Суду України № 4-рп/2001 від 19.04.2001 у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання від 19 квітня 2001 року) [13].

Зазначимо, що у згаданому рішенні Конституційний Суд України визначив, що конкретні строки завчасного сповіщення про проведення мирних зібрань є предметом законодавчого регулювання й повинні визначатися з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо [14].

Не відкидаючи жодної із зазначених позицій авторів, вважаємо, що незалежно від того, чи буде в Україні ухвалений окремий закон щодо врегулювання правових гарантій на проведення мирних зібрань, чи будуть внесені зміни та доповнення до чинних законодавчих актів, ці нововведення мають відповідати таким основним принципам, які визначають обов'язкові правила для адміністративних та судових органів у зазначеній сфері, вироблених науковцями під час вивчення та аналізу відповідних міжнародних стандартів, а саме:

презумпція на користь проведення мирних зібрань;

позитивний обов'язок держави, через уповноважені органи, щодо сприяння мирним зібранням та забезпечення їхнього захисту;

законність;

відсутність дискримінації;

належне адміністрування;

відповідальність регуляторного органу [13; 15].

Проблеми щодо забезпечення публічної безпеки і порядку у ході проведення мирних зібрань та інших масових заходів, які нерідко супроводжуються порушеннями громадського порядку, виникають у багатьох країнах світу. Підвищена суспільна небезпека таких правопорушень зумовлена тим, що вони часто мають груповий характер, дестабілізують нормальне функціонування суспільства, дезорганізують роботу підприємств, установ, організацій, транспорту, призводять до падіння авторитету органів державної влади та управління, завдають значних матеріальних збитків, різко погіршують криміногенну ситуацію в регіоні. У зв'язку з цим, як свідчить міжнародний та вітчизняний досвід, важлива роль у механізмі реалізації громадянами свободи мирних зібрань відведена органам, що забезпечують правопорядок.

В Україні завдання щодо забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності покладені на Національну поліцію (стаття 2 Закону України «Про Національну поліцію»).

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

З метою забезпечення виконання поставлених завдань поліція наділена відповідними повноваженнями. Так, згідно зі статтею 23 цього Закону поліція: здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях тощо [16].

Таким чином, на сьогодні на законодавчому рівні Національна поліція «озброєна» лише визначеним переліком загальних завдань та повноважень у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку. Повноваження ж Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку у процесі проведення мирних зібрань чи інших масових заходів, взаємодії при цьому з виконавчими органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо залишаються на законодавчому рівні не визначеними. Перш за все мова має йти про законодавчо визначені повноваження Національної поліції у зазначеній правозастосовній діяльності, які сприятимуть як безпеці при проведенні масових заходів (мирних зібрань), так і правомірності дій правоохоронців.

Важливість необхідного правового забезпечення цього напряму діяльності поліції обумовлена ще й тим, що дії правоохоронців із супроводження численних масових заходів, запобігання та припинення порушень громадського порядку в Україні, особливо у столиці держави, перебувають під пильною увагою вітчизняних та зарубіжних спостерігачів, представників засобів масової інформації тощо. Нерідко за оцінкою цих дій у світі складається уявлення про рівень демократичності Української держави та суспільства.

Вітчизняний та зарубіжний досвід діяльності правоохоронців щодо забезпечення громадської безпеки та порядку під час проведення масових заходів, запобігання та припинення правопорушень, що їх нерідко супроводжують, свідчить про те, що в процесі цієї діяльності виникає широке коло проблем організаційного та практичного характеру. За таких умов оперативна обстановка характеризується підвищеною суспільною небезпекою для державних та громадських інтересів, майнових та особистих прав громадян, різко ускладнюється загальний криміногенний фон, зростає кількість різних видів правопорушень.

Враховуючи, що органам Національної поліції відведена домінуюча роль у забезпеченні публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів, основним їх завданням при цьому є завчасна підготовка та ефективне розміщення сил і засобів, що залучаються для охорони громадського порядку, постійний моніторинг оперативної обстановки, що складається під час проведення масових заходів, вчасне прийняття рішень для її стабілізації. Особливо важливого значення за цих умов набувають злагоджені дії поліції із супроводження масових заходів (у т. ч. і мирних зібрань), здійснення фіксації розвитку подій за допомогою технічних засобів та належного документування

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

правопорушень у випадку їх скоєння. Ефективність цих заходів є необхідною умовою для своєчасного запобігання та припинення правопорушень, виявлення їх організаторів та активних учасників тощо. Водночас на органи поліції покладається і вся повнота відповідальності за захист мирних зібрань, у ході проведення яких в результаті провокаційних дій окремих осіб можуть виникати ситуації, які певною мірою заважають повсякденній діяльності інших осіб, установ чи організацій, зачіпають інтереси людей, які не є учасниками мирних зібрань. За таких умов важливо, щоб поліція була здатна забезпечити баланс між дотриманням прав інших осіб та реалізацією права на свободу мирних зібрань.

Зазначене ще раз доводить необхідність удосконалення правового регулювання та механізмів правових гарантій на мирні зібрання в діяльності Національної поліції України. При цьому на законодавчому рівні мають бути закріплені завдання поліції та їх повноваження, перелік заходів, які мають (чи можуть) проводитися у ході забезпечення правових гарантій на мирні зібрання, регламентування чіткого переліку підстав і способів застосування сили (затримання, відбиття насильницьких нападів тощо).

Алгоритм дій правоохоронців щодо реалізації цих завдань, система спеціальної підготовки поліцейських тощо доцільно закріпити нормативними актами Міністерства внутрішніх справ та/чи Кабінету Міністрів України.

Зазначимо, що на сьогодні постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021 р. № 894 затверджено Порядок організації діяльності та взаємодії Національної гвардії з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з припинення масових заворушень (далі – Порядок). У Порядку зокрема надано визначення:

масових заворушень, до яких віднесено – протиправні дії фізичних осіб, які вчиняються одночасно на території однієї або декількох адміністративно-територіальних одиниць, порушують громадський порядок, становлять загрозу громадській безпеці та у зв'язку з їх кількістю, інтенсивністю і рівнем суспільної небезпеки (супроводжуються насильством над особами, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків) потребують для відновлення громадського порядку та усунення загроз громадській безпеці комплексного залучення сил і засобів компетентних суб'єктів сил безпеки і оборони;

спеціальної операції з припинення масових заворушень – комплекс взаємопов'язаних, узгоджених у часі превентивних заходів та заходів поліцейського примусу з припинення протиправних дій учасників масових заворушень, що здійснюються на території всього району масових заворушень або його частини визначеними в установленому порядку силами Національної гвардії та Національної поліції із залученням у разі потреби сил Держприкордонслужби та/або СБУ [17].

Порядком також передбачається, що основним суб'єктом, на який покладається припинення масових заворушень, є Національна гвардія. Проте рішення щодо утворення оперативного штабу для припинення масових заворушень (за наявності інформації

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

про можливі порушення публічного порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, а також у разі вчинення їх учасниками протиправних дій, що загрожують громадській безпеці, приймає керівник територіального органу Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві (або особи, яка виконує його обов'язки). Ця ж особа є керівником оперативного штабу, приймає рішення щодо складу оперативного штабу; проведення спеціальної операції з припинення масових заворушень (на підставі аналізу оперативної обстановки та інформації про внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене статтею 294 Кримінального кодексу України), а також про завершення такої спеціальної операції (на підставі доповіді керівника спеціальної операції з припинення масових заворушень). Також за рішенням керівника в оперативному штабі можуть утворюватися: організаційно-аналітична група – для підготовки проєктів рішень, оперативного доведення прийнятих рішень до виконавців, а також збирання та узагальнення інформації про результати їх виконання; група зв'язку – для організації зв'язку між суб'єктами з припинення масових заворушень; група ресурсного і тилового забезпечення – для організації матеріально-технічного забезпечення припинення масових заворушень [17].

Отож, Порядком на Національну поліцію України покладено організаційно-управлінські функції щодо припинення масових заворушень. Крім того, з метою припинення таких протиправних дій Національна поліція:

визначає сили і засоби, які беруть участь у спеціальній операції з припинення масових заворушень;

здійснює заходи, спрямовані на запобігання розширенню меж району масових заворушень;

реагує на протиправні дії учасників масових заворушень у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення;

вживає заходів, спрямованих на забезпечення публічного порядку, а також усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок масових заворушень [17].

Водночас доцільно зазначити, що Порядок регулює механізм організації діяльності органів правопорядку на стадії, коли є наявна інформація про можливі порушення публічного порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, а також у разі вчинення їх учасниками протиправних дій, що загрожують громадській безпеці, тобто тоді, коли масовий захід уже не має мирний характер. Зазначається також, що порядок організації та проведення спеціальної операції з припинення масових заворушень визначається відповідними нормативно-правовими актами [17].

Безперечно, Урядом унормовано дуже важливий спектр правоохоронної діяльності, зокрема припинення масових заворушень за наявності загрози їх виникнення чи початку таких протиправних дій. Утім, на нашу думку, не менш важливим є вироблення комплексу заходів, спрямованих на запобігання виникненню правопорушень під час

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

проведення мирних зібрань.

Система дій органів поліції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення мирних зібрань, запобігання при цьому можливим правопорушенням має бути заснована на завчасній розробці типових оперативних планів дій правоохоронців за тих чи інших обставин. Такі плани мають узгоджуватися з місцевими органами влади.

Зазначимо, що і своєчасність і ефективність дій органів поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів, а також забезпечення права громадян на мирні зібрання, передусім залежать від нормативно-правового забезпечення такої діяльності, завчасної кваліфікованої підготовки особового складу правоохоронців тощо.

Тренування особового складу органів поліції здійснюється для відпрацювання дій правоохоронців у різних, у т. ч. і надзвичайних ситуаціях. Особлива увага має звертатися на такі організаційно-управлінські заходи, як: оповіщення й збір особового складу по тривозі; своєчасне інформування й управління силами та засобами; взаємодія органів поліції з підрозділами Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної гвардії України; використання оперативно-технічних і спеціальних засобів тощо.

Типові оперативні плани мають передбачати створення із числа працівників поліції груп, для кожної з яких визначаються безпосередні завдання та напрями діяльності.

Так, основними завданнями ***групи фіксації*** проходження масового заходу та документування можливих протиправних дій, зокрема мають бути:

фіксування за допомогою технічних засобів подій, пов'язаних з проведенням масових заходів та виявлення й документування протиправних дій організаторів та активних учасників масових заходів, а також фіксація осіб, які спостерігали зазначені події і можуть виступати свідками у справі;

фіксування дій працівників поліції щодо врегулювання складних ситуацій з метою підтвердження законності вжитих ними заходів;

документальне оформлення зафіксованих правопорушень;

передача матеріалів документування слідчо-оперативній групі (якщо є підстави вважати, що мали місце кримінальні правопорушення).

У разі вчинення правопорушень група фіксації та документування має продовжувати свою роботу під час затримання порушників громадського порядку, проведення поверхневого огляду затриманих та їх речей тощо.

Своєчасна й якісна підготовка груп документування, чітка постановка завдань, уміле керування такими групами дозволить фіксувати протиправні діяння окремих громадян, забезпечити матеріалами щодо проведення розшуку осіб, які зникли з місця, де було скоєне правопорушення, забезпечити необхідну доказову базу в ході проведення досудового слідства та передачу матеріалів до судових органів.

Важливе значення, особливо у випадках, коли є загроза того, що у ході проведення масового заходу можуть вчинятися правопорушення, перетворення мирного зібрання у масові заворушення має діяльність так званих ***груп перемовників.*** Такі групи формуються з числа працівників підрозділів зв'язків із громадськістю,

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

кадрового забезпечення, служби психологічного забезпечення та апарату органів поліції. Їх завданням є переконання учасників заходу (мирної акції) у необхідності утриматися від протиправної поведінки, не підтримувати провокаційні заклики до вчинення правопорушень тощо.

Механізм переконання передбачає поєднання різних засобів і методів впливу на свідомість та поведінку людей. Дуже важливим є безпосереднє звернення до учасників акції (зібрання) та їх організаторів з пропозиціями розійтися, припинити протиправну поведінку, не допустити тяжких наслідків правопорушень, виступи через засоби масової інформації, підготовка та поширення текстів листівок, роз'яснення неминучої відповідальності за вчинені правопорушення.

Відповідно з працівниками, які включаються до зазначених груп, мають проводитися тренінги щодо: вивчення міжнародних стандартів і позитивного досвіду у сфері охорони правопорядку під час проведення мирних зібрань; особливостей спілкування з учасниками акцій та організаторами масових заходів. Правовим переконанням повинні займатися працівники поліції, які добре обізнані із законодавством. До цих заходів можливе також залучення у якості медіаторів правозахисників, осіб, які користуються повагою та авторитетом серед населення та інших.

Звичайно, типовими оперативними планами має передбачатися утворення й інших груп для забезпечення публічної безпеки та правопорядку під час проведення масових заходів, як-то: патрульна група (несуть службу на зовнішньому периметрі території, де відбуваються масові заходи); оперативно-пошукова група (для розкриття та припинення кримінальних правопорушень за гарячими слідами); оперативна група зі збору для керівництва органів правопорядку інформації про наміри правопорушників; група документування заблокованого транспорту (забезпечення контролю за безпекою руху автотранспорту та учасників (пішоходів) у межах території проведення масового заходу; група блокування (перекриття) окремих напрямків або певної ділянки місцевості, де проводиться масовий захід); група фільтрації (забезпечує перевірку затриманих осіб в місцях проведення масових заходів, установлює їх участь у протиправних діях, виявляє організаторів і активних учасників порушень правопорядку) тощо.

Зазначимо, що вказані групи здебільшого задіюються органами правопорядку на стадіях, коли масовий захід вже не має мирний характер, тобто, коли є загроза вчинення чи вже вчинені правопорушення. У свою чергу діяльність згаданих нами груп фіксації та перемовників безпосередньо має запобіжний характер і спрямована на забезпечення захисту мирних зібрань.

Підводячи підсумок викладеному, слід зазначити:

Мирні зібрання у процесі розвитку громадянського суспільства складають невід'ємну частину суспільно-політичного життя в Україні. Саме конституційне право на мирні зібрання дозволяє громадянам безпосередньо виявляти свої переконання, впливати на розвиток та спрямування політичного процесу та є одним із засобів привернення уваги громадськості і влади з метою впливу на формування громадської думки. Держава має забезпечити правові гарантії права громадян на мирні зібрання.

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

Ключовим органом у механізмі забезпечення правових гарантій на мирні зібрання є Національна поліція України, яка несе безпосередню відповідальність за забезпечення безпеки та правопорядку у ході проведення масових заходів. Проведені дослідження свідчать, що в процесі такої діяльності поліції необхідно забезпечити реалізацію низки завдань, пов'язаних як з підготовкою до проведення масового заходу, так і його супроводженням з метою забезпечення публічної безпеки та порядку.

Очевидною є необхідність узагальнення практики діяльності правоохоронців під час проведення мирних зібрань, отримання ґрунтовних теоретичних висновків щодо шляхів та напрямів комплексного використання науково обґрунтованих правових, організаційних, тактичних та стратегічних заходів, принципів, взаємопов'язаних форм і методів забезпечення правопорядку під час зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій.

Необхідне розроблення нових та перегляд чинних нормативно-правових актів, які регламентують дії працівників правоохоронних органів під час мирних зібрань, перегляд/встановлення принципу пропорційності застосування сили та поліцейського примусу тощо.

Водночас вважаємо, що прийняття таких нормативно-правових актів без визначення на законодавчому рівні завдань та повноважень Національної поліції України у сфері забезпечення гарантій на мирні зібрання, буде помилковим і неефективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 19 грудня 1966 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148- VIII. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: http://zзагальakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 07.06.2023).

2. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 07.06.2023).

3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 07.06.2023).

4. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення: 07.06.2023).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=284 (дата звернення: 07.06.2023).

6. Проєкт закону про порядок організації і проведення мирних заходів. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2450&skl=7 (дата звернення: 07.06.2023).

7. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: Закон України від 7 лютого 2023 року № 2915-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-20#Text (дата звернення: 07.06.2023).

8. Шкарнега О. С. Провадження у справах щодо реалізації права на мирні зібрання: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 239 с.

9. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text (дата звернення: 07.06.2023).

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

10. Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2023 р. № 160-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 07.06.2023).

11. Васильченко О. Свобода зібрань як прояв політичної багатоманітності громадянського суспільства. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/7.pdf (дата звернення: 07.06.2023).

12. Лебедь М. «Спеціальна» свобода мирних зборів. URL: https://dt.ua/internal/specialna-svoboda-mirnih-zboriv-_.html. (дата звернення: 07.06.2023).

13. Шевченко А. Є., Денісова М. М., Денісова О. С. Реалізація конституційного права на мирні зібрання в Україні: монографія. Донец. юрид ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Донецьк: Ноулідж, Донец. відділення, 2011. 138 с.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01/ed20160930/sp:side. (дата звернення: 07.06.2023).

15. Керівництво з моніторингу свободи мирних зібрань. Published by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsawa. 2015. 83 p.

16. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text. (дата звернення: 07.06.2023).

17. Про затвердження Порядку організації діяльності та взаємодії Національної гвардії з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з припинення масових заворушень: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2021 р. № 894. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894-2021-%D0%BF#Text (дата звернення: 07.06.2023).

REFERENCES

1. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava. "International Covenant on Civil and Political Rights of December 19, 1966, ratified by Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR dated October 19, 1973 №. 2148-VIII". Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://zzagałakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 995_043. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

2. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. "Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950". Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_ 004. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

3. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. "Universal declaration of human rights". Adopted and proclaimed by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. "Constitution of Ukraine dated June 28, 1996". URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

5. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. "On the legal regime of martial law": Law of Ukraine dated May 12, 2015 №. 389-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=284. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

6. Proiekt zakonu pro poriadok orhanizatsii i provedennia myrnykh zakhodiv. "Draft law on the procedure for organizing and conducting peaceful events". Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2450&skl=7. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

7. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini». "The approval of the Decree of the President of Ukraine 'On the extension of martial law in Ukraine'": Law of Ukraine dated February 7, 2023 №. 2915-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-20#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

8. *Shkarneha O.S*. (2016). Provadzhennia u spravakh shchodo realizatsii prava na myrni zibrannia. "Proceedings in cases regarding the realization of the right to peaceful assembly": dissertation ... Candidate of Juridical Sciences. Odesa. 239 p. [in Ukrainian].

9. Natsionalna stratehiia spryiannia rozvytku hromadianskoho suspil′stva v Ukraini na 2021–2026 roky. "National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2021–2026, approved by the Decree of the President of Ukraine dated September 27, 2021 №. 487/2021". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv do 2024 roku shchodo realizatsii Natsionalnoii stratehii spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky. "On the approval of the plan of measures until 2024 regarding the implementation of the National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for the years 2021–2026": order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 14, 2023 №. 160-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D1%80#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

11. *Vasylchenko O*. Svoboda zibran yak proiav politychnoi bahatomanitnosti hromadianskoho suspilstva. "Freedom of assembly as a manifestation of the political diversity of civil society. URL: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/7.pdf. (Date of Application: 16.06.2023) [in Ukrainian].

12. *Lebed M*. «Spetsialna» svoboda myrnykh zboriv. "'Special' freedom of peaceful assembly". URL: https://dt.ua/internal/specialna-svoboda-mirnih-zboriv-_.html. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

13. *Shevchenko A.YE., Denisova M.M., Denisova O.S*. (2011). Realizatsiia konstytutsiinoho prava na myrni zibrannia v Ukraini. "Implementation of the constitutional right to peaceful assembly in Ukraine": monograph. Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Donetsk: Knowledge, Donetsk office. 138 p. [in Ukrainian].

14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhennia chastyny pershoi statti 39 Konstytutsii Ukrainy pro zavchasne spovishchennia orhaniv vykonavchoi vlady chy orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pro provedennia zboriv, mitynhiv, pokhodiv i demonstratsii (sprava shchodo zavchasnoho spovishchennia pro myrni zibrannia). "The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of the first part of Article 39 of the Constitution of Ukraine on advance notification of executive power bodies or local self-government bodies on the holding of meetings, rallies, marches and demonstrations (the case regarding advance notification of peaceful assembly)". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01/ed20160930/sp:side. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

15. Kerivnytstvo z monitorynhu svobody myrnykh zibran. "Guidelines for monitoring freedom of peaceful assembly". Published by the OSCE's Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw. 2015. 83 p. [in Ukrainian].

16. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police": Law of Ukraine dated July 2, 2015. №. 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii diialnosti ta vzaiemodii Natsionalnoi hvardii z upovnovazhenymy orhanamy derzhavnoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia z prypynennia masovykh zavorushen. "On the approval of the Procedure for organizing the activities and interaction of the National Guard with authorized bodies of state power and local self-government bodies to stop mass riots": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 20, 2021. №. 894. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/894-2021-%D0%BF#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).15

UDC 342.729:351.74

Svirin Mykola,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Liading Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9443-7566
Riabyi Serhii,
Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7854-4193
Kotsiubynska Yuliia,
Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5917-6420

IMPROVEMENT OF MECHANISMS FOR ENSURING LEGAL GUARANTEES TO PEACEFUL ASSEMBLIES IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article was prepared with the aim of identifying ways and directions for improving the legal regulation and mechanisms of the National Police in providing legal guarantees for peaceful assembly in Ukraine. For achieving this goal, international standards in the field of fundamental freedoms and human rights, domestic and foreign experience of law enforcement agencies in ensuring security and order at such public gatherings, etc. were studied.

According to the author, in most foreign countries the procedure for guaranteeing the constitutional right of citizens to peaceful assembly is regulated by law. The lack of such a law in Ukraine and the absence of legally enshrined powers of the police in protecting the right to freedom of assembly leads to the fact that the state is unable to sufficiently utilize the potential of the National Police, which serves as the main body responsible for ensuring public security and order in the country. However, taking into account the high political activity of the population in our country, the state should provide citizens with legal guarantees for the realization of the freedom of peaceful assembly.

The authors have reasoned and argued that the law on peaceful assemblies should ensure the implementation of international, primarily European standards, while fostering the development of civil society in Ukraine. Furthermore, the main tasks and powers of law enforcement bodies in the course of ensuring legal guarantees for peaceful assemblies, a clear list of grounds and ways of using force and special means against offenders should be enshrined at the legislative level.

The authors emphasize the importance of normative-legal definition of the algorithm of the National Police of Ukraine's activity for ensuring public safety and order, interaction with executive bodies of local state power and self-government bodies in the process of holding

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

peaceful assemblies and other mass events. It is important to generalize the practices of law enforcement agencies in ensuring law and order during peaceful assemblies. The article notes that effective law enforcement during street marches and demonstrations is possible only through the integrated use of scientifically grounded and interrelated legal, organizational, tactical and strategic principles, forms and methods.

Based on the results of the study, it was concluded the necessity of developing, on the basis of the adopted Law on Peaceful Assemblies, new and revising the existing legal acts regulating the actions of the National Police during peaceful assemblies, ensuring the principle of proportionality in the application of force and police coercion, etc.

Keywords: National Police, ensuring public safety and order, peaceful assemblies, mass events.

Отримано 16.06.2023

© Svirin Mykola, Riabyi Serhii, Kotsiubynska Yuliia, 2023

УДК 006.91:681.121

Смерницький Дем'ян Вікторович,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324
Тригубенко Марина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник начальника відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-7646-3595

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕХНІЧНИХ КОМІТЕТІВ

У статті розглянуто питання правового регулювання роботи технічних комітетів та їх нормотворчої діяльності. Зазначено, що до повноважень технічних комітетів стандартизації належить: участь у роботі відповідних технічних комітетів стандартизації міжнародних і регіональних організацій стандартизації; розроблення і погодження національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них; участь у формуванні програми робіт з національної стандартизації; перевірка і перегляд національних стандартів та кодексів усталеної практики, розробниками яких вони є; погодження і надання пропозицій щодо скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них.

Ключові слова: *технічний комітет, технічний регламент, стандарт, сфера діяльності технічного комітету, об'єкти стандартизації, система технічного регулювання.*

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про стандартизацію», технічні комітети стандартизації не мають статусу юридичної особи та є формою співробітництва заінтересованих юридичних та фізичних осіб з метою організації і виконання робіт з міжнародної, регіональної, національної стандартизації у визначених сферах діяльності та за закріпленими об'єктами стандартизації [1].

З метою розробки зазначених нормативних документів та з урахуванням думок усіх суб'єктів нормотворчості у визначеній сфері суспільного життя, тобто заснування їх на консенсусі, до роботи в технічних комітетах стандартизації залучаються на добровільній основі уповноважені представники органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та їх громадських об'єднань, організацій роботодавців та їх об'єднань, наукових установ та навчальних закладів, науково-технічних та інженерних товариств (спілок), громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів), інших громадських об'єднань, професійних спілок, провідних науковців і фахівців.

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

До повноважень технічних комітетів стандартизації належить: участь у роботі відповідних технічних комітетів стандартизації міжнародних і регіональних організацій стандартизації; розроблення і погодження національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них; участь у формуванні програми робіт з національної стандартизації; перевірка і перегляд національних стандартів та кодексів усталеної практики, розробниками яких вони є; погодження і надання пропозицій щодо скасування та відновлення дії національних стандартів, кодексів усталеної практики та змін до них [1].

Діяльність технічних комітетів є неприбутковою, вона спрямована на забезпечення досягнення мети стандартизації: забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню; керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації; забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур; забезпечення охорони життя та здоров'я; забезпечення прав та інтересів споживачів; забезпечення безпечності праці; збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів; усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції [1].

Технічні комітети створюються наказом Національного органу стандартизації, який також затверджує положення про комітети. Їх організаційне забезпечення діяльності здійснюють секретаріати, функції яких покладаються Національним органом стандартизації на організацію, що є юридичною особою – резидентом України та офіційно заявить про намір виконувати функції секретаріату і підтвердить спроможність організаційно, технічно та фінансово забезпечити діяльність технічного комітету.

Так, наприклад, було створено два Технічних комітети стандартизації, функції секретаріату яких виконує Державний науково-дослідний інститут МВС України, зокрема наказом Національного органу стандартизації (Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості») від 30 березня 2017 року № 62 [2] створено Технічний комітет стандартизації ТК 184 «Продукція спеціального призначення» та наказом від 3 грудня 2019 року № 396 [3] – Технічний комітет стандартизації ТК 194 «Піротехніка та феєрверки».

До сфери діяльності та об'єктів стандартизації Технічний комітет стандартизації ТК 184 «Продукція спеціального призначення» віднесено:

– військова техніка (словники термінів) – у частині термінології стосовно стрілецької вогнепальної зброї;

– захисні засоби для голови – у частині вимог до спеціальних захисних протиударних шоломів та шоломів для захисту від куль для спеціальних підрозділів Національної поліції;

– захисні засоби для рук – у частині вимог до спеціальних щитків для захисту рук для спеціальних підрозділів Національної поліції;

– захисні засоби для ніг – у частині вимог до спеціальних щитків для захисту ніг для спеціальних підрозділів Національної поліції;

– інші захисні засоби – у частині вимог до бронежилетів, захисних костюмів вибухотехніка (сапера) та щитів захисних, пристроїв несмертельної дії та патронів до них, кийків гумових та пластикових, наручників, газових балончиків та механічних розпилювачів;

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

– мисливство – у частині вимог до мисливської вогнепальної зброї та патронів до неї;

– військова техніка; військові питання; озброєння – у частині вимог до холодної зброї, а також панцерового захисту спеціальних автомобілів та інших легкоброньованих рухомих об'єктів;

– інше устаткування для дозвілля – у частині вимог до конструктивно подібних до зброї виробів для розваг і відпочинку та зброї стрілецької вихолощеної;

– інше спортивне устаткування, інвентар і споруди – у частині вимог до спортивної вогнепальної зброї, стартових пістолетів, пістолетів та револьверів під патрон Флобера та патронів до них, пневматичної зброї та куль до неї [2].

До складу Технічного комітету ТК 184 увійшли представники Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної академії Національної гвардії України, Національної академії внутрішніх справ, Державного концерну «Укроборонпром», Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (Національний орган стандартизації), Державного науково-дослідного інституту МВС України, провідних наукових установ та підприємств [2].

За час своєї діяльності Комітетом розроблено та введено в дію наказами Національного органу стандартизації (Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості») низку національних стандартів у визначеній сфері діяльності згідно з Програмою робіт з національної стандартизації на відповідний рік.

До сфери діяльності та об'єктів стандартизації Технічного комітету стандартизації ТК 194 «Піротехніка та феєрверки» відноситься стандартизація у сфері піротехніки та феєрверків невійськового призначення [3].

До складу ТК 194 увійшли представники Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту, Державного науково-дослідного інституту МВС України, Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (Національний орган стандартизації), Казенного підприємства «Шосткинський казенний завод «Імпульс», низки профільних установ [3].

Для забезпечення технічного регулювання сфери виготовлення та обігу піротехніки та феєрверків Державним науково-дослідним інститутом було розроблено та затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 січня 2021 року № 8 Технічний регламент піротехнічних виробів [4] на заміну Технічному регламенту піротехнічних виробів [5], затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 року № 839. Регламент установлює основні вимоги безпеки, яким мають відповідати піротехнічні вироби, щоб їх можна було надавати на ринку. Технічний регламент розроблено на основі Директиви 2013/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 червня 2013 року [6] про гармонізацію законодавства держав-членів щодо надання на ринку піротехнічних виробів, який установлює правила, спрямовані на забезпечення вільного обігу піротехнічних виробів на ринку України, гарантуючи при цьому високий рівень

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

захисту життя та здоров'я людини, громадської безпеки та охорони і безпеки споживачів, беручи до уваги відповідні аспекти, пов'язані з охороною довкілля.

Регламент поширюється на піротехнічні вироби та не поширюється на: піротехнічні вироби, призначені для використання Збройними Силами, Національною поліцією або аварійно-рятувальними службами з некомерційною метою, відповідно до законодавства України; обладнання, на яке поширюється дія Технічного регламенту морського обладнання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2007 року № 1103 [7]; піротехнічні вироби, призначені для використання в аерокосмічній промисловості; капсулі, спеціально призначені для використання в іграшках, на які поширюється дія Технічного регламенту безпечності іграшок, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2018 року № 151 [8]; вибухові матеріали промислового призначення, на які поширюється дія Технічного регламенту вибухових матеріалів промислового призначення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2018 року № 802 [9]; боєприпаси; феєрверки, розроблені виробником для власного використання.

Отже, Технічні комітети ТК 184 та ТК 194 забезпечують виконання щорічної Програми робіт з національної стандартизації, яка затверджується наказом Національного органу стандартизації (Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості»).

Крім того, Державний науково-дослідний інститут МВС України, на базі якого створено зазначені технічні комітети, забезпечує виконання щорічного Плану розроблення технічних регламентів, який затверджується наказом Міністерства економіки України.

До основних стандартів, розроблених за останній час технічними комітетами, у тому числі для забезпечення спільно з Технічним регламентом піротехнічних виробів нормативно-правового регулювання сфери розробки, виготовлення та обігу піротехнічних виробів, можна віднести:

ДСТУ 8739:2017 Зброя стрілецька. Терміни та визначення [10];

ДСТУ 8782:2018 Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Класифікація. Загальні технічні умови [11];

ДСТУ 8788:2018 Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Методи контролювання захисних властивостей [12];

ДСТУ 8834:2019 Спеціальні засоби. Кайданки. Загальні технічні умови [13];

ДСТУ 8835:2019 Засоби індивідуального захисту. Шоломи кулезахисні. Класифікація. Загальні технічні умови [14];

ДСТУ 8925:2019 Спеціальні засоби. Кийки гумові. Загальні технічні умови [15];

ДСТУ 9124:2021 Засоби індивідуального захисту. Щити протиударні. Загальні технічні умови [16];

ДСТУ 9131:2021 Спеціальні засоби самооборони. Газові балончики, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії. Загальні технічні умови [17];

ДСТУ 9070:2021 Засоби індивідуального захисту. Щитки для захисту рук та ніг. Загальні технічні умови [18];

ДСТУ EN 15947-1:2021 (EN 15947-1:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 1. Терміни та визначення понять [19];

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

ДСТУ EN 15947-2:2021 (EN 15947-2:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 2. Класифікація [20];

ДСТУ EN 15947-3:2021 (EN 15947-3:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 3. Мінімальні вимоги до маркування [21];

ДСТУ EN 15947-4:2021 (EN 15947-4:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 4. Методи контролювання [22];

ДСТУ EN 15947-5:2021 (EN 15947-5:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 5. Вимоги до конструкції на функціонування [23];

ДСТУ EN 16263-1:2021 (EN 16263-1:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 1. Терміни та визначення понять [24];

ДСТУ EN 16263-2:2021 (EN 16263-2:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 2. Вимоги [25];

ДСТУ EN 16263-3:2021 (EN 16263-3:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 3. Класифікація [26];

ДСТУ EN 16263-4:2021 (EN 16263-4:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 4. Методи контролювання [27];

ДСТУ EN 16263-5:2021 (EN 16263-5:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 5. Мінімальні вимоги до маркування та інструкцій з використання [28];

ДСТУ EN 16264:2021 (EN 16264:2014, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Картриджи для будівельно-монтажних пістолетів [29];

ДСТУ EN 16265:2021 (EN 16265:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Пристрої запалювання [30];

ДСТУ 9197:2022 Засоби індивідуального захисту. Шоломи протиударні. Класифікація. Загальні технічні умови [31];

а також проєкти стандартів, які направлені до Національного органу стандартизації для їх перевірки та введення в дію:

ДСТУ XXXX:2023 Зброя холодна. Терміни та визначення;

ДСТУ XXXX:2023 Засоби індивідуального захисту. Щити кулезахисні. Класифікація. Загальні технічні умови.

Підводячи певні підсумки розгляду роботи Технічного комітету стандартизації ТК 184 «Продукція спеціального призначення» та Технічного комітету стандартизації ТК 194 «Піротехніка та феєрверки» слід зазначити, що їх діяльність щодо розробки національних стандартів України у співпраці з Національним органом стандартизації, центральними органами виконавчої влади, науковими та іншими установами, які працюють у сфері створення технічних регламентів та стандартизації, створює в державі відповідну систему технічного регулювання, яке, згідно зі ст. 15 Закону України «Про стандартизацію» [1], визначено як правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів і методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції чи інших видів державного нагляду (контролю).

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про стандартизацію : Закон України від 5 червня 2014 року № 1315-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 31. Ст. 1058.

2. Про створення технічного комітету стандартизації «Продукція спеціального призначення»: наказ Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 30 березня 2017 року № 62.

3. Про створення технічного комітету стандартизації «Піротехніка та феєрверки»: наказ Національного органу стандартизації (Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості») від 3 грудня 2019 року № 396.

4. Про затвердження Технічного регламенту піротехнічних виробів: постанова Кабінету Міністрів України від 5 січня 2021 року № 8.

5. Про затвердження Технічного регламенту піротехнічних виробів: постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. № 839.

6. Директива 2013/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 червня 2013 року.

7. Про затвердження Технічного регламенту морського обладнання: постанова Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2007 року № 1103.

8. Про затвердження Технічного регламенту безпечності іграшок: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2018 року № 151.

9. Про затвердження Технічного регламенту вибухових матеріалів промислового призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2018 року № 802.

10. ДСТУ 8739:2017 Зброя стрілецька. Терміни та визначення.

11. ДСТУ 8782:2018 Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Класифікація. Загальні технічні умови.

12. ДСТУ 8788:2018 Засоби індивідуального захисту. Бронежилети. Методи контролювання захисних властивостей.

13. ДСТУ 8834:2019 Спеціальні засоби. Кайданки. Загальні технічні умови.

14. ДСТУ 8835:2019 Засоби індивідуального захисту. Шоломи кулезахисні. Класифікація. Загальні технічні умови.

15. ДСТУ 8925:2019 Спеціальні засоби. Кийки гумові. Загальні технічні умови.

16. ДСТУ 9124:2021 Засоби індивідуального захисту. Щити протиударні. Загальні технічні умови.

17. ДСТУ 9131:2021 Спеціальні засоби самооборони. Газові балончики, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії. Загальні технічні умови.

18. ДСТУ 9070:2021 Засоби індивідуального захисту. Щитки для захисту рук та ніг. Загальні технічні умови.

19. ДСТУ EN 15947-1:2021 (EN 15947-1:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 1. Терміни та визначення понять.

20. ДСТУ EN 15947-2:2021 (EN 15947-2:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 2. Класифікація.

21. ДСТУ EN 15947-3:2021 (EN 15947-3:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 3. Мінімальні вимоги до маркування.

22. ДСТУ EN 15947-4:2021 (EN 15947-4:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 4. Методи контролювання.

23. ДСТУ EN 15947-5:2021 (EN 15947-5:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Феєрверки класів F1, F2 та F3. Частина 5. Вимоги до конструкції на функціонування.

24. ДСТУ EN 16263-1:2021 (EN 16263-1:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 1. Терміни та визначення понять.

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

25. ДСТУ EN 16263-2:2021 (EN 16263-2:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 2. Вимоги.

26. ДСТУ EN 16263-3:2021 (EN 16263-3:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 3. Класифікація.

27. ДСТУ EN 16263-4:2021 (EN 16263-4:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 4. Методи контролювання.

28. ДСТУ EN 16263-5:2021 (EN 16263-5:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Частина 5. Мінімальні вимоги до маркування та інструкцій з використання.

29. ДСТУ EN 16264:2021 (EN 16264:2014, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Картриджі для будівельно-монтажних пістолетів.

30. ДСТУ EN 16265:2021 (EN 16265:2015, IDT) Піротехнічні вироби. Інші піротехнічні вироби. Пристрої запалювання.

31. ДСТУ 9197:2022 Засоби індивідуального захисту. Шоломи протиударні. Класифікація. Загальні технічні умови.

REFERENCES

1. Pro standartyzatsiiu. “On standardization”: Law of Ukraine dated June 5, 2014 №. 1315-VII. Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR), 2014, №. 31. Art. 1058 [in Ukrainian].

2. Pro stvorennia tekhnichnoho komitetu standartyzatsii «Produktsiia spetsialnoho pryznachennia». “On the creation of a technical standardization committee ‘Special purpose products’”: Order of the State Enterprise ‘Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality Problems’ dated March 30, 2017. №. 62 [in Ukrainian].

3. Pro stvorennia tekhnichnoho komitetu standartyzatsii «Pirotekhnika ta feierverky». “On the creation of the technical standardization committee ‘Pyrotechnics and fireworks’”: Order of the National Standardization Body (State Enterprise «Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality Problems») dated December 3, 2019. №. 396 [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu pirotekhnichnykh vyrobiv. “On the approval of the Technical Regulations of pyrotechnic products”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 5, 2021. №. 8 [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu pirotekhnichnykh vyrobiv. “On the approval of the Technical Regulation of pyrotechnic products”: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 3, 2011. №. 839 [in Ukrainian].

6. Dyrektyva 2013/29/YES Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 12 chervnia 2013 roku. “Directive 2013/29/EU of the European Parliament and the Council of June 12, 2013” [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu morskoho obladnannia. “On the approval of the Technical Regulations of Marine Equipment”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 5, 2007. №. 1103 [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu bezpechnosti ihrashok. “On the approval of the Technical Regulation of Toy Safety”: Resolution №. 151 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 28, 2018 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu vybukhovykh materialiv promyslovoho pryznachennia. “On the approval of the Technical Regulation of Explosive Materials for Industrial Use”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 3, 2018. №. 802 [in Ukrainian].

10. DSTU 8739:2017 Zbroia striletska. Terminy ta vyznachennia. “DSTU 8739:2017 Small arms. Terms and definitions” [in Ukrainian].

11. DSTU 8782:2018 Zasoby indyvidualnoho zakhystu. Bronezhylety. Klasyfikatsiia. Zahalni tekhnichni umovy. “DSTU 8782:2018 Personal protective equipment. Body armor. Classification. General technical conditions” [in Ukrainian].

12. DSTU 8788:2018 Zasoby indyvidualnoho zakhystu. Bronezhylety. Metody kontroliuvannia

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

zakhysnykh vlastyvostei. “DSTU 8788:2018 Personal protective equipment. Body armor. Methods of controlling protective properties” [in Ukrainian].

13. DSTU 8834:2019 Spetsialni zasoby. Kaydanky. Zahalni tekhnichni umovy. “DSTU 8834:2019 Special means. Handcuffs General technical conditions” [in Ukrainian].

14. DSTU 8835:2019 Zasoby indyvidualnoho zakhystu. Sholomy kulezakhysni. Klasyfikatsiia. Zahalni tekhnichni umovy. “DSTU 8835:2019 Personal protective equipment. Bulletproof helmets. Classification. General technical conditions” [in Ukrainian].

15. DSTU 8925:2019 Spetsialni zasoby. Kyyky humovi. Zahalni tekhnichni umovy. “DSTU 8925:2019 Special means. Rubber batons. General technical conditions” [in Ukrainian].

16. DSTU 9124:2021 Zasoby indyvidualnoho zakhystu. Shchyty protiudarni. “DSTU 9124:2021 Personal protective equipment. Shields are shockproof. General technical conditions” [in Ukrainian].

17. DSTU 9131:2021 Spetsialni zasoby samooborony. Hazovi balonchyky, sporiadzheni rechovynamy slozohinnoi ta drativnoi dii. “DSTU 9131:2021 Special means of self-defense. Gas canisters, equipped with substances of lachrymatory and irritating action. General technical conditions” [in Ukrainian].

18. DSTU 9070:2021 Zasoby indyvidualnoho zakhystu. Shchytky dlia zakhystu ruk ta nih. “DSTU 9070:2021 Personal protective equipment. Shields for protection of hands and feet. General technical conditions [in Ukrainian].

19. DSTU EN 15947-1:2021 (EN 15947-1:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Feierverky klasiv F1, F2 ta F3. “DSTU EN 15947-1:2021 (EN 15947-1:2015, IDT) Pyrotechnic products. Fireworks of classes F1, F2 and F3. Part 1. Terms and definitions” [in Ukrainian].

20. DSTU EN 15947-2:2021 (EN 15947-2:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Feierverky klasiv F1, F2 ta F3. “DSTU EN 15947-2:2021 (EN 15947-2:2015, IDT) Pyrotechnic articles. Fireworks of classes F1, F2 and F3. Part 2. Classification” [in Ukrainian].

21. DSTU EN 15947-3:2021 (EN 15947-3:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Feierverky klasiv F1, F2 ta F3. “DSTU EN 15947-3:2021 (EN 15947-3:2015, IDT) Pyrotechnic products. Fireworks of classes F1, F2 and F3. Part 3. Minimum labeling requirements” [in Ukrainian].

22. DSTU EN 15947-4:2021 (EN 15947-4:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Feyerverky klasiv F1, F2 ta F3. “DSTU EN 15947-4:2021 (EN 15947-4:2015, IDT) Pyrotechnic products. Fireworks of classes F1, F2 and F3. Part 4. Control methods” [in Ukrainian].

23. DSTU EN 15947-5:2021 (EN 15947-5:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Feierverky klasiv F1, F2 ta F3. “DSTU EN 15947-5:2021 (EN 15947-5:2015, IDT) Pyrotechnic articles. Fireworks of classes F1, F2 and F3. Part 5. Design requirements for functioning” [in Ukrainian].

24. DSTU EN 16263-1:2021 (EN 16263-1:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. “DSTU EN 16263-1:2021 (EN 16263-1:2015, IDT) Pyrotechnic articles. Other pyrotechnic products. Part 1. Terms and definitions” [in Ukrainian].

25. DSTU EN 16263-2:2021 (EN 16263-2:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. “DSTU EN 16263-2:2021 (EN 16263-2:2015, IDT) Pyrotechnic articles. Other pyrotechnic products. Part 2. Requirements” [in Ukrainian].

26. DSTU EN 16263-3:2021 (EN 16263-3:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. “DSTU EN 16263-3:2021 (EN 16263-3:2015, IDT) Pyrotechnic products. Other pyrotechnic products. Part 3. Classification” [in Ukrainian].

27. DSTU EN 16263-4:2021 (EN 16263-4:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. “DSTU EN 16263-4:2021 (EN 16263-4:2015, IDT) Pyrotechnic articles. Other pyrotechnic products. Part 4. Control methods” [in Ukrainian].

28. DSTU EN 16263-5:2021 (EN 16263-5:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. “DSTU EN 16263-5:2021 (EN 16263-5:2015, IDT) Pyrotechnic articles. Other pyrotechnic products. Part 5. Minimum requirements for labeling and instructions for use” [in Ukrainian].

29. DSTU EN 16264:2021 (EN 16264:2014, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Inshi pirotekhnichni vyroby. Kartrydzhi dlia budivelno-montazhnykh pistoletiv. “DSTU EN 16264:2021 (EN 16264:2014,

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).16

IDT) Pyrotechnic articles. Other pyrotechnic products. Cartridges for construction and assembly guns [in Ukrainian].

30. DSTU EN 16265:2021 (EN 16265:2015, IDT) Pirotekhnichni vyroby. Inshi pirotekhnichni vyroby. Prystroi zapaliuvannia. "DSTU EN 16265:2021 (EN 16265:2015, IDT) Pyrotechnic products. Other pyrotechnic products. Ignition devices" [in Ukrainian].

31. DSTU 9197:2022 Zasoby indyvidualnoho zakhystu. Sholomy protiudarni. Klasyfikatsiia. "DSTU 9197:2022 Personal protective equipment. Helmets are shockproof. Classification. General technical conditions" [in Ukrainian].

UDC 006.91:681.121

Smernytskyi Demian,
Doctor of Juridical Sciences, Professor, Co-Director of the State Research Institute
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324
Tryhubenko Maryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Deputy Head of the Department, State Research Institute
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7646-3595

LEGAL REGULATION OF THE TECHNICAL COMMITTEES AND THEIR REGULATORY ACTIVITY

The article deals with the issue of legal regulation of the work of technical committees and their rule-making activities. It is noted that in accordance with Art. 15 of the Law of Ukraine 'On Technical Regulations and Conformity Assessment', technical standardization committees do not have the status of a legal entity and are a form of cooperation between interested legal entities and individuals for the purpose of organizing and performing work on international, regional, and national standardization in specified areas of activity and under fixed terms, objects of standardization. In order to develop the specified normative documents taking into account the opinions of all subjects of rule-making in the specified sphere of social life, i.e. basing them on consensus, authorized representatives of executive authorities, other state bodies, local self-government bodies are involved in the work of standardization technical committees on a voluntary basis. business entities and their public associations, employers' organizations and their associations, scientific institutions and educational institutions, scientific and technical and engineering societies (unions), public consumer organizations (consumer associations), other public associations , professional unions, leading scientists and specialists. The powers of technical standardization committees include: participation in the work of relevant technical standardization committees of international and regional standardization organizations; development and approval of national standards, codes of

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

established practice and changes to them; participation in the formation of the program of work on national standardization; verification and revision of national standards and codes of established practice, the developers of which they are; approval and provision of proposals for the cancellation and restoration of national standards, codes of established practice and changes to them.

Keywords: technical committee, technical regulation, standard, scope of activity of the technical committee, standardization objects, system of technical regulation.

Отримано 12.06.2023

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2023

УДК 351.862.4

Циганов Олег Григорович,
доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-8924-1139
Комарницький Микола Михайлович,
кандидат юридичних наук,
начальник Сколівського ВП Стрийського ВП ГУНП у Львівській області,
м. Сколе, Україна,
ORCID ID 0009-0004-8575-3956

НАГАЛЬНІСТЬ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЗА ВТРАЧЕНЕ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ МАЙНО

Російська збройна агресія проти України спричинила в нашій країні масові людські жертви й величезну кількість проблем та збитків. У статті досліджено одну з таких проблем, а саме: забезпечення з боку Української держави належної компенсації постраждалим збитків за втрачене внаслідок бойових дій майно.

Запропоновані конкретні заходи щодо усунення зазначеного ризику внутрішній безпеці України у післявоєнний період.

Ключові слова: *збройна агресія рф; збитки, завдані внаслідок бойових дій; відшкодування збитків постраждалим; ризики внутрішній безпеці.*

Російська збройна агресія проти України спричинила в нашій країні масові людські жертви й величезну кількість проблем та збитків, включаючи безпрецедентну кількість руйнувань, пошкоджень і знищень державної та приватної власності. Як заявив на засіданні Уряду Прем'єр-міністр Денис Шмигаль, збитки, завдані Україні внаслідок війни, станом на початок 2023 року вже перевищують 700 млрд доларів [1]. Зокрема, за даними Київської школи економіки (KSE), станом на січень 2023 року руйнування житлового фонду оцінюються у 54 млрд доларів. За час війни загалом пошкоджено або зруйновано близько 150 тисяч житлових будинків, серед яких 131,4 тис. – це приватні будинки, а 17,5 тис. – багатоквартирні [2]. За результатами опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», встановлено, що 2% українців на сьогодні мають повністю зруйноване житло, а 6% говорять про те, що їх житло частково пошкоджене [3]. Голова Комітету ВРУ з питань економічного розвитку Олексій Мовчан наголосив, що наразі, за приблизними розрахунками, понад 2,4 млн українців залишилися без житла або мешкають у пошкоджених російськими окупантами будинках [4]. Також, за даними дослідження KSE Institute (проєкт "Росія заплатить"), за підсумками 2022 року щонайменше 109 великих та середніх підприємств України зазнали прямих збитків внаслідок повномасштабного

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023

вторгнення Росії. Загальна сума прямих збитків склала $13 млрд, а загальні непрямі втрати сягають $33,1 млрд [5].

Значні збитки, які отримують фізичні та юридичні особи України через втрати внаслідок бойових дій свого майна, обумовлюють необхідність відшкодування таких збитків постраждалим. При цьому, належна компенсація постраждалим зазначених збитків неможлива без відповідної допомоги з боку нашої держави.

Загальні засади компенсації та відшкодування шкоди постраждалим від надзвичайних ситуацій (у тому числі воєнних дій) закріплені у Кодексі цивільного захисту України. Зокрема, відповідно до ст. 86 Кодексу забезпечення житлом постраждалих, житло яких стало непридатним для проживання внаслідок надзвичайної ситуації, здійснюється шляхом надання житлових приміщень з фонду житла для тимчасового проживання, будівництва або закупівлі житлових будинків для постраждалих за рахунок державних коштів за умови добровільної передачі постраждалими зруйнованого або пошкодженого житла місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання. Утім постраждалі, яким виплачено грошову компенсацію за зруйновану або пошкоджену квартиру (житловий будинок), житлом за рахунок держави не забезпечуються [6].

Конкретні механізми, процедури, умови виплати грошових компенсацій та здійснення іншого відшкодування завданої воєнними діями шкоди регулюються спеціальними нормативними актами.

Так, Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 р. № 951), встановлює процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року, що є датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України [7].

Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 визначає умови, механізм та процедуру подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок зазначених бойових дій [8]. Дія цього нормативного акта поширюється на фізичних та юридичних осіб, об'єкти нерухомого майна яких знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, з 19 лютого 2014 року.

Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 р. № 767), встановлює механізм надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим [9]. Згідно з цим нормативним актом, постраж-

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).17

далими визнаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства, житлові будинки (квартири) яких пошкоджено/зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації, або проведення робіт з ліквідації її наслідків.

Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 473, визначає механізм оперативного реагування виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, військових адміністрацій, центральних органів виконавчої влади, органів управління та сил цивільного захисту, спрямований на ліквідацію наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, на територіях, на яких відсутні або завершено активні фази бойових дій. Цей Порядок застосовується для фіксації пошкоджень, зумовлених збройною агресією Російської Федерації, будівель та споруд різних форм власності [10].

Утім, чинні нормативні акти регулюють лише певні етапи та окремі аспекти у єдиному доволі складному процесі компенсації державою шкоди, завданої внаслідок збройної агресії російської федерації. Фактично на сьогодні ми маємо врегульований державою на рівні законодавства лише перший етап отримання компенсацій за пошкоджене / зруйноване майно – етап збору доказів, документів та іншої інформації, яка у подальшому стане основою для отримання виплат або іншого відшкодування.

23 лютого 2023 року Верховна Рада ухвалила в цілому Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» (законопроєкт № 7198) [11]. Варто вказати, що цей нормативний акт врегульовує питання надання такої компенсації виключно за пошкоджену або знищену житлову нерухомість й тільки стосовно фізичних осіб – громадян України, які є власниками такого майна.

Водночас на сьогодні ні на міжнародному рівні, ні в національному законодавстві України не передбачені єдині та однозначні спеціальні правила щодо компенсації збитків, завданих суб'єктам господарювання внаслідок знищення майна в ході воєнних дій. Зокрема, не визначено, хто саме повинен відшкодовувати такі збитки, за якою процедурою та який судовий орган уповноважений розглядати такі спори.

Отже, належна компенсація постраждалим збитків через втрачене внаслідок бойових дій майно неможлива без соціальної допомоги від Української держави. Однак відсутність прозорої процедури відшкодування таких збитків, її недостатнє правове регулювання, загальний рівень корумпованості в країні, несформований громадський контроль за використання публічних коштів – призводять до формування у суспільстві соціальної напруги, породження недовіри населення України до органів публічної влади щодо справедливого розподілу коштів, що надходять із відповідних джерел фінансування.

З метою усунення зазначеного ризику внутрішній безпеці України у післявоєнний період, на нашу думку, необхідно: забезпечити належний контроль за використанням цільових публічних коштів, що надходять із відповідних джерел фінансування, який може здійснювати спеціально створений підрозділ – Бюро економічної безпеки Укра-

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).17

їни; створити інтегровану цифрову платформу державного масштабу, яка дозволить додатково контролювати розподіл цільових публічних коштів шляхом поєднання відповідної інформації з різних цифрових реєстрів та платформ; врегулювати на законодавчому рівні питання надання відповідної компенсації постраждалим фізичним особам не тільки за пошкоджену або знищену житлову нерухомість, а й відшкодування інших збитків за втрачене внаслідок бойових дій майно, а також передбачити єдиний та однозначний порядок компенсації таких збитків, завданих суб'єктам господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денис Шмигаль: Україна разом із партнерами розробляє спеціальний компенсаційний механізм виплати репарацій. Урядовий портал. Новини, 04.03.2023. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-ukraina-razom-iz-partneramy-rozrobliaie-spetsialnyi-kompensatsiinyi-mekhanizm-vyplaty-reparatsii (дата звернення: 10.03.2023).

2. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, зросла до майже $138 млрд. Офіційний сайт Київської школи економіки (KSE), 24.01.2023. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe-138-mlrd/ (дата звернення: 10.03.2023).

3. Внаслідок агресії рф у 8% українців зруйноване і пошкоджене житло. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ», 15.02.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3670340-vnaslidok-agresii-rf-u-8-ukrainciv-zrujnovane-i-poskodzene-zitlo.html (дата звернення: 10.03.2023).

4. Прийнято Закон України про відшкодування зруйнованого і пошкодженого житла. Офіційний вебпортал парламенту України. Новини комітетів, 24.02.2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233604.html (дата звернення: 10.03.2023).

5. Шмідт Тетяна. Аналітики підрахували збитки українського бізнесу від війни. Інформаційне агентство «Главком», 27.01.2023. URL: https://glavcom.ua/economics/business/analitiki-pidrakhuvali-zbitki-ukrajinskoho-biznesu-vid-vijni-904905.html (дата звернення: 10.03.2023).

6. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. Сайт «Верховна Рада України». Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text (дата звернення: 10.03.2023).

7. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. Сайт «Верховна Рада України». Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-/326-2022-п#Text (дата звернення: 10.03.2023).

8. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380. Сайт «Верховна Рада України». Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws-/show/380-2022-п#top (дата звернення: 10.03.2023).

9. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947. Сайт «Верховна Рада України». Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-п#n7 (дата звернення: 10.03.2023).

10. Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: поста-

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023

нова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 р. № 473. Сайт «Верховна Рада України». Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-п#n9 (дата звернення: 10.03.2023).

11. Проєкт Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Картка законопроєкту. Сайт «Верховна Рада України». Законопроєкти. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283 (дата звернення: 10.03.2023).

REFERENCES

1. Denys Shmyhal: Ukraina razom iz partneramy rozrobliaie spetsialnyi kompensatsiinyi mekhanizm vyplaty reparatsii. "Denys Shmyhal: Ukraine, together with its partners, is developing a special compensatory mechanism for the payment of reparations". Government portal. News, 04.03.2023. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-ukraina-razom-iz-partneramy-rozrobliaie-spetsialnyi-kompensatsiinyi-mekhanizm-vyplaty-reparatsii. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

2. Zahalna suma priamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viinu, zrosla do maizhe $138 mlrd. "The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war has increased to almost $138 billion". Official website of the Kyiv School of Economics (KSE), 24.01.2023.URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe-138-mlrd/. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

3. Vnaslidok ahresii rf u 8% ukraintsiv zruinovane i poshkodzhene zhytlo. "As a result of Russian aggression, 8% of Ukrainians have destroyed and damaged homes". Ukrainian foreign broadcasting multimedia platform 'Ukrinform', February 15, 2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3670340-vnaslidok-agresii-rf-u-8-ukrainciv-zrujnovane-i-poskodzene-zitlo.html. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

4. Pryiniato Zakon Ukrainy pro vidshkoduvannia zruinovanoho i poshkodzhenoho zhytla. "The Law of Ukraine on compensation for destroyed and damaged housing was adopted". Official website of the Parliament of Ukraine. Committee news, 24.02.2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233604.html. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

5. Shmidt Tetiana. Analityky pidrakhuvaly zbytky ukrainskoho biznesu vid viiny. "Analysts calculated the losses of Ukrainian business from the war". 'Hlavkom' information agency, 27.01.2023. URL: https://glavcom.ua/economics/business/analitiki-pidrakhuvali-zbitki-ukrajinskoho-biznesu-vid-vijni-904905.html. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

6. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. "Civil Protection Code of Ukraine": Law of Ukraine dated October 2, 2012 №. 5403-VI. Verkhovna Rada of Ukraine website. Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii. "On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2022 №. 326. Website 'Verkhovna Rada of Ukraine'. Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show-/326-2022-p#Text. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

8. Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii. "On the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023

military aggression of the Russian Federation": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 26, 2022 №. 380. Website 'Verkhovna Rada of Ukraine'. Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-p#top. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia ta vyznachennia rozmiru hroshovoi dopomohy postrazhdalym vid nadzvychainykh sytuatsii ta rozmiru hroshovoi kompensatsii postrazhdalym, zhytlovi budynky (kvartyry) yakykh zruinovano vnaslidok nadzvychainoi sytuatsii voiennoho kharakteru, sprychynenoi zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii. "On the approval of the Procedure for providing and determining the amount of monetary assistance to victims of emergency situations and the amount of monetary compensation to victims whose residential buildings (apartments) were destroyed as a result of a military emergency caused by the armed aggression of the Russian Federation": resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 18, 2013. №. 947. The Supreme Council of Ukraine website. Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-p#n7. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Poriadku vykonannia nevidkladnykh robit shchodo likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii, poviazanykh iz poshkodzhenniam budivel ta sporud. "On the approval of the Procedure for the implementation of urgent works related to the elimination of the consequences of the armed aggression of the Russian Federation, related to the damage to buildings and structures": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 19, 2022 №. 473. Website 'Verkhovna Rada of Ukraine'. Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-p#n9. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

11. Proiekt Zakonu pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii. "Draft Law on compensation for damage and destruction of certain categories of real estate objects as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the military aggression of the Russian Federation". Card of the draft law. Verkhovna Rada of Ukraine website. Bills. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283. (Date of Application: 10.03.2023) [in Ukrainian].

UDC 351.862.4

Tsyhanov Oleh,
Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-8924-1139
Komarnytskyi Mykola,
Candidate of Juridical Sciences,
Head of the Skolivskyi DP of the DP MDNP in the Lviv region, Skole, Ukraine,
ORCID ID 0009-0004-8575-3956

URGENCY OF LEGISLATIVE REGULATION FOR COMPENSATION OF DAMAGES TO PROPERTY LOST AS A RESULT OF HOSTILITIES IN THE POST-WAR PERIOD

The russian armed aggression against Ukraine has caused massive loss of life and a huge number of problems and losses. The article examines one of these problems, namely, ensuring adequate compensation from the Ukrainian state to victims of the damage for property lost in the hostilities.

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).17

The general principles of compensation and compensation for damage to victims of emergencies (including from hostilities) are enshrined in the Code of Civil Protection of Ukraine. Specific mechanisms, procedures, and conditions for payment of monetary compensation and other compensations for damage, caused by military actions are regulated by special laws and by-laws. However, the current regulatory acts regulate only certain stages and certain aspects in a single rather complex process of compensation by the state for damage caused by the armed aggression of the russian federation. In fact, today we have only the stage of gathering evidence, documents and other information regulated by the state at the level of legislation, which will later become the basis for receiving payments or other compensation.

Non-transparent procedure for compensating these losses, its insufficient legal regulation, the general level of corruption in the country, the lack of public control over the use of public funds causes social tensions in society.

For eliminating the mentioned risk for internal security of Ukraine in the post-war period, in our opinion, it is necessary: to ensure proper control over the use of targeted state funds coming from the relevant sources of funding, which can be carried out by a specially created division of the Bureau of Economic Security of Ukraine; to create an integrated digital platform of the state scale, which will allow additional monitoring of the distribution of targeted public funds, by combining relevant information from various digital registers and platforms; regulate at the legislative level the issue of providing appropriate compensation to affected individuals not only for damaged or destroyed residential real estate, but also compensation for other damages for property lost as a result of hostilities, as well as to provide for a single and unambiguous procedure for compensation of such damages caused to business entities.

Keywords: armed aggression of the russian federation, damage caused by hostilities, compensation for damages to victims, internal security risks.

Отримано 15.06.2023

© Tsyhanov Oleh, Komarnytskyi Mykola, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60) Issue 2(60) 2023

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.3

Артюхова Валерія Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
науковий консультант судді
Конституційного Суду України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0694-7302

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі соціальної обумовленості криміналізації колабораційної діяльності. У публікації на підставі з'ясування обставин соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм (суспільна корисність; системно-правова несуперечливість; відповідність змінам у суспільному житті; наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами; наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння; співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони; повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони). Зроблено висновок, що кримінально-правові норми, які визначають кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111[1] КК України), є соціально обумовленими.

Ключові слова: *криміналізація, колабораційна діяльність, Кримінальний кодекс України, соціальна обумовленість.*

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну кардинальних змін зазнали всі сфери суспільного життя держави, зокрема й кримінальна юстиція. З урахуванням викликів воєнного часу парламент криміналізував нові види діянь, що завдають шкоди національній безпеці України, громадській безпеці, встановленому порядку несення військової служби, власності тощо.

До таких діянь належить і колабораційна діяльність, кримінальну відповідальність за яку встановлює ст. 111[1] КК України.

Зазначена новела передбачена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108–IX. Норми цієї статті досить широко визначають кримінальні правопорушення колабораційного характеру різного ступеня тяжкості: частини 1, 2 ст. 111[1] КК України – кримінальні проступки, частини 3, 4 ст. 111[1] КК України – нетяжкі злочини, ч. 5 ст. 111[1] КК України – тяжкий злочин, частини 6–8 ст. 111[1] КК України – особливо тяжкі злочини.

За даними Офісу Генерального прокурора, упродовж 2022 р. за ст. 111[1] КК України

© Artiukhova Valeriia, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).18

було обліковано 3 851 кримінальне правопорушення (проступків [частини 1, 2 ст. 111^1 КК України] – 949, злочинів [частини 3 – 8 ст. 111^1 КК України] – 2 902), з них: у 1090 кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру; 620 кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом [10]. Питома вага цього виду деліктів у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень за 2022 рік (362 636 правопорушень) складає 1,1%; серед інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України за цей же період (17 422 правопорушення) – 22,1%.

Такі показники порівняно з показниками інших видів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України кількісно поступаються тільки даним щодо злочину, передбаченого ст. 110 КК України (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України). У 2022 р. було обліковано 10 487 таких деліктів (60,2%).

Статистичні дані за січень – червень 2023 р. ілюструють, що розповсюдженість цього виду деліктів не зменшується. Так, за цей період обліковано 2 016 кримінальних правопорушень за ст. 111^1 КК України (за частинами 1, 2 ст. 111^1 КК України – 457, за частинами 3 – 8 ст. 111^1 КК України – 1 559), з них: у 592 кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру; 353 кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом [10].

Питома вага цього виду деліктів у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень за січень – червень 2023 р. (258 424 кримінальні правопорушення) складає 0,8%; щодо інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України за цей період (3 790 правопорушення) – 53,2%.

За даними судової статистики, за 2022 р. на розгляді в судах першої інстанції перебувало 659 кримінальних проваджень за ст. 111^1 КК України, з яких було розглянуто 308 проваджень (зокрема, з постановленням вироків – 268) [12].

Наведені дані свідчать, що такий вид суспільно небезпечних діянь, як колабораційна діяльність, є одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, що актуалізує необхідність його вивчення.

Найбільш ґрунтовно дослідити певний вид злочинів, на нашу думку, можна шляхом висвітлення кримінально-правової характеристики відповідного діяння.

Поняття «кримінально-правова характеристика злочину/злочинів», «кримінально-правова характеристика кримінального правопорушення», попри частий ужиток у численних наукових дослідженнях, все ще не розроблені у кримінальному праві. Існують різні варіації як щодо визначення цього поняття, так і щодо його структурного наповнення. Оскільки з'ясування поняття та структури кримінально-правової характеристики злочину/злочинів (чи кримінального проступку) виходить за межі цієї статті, зауважимо, що в основі такої характеристики має бути система ознак складу кримінального правопорушення (злочину), як універсального механізму пізнання певного виду деліктів [17, с. 7].

Соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечного діяння не входить до системи ознак складу злочину. Проте з'ясування цієї категорії має важливе значення для дослідження будь-якого виду деліктів, оскільки визначає ступінь їхньої шкідливості (суспільної небезпечності) для суспільства, який, зрештою, є передумовою для

© Artiukhova Valeriia, 2023

законодавчого закріплення певних видів поведінки як злочинних. Таким чином, соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечного діяння тісно пов'язана із кримінально-правовою характеристикою такого діяння. Водночас вирішення питання, чи може бути ця категорія елементом кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, потребує окремого дослідження.

Питання соціальної обумовленості кримінально-правової заборони досліджувалось такими українськими вченими, як Д.О. Балобанова [2], В.І. Борисов [4; 3], В.О. Гацелюк [6], В.К. Грищук [7], Ю.П. Дзюба [8], О.О. Пащенко [18], В.О. Туляков [26], С.Д. Шапченко [28] та ін.

Окремим аспектам кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність присвячені, зокрема, праці Н.О. Антонюк [1], Ю.В. Василенко [5], В.Н. Кубальського [13], В.В. Кузнецова [14], А.А. Музики [16], Є.О. Письменського [20; 21], Н.О. Симоненко [24], М.В. Сийплокі [14], О.Е. Радутного [22], М.М. Хавронюка [27].

Попри значну кількість публікацій, присвячених проблематиці складу ст. 111[1] КК України, потреба наукового дослідження цього виду деліктів актуалізується його підвищеною суспільною небезпекою, необхідністю удосконалення відповідних кримінально-правових норм з метою усунення вад їх законодавчої конструкції[1].

Метою цієї статті є з'ясування питання про соціальну обумовленість криміналізації колабораційної діяльності.

До найбільш ґрунтовних вітчизняних досліджень соціальної обумовленості кримінально-правових норм належить докторська дисертація О. О. Пащенка. На його думку, підхід до визначення поняття соціальної обумовленості кримінально-правових норм, пов'язаний із дослідженням певних обставин, які відображають залежність кримінально-правових норм від умов суспільного життя [19, с. 10]. Також автор запропонував переліки обставин, за допомогою яких слід визначати соціальну обумовленість охоронних, регулятивних, дефінітивних, заохочувальних кримінально-правових норм [19, с. 8].

Погоджуючись із висновками О. О. Пащенка щодо розуміння соціальної обумовленості як важливого інструментарію у кримінальному праві, А. А. Музика пропонує власне визначення поняття соціальної обумовленості кримінально-правових норм: «…це визначена об'єктивними обставинами необхідність відповідного законодавчого регулювання певних кримінально-правових відносин (у минулому, сьогоденні чи в майбутньому). Свій реальний вияв, тобто формалізацію соціальна обумовленість, по суті, набуває у науково обґрунтованому висновку спеціалістів щодо конкретного законодавчого рішення – про практично корисне, розумне його ухвалення (відмову в ухваленні), збереження чи скасування такого рішення» [15].

[1] Про необхідність внесення законодавчих змін до ст. 111[1] КК України через колізійність, конкурентність та суперечливість її норм висловлювалось багато вітчизняних науковців. Див., зокрема: Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 травня 2022 року). Харків: Право, 2022. 310 с.: Музика А. А. Норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок (С. 103–116), Мисливий В. А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм в умовах воєнного стану (С. 116–120), Газдайка-Василишин І. Б. Проблеми кваліфікації колабораційної діяльності (С. 120–128), Радутний О. Е. Публічне заперечення як різновид колабораційної діяльності за ч. 1 ст. 111–1 КК України (С. 129–134) та ін.

© Artiukhova Valeriia, 2023

Не долучаючись до наукової дискусії з цього питання, зазначимо, що наведені підходи до розуміння поняття соціальної обумовленості кримінально-правових норм нами сприймаються позитивно. Водночас його визначення, пропоноване А. А. Музикою, нам видається більш завершеним.

У проведеному дослідженні О. О. Пащенко зазначає, що «система обставин, за допомогою яких визначається соціальна обумовленість кримінально-правових норм, має ґрунтуватися на такому критерії, як обов'язковість їх (обставин) врахування щодо кожної досліджуваної норми» [19, с. 8]. На думку автора, «для охоронних кримінально-правових норм обов'язковими обставинами соціальної обумовленості є: суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті (альтернативно), наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони» [19, с. 8–9].

Цей дослідник також наголошує, що поняття «соціальна обумовленість» і «криміналізація» не є синонімами. Вирішення питання про їх співвідношення залежить від того, в якому сенсі розуміється криміналізація: як процес чи як результат. В останньому випадку лише умовно можна стверджувати, що криміналізація є частиною соціальної обумовленості, оскільки вона має значення винятково для охоронних кримінально-правових норм (норм-заборон), тоді як соціальна обумовленість характеризує кримінально-правові норми всіх видів [19, с. 17].

Оскільки ми розглядаємо криміналізацію колабораційної діяльності саме як результат діяльності законодавця щодо визнання певних діянь кримінально караними, у межах цієї статті вважаємо можливим розглянути питання про соціальну обумовленість аналізованого делікту за допомогою дослідження обставин соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм, пропонованих О. О. Пащенком.

Суспільна корисність кримінально-правової норми (санкція кримінально-правової норми є адекватною ступеню суспільної небезпечності діяння, відповідальність за яке передбачена в диспозиції [19, с. 19]).

Конституція України визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17). Не випадково, що в інтересах національної безпеки можуть бути обмежені конституційні права і свободи: право на заборону втручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 Конституції України); право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36 Конституції України); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції України); право на страйк (ст. 44 Конституції України).

Діяння, передбачені ст. 111^1 КК України, різною мірою посягають на основи національної безпеки України та, відповідно, мають, як нами вже зазначалось, неоднаковий

© Artiukhova Valeriia, 2023

ступінь суспільної небезпеки (від проступку до особливо тяжкого злочину). До речі, цей вид деліктів – єдиний серед інших кримінальних правопорушень проти основ національні безпеки України, за вчинення якого передбачено більш м'які основні види покарань, ніж позбавлення чи обмеження волі. На нашу думку, така диференціація покарань за окремі види колабораційної діяльності відповідає ступеням їх суспільної небезпеки, що свідчить про відповідність цих кримінально-правових норм такій ознаці соціальної обумовленості, як суспільна корисність.

Системно-правова несуперечливість кримінально-правової норми (узгодженість відповідної норми із системою права [18, с. 204]).

Видається, що ця ознака може визначатися шляхом встановлення відповідності кримінально-правової норми приписам Конституції України, а також узгодженості з іншими законами та актами права. Аналіз кримінально-правової норми на відповідність цій ознаці ще на етапі законопроектної роботи має надважливе значення, адже наявність у ній ознак невідповідності приписам Основного Закону України матиме наслідком потенційну загрозу порушення прав і свобод людини і громадянина та визнання Конституційним Судом України відповідної норми неконституційною (за умови звернення до органу конституційного контролю суб'єктом права на конституційне звернення).

Проведений нами аналіз ст. 111^1 КК України не виявив істотних ознак неузгодженості її норм із приписами Конституції України.

Водночас вважаємо, що існує певна логічна непослідовність у формулюванні диспозицій окремих норм ст. 111^1 КК України. Зокрема, законодавець у частинах 2, 5, 7 ст. 111^1 КК України виклав склад суспільно небезпечних діянь, передбачивши винятково добровільний характер їх вчинення. Тобто до кримінальної відповідальності не притягуються особи, яких примусили, наприклад, до зайняття певних посад у «незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора» або ж до участі «в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора». Проте суспільно небезпечні дії, передбачені частинами 1, 3, 4, 6 ст. 111^1 КК України, також можуть вчинятися під примусом, однак за є кримінально караними.

Попередньо схиляємося до думки, що формулювання всіх видів колабораційної діяльності, визначених у ст. 111^1 КК України, мають бути уніфіковані з урахуванням добровільного характеру їх вчинення. Утім це питання потребує додаткового вивчення. Зокрема, на практиці необхідно враховувати всі обставини, за яких вчиняється аналізоване кримінальне правопорушення (його вид, реальна відмінність ступеня суспільної небезпеки різних злочинів і проступків, поведінка винуватого після «примусу» – подальша активна діяльність і власна ініціатива суб'єкта відповідного діяння, завдана шкода державі, суспільству, окремим громадянам, тощо). Тому не зайвим було б передбачити у ст. 111^1 КК України заохочувальні норми про звільнення від кримінальної відповідальності за певні діяння. Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим Таміла Ташева стверджує, що на окупованому півострові після його звільнення Україна проявлятиме гнучкий підхід у відносинах із потенційними

© Artiukhova Valeriia, 2023

пособниками росіян; багатьох осіб притягнуть до відповідальності, але це будуть не мільйони людей, а найімовірніше близько 10 тисяч правопорушників [9].

Чіткість і ясність мови кримінально-правових норм. На нашу думку, ця обставина соціальної обумовленості кримінально-правової норми не може мати самостійного статусу, а має розглядатися як складова обставини системно-правової несуперечності з огляду на таке.

Як уже зазначалось, одним із критеріїв обставини системно-правової несуперечливості кримінально-правової норми є її узгодженість із приписами Конституції України. Положення ст. 8 Основного Закону України визначають, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ч. 1); Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч. 2).

Конституційний Суд України у Рішенні від 20 червня 2019 р. № 6-р/2019, досліджуючи конституційний принцип верховенства права, зазначив, що «верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті таких основоположних його складових: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду» (абзац четвертий пункту 4 мотивувальної частини); «юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування) (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини) [23].

На нашу думку, складові юридичної визначеності «чіткість, зрозумілість, однозначність норм права» включають в себе пропоновану О. О. Пащенком обставину «чіткість і ясність мови кримінально-правових норм», а тому остання не може розглядатись як самостійна обставина соціальної обумовленості кримінально-правої норми.

Крім того, погоджуємось з А. А. Музикою, який з цього приводу зазначив, що «мова і термінологія знаходяться за межами обставин соціальної обумовленості кримінально-правових норм. Інакше слід погодитися, наприклад, з таким нелогічним висновком: юридична невизначеність якоїсь конкретної норми означає, що не існує об'єктивної необхідності у регулюванні відповідних суспільних відносин» [15].

Оцінюючи норми ст. 111^1 КК України на відповідність вимогам чіткості і ясності, слід зазначити, що у цій частині закон потребує суттєвих коректив [16].

Відповідність кримінально-правових норм змінам у суспільному житті. Як слушно зазначав В. Я. Тацій, законодавство про кримінальну відповідальність має своєчасно й ефективно реагувати на зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних умовах життя суспільства і держави, адекватно відповідати на будь-які нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища, воно має удосконалюватися, оновлюватися, постійно розвиватися, тобто бути динамічним [25, с. 8].

Норми ст. 111^1 КК України, безперечно, відповідають тим негативним змінам, що відбуваються у суспільному житті нашої держави у зв'язку із нападом держави-агресора

© Artiukhova Valeriia, 2023

рф на Україну, проте їх не можна визнати своєчасними, і відповідно – вони не можуть бути повною мірою ефективними. Колабораціонім як явище почав своє активне поширення в Україні ще з 2014 р., від початку збройної агресії рф проти України, яка призвела до численних людських жертв, окупації АР Крим, окремих територій Донецької та Луганської областей, значних матеріальних втрат. Тому, на наше переконання, дії, пов'язані зі співпрацею з державою-агресором рф, її окупаційною адміністрацією чи збройними або воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах мали бути криміналізовані ще в 2014 р.

Наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами (ця обставина утворюється двома парними категоріями: можливістю боротьби за допомогою кримінально-правових засобів і неможливістю боротьби за допомогою інших [18, с. 276]).

З огляду на важливість об'єкта, який страждає від колабораційної діяльності – національна безпека України, боротьба з цим небезпечним явищем за допомогою інших, ніж кримінально-правові засоби, є неможливою.

Наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння.

Ми вважаємо, що наразі кримінальне переслідування осіб, причетних до колабораційної діяльності, не потребує залучення додаткових ресурсів. Водночас незабаром (після звільнення Збройними Силами України тимчасово окупованих територій) така процесуальна діяльність органів безпеки потребуватиме збільшення технічних та кадрових ресурсів.

Співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони.

Позитивними наслідками кримінально-правової заборони колабораційної діяльності можуть бути: зменшення кількості випадків співпраці громадян України з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією, збройними чи воєнізованими формуваннями; тривале позбавлення права винних осіб обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у державних органах чи органах місцевого самоврядування, закладах освіти, підприємствах різних форм власності тощо.

Відсутність цієї кримінально-правової заборони призвела б до розповсюдження серед населення України суспільно шкідливих думок ворожої пропаганди, ускладнення відсічі державі-агресору рф силами оборони та низки інших негативних наслідків, які здатні додатково загострити суспільно-політичну ситуацію в державі.

Отже, на нашу думку, позитивні наслідки запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність значно перевищують можливі негативні наслідки криміналізації таких суспільно небезпечних дій.

Повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони. Наявні кримінально-правові норми мають вичерпним чином забезпечувати охорону суспільних відносин, що її потребують; у законодавстві не має бути норм, які охороняють суспільні відносини надмірно, без достатніх підстав для цього [18, с. 322].

Проведений нами кримінально-правовий аналіз норм ст. 111^1 КК України не дає підстав для твердження про надмірну криміналізацію аналізованих діянь. Водночас, зав-

© Artiukhova Valeriia, 2023

дяки надмірній активності законодавця, про колабораційну діяльність наразі йдеться у багатьох статтях КК України. Це стосується, зокрема: ст. 110^2 КК України (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), ст. 111 КК України (державна зрада), ст. 111^1 КК України (колабораційна діяльність), ст. 111^2 КК України (пособництво державі-агресору), ст. 114^2 КК України (несанкціоноване поширення певної інформації в умовах воєнного або надзвичайного стану), ст. 436^2 КК України (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) [16, с. 106].

У підсумку зазначимо, що кримінально-правові норми ст. 111^1 КК України спрямовані на досягнення суспільно корисного результату – охорону національної безпеки України, загалом узгоджуються з приписами Конституції України, проте містять ознаки колізійності з іншими нормами КК України; є чіткими і ясними (за винятком окремих положень в аспекті їх порівняння з іншими заборонами протиправної діяльності колабораційного характеру), відповідають змінам у суспільному житті. Боротьба із колабораційною діяльністю за допомогою інших, аніж кримінально-правові засоби, видається неможливою. Органи безпеки наразі повною мірою забезпечені ресурсами для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені ст. 111^1 КК України. Позитивні наслідки від криміналізації колабораційних дій переважають можливі негативні наслідки.

Незважаючи на певну недосконалість законодавчого формулювання норм ст. 111^1 КК України, наразі досить важко уявити зміст чинного КК України без цього складу кримінального правопорушення. На нашу думку, криміналізація колабораційної діяльності є абсолютно соціально обумовленою. Водночас усунення численних вад ст. 111^1 КК України (у системному зв'язку з іншими заборонами, що викликані агресією росії) має бути нагальним завданням вітчизняного парламенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Антонюк Н.О.* Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. № 4 (37). С. 56–68.

2. *Балобанова Д.О.* Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 17 с.

3. *Борисов В.І.* Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. *Методологічні проблеми правової науки:* матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 13–14 грудня 2002 року). Харків: Право, 2003. С. 287–289.

4. *Борисов В., Пащенко О.* До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. № 3 (42). С. 180–190.

5. *Василенко Ю.В.* Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права.* 2022. Вип. 1. С. 3–8.

6. *Гацелюк В.О.* До питання про об'єкт дослідження проблем криміналізації. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і удосконалення:* тези доп. та повід. учас. Міжнар. симп. (Львів, 21–22 вересня 2012 року). Львів: Львівський державний інститут внутрішніх справ, 2012. С. 55–56.

© Artiukhova Valeriia, 2023

7. *Грищук В.К.* Проблеми кодифікації кримінального законодавства України: монографія. Львів: Львівський університет, 1993. 138 с.

8. *Дзюба Ю.П.* Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. Форум права. 2014. № 4. С. 130–134.

9. До кримського «чорного списку» планують внести близько 10 тисяч колаборантів. *Дзеркало тижня.* URL: https://zn.ua/ukr/war/do-krimskoho-chornoho-spisku-planujut-vnesti-blizko-10-tisjach-kolaborantiv.html (дата звернення: 10.06.2023).

10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2022 року. Статистика про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора: статистика.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 10.06.2023).

11. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–червень 2023 року. Статистика про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора: статистика.* URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 10.06.2023).

12. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік № 1-к. Судова статистика. Звітність щодо стану здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. Річна звітність. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 10.06.2023).

13. *Кубальський В.Н.* Проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності. *Правова держава. Щорічник наукових праць.* Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. Вип. 30. С. 353–360.

14. *Кузнецов В.В., Сийплокі М.В.* Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія Право. 2022. Вип. 70. С. 381–388. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259064/255759 (дата звернення: 10.06.2023).

15. *Музика А.А.* Відгук офіційного опонента на дисертацію О.О. Пащенка «Соціальна обумовленість кримінально-правових норм», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Архів спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за 2019 рік.

16. *Музика А.А.* Норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні:* матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 травня 2022 року). Харків: Право, 2022. С. 103–116.

17. *Музика А.А., Артюхова В.В.* Хуліганство: аналіз складу кримінального правопорушення і кваліфікація: методичні рекомендації для слідчих органів Національної поліції України. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2023. 48 с.

18. *Пащенко О.О.* Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2019. 449 с.

19. *Пащенко О.О.* Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2019. 37 с.

20. *Письменський Є.О.* Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону. *Право України.* 2022. № 11. С. 49–59.

21. *Письменський Є.О.* Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України.* 2020. № 12. С. 116–128.

22. *Радутний О.Е.* Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за кримінальним кодексом України. *Інформація і право.* 2022. № 2 (41). С. 99–115.

23. Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. Справа № 1-152/2019 (3426/19). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2019.pdf (дата звернення: 10.06.2023).

24. *Симоненко Н.О.* Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2022. № 1 (17). С. 92–109.

© Artiukhova Valeriia, 2023

25. Тацій В.Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності. *Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 6–13.

26. *Туляков В.А., Полянский Е.Ю.* Изменчивость криминализации и противодействие преступности. *Актуальні проблеми політики.* Одеса. 2004. Вип. 20. С. 307–312.

27. *Хавронюк М.М.* Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Аналіз статті про колабораційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. *Центр політико-правових реформ.* URL: https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/ (дата звернення: 10.06.2023).

28. *Шапченко С.Д.* Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.* Серія: Юрид. науки. 2000. Вип. 40. С. 63–67.

REFERENCES

1. *Antoniuk N.O.* (2021). Derzhavna zrada i kolaboratsiina diialnist: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii. “Treason and collaboration: issues of criminal law qualification”. Slovo of the National School of Judges of Ukraine. №. 4 (37). P. 56–68 [in Ukrainian].

2. *Balobanova D.O.* (2007). Teoriia kryminalizatsii. “Theory of criminalization”: dys. ... Cand. Juridical Sciences. Odesa. 17 p. [in Ukrainian].

3. *Borysov V.I.* (2003). Systemnyy̆ pidkhid pry vyznachenni pidstav kryminalno-pravovoї zaborony. “Systematic approach to determining the grounds of criminal prohibition”. Methodological problems of legal science: materials of the international of science conf. (Kharkiv, December 13–14, 2002). Kharkiv: Pravo. P. 287–289 [in Ukrainian].

4. *Borysov V., Pashchenko O.* (2005). Do pytannia pro sutnist kryminalno-pravovoї kharakterystyky zlochyniv. “To the question of the essence of the criminal-legal characteristics of crimes”. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. №. 3 (42). P. 180–190 [in Ukrainian].

5. *Vasylenko Yu.V.* (2022). Kolaboratsiina diialnist: kryminalno-pravova kharakterystyka skladu kryminalnoho pravoporushennia. “Collaborative activity: criminal characteristic of the offense”. Law Review of Kyiv University of Law. Iss. 1. P. 3–8 [in Ukrainian].

6. *Hatseliuk V.O.* (2012). Do pytannia pro obiekt doslidzhennia problem kryminalizatsiї. “To the question of the object of research of criminalization problems”. The Criminal Code of Ukraine of 2001: problems of application and improvement: theses addendum. and the story participation International symp. (Lviv, September 21–22). Lviv: Lviv State Institute of Internal Affairs. P. 55–56 [in Ukrainian].

7. *Hryshchuk V.K.* (1993). Problemy kodyfikatsiї kryminalnoho zakonodavstva Ukraïny. “Problems of codification of criminal legislation of Ukraine”: monograph. Lviv: Lviv University. 138 p. [in Ukrainian].

8. *Dziuba Yu.P.* (2014). Suspilna nebezpechnist zlochyniv ta sotsialna obumovlenist kryminalno-pravovoї zaborony. “Public Danger of Crime and Social Conditioning Criminal Prohibitions”. Forum prava. №. 4. P. 130–134. [in Ukrainian].

9. Do krymskoho «chornoho spysku» planuiut vnesty blyzko 10 tysiach kolaborantiv. “About 10,000 collaborators are planned to be added to the Crimean ‘black list’”. Mirror of the week. URL: https://zn.ua/ukr/war/do-krimskoho-chornoho-spisku-planujut-vnesti-blizko-10-tisjach-kolaborantiv.html. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

10. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen–hruden 2022 roku. “Unified report on criminal offenses for January – December 2022”. Statistics on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation. The Office of the Prosecutor General of Ukraine: statistics. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

© Artiukhova Valeriia, 2023

11. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen–cherven 2023 roku. "Unified report on criminal offenses for January - June 2023". Statistics on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation. The Office of the Prosecutor General of Ukraine: statistics. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

12. Zvit sudiv pershoi instantsii pro roz·hliad materialiv kryminalnoho provadzhennia za 2022 rik № 1-k. "Report of the courts of first instance on consideration of materials of criminal proceedings for 2022 №. 1-k". Judicial statistics. Reporting on the state of administration of justice by local and appellate courts. Annual reporting. Judicial power of Ukraine. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

13. *Kubalskyi V.N.* (2019). Problemy kryminalno-pravovoi protydii kolaboratsiinii diialnosti. "Problems of criminal-legal counteraction to collaborative activity". Constitutional state. Yearbook of scientific works. Kyiv: V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vol. 30. P. 353–360 [in Ukrainian].

14. *Kuznetsov V.V., Syiploki M.V.* (2022). Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist yak novyi vyklyk sohodennia. "Criminal liability for collaborative activity as a new challenge of today". Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series. Issue 70. P. 381–388. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259064/255759. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

15. *Muzyka A.A.* (2019). Vidhuk ofitsiyinoho oponenta na dysertatsiiu O.O. Pashchenka «Sotsialna obumovlenist kryminalno-pravovykh norm». "Review of the official opponent to O.O. Pashchenko's dissertation 'Social determinants of criminal law norms'", submitted for obtaining the scientific degree of doctor of legal sciences in the specialty 12.00.08 [in Ukrainian].

16. *Muzyka A.A.* (2022). Normy pro kryminalnu vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist potrebuiut aktualnykh popravok. "Norms on criminal liability for collaborative activity need actual amendments". Criminal and legal responses to the challenges of martial law in Ukraine: materials of the international of science conf. (Kharkov, May 5, 2022). Kharkiv: Pravo. P. 103–116 [in Ukrainian].

17. *Muzyka A.A., Artiukhova V.V.* (2023). Khulihanstvo: analiz skladu kryminalnoho pravoporushennia i kvalifikatsiia. "Hooliganism: analysis of the composition of the criminal offense and qualification": methodological recommendations for investigators of the National Police of Ukraine. Kyiv: A.V. PALIVODA. 48 p. [in Ukrainian].

18. *Pashchenko O.O.* (2019). Sotsialna obumovlenist kryminalno-pravovykh norm. "Social conditioning of criminal law norms": diss. ... Doctor of Juridical Sciences: 12.00.08. Odessa State University of Internal Affairs. Odesa. 449 p. [in Ukrainian].

19. *Pashchenko O.O.* (2019). Sotsialna obumovlenist kryminalno-pravovykh norm. "Social conditioning of criminal law norms": autoref. diss. ... Doctor of Juridical Sciences: 12.00.08. Odessa State University of Internal Affairs. Odesa, 37 p. [in Ukrainian].

20. *Pysmenskyi Ye.O.* (2022). Kolaboratsiina diialnist u sferi osvity: problemy tlumachennia ta vdoskonalennia kryminalnoho zakonu. "Collaborative activities in the education field: issues of interpretation and improvement of the criminal law". Law of Ukraine. №. 11. P. 49–59 [in Ukrainian].

21. *Pysmenskyi Ye.O.* (2020). Kolaboratsionizm u suchasnii Ukraini yak kryminalno-pravova problema. "Collaborationism in modern Ukraine as a criminal legal issue". Law of Ukraine. №. 12. P. 116–128 [in Ukrainian].

22. *Radutnyi O.E.* (2022). Publichni zaklyky ta zaperechennia yak formy informatsiinoi kolaboratsiinoi diialnosti za kryminalnym kodeksom Ukrainy. "Public appeals and objections as a form of informational collaborative activity under the Criminal Code of Ukraine". Information and law. №. 2 (41). P. 99–115. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2(41).270372. [in Ukrainian].

23. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated June 20, 2019 №. 6-r/2019. Case №. 1-152/2019(3426/19). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2019.pdf. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

24. *Symonenko N.O.* (2022). Kryminalno-pravova novela shchodo kolaboratsiinoi diialnosti. "Criminal

© Artiukhova Valeriia, 2023

law novel about collaboration activities". Herald of the Association of Criminal Law Ukraine. №. 1(17). P. 92–109 [in Ukrainian].

25. *Tatsiy̆ V.Ya.* (2012) Stabilnist ta dynamizm kryminalnoho zakonodavstva Ukraïny yak zaporuka y̆oho yakosti ta efektyvnosti. "Stability and dynamism of the criminal legislation of Ukraine as a guarantee of its quality and effectiveness". The main directions of the development of criminal law and ways of improving the legislation of Ukraine on criminal responsibility: materials of the international science and practice conf. (Kharkiv, October 11–12, 2012). Ed. by: V.Ya. Tatsii (chief editor) and others. Kharkiv: Pravo. P. 6–13 [in Ukrainian].

26. *Tuliakov V.A., Polianskyi E.Yu.* (2004). Izmenchyvost krymynalizatsii y protyvodieistviie priestupnosti. "Variability of criminalization and counteraction to crime". Actual Problems of Politics. Odesa. Iss. 20. P. 307–312 [in Ukrainian].

27. *Khavroniuk M.M.* Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsionizm. Analiz statti pro kolaboratsiinu diialnist iz serii naukovo-praktychnykh komentariv Mykoly Khavroniuka pro zminy do Kryminalnoho kodeksu, pryiniati pid chas voiennoho stanu. "Criminal liability for collaborationism. Analysis of the article on collaborative activity from the series of scientific and practical comments by Mykola Havronyuk on the changes to the Criminal Code adopted during martial law". Centre of Policy and Legal Reform. URL: https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

28. *Shapchenko S.D.* (2000). Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehuliuvannia v pravoviy̆ systemi Ukraïny: poniattia ta struktura. "Mechanism of criminal law regulation in the legal system of Ukraine: concept and structure". Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ser.: Juridical Sciences. Iss. 40. P. 63–67 [in Ukrainian].

UDC 343.3

Artiukhova Valeriia,
Candidate of Juridical Sciences (PhD),
Scientific councler of judge,
Constitutional Court of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0694-7302

SOCIAL CONDITIONING OF THE CRIMINALIZATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES

The article is dedicated to the issue of the social conditioning of the criminalization of collaborative activities. The publication examines the circumstances of the social conditioning of criminal legal norms imposing liability for collaborative activities (social utility; systemic and legal consistency; clarity and precision of language; conformity with changes in social life; availability of means to combat socially dangerous acts through criminal legal measures; availability of resources for the criminal prosecution of individuals who have committed socially dangerous acts; proportionality of positive and negative consequences of criminal prohibitions; completeness and moderation of criminal prohibitions).

According to the author's research, according to judicial statistics for 2022, 659 criminal proceedings under Article 111[1] of the Criminal Code of Ukraine were pending in the courts of first instance, of which 308 proceedings were considered (in particular, 268 with sentencing) [12].

© Artiukhova Valeriia, 2023

Thus, the above data reveal that such type of socially dangerous acts as collaboration activity is one of the most widespread criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine, which actualizes the necessity of its study.

The most thorough study of a particular type of crime, in our opinion, can be done by highlighting the criminal-legal characteristic of the act in question.

It has been established that the provisions of Article 111^1 of the Criminal Code of Ukraine are aimed at achieving a socially beneficial result – the protection of Ukraine's national security, generally consistent with the provisions of the Constitution of Ukraine, the norms of the Criminal Code of Ukraine, or other legal acts, and they are clear and precise (except for certain provisions) and correspond to changes in social life. Combating collaborative activity through means other than criminal legal measures is impossible. The security authorities are fully equipped with the means to prosecute persons who have committed socially dangerous acts in accordance with Article 111^1 of the Criminal Code of Ukraine. The positive consequences of criminalizing collaborative actions outweigh the possible negative consequences. Certain criminal norms of Article 111^1 of the Criminal Code of Ukraine excessively criminalize acts that they define as criminal. Thus, it is concluded that the criminalization of collaborative activity is socially conditioned.

Keywords: criminalization, criminal liability, collaborative activities, Criminal Code of Ukraine, social conditioning.

Отримано 12.06.2023

© Artiukhova Valeriia, 2023

УДК 343.2./.7.01

Гаджук Олена Сергіївна,
доктор філософії у галузі права,
помічник-консультант
народного депутата України
м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «СИСТЕМА» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається загальний філософський і методологічний фон застосування наукової категорії «система» крізь призму кримінального права. Розрізняються категорії «система кримінального права» і «кримінально-правова система». Проілюстровано, що наукове розуміння поняття «кримінально-правова система» в сучасних умовах лише складається і є перспективним напрямом вивчення. Висловлено погляд, згідно з яким пояснювальна функція науки вимагає застосовувати категорію «система» у кримінальному праві не в онтологічному, а в епістемологічному розумінні. На підставі філософських категорій загального, особливого й окремого наведено приклади застосування наукової категорії «система» в аспекті кримінального права.

Ключові слова: *система, система кримінального права, кримінально-правова система, кримінально-правова реальність*

Охорона безпеки людини правовими засобами, імплементація й застосування міжнародних стандартів прав людини у галузі кримінального права, а також верховенство права як орієнтир і методологічний принцип законотворчої і правозастосовної діяльності у кримінально-правовій сфері є тими інтегративними рисами, що об'єднують національні правові системи, які відповідають західній правовій традиції.

У сучасних умовах ми спостерігаємо формування нової науково-методологічної парадигми кримінального права та інших галузей – *верховенства права* як всесвітньої цінності, провідної ідеї та водночас основоположної засади у сфері законотворення та правозастосування. Однак просування вітчизняного кримінального права до цієї нової наукової парадигми здійснюється вельми повільно, для чого є об'єктивні передумови. Річ у тім, що зміна парадигми у будь-якій науковій сфері не може відбуватися інакше, ніж через коригування епістемології. Якщо ж ідеться про правничі науки, то відповідних змін зазнаватиме правова епістемологія, тобто теорія пізнання правових явищ. Крім цього, змін зазнаватиме загальний філософсько-пізнавальний фон наукових розвідок у теорії кримінального права.

Також наголосимо, що у доктрині вітчизняного кримінального права останнім часом помітні зрушення на ниві досліджень її зв'язку з методологією і філософією науки. Проте вчені переважно спираються на специфічний для правознавства методологічний інструментарій, нерідко залишаючи поза увагою зв'язки кримінального права з усталеними елементами предмета філософії – наприклад, з онтологією, гносеологією, діалек-

© Hadzhuk Olena, 2023

тикою, герменевтикою. Варто акцентувати, що на основі окремих із таких вчень створені відповідні методи дослідження. Така особливість ще за часів радянського періоду спричиняла однобічний розвиток науки кримінального права, пріоритетним напрямком якої був юридичний позитивізм, а сама наука тяжіла до коментування законів, підзаконних актів і практики. Зрозуміло, що ідеологічний тиск і пов'язана з ним фактична відсутність наукового плюралізму були вагомими чинниками, які знижували евристичний потенціал теорії кримінального права [1, с. 153–154].

Спочатку потрібно пригадати, що у 70–80 рр. XX ст. правова наука збагатилася творами, де розглядалися зв'язки правознавства і філософії, однак лише наприкінці існування СРСР стали з'являтися наукові праці, присвячені проникненню філософських категорій у кримінальне право.

У сучасних умовах, повторимо, ситуація дещо змінилася на краще. В українській науці кримінального права нині спостерігаються кроки до вибудовування її філософського та методологічного підґрунтя, яке ув'язується зі специфічними кримінально-правовими питаннями.

Доволі плідно працював у царині методології науки кримінального права провідний харківський вчений М.І. Панов, який багато уваги присвятив діалектичному методу дослідження кримінально-правових явищ [2]. Діалектиці кримінального права приділяє увагу у своїх працях і Є. Л. Стрельцов [3]. Ідеї кримінально-правової герменевтики глибоко досліджені у наукових здобутках З. А. Загиней [4]. Наукові категорії «детермінізм», «взаємодія» і «структура» докладно розглянуті під кутом зору інституту співучасті у науковому доробку О. О. Кваші [5; 6]. Деякі методологічні проблеми кримінального права висвітлені у працях П. П. Сердюка – науковець обстоює думку, що для науки кримінального права властивим є метод онтологічного релятивізму; його застосування паліативне і покликане забезпечити внутрішню гармонію в системі кримінального права, що часто перебуває в дисонансі із буттєвою, зокрема соціальною, дійсністю [7; 8]. Зв'язок кримінального права з ідеологією висвітлено у працях Ю. Ю. Коломієць [9]. Ідеологічні засади кримінально-правової політики розглянуто у монографії П. Л. Фріса [10]. Динаміку кримінального права в аспекті побудови ефективного кримінального закону досліджено у творчому доробку Д. О. Балобанової [11]. Проблематику кримінально-правової каузальності, висвітлену в аспекті методу правового прагматизму, започатковано у новій монографії А. А. Музики і С. Р. Багірова [12]. Філософські і методологічні проблеми кримінального права висвітлюються і деякими іншими авторами, праці яких ми не наводимо у зв'язку з обмеженим обсягом наукової публікації.

Водночас науці вітчизняного кримінального права все ще бракує тих досліджень, які розкривають значення і застосування наукової категорії «система» крізь призму власне кримінального права. Викладене положення необхідно сприймати з певними застереженнями, оскільки наукова категорія «система» розглядалася і застосовувалася деякими науковцями стосовно тих кримінально-правових питань, які були безпосереднім предметом дослідження. Причому зазначена проблема тісно пов'язана з висвітленням системного методу (підходу) дослідження. Так, в окремих працях Л. М. Демидової застосовано *системно-функціональний* підхід до КК України і підтверджено думку, що

© Hadzhuk Olena, 2023

цей Кодекс є системним утворенням [13; 14]. У науковому доробку О. П. Рябчинської обґрунтована необхідність застосування *системного* підходу як провідного під час дослідження теоретико-правових засад функціонування системи покарань в Україні [15, с. 10]. У працях Т. С. Коханюк розглядалася *теорія систем* як методологічна основа системного тлумачення кримінального закону [16, с. 56–78; 17, с. 206–216].

Є й інші кримінально-правові дослідження, де використовувалася методологія системного підходу. Наприклад, у жовтні 2014 р. було проведено міжнародну науково-практичну конференцію на тему «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків», збірник матеріалів містить низку праць з використанням зазначеної методології [18].

Попри згадані досягнення, у вітчизняній науці відсутні дисертаційні праці, в яких кримінально-правова система, а також система кримінального права визначені як предмет дослідження.

Зазначена методологічна проблематика містить низку важливих аспектів, висвітлення деяких з них і є **завданням** цієї статті.

Передусім необхідно звернутися до первинного загальнонаукового розуміння змісту поняття «система», у чому нам допоможуть філософська, а також філологічна література – тлумачний словник та словник іншомовних слів.

Філософи визначають поняття системи як «сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія» [19, с. 583–584].

Відповідно до словника іншомовних слів «**система** (від грец. σύστημα – утворення, складення):

– порядок, зумовлений правильним розташуванням частин, стрункий ряд, зв'язане ціле;

– сукупність принципів, покладених в основу певного вчення;

– форма суспільного устрою (напр., державна С.);

– форма, спосіб побудови, організація чогось (напр., виборча С.);

– сукупність господарських одиниць, установ, організаційно об'єднаних у єдине ціле (напр., С. кооперації);

– сукупність частин, пов'язаних спільною функцією (напр., серцево-судинна С.);

– сукупність гірських порід, що характеризуються певною викопною фауною й флорою;

– С. *відліку* – тіло або група незмінно розташованих одне до одного тіл, відносно якого (яких) визначають рух іншого тіла чи місце події в певний момент часу» [20, с. 707].

При цьому академічний тлумачний словник за ред. акад. І. К. Білодіда розкриває перше значення поняття «система» у такий спосіб: «1. Порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь» [21, с. 203].

Отже, у літературі філологічного спрямування міститься розуміння поняття «система» як *певного порядку організації і взаємного зв'язку частин цілого*. Проте сприйняти це поняття винятково у такому значенні ми не можемо, оскільки подальші наукові дослідження, здійснені у другій половині XX та на початку XXI століть, висвітлили його неоднакове розуміння в літературі з філософії та методології.

© Hadzhuk Olena, 2023

Значну увагу цьому питанню приділили автори вітчизняного підручника «Філософські проблеми сучасного наукового пізнання», які слушно зазначають: «Початок XXI століття ознаменувався становленням міждисциплінарної спрямованості природничих, гуманітарних наук, соціальних та технічних. Однією зі складових цього руху став посилений інтерес до складних та самоорганізованих систем. Категорія *система* багатозначна, ємна, нею визначається широке коло явищ. Вона увібрала такі поняття, як «порядок», «ціле», «цілісність», «організація», швидко ввійшла у вжиток, відбиваючи собою як процеси, що мають місце у природі, так і в знанні, пізнанні, управлінні, мисленні» [22, с. 233].

Згадані автори правильно наголосили, що універсального філософсько-методологічного розуміння поняття «система» не існує, а запропоновані в науці підходи до розкриття змісту цього поняття спираються на відповідні галузеві спроби його трактування. У зв'язку із цим виокремлюють такі трактування, як: 1) онтологічне, 2) соціально-антропологічне, 3) епістемологічне, 4) штучно-технічне, 5) епістемологічно-методологічне [22, с. 235–246].

У зв'язку із зазначеним виникає закономірне питання: який тип наукового трактування поняття «система» ми повинні застосовувати в аспекті кримінального права?

Для відповіді на це питання необхідно звернутися до засадничих положень теорії права. В останній активно користуються такими поняттями, як «система права» і «правова система». Розглянемо, чим вони відрізняються.

Так, у підручнику за ред. М. І. Козюбри розмежовуються поняття «система права» і «правова система»: «Якщо перше характеризує право виключно як нормативне утворення і становить собою внутрішньо узгоджену систему всіх чинних юридичних норм певної держави, диференційовану на галузі, інститути та інші утворення, то друге – це історично обумовлений комплекс усіх взаємопов'язаних правових явищ (юридичних норм, установ, правосвідомості й правової культури, юридичної практики тощо), які функціонують у певній країні. Центром правової системи є людина, яка не тільки її формує, а й своїми діями реалізує. Тобто за своїм змістом і обсягом поняття «правова система» значно ширше за поняття «система права». Суттєво відрізняється також внутрішня структура цих явищ. Якщо систему права, як зазначалося, становлять такі її структурні елементи, як норма права, інститут права, галузь права, то структуру правової системи визначає специфіка не тільки цих складових, а й низки інших елементів: особливості праворозуміння, джерел права, їх тлумачення і застосування, юридичної техніки і юридичної термінології, правової ідеології та правової психології, своєрідність юридичного мислення тощо» [23, с. 316–317].

Отже, розгляд цих двох загальнотеоретичних понять у кримінально-правовому аспекті дає підстави для висновку про існування і відповідне розмежування понять нижчого рівня доктринального узагальнення – системи кримінального права і кримінально-правової системи. Перше поняття, «система кримінального права», певною мірою зазнало теоретичного осмислення. Причому йдеться не про дослідження такого явища у цілому, а про пізнання його структурних елементів (норма права, інститут права, загальна частина, особлива частина тощо); вони переважно описані і з різною глиби-

© Hadzhuk Olena, 2023

ною вивчені наукою кримінального права. Система кримінального права є усталеним параграфом чи підрозділом підручників з кримінального права. При цьому наукове розуміння другого поняття – кримінально-правової системи в сучасних умовах лише складається. Першою вагомою працею, де висвітлені особливості функціонування вітчизняної кримінально-правової системи, її основні складові, стала колективна монографія «Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи» (Київ, 2015) [24].

Один із авторів цієї монографії, Ю. І. Баулін, характеризуючи національну кримінально-правову систему, розкриває взаємопов'язаний механізм функціонування її складових. До них науковець відніс такі явища: 1) доктрина кримінального права; 2) кримінально-правова політика; 3) кримінальне право як галузь права; 4) кримінальне законодавство; 5) кримінальне право як навчальна дисципліна; 6) застосування кримінально-правових норм; 7) кримінально-правова правосвідомість; 8) міжнародне матеріальне кримінальне право [24, с. 39].

Важливим є висновок Ю. І. Бауліна, що всі перераховані елементи кримінально-правової системи України відбивають таке явище суспільної діяльності, як **кримінально-правова реальність** [24, с. 39]. Необхідно пояснити, чому цей висновок ми сприймаємо як важливий. Наша позиція складається через такі міркування. Кримінально-правова реальність – це те, що уже існує, це правові явища, буття яких ми спостерігаємо і описуємо. Проте лише функцією опису наукове осмислення не завершується; воно, власне, лише починається з опису, або дескрипції. Наступною невід'ємною функцією науки є пояснювальна, або експлікація. Під час пояснення особливостей функціонування елементів, що утворюють кримінально-правову реальність, ми мусимо пізнати порядок їх внутрішньої організації і взаємний зв'язок як частин цілого – кримінально-правової системи. Отже, кримінально-правовий зміст загальнонаукового поняття «система» спирається не на буття елементів кримінально-правової реальності, не на їх онтологічний статус, а на пізнання зв'язку цих елементів між собою, тобто на їх епістемологічний статус.

Таким чином, на сформульоване вище питання про тип наукового трактування поняття «система», який ми повинні застосовувати для кримінального права, даємо таку відповідь: це має бути епістемологічне трактування.

Тепер, коли ми визначилися з епістемологічною сутністю наукової категорії «система» у кримінальному праві, стисло розглянемо сфери її функціонування у цій галузі юридичної науки. На наше переконання, за основу слід узяти філософські категорії загального, особливого й окремого.

На загальному рівні спостерігаємо існування цілого – кримінально-правової системи з її складовими, що виокремлені у згаданій монографії за редакцією Ю.В. Бауліна. У цьому аспекті загальнонаукова категорія «система» допомагає виявити і відобразити взаємозв'язки елементів, що її утворюють, показати взаємний вплив цих елементів одне на одного. Водночас в науці кримінального права ще відсутня відповідь на питання – яка саме властивість притаманна кримінально-правовій системі як цілому? Відповідь на зазначене питання є методологічно важливим завданням науки (потребує

© Hadzhuk Olena, 2023

окремого вивчення), оскільки загальнонаукові уявлення про систему передбачають наявність у неї особливої властивості, якої немає в жодному з елементів, що утворюють цю систему.

Рівень особливого у кримінально-правовій системі – це функціонування категорії «система» у межах кожної зі складових цієї системи. Наприклад, система кримінально-правової політики держави, система кримінального законодавства тощо.

На рівні окремого ми застосовуємо наукову категорію «система» для розв'язання певних завдань, що мають відносно самостійний характер. Наприклад, склад злочину як системне утворення; система обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння; система покарань; система норм щодо звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

На підставі дослідження питання про тип наукового трактування поняття «система» ми вирішуємо у такий спосіб. Кримінально-правовий зміст загальнонаукового поняття «система» спирається не на буття елементів кримінально-правової реальності, не на їх онтологічний статус, а на пізнання зв'язку цих елементів між собою, тобто на їх епістемологічний статус. Таким чином, на сформульоване вище питання про тип наукового трактування поняття «система», який ми повинні застосовувати для кримінального права, даємо таку відповідь: це має бути епістемологічне трактування.

Акцентуємо на необхідності чіткого розмежування, якого потребують поняття «система кримінального права» і «кримінально-правова система». Якщо перше поняття може характеризуватися як певний порядок організації і взаємного зв'язку частин того цілого, яким постає галузь кримінального права, то друге поняття є більш об'ємним за обсягом і кримінальне право як галузь є лише складовою кримінально-правової системи. Підкреслимо, що елементарне проникнення у суть кримінально-правової системи і формулювання її поняття є перспективним завданням і потребує подальших наукових розвідок у напрямі започаткованого дослідження.

У перспективі самостійного розгляду потребує методологічно важливе питання про таку властивість кримінально-правової системи, якої (властивості), відповідно до загальнонаукових уявлень про систему, немає в жодному з елементів, що її утворюють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаджук О. С. Філософсько-наукове підґрунтя розвитку вітчизняного кримінального права в умовах наближення до західної правової традиції. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21–22 жовт. 2022 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків: Право, 2022. С. 153–156.

2. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. праці / уклад. Г. М. Анісімов, В. В. Гальцова; передм. О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків: Право, 2018. 472 с.

3. Стрельцов Є.Л. Діалектика кримінального права. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 7–22.

4. Загиней З. Кримінально-правова герменевтика: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.

© Hadzhuk Olena, 2023

5. Кваша О.О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських і правових дослідженнях. *Держава і право*: зб. наук. праць. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 56. С. 30–36.

6. Кваша О.О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. Київ, 2013. 36 с.

7. Сердюк П.П. Поляризація кримінального права як предикатна умова відносної істинності його доктрин, концептів і теорій. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2009. № 1. С. 59–80.

8. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.

9. Коломієць Ю.Ю. Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження: монографія. Арциз: ФОП Петров, 2019. 467 с.

10. Фріс П.Л. Ідеологія кримінально-правової політики: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2021. 389 с.

11. Балобанова Д.О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження): дис. … д-ра юрид. наук. Одеса, 2021. 476 с.

12. Музика А.А., Багіров С.Р. Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму: монографія. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2023. 144 с.

13. Демидова Л.М. Кримінальний кодекс України як якісно-кількісна система (системно-функціональний підхід). *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. праць / редкол.: В.Я. Тацій та ін. Харків: Право, 2012. С. 216–226.

14. Демидова Л.М. Кримінальний кодекс як системне утворення: загальна характеристика і значення. *Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування*: монографія / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. Харків: Право, 2017. С. 20–29.

15. Рябчинська О. П. Теоретико-правові засади функціонування системи покарань в Україні: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2013. 40 с.

16. Коханюк Т.С. Системне тлумачення кримінального закону: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 264 с.

17. Коханюк Т.С. Системний підхід у кримінальному праві та системність Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2009. № 2. С. 206–216.

18. Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В.Я. Тацій (гол. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. 536 с.

19. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України. Київ: Абрис, 2002. 744 с.

20. Словник іншомовних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. укр. радянськ. енциклопедії, 1975. 776 с.

21. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 9: С / ред. тому: І.С. Назарова та ін. 1978. 916 с.

22. Філософські проблеми сучасного наукового пізнання: підруч. для студентів-магістрів усіх спеціальностей і форм навчання / Я.В. Тараноєв; О.О. Дольська; Т.М. Дишкант та ін. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 350 с.

23. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

24. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю.В. Баулін, М.В. Буроменський, В.В. Голіна та ін., за заг. ред. академіка НАПрН України Ю.В. Бауліна. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.

© Hadzhuk Olena, 2023

REFERENCES

1. *Hadzhuk O.S*. (2022). Filosofsko-naukove pidpruntia rozvytku vitchyznianoho kryminalnoho prava v umovakh nablyzhennia do zakhidnoi pravovoi tradytsii. "Philosophical and scientific basis of the development of domestic criminal law in the conditions of approximation to the Western legal tradition". Criminal law of Ukraine before the challenges of the present and the future: what it is and what it should be: materials of the international scientific conference, Kharkiv, October 21–22. 2022 / editorial team: V.Ya. Tatsii, Yu.A. Ponomarenko, Yu.V. Baulin. Kharkiv: Pravo. P. 153–156 [in Ukrainian].

2. *Panov M.I.* (2018). Problemy metodolohii nauky kryminalnoho prava. "Problems of the methodology of the science of criminal law": scientific works / compiled by H.M. Anisimov, V.V. Haltsov; foreword by O.V. Petryshyn, V.I. Borysov. Kharkiv: Pravo. 472 p. [in Ukrainian].

3. *Streltsov Ye.L.* (2016). Dialektyka kryminalnoho prava. Pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: aktualni hrani. "Dialectics of criminal law. Legal impact on illegal behavior: current aspects": monograph / edited by O.V. Kozachenko, Ye.L. Streltsov. Mykolaiv: Ilion. P. 7–22 [in Ukrainian].

4. *Zahynei Z*. (2015). Kryminalno-pravova hermenevtyka. "Criminal-legal hermeneutics": a monograph. Kyiv: ArtEk Publishing House. 380 p. [in Ukrainian].

5. *Kvasha O.O*. (2012). Zmist i znachennia poniat «vzaiemodiia» ta «systema» u filosofskykh i pravovykh doslidzhenniakh. "The content and meaning of the concepts "interaction" and "system" in philosophical and legal studies". State and law: a collection of scientific works. Kyiv: Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine. Iss. 56. P. 30–36 [in Ukrainian].

6. *Kvasha O.O*. (2013). Spivuchast u zlochyni: sutnist, struktura ta vidpovidalnist. "Complicity in the crime: essence, structure and responsibility": author's abstract of the dissertation ... Doctor of Juridical Sciences. Kyiv. 36 p. [in Ukrainian].

7. *Serdiuk P.P*. (2009). Poliaryzatsiia kryminalnoho prava yak predykatna umova vidnosnoi istynnosti yoho doktryn, kontseptiv i teorii. "Polarization of criminal law as a predicate condition for the relative truth of its doctrines, concepts and theories". State and Regions. Series: Law. №. 1. P. 59–80 [in Ukrainian].

8. *Serdiuk P.P*. (2012). Teoretychni y metodolohichni problemy suchasnoho kryminalnoho prava. "Theoretical and methodological problems of modern criminal law": monograph. Zaporizhzhia: Accent Invest-Trade. 800 p. [in Ukrainian].

9. *Kolomiiets Yu.Yu*. (2019). Kryminalno-pravova ideolohiia: filosofsko-pravove doslidzhennia. "Criminal and legal ideology: a philosophical and legal study": a monograph. Artsyz: FOP Petrov. 467 p. [in Ukrainian].

10. *Fris P.L*. (2021). Ideolohiia kryminalno-pravovoi polityky. "Ideology of criminal law policy": monograph. Ivano-Frankivsk: V.P. Suprun. 389 p. [in Ukrainian].

11. *Balobanova D.O*. (2021). Dynamika kryminalnoho prava Ukrainy (teoretyko-prykladne doslidzhennia). "Dynamics of criminal law of Ukraine (theoretical and applied research)": diss. ... Doctor of Juridical Sciences. Odesa. 476 p. [in Ukrainian].

12. *Muzyka A.A., Bahirov S.R*. (2023). Kauzalnist i kryminalnyi zakon v aspekti pravovoho prahmatyzmu. "Causality and criminal law in the aspect of legal pragmatism": monograph. Kyiv: A.V. PALIVODA. 144 p. [in Ukrainian].

13. *Demydova L.M*. (2012). Kryminalnyi kodeks Ukrainy yak yakisno-kilkisna systema (systemno-funktsionalnyi pidkhid). "The Criminal Code of Ukraine as a qualitative-quantitative system (systemic-functional approach)". Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine: collection of scientific works / ed. team: V.Ya. Tatsii and others. Kharkiv: Law. P. 216–226 [in Ukrainian].

14. *Demydova L.M*. (2017). Kryminalnyi kodeks yak systemne utvorennia: zahalna kharakterystyka i znachennia. Aktualni pytannia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy ta praktyky yoho zastosuvannia. "The Criminal Code as a systemic entity: general characteristics and significance.

© Hadzhuk Olena, 2023

Current issues of the criminal legislation of Ukraine and the practice of its application": a monograph / edited by V.Ya. Tatsii, V.I. Borysov, L.M. Demydova. Kharkiv: Law. P. 20–29 [in Ukrainian].

15. *Riabchynska O.P.* (2013). Teoretyko-pravovi zasady funktsionuvannia systemy pokaran v Ukraini. "Theoretical and legal principles of the functioning of the penal system in Ukraine": author's abstract of the dissertation ... Doctor of Juridical Sciences. Zaporizhzhia. 40 p. [in Ukrainian].

16. *Kokhaniuk T.S.* (2009). Systemne tlumachennia kryminalnoho zakonu. "A systematic approach in criminal law and the systematic nature of the Criminal Code of Ukraine". Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series. №. 2. P. 206–216 [in Ukrainian].

17. *Kokhaniuk T.S.* (2009). Systemnyi pidkhid u kryminalnomu pravi ta systemnist Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. "A systematic approach in criminal law and the systematic nature of the Criminal Code of Ukraine". Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series. №. 2. P. 206–216 [in Ukrainian].

18. Nauka kryminalnoho prava v systemi mizhdystsyplinarnykh zviazkiv. "The science of criminal law in the system of interdisciplinary relations": materials of the international scientific and practical conference, October 9–10 2014 / editorial team: V.Ya. Tatsii (chief editor), V.I. Borysov (deputy editor-in-chief) and others. Kharkiv: Pravo, 2014. 536 p. [in Ukrainian].

19. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. "Philosophical encyclopedic dictionary". H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: Abrys, 2002. 744 p. [in Ukraionian].

20. Slovnyk inshomovnykh sliv. "Dictionary of foreign words" / edited by the correspondent member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR O.S. Melnychuk. Kyiv: Chief ed. Ukrainian Soviet Encyclopedia, 1975. 776 p. [in Ukrainian].

21. Slovnyk ukrainskoi movy: [v 11 t.] "Dictionary of the Ukrainian language: [in 11 vol.]" / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, O.O. Potebnia Institute of Linguistics; ed. board: I.K. Bilodid (head) and others. Kyiv: Naukova Dumka, 1970 – 1980. Volume 9: C / editors: I.S. Nazarova and others. 1978. 916 p. [in Ukrainian].

22. Filosofski problemy suchasnoho naukovoho piznannia. "Philosophical problems of modern scientific knowledge": a textbook for master's students of all specialties and forms of education / Ya.V. Tararoiev; O.O. Dolska; T.M. Dishkant and others. Kharkiv: I.S. Ivanchenko Publisher, 2023. 350 p. [in Ukrainian].

23. Zahalna teoriia prava. "General theory of law": textbook / ed. by M.I. Koziubr. Kyiv: Vaite, 2015. 392 p. [in Ukrainian].

24. Suchasna kryminalno-pravova systema v Ukraini: realii ta perspektyvy. "Modern criminal legal system in Ukraine: realities and prospects": monograph / Yu.V. Baulin, M.V. Buromenskyi, V.V. Holina and others, under the general ed. of Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine Yu.V. Bovlin. Kyiv: VAITE, 2015. 688 p. [in Ukrainian].

UDC 343.2./.7.01

Hadzhuk Olena,
Doctor of Philosophy in Law,
Assistant consultant people's deputy of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

APPLICATION OF THE CATEGORY "SYSTEM" IN CRIMINAL LAW: METHODOLOGICAL ASPECT

The article examines the general philosophical and methodological background of the application of the scientific category «system» through the prism of criminal law.

© Hadzhuk Olena, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).19

In particular, it is worth noting that in Ukrainian criminal jurisprudence today there are steps to build its philosophical and methodological base, which is related to specific issues of criminal law. Numerous works have been researched exploring the relationship of jurisprudence and philosophy. However, the author notes, the science of domestic criminal law still lacks those studies that reveal the meaning and application of the scientific category «system» from the perspective of criminal law.

Thus, the general philosophical and methodological background of the application of the scientific category «system» through the prism of criminal law is considered.

The author has shown that the scientific understanding of the concept of «criminal-legal system» in modern conditions is just beginning, which is a promising direction of research. According to the author's opinion, according to which the explanatory function of science requires to apply the category «system» in criminal law not in the ontological, but in the epistemological sense.

The necessity of a clear distinction between the terms «criminal-legal system» and «criminal-legal system» is emphasized. If the first concept can be characterized as a certain order of organization and mutual connection of parts of the whole, which is a branch of criminal law, then the second term is broader in scope and criminal law as a branch is only a component part of the criminal-legal system. The elementary penetration into the essence of the criminal-legal system and the formulation of its concept is emphasized as a promising task and requires further scientific research in the direction of the initiated study.

Noted, that in the perspective of independent consideration methodologically important question of such a property of the criminal justice system, in accordance with the general scientific concepts of the system, is not in any of its constituent elements.

Keywords: system, criminal law system, criminal-legal system, criminal-legal reality.

Отримано 12.06.2023

© Hadzhuk Olena, 2023

УДК 303.442.3:630

Користін Олександр Євгенійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9056-5475
Свиридюк Наталія Петрівна,
доктор юридичних наук, професор,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9772-1119

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ЗАГРОЗ У СФЕРІ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті акцентовано увагу на сучасних проблемах розвитку лісового господарства, зокрема на загрозах найширшого характеру, що стосуються господарської діяльності, охорони, захисту та відновлення лісів. Аналіз проведено на основі оцінювання ризиків поширення 153 загроз, що були ідентифіковані експертною групою. Розглянуто різні групи загроз, визначено на основі рівня ризику найзначніші з них, що відображено графічно в діаграмах та у відповідних таблицях. Авторський підхід до використаної методології забезпечив не лише якісне, а й кількісне оцінювання загроз, що гарантує більш точний подальший їх аналіз. Наразі ризик-орієнтований підхід вказує на наявність у лісовому господарстві системних загроз, що потребують більшої активності менеджменту галузі та органів правопорядку.

Ключові слова: *економічна безпека, лісове господарство, загроза, ризик, оцінка ризиків, стратегічний аналіз.*

В основі розвитку сучасного інформаційного суспільства лежить не матеріальне виробництво, а виробництво знань та інформації. Керівники будь-якого рівня дедалі частіше визнають, що вони більше не перебувають у стані відсутності або недостатньої кількості інформації. Завдання полягає в тому, щоб перетворити це багатство даних у знання, які можуть сприяти прийняттю обґрунтованих управлінських рішень, покращувати стратегії та підвищувати ефективність [1].

Сучасний (топовий, трендовий) управлінський інструмент «Risk management» є національним стандартом згідно з ДСТУ ISO 31000:2018 [2], у якому в передмові зазначено «Менеджмент ризику є частиною системи управління та елементом прояву лідерства, а тому має основоположне значення щодо управління на всіх рівнях».

Метою статті є розвідки у сфері лісового господарства з акцентуванням уваги на

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

дослідженні особливостей загроз із врахуванням ризик-орієнтованого підходу й визначення найзначніших, які потребують невідкладної уваги.

Наразі важливим є напрацювання системи знань щодо ризиків поширення усього спектру загроз у сфері лісового господарства. Зокрема, усвідомлення сучасних безпекознавчих та інформаційно-аналітичних підходів й трендів, забезпечення відповідної та обґрунтованої стратегічної візії щодо розвитку галузі та реального пізнання ключових загроз [3; 4].

В умовах невизначеності, ризик-орієнтований підхід в управлінні є найбільш адекватним інструментом аналізу та менеджменту, саме тому започатковано здійснення системного дослідження проблематики сфери лісового господарства та екологічної безпеки в Україні, прогалин, колізій тощо. З цією метою на основі ризик-орієнтованого підходу проведено аналіз стратегічного характеру, за яким визначено такі завдання:

– ідентифікація та рейтингування загроз у сфери лісового господарства та екологічної безпеки в Україні;

– аналіз та оцінювання ризиків поширення загроз у сфери лісового господарства та екологічної безпеки в Україні;

– оцінювання спроможності / вразливості лісової галузі щодо мінімізації рівня ризиків поширення загроз та реалізації відповідної державної політики.

Експертна група (працівники галузі, представники правоохоронних органів та науковці) на громадських засадах, реалізуючи свою громадянську позицію, маючи відповідні фахові компетентності та проявляючи критичне мислення, сформували невичерпний, але достатній з точки зору системності перелік індикаторів, акцентуючи на ймовірних ризиках, наявній спроможності та вразливості лісогосподарської галузі в Україні для подальшого оцінювання експертним середовищем.

Опитування проводилось в режимі on-line шляхом заповнення анкет з дотриманням режиму конфіденційності та без розкриття індивідуальних даних опитуваних. Генеральна сукупність представлена експертним середовищем у сфері лісового господарства та екології. Експертне оцінювання відображає власний досвід представників та обізнаність щодо визначеного предмету опитування.

Розроблений опитувальник передбачає виділення окремих груп респондентів за ознаками належності до державного органу, підприємства, установи, за рівнем посади, освіти, досвіду роботи та статі.

На основі відповідних звернень ТСК опитуванням передбачено охоплення працівників державних органів, підприємств, установ, громадських організацій, бізнесу, профспілок, територіальних громад, науковців.

Наразі на основі ризику було оцінено 153 ідентифіковані загрози у сфері лісового господарства (рис. 1).

Загальна картина оцінювання достатньо варіативна, що сприймається також як рівень достатності щодо репрезентативності результатів. Низка загроз характеризуються високим рівнем ризику поширення, які варто розглянути за окремими групами.

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).20

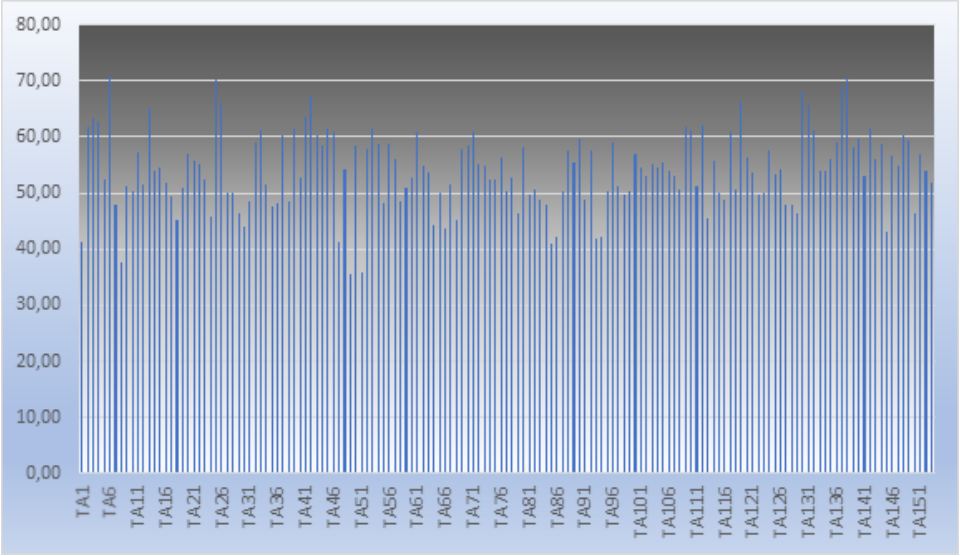

Рис. 1. Рейтинг загроз за рівнем ризику поширення

Серед загроз політичного характеру найзначнішими є (рис. 2):

Ризик, %	Середнє	Міндов кілля	Держліс аген	ДП Ліси Укр	Держеко інспек	Обл/рай адм	Наука освіта	ГО	Бізнес	Проф спіл	ТГ
1.Незавершена реформа 2018 року щодо переходу на Євростандарти	41,16	33,58	49,00	42,54	43,28	39,69	33,83	43,66	46,83	33,58	40,81
2.Контроль та негативний вплив на розвиток лісового господарства окремих представників політичних груп	61,69	44,78	80,10	74,89	63,71	50,48	66,97	88,06	72,95	72,01	48,57
3.Контроль та негативний вплив окремих представників політичних груп на реформування Держлісагентсва	63,34	48,88	82,09	80,07	64,51	48,28	64,28	92,04	77,05	82,09	53,35
4.Вплив окремих політичних груп на кадрові призначення в ДП «Ліси України»	62,82	38,81	78,11	78,62	67,16	49,62	62,19	92,04	83,02	60,07	51,60
5.Надмірне адміністрування в галузі ЛГ – бюрократизація процесів та звітів	52,54	36,75	75,37	69,93	57,92	36,92	46,47	72,01	88,99	52,24	39,96
6.Ініціативи окремих політичних груп щодо приватизації лісів	70,98	55,97	82,09	89,95	70,77	61,95	71,84	90,67	82,09	100,00	55,18
7.Тиск на державу інших європейських країн з метою відміни заборони на експорт лісу-кругляка з України	48,03	45,71	41,67	49,47	53,66	46,37	44,38	53,61	64,93	21,27	44,48
8.Прояви саботажу нормальному функціонуванню ЛГ на рівні місцевих органів самоврядування	37,56	33,58	30,22	38,24	47,98	35,38	38,71	48,01	45,71	49,63	24,61
9.Поглиблення централізації влади в галузі на шкоду господарської діяльності ЛГ	51,23	32,46	76,00	62,95	47,40	43,55	61,59	71,27	72,01	63,81	36,03
10.Низький рівень інформаційної політики серед населення щодо збереження лісів	50,19	34,89	47,26	48,51	53,04	46,07	50,75	59,70	71,08	55,60	51,26

Рис. 2. Оцінка ризиків поширення загроз політичного характеру

ініціативи окремих політичних груп щодо приватизації лісів – 70,98%,

контроль та негативний вплив окремих представників політичних груп на реформування Держлісагентсва – 63,34%,

вплив окремих політичних груп на кадрові призначення в ДП «Ліси України» – 62,82%,

контроль та негативний вплив на розвиток лісового господарства окремих пред-

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

ставників політичних груп – 61,69%.

Серед загроз економічного характеру найзначнішими є (рис. 3):

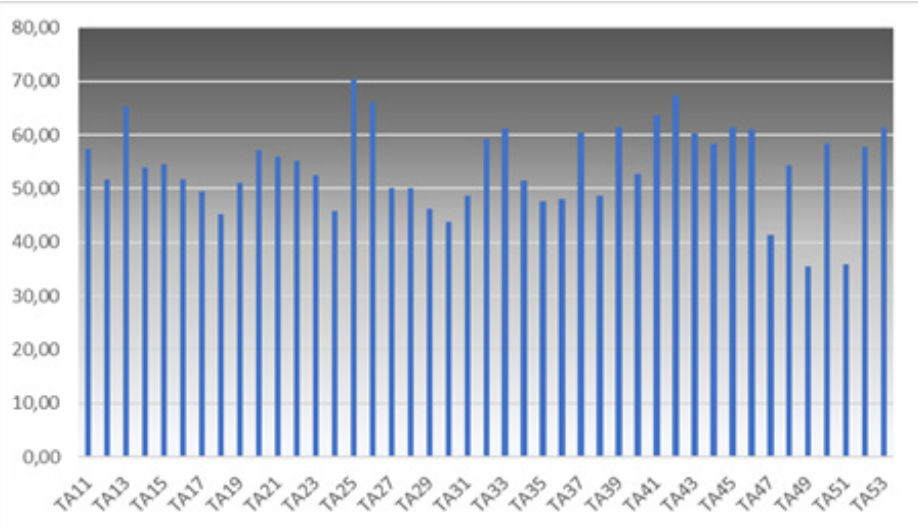

Рис. 3. Оцінка ризиків поширення загроз економічного характеру

лобіювання представниками влади інтересів окремих груп та компаній щодо просування для них вигідних умов – 67,21%,

нерівні умови ведення бізнесу у сфері лісового господарства у порівнянні з тими хто використовує тіньові (кримінальні) схеми – 66,05%,

монополізація ринку лісових ресурсів – 65,22%,

недоотримання коштів до бюджету за рахунок неконтрольованої вирубки лісів – 63,74%,

недоотримання коштів до бюджету за рахунок тінізації господарської діяльності з лісовими ресурсами – 61,45%,

недоотримання коштів до бюджету за рахунок криміналізації господарської діяльності з лісовими ресурсами – 61,25%.

Серед загроз технологічного характеру, найзначнішими є (рис. 4):

Ризик, %	Середнє	Міські ради	Державні органи	ДП Ліси України	Державний бізнес	Обл/рай адм	Наука освіта	ГО	Бізнес	Профспілки	ТГ
34.Технологічне відставання галузі	58,82	37,06	62,24	71,14	62,98	54,10	56,37	63,31	66,95	52,24	52,39
35.Недовикористання лісового ресурсу до науково-обгрунтованого обсягу	48,28	28,86	58,36	57,51	49,16	44,88	43,63	59,08	55,44	41,29	41,84
36.Відсутність сучасної техніки, обладнання та транспорту рівня Європейського Союзу	58,67	55,97	69,55	73,08	59,12	52,92	50,98	63,31	70,36	52,24	51,04
37.Низький рівень забезпечення ЛГ механізмами, технікою та транспортом	56,05	38,31	62,24	71,79	59,17	49,93	50,06	63,18	66,95	52,24	47,76
38.Неупорядкованість окремих технологічних процесів та як наслідок відсутність стандартних даних та спіставних результа	48,48	17,66	51,79	57,66	47,86	46,64	43,17	52,49	59,91	41,29	47,26
39.Використання при розробках лісів техніки, яка несе надмірне навантаження на грунт	51,00	43,78	44,63	51,59	55,27	47,84	57,98	55,10	67,80	41,29	47,96
40.Низький ККД переробки та використання лісових ресурсів	52,63	35,57	59,25	56,17	52,86	51,22	52,47	54,98	69,08	46,77	48,61
41.Нераціональний, несвоєчасний та неефективний підхід до санітарних видів рубок (багато втрачається здорової деревини	60,77	50,50	73,58	66,32	61,96	57,71	63,72	67,29	64,18	46,77	54,28

Рис. 4. Оцінка ризиків поширення загроз технологічного характеру

нераціональний, несвоєчасний та неефективний підхід до санітарних видів рубок (багато втрачається здорової деревини) – 60,77%,

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

технологічне відставання галузі – 58,82%,

відсутність сучасної техніки, обладнання та транспорту рівня Європейського Союзу – 58,67%,

низький рівень забезпечення ЛГ механізмами, технікою та транспортом – 56,05%.

Серед загроз соціального характеру найзначнішими є (рис. 5):

Ризик, %	Середнє	Місько-кільні	Державні ліси	ДП Ліси Укр	Державні інспекції	Обл/рай адм	Наука освіта	ГО	Бізнес	Профспілка	ТГ
42.Втрата зв'язку людини з природою	54,72	38,31	45,37	51,21	64,38	55,80	52,47	57,84	76,12	41,29	48,86
43.Високий рівень безробіття за наявності можливості заробітку шляхом неконтрольованої лісозаготівлі	53,72	37,06	45,37	54,19	62,44	54,46	39,95	64,55	59,91	60,20	48,76
44.Неконтрольована лісозаготівля малозабезпеченими громадянами для власних потреб	44,23	32,84	32,24	43,23	50,35	45,31	39,72	48,38	55,01	52,24	40,30
45.Недоступність до ресурсу (дров) для малозабезпечених громадян	50,01	58,71	51,79	45,65	56,82	46,51	40,53	55,72	59,91	52,24	50,90
46.Непрозорі механізми виписки дров для населення	43,80	28,86	41,04	28,56	57,56	45,10	37,43	56,34	43,50	38,31	44,63
47.Недофінансування соціальних програм та забезпечення дровами населення	51,55	33,08	56,72	51,00	60,00	49,52	39,38	57,84	62,26	52,24	49,55
48.Безальтернативність заробітку (матеріального забезпечення, «фізичного виживання») неконтрольованою рубкою лісу насел	45,16	31,34	41,19	38,70	50,55	48,11	39,15	46,27	56,08	76,12	41,14
49.Недосконала кадрова політика в лісогосподарствах	57,75	32,84	68,66	65,72	66,62	51,20	54,31	75,87	64,39	68,16	46,42

Рис. 5. Оцінка ризиків поширення загроз соціального характеру

недосконала кадрова політика в лісогосподарствах – 57,75%,

втрата зв'язку людини з природою – 54,72%,

високий рівень безробіття за наявності можливості заробітку шляхом неконтрольованої лісозаготівлі – 53,72%,

недофінансування соціальних програм та забезпечення дровами населення – 51,55%,

недоступність до ресурсу (дров) малозабезпечених громадян – 50,01%.

Серед загроз екологічного характеру найзначнішими є (рис. 6):

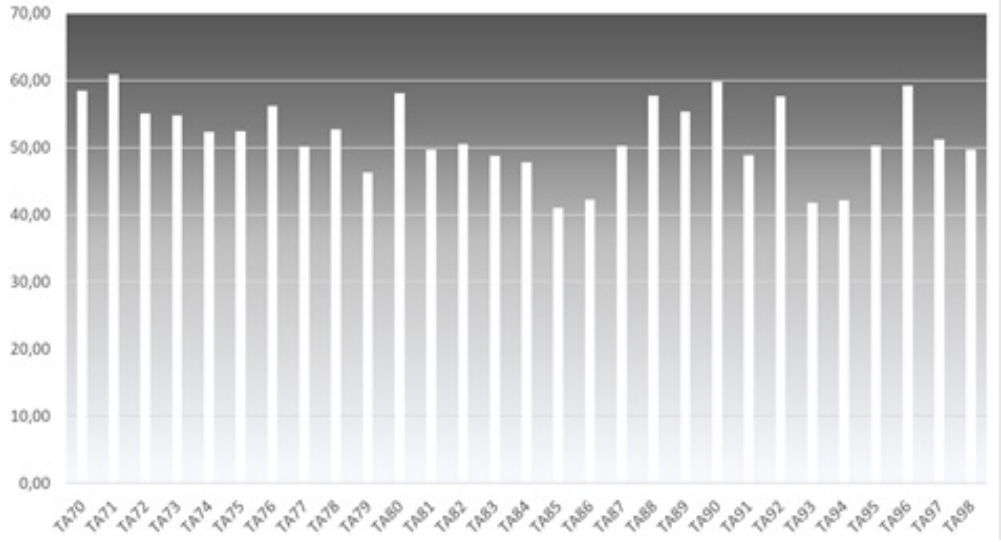

Рис. 6. Оцінка ризиків поширення загроз екологічного характеру

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

неконтрольовані масові вирубки лісів, що призводять до зменшення популяції флори та фауни – 60,89%,

засмічення лісу відходами – 59,74%,

знищення полезахисних смуг – 59,20%,

порушення балансу екосистеми – 58,50%,

безконтрольність масових вирубок – 58,09%,

зміна клімату – 57,59%,

недофінансування екологічних програм – 57,66%.

Серед загроз правового характеру найзначнішими є (рис. 7):

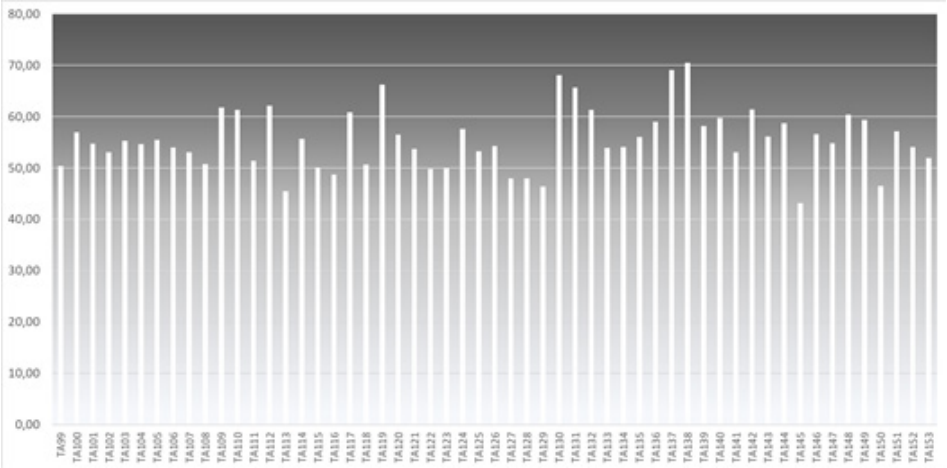

Рис. 7. Оцінка ризиків поширення загроз правового характеру

прояви корупції у сфері ЛГ у формі призначення на посади за ознакою «особистих стосунків», не враховуючи некомпетентність цих осіб – 70,48%,

прояви корупції у сфері ЛГ на рівні апарату Держлісагентства – 65,68%,

розкрадання лісопродукції за різними «схемами» – 66,18%,

«відкати» у господарських операціях лісових господарств – 62,15%,

незаконна вирубка лісів – 61,78%,

прояви корупції у сфері ЛГ на рівні апарату ДП «Ліси України» та територіальних органів – 61,34%,

легка доступність до схем легалізації тіньових доходів – 61,27%,

неефективна діяльність правоохоронних органів щодо викриття корупційних злочинів у сфері лісового господарства – 60,8%.

Перелік найзначніших загроз не є остаточним. Такий аналіз на основі оцінювання ризиків може продовжуватися, поглиблюватися саме за рахунок оцінки окремих експертних груп, що також має високу варіативність і потребує з'ясування її причин.

Аналітичні висновки на основі ризик-орієнтованого підходу не є правовою нормою, але вказують на достатньо зрозумілі і надзвичайно важливі проблеми в галузі. Саме оцінивши ризики, наступним кроком мають бути управлінські рішення на зниження ризиків найбільш значних загроз у сфері лісового господарства, що потребує розроблення відповідної стратегії та реалізація її послідовними кроками, вирішуючи системно та комплексно низку різних питань.

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою. ILP: навч. посіб. / *Користін О.Є., Пефтієв Д.О., Пеньков С.В., Некрасов В.А*. Київ : Видавництво «Людмила», 2019. 120 с.

2. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи та настанови (ISO 31000:2018, IDT). URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf (дата звернення: 05.06.2023).

3. *Користін О.Є., Свиридюк Н.П.* Методологічні засади оцінювання ризиків у правоохоронній діяльності. Наука і правоохоронна. № 3. 2020. С. 191–197.

4. *Користін О.Є., Свиридюк Н.П.* Формування безпекознавчих компетентностей у правоохоронній діяльності. Наука і правоохоронна. 2021. № 1 (51). С. 191–198.

REFERENCES

1. Dovidnyk kerivnyka politsii – politseiska diialnist, kerovana rozviduvalnoiu analitykoiu. “Police Chief’s Handbook – Intelligence-Driven Policing”. ILP: education manual / *Korystin O.YE., Peftiiev D.O., Penkov S.V., Nekrasov V.A.* Kyiv: Publ. «Liudmyla», 2019. 120 p. [in Ukrainian].

2. DSTU ISO 31000:2018 Menedzhment ryzykiv. Pryntsypy ta nastanovy “Risk management. Principles and guidelines (ISO 31000: 2018, IDT)”. URL:https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

3. Korystin O.Ye., Svyrydiuk N.P. (2020). Metodolohichni zasady otsiniuvannia ryzykiv v pravookhoronnii diialnosti. “Methodological principles of risk assessment in law enforcement activities”. Nauka i Pravookhorona. №. 3. P. 191-197 [in Ukrainian].

4. Korystin O.Ye., Svyrydiuk N.P. (2021). Formuvannia bezpekoznavchykh kompetentnostei u pravookhoronnii diialnosti. “Formation of security competences in law enforcement activities”. Nauka i Pravookhorona. №. 1(51). P. 191-198 [in Ukrainian].

UDC 303.442.3:630

Korystin Oleksandr,
Doctor of Juridical Sciences, Full Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9056-5475
Svyrydiuk Nataliia,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9772-1119

RISK-BASED APPROACH TO FORESTRY THREAT ASSESSMENT

The article focuses on modern problems of forestry development, in particular on threats of the broadest nature related to economic activity, protection and restoration of forests. The analysis was carried out on the basis of the risk assessment of the spread of 153 threats identified by the expert group. The article considers different groups of threats, the most significant ones are identified by the level of risk, graphically displayed in diagrams and relevant tables.

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

The author's approach to the used methodology provided not only a qualitative, but also a quantitative assessment of threats, which ensures a more accurate further analysis of them. Attention is focused on the threats, among which the following are highlighted as the most significant: initiatives of certain political groups regarding the privatization of forests – 70.98%), unequal business conditions in the field of forestry compared to those who use shadow (criminal) schemes – 66.05%) , irrational, untimely and ineffective approach to sanitary types of felling (a lot of healthy wood is lost) – 60.77%), imperfect personnel policy in forestry – 57.75%, uncontrolled mass cutting of forests, which leads to a decrease in the population of flora and fauna – 60 .89%, manifestations of corruption in the field of public administration in the form of appointment to positions on the basis of «personal relationships», not taking into account the incompetence of these persons – 70.48%.

Currently, based on the risk-oriented approach, there are systemic threats in forestry, requiring increased activity of the industry's management and law enforcement agencies.

Keywords: economic security, forestry, threat, risk, risk assessment, strategic analysis.

Отримано 12.06.2023

© Korystin Oleksandr, Svyrydiuk Nataliia, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60) Issue 2(60) 2023

УДК 342.95 + 343.9] (477)

Лісниченко Лілія Василівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2211-3105

НАУКОВО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

У статті проводиться огляд загальнотеоретичного розуміння поняття громадської безпеки вітчизняними науковцями. Встановлено співвідношення понять «громадська безпека» та «публічна безпека». Здійснюється аналіз структурних елементів системи громадської безпеки. Зокрема, наведено класифікацію суб'єктів громадської безпеки за характером їх компетенції. Визначено перелік загроз, що впливають на стан громадської безпеки у країні, та завдань щодо забезпечення та реалізації громадської безпеки.

Ключові слова: *аналіз, співвідношення понять, національна безпека, громадська безпека, публічна безпека, система елементів, суб'єкти громадської безпеки, загрози, завдання.*

Забезпечення безпеки та захисту суспільства загалом, охоплюючи широкий спектр аспектів, зокрема фізичну безпеку людей, захист прав та свобод громадян, а також забезпечення стабільності та безпеки громади є основним завданням сучасної демократичної та прогресивної держави. Стан захищеності суспільства, що орієнтований на запобігання загрозам, виявлення ризиків та ефективного реагування на них, є базовим елементом розуміння громадської безпеки. Громадська безпека сприяє створенню безпечного та захищеного середовища для всіх громадян, сприяє зміцненню довіри до держави та підтримує забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Вона охоплює такі сфери безпеки умов життєдіяльності, як захист правопорядку, пожежна безпека, цивільний захист, захист від тероризму, кібербезпека, охорона здоров'я, техногенна безпека, безпека на дорогах, природна безпека тощо. Тобто громадська безпека скерована на захист усіх життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина та є важливою складовою сталого розвитку суспільства.

Головною метою громадської безпеки є забезпечення безпеки громадян і стабільності суспільства, досягнення якої реалізується шляхом превентивних заходів, співпраці з громадою, ефективного реагування на кризові ситуації та забезпечення правопорядку.

Метою наукової статті є здійснення огляду та систематизації вітчизняних наукових поглядів щодо вмісту поняття «громадська безпека» та його тлумачення.

Аналіз низки наукових публікацій щодо питання громадської безпеки показав відсутність одностайності у трактуванні поняття «громадська безпека» та системи її елементів. До того ж є певна група науковців, точки зору яких сходяться на деякій однорідності понять «громадська безпека» та «публічна безпека». Однак через відсутність

© Lisnichenko Liliia, 2023

розкриття змісту поняття «публічна безпека» в текстах вітчизняних нормативно-правових актів та його співвідношення з «громадською безпекою», постає проблема колізійності чинного законодавства з приводу цього питання.

Так, аналізуючи співвідношення понять громадська та публічна безпека через призму вітчизняного законодавства, одні науковці стверджують, що публічна безпека та публічний порядок використовується в контексті широкого розуміння громадської безпеки та порядку, є ширшим за своїм змістом та значенням і точніше відображає сферу охорони від вчинення правопорушень [1, с. 116; 2]. Водночас поняття громадської безпеки (громадського порядку) постає другорядним, технічним, реалізація якого відбувається шляхом застосування з боку поліції винятково спеціальних засобів, зокрема фото- і відеозйомки, вилучення зброї тощо. Слово «публічний» зазвичай тлумачать як той, який відбувається в присутності публіки, людей, привселюдний, призначений для широкого відвідування, користування. Термін «громадський» визначають як той, що виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, пов'язаний із ним, який належать громаді, суспільству; колективний [3, с. 33].

Панова О.О., досліджуючи питання забезпечення публічної безпеки в Україні, зазначає, що громадська безпека має досить вузьке специфічне значення та є складовою більш узагальненого розуміння концептуального поняття безпеки людини (human security). У свою чергу, публічна безпека виконує роль індикатора атмосфери спокою суспільства, вказує на рівень злочинності та є підтвердженням ефективності (або неефективності) діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо недопущення та припинення протиправних посягань та мінімізації їх негативних наслідків [4, с. 56–57, 64]

Необхідно відмітити, що після прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII в теорію та практику діяльності правоохоронних органів було запроваджено нову термінологію «публічна безпека» і «публічний порядок», зміст яких у цьому Законі не визначено. У зв'язку з цим, відбувається підміна понять «громадський порядок» на «публічний порядок». Що викликає певну конструктивну критику серед наукової спільноти та практичних працівників [5; 6; 7]. У результаті чого деякі науковці наголошують на тому, що законодавець вживає поняття публічної та громадської безпеки і порядку взагалі як синоніми [8, с. 21–22].

Однак Закон України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII дає чітке розуміння поняття «громадська безпека і порядок», визначаючи його як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. І аж ніяк не ототожнює його з публічною безпекою.

На цьому акцентує свою увагу Євдокименко С. А., зокрема, він стверджує, що «громадська безпека і порядок» та «публічна безпека і порядок» – це кардинально різні за змістом терміни, які мають різне смислове навантаження. На його думку, громадська

© Lisnichenko Liliia, 2023

безпека є значно ширшим терміном за змістом та займає місце як складова національної безпеки. Забезпечення громадської безпеки здійснюється безперервно, охоплює всю територію держави, впливає на територіальну цілісність держави та є запорукою економічного зростання в регіоні. Поняття «публіка» має більш побутовий характер і є доречним лише для характеристики зібрання людей у громадських місцях [9, с. 179].

Сьомін С.В., досліджуючи концептуальні підходи щодо забезпечення громадської безпеки, зазначає, що громадська безпека – це особливий вид діяльності, яка охоплює систему заходів, спрямованих на запобігання несприятливим факторам (наявним або латентним), які прямо або опосередковано впливають на нормальний стан громадської безпеки. Поряд з іншими складовими національної безпеки, громадська безпека характеризує надійність існування та стійкість розвитку соціально-політичної системи держави та є визначальною якістю суспільства щодо його цілісності, відносної стійкості та громадянської злагоди [10, с. 9].

Розглядаючи громадську безпеку як соціально-політичне явище необхідно зазначити, що це динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів, які постійно контролюються діяльністю спеціально сформованих органів з метою створення передумови для розвитку навиків та реалізації соціально значущих потреб людини, її законних прав і свобод, забезпечення розвитку і збереження матеріальних і духовних цінностей суспільства, а також територіальної цілісності, суверенітету та конституційного устрою держави [11].

На ширшому розумінні громадської безпеки наголошує й І.І. Плохий. У своєму дослідженні він сформулював визначення громадської безпеки як соціально об'єктивної системи, котра складається з комплексу правових засобів, методів і гарантій, які забезпечують охорону суспільних відносин у сфері громадської безпеки від протиправних посягань, стан захищеності різних життєво важливих інтересів держави, при якому до мінімуму знижена можливість реальних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, і забезпечується можливість для прогресивного розвитку особистості і суспільства, а також діяльності спеціальних державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, об'єднань громадян та окремих громадян, уповноважених законом на забезпечення громадської безпеки [12, с. 35].

Ширшикова Р. під громадською безпекою України розуміє систему обов'язкових елементів, які врегульовані нормами права та становлять суспільні відносини, що забезпечують запобігання та усунення всезагальної небезпеки насильницького спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам загалом, гарантуючи таким чином їх стабільність і надійність [13, с. 227]. Схожої думки притримуються й інші науковці, зазначаючи зокрема, що громадська безпека – це суспільні відносини, врегульовані системою правових, юридично-технічних норм, спеціально-організаційних правил, встановлених державою з метою попередження і припинення потенційної і реальної загрози життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави, а також ліквідації (локалізації) тяжких наслідків, які можуть наступити в результаті дій стихійних сил природи або діяльності фізичних та юридичних осіб, пов'язаної з підвищеною небезпекою для життя та здоров'я людей [11; 14, с. 19–21].

© Lisnichenko Liliia, 2023

Джафарова О.В. у своєму дослідженні громадської безпеки як об'єкта дозвільної діяльності правоохоронних органів поняття громадської безпеки сформулювала як стан захищеності інтересів людини, суспільства і держави від суспільно небезпечних діянь і негативного впливу джерел підвищеної небезпеки. До характерних ознак громадської безпеки з поміж інших вона віднесла: належність до складу національної безпеки; забезпечення шляхом застосування системи правових, організаційно-управлінських, технічних та інших засобів із метою запобігання виникненню небезпечних для людини і держави наслідків; вироблення, прийняття і дотримання спеціальних правил і нормативів оцінки та управління ризиками; включає суспільні відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища і майна від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру; цілеспрямованістю діяльності суб'єктів забезпечення громадської безпеки тощо. Беручи до уваги зазначений вище перелік ознак, під громадською безпекою науковиця розуміє систему суспільних відносин, урегульованих правовими і техніко-юридичними нормами, яка склалася через діяльність органів публічної адміністрації щодо своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації негативного впливу джерел підвищеної небезпеки, надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, а також загроз у сфері міграційної політики, особистої безпеки громадян, реалізації їх прав, свобод і соціально значущих потреб, безпеки суспільства і держави [15, с. 64].

Можна виокремити декілька рівнів громадської безпеки, зокрема: як стан захищеності життя і здоров'я громадян, майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, нормальної діяльності державних і суспільних інститутів; як захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від суспільно небезпечних діянь; як стан захищеності безпечних умов функціонування суспільства і громадського порядку, екологічної безпеки, безпеки руху, техногенної безпеки, інформаційної безпеки тощо.

Громадська безпека базується на таких головних принципах, як: законність, пріоритет захисту прав людини і громадянина; своєчасність та відповідність реагування на внутрішні і зовнішні загрози; комплексність регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення громадської безпеки; забезпечення контролю за діяльністю суб'єктів громадської безпеки; взаємна відповідальність особи, суспільства та держави за стан громадської безпеки; забезпечення взаємодії усіх суб'єктів громадської безпеки; здійснення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення громадської безпеки [16, с. 45].

Суб'єктами громадської безпеки насамперед виступають громадяни, які зобов'язані виконувати покладені на них відповідні обов'язки; підприємства, установи і організації, які реалізують належні їм права і покладені обов'язки; органи держави (посадові особи), які здійснюють контроль і нагляд за дотриманням правил громадської безпеки, виявляють і припиняють правопорушення, притягують до відповідальності винних [17, с. 26]. Такої думки дотримуються більшість науковців [13, с. 227; 18, с. 128]. Суб'єкти громадської безпеки також розділяють на державні (загальні і спеціальні) та недержавні. До загальних державних належать ті, що мають повноваження щодо визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики держави, розроблення та прийняття стратегії державного управління у сфері внутрішньої безпеки. Спеціальними суб'єктами гро-

© Lisnichenko Liliia, 2023

мадської безпеки є МВС та ДСНС в особі їх органів або підрозділів, які у встановленому законодавством порядку та в межах своєї компетенції відповідають за забезпечення громадського порядку й громадської безпеки [18, с. 128]. До недержавної системи безпеки у сфері громадської безпеки входять органи місцевого самоврядування, недержавні організації і установи, суб'єкти підприємницької діяльності, недержавні структури безпеки, громадські та релігійні об'єднання, окремі громадяни [19, с. 177–178].

Басов А.В. окрім загального розуміння суб'єктів громадської безпеки здійснив їх класифікацію за характером компетенції піч час виникнення надзвичайних подій. Зокрема він виділяє загальні, основні та додаткові суб'єкти громадської безпеки. Загальні суб'єкти визначають засади внутрішньої політики держави, стратегію державного управління у сфері внутрішньої безпеки, зокрема громадської, як у звичайних умовах життєдіяльності, так і в умовах виникнення різноманітних надзвичайних ситуацій, мають відповідні повноваження та вирішують, в основному, конституційно та законодавчо закріплені стратегічні завдання в зазначеній сфері, а також реалізують державну політику щодо забезпечення внутрішньої безпеки та захисту населення і території. До основних суб'єктів забезпечення громадської безпеки науковець відносить органи виконавчої влади та правоохоронні органи, діяльність яких безпосередньо направлена на здійснення заходів щодо забезпечення захисту об'єктів громадської безпеки. До додаткових суб'єктів забезпечення громадської безпеки у надзвичайних ситуаціях належать органи, діяльність яких сприяє здійсненню заходів у цій галузі (Міністерство охорони здоров'я, Міністерство транспорту та зв'язку України тощо) [16, с. 44].

До переліку об'єктів громадської безпеки варто віднести: інтереси людини та громадянина, громадських організації, осіб приватного, публічного права та держави загалом; морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне й навколишнє середовище, природні ресурси тощо, захист яких є пріоритетним завданням діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування та громадськості [13, с. 226; 18, с. 130].

Діяльність суб'єктів громадської безпеки спрямована на здійснення взаємоузгоджених правових, політичних, економічних, організаційно-управлінських, природоохоронних, технічних, соціальних, примусових заходів щодо захисту її об'єктів від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

За сферами суспільної та державної діяльності загрози громадській безпеці поділяються на: військово-політичні (порушення діяльності систем державного управління та місцевого врядування; окупація частини території України; руйнація та пошкодження великої кількості промислових, цивільних та житлових будівель, об'єктів інфраструктури, систем життєзабезпечення, земель; значні людські втрати); політичні (порушення стабільності внутрішньополітичної ситуації в державі через діяльності антидержавних сил; слабкість системи стратегічних комунікацій та відсутність цілісної інформаційної політики держави; недостатня ефективність державних органів; підвищення протестного потенціалу у суспільстві тощо); економічні (незбалансована економічна політика, призупинення або повне припинення діяльності підприємств різних галузей промисловості та сільського господарства; зниження рівня ВВП країни та обсягів промислового і

© Lisnichenko Liliia, 2023

сільськогосподарського виробництва; збільшення внутрішнього боргу країни; зростання інфляції тощо); соціальні (погіршення умов життя; зростання рівня безробіття; зниження можливостей здобуття якісної освіти людям із малим рівнем доходу; зниження рівня охорони здоров'я та поширення інфекційних хвороб тощо); демографічні (скорочення чисельності населення країни; зростання рівня внутрішньої та зовнішньої міграції); соціально-психологічні (збільшення кількості населення з ПТСР; зниження рівня задоволеності своїм життям та віри в майбутнє; високий рівень тривожності громадян; прояви моральної та духовної деградації суспільства тощо); техногенні (виникнення великої кількості надзвичайних ситуацій техногенного характеру; аварії на різних техногенно небезпечних об'єктах; пожежі та вибухи, спричинені детонацією вибухонебезпечних речовин; використання застарілого та несправного обладнання; недотримання технологічних стандартів та норм під час виробничого процесу тощо); екологічні (виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру; геологічні руйнівні процеси; гідрометеорологічні надзвичайні ситуації; застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів; пожежі в екосистемах тощо).

Сучасні виклики і загрози, перш за все зумовлені повномасштабними військовими діями на території країни, впливом комплексу соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, психологічних і технологічних чинників, вимагають постійного системного реагування та відповідної трансформації сектору громадської безпеки. У зв'язку з цим, у країні здійснюється низка заходів, спрямованих на покращення національної безпеки загалом та громадської безпеки зокрема. Повноцінний розвиток української держави неможливий без створення єдиної стійкої і функціональної системи громадської безпеки, в якій буде чітко визначено повноваження та обов'язки кожного суб'єкта, а також напрями їх взаємодії.

У зв'язку із зазначеним вище перед суб'єктами громадської безпеки постає низка завдань щодо забезпечення та реалізації громадської безпеки, зокрема це: розроблення та реалізація необхідних нормативно-правових актів у сфері забезпечення громадської безпеки, в першу чергу, Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту; розроблення та прийняття загальнодержавних програм у сфері громадської безпеки та цивільного захисту; створення умов для сталого та ефективного кадрового, матеріально-технічного, фінансового, інформаційного та юридичного забезпечення діяльності суб'єктів забезпечення громадської безпеки; розроблення механізму відновлення об'єктів громадської безпеки, яким була завдана шкода; здійснення контрольно-наглядової діяльності в зазначеній сфері [16, с. 44].

Здійснивши аналіз низки літературних джерел, наукових публікацій, доповідей, повідомлень вітчизняних науковців щодо проблеми громадської безпеки, факторів, які на неї впливають та заходів щодо її забезпечення, можемо дійти висновку, що більшість науковців розглядають загальнотеоретичні питання поняття громадської безпеки як системи правових засобів, методів і гарантій, які забезпечують охорону суспільних відносин у сфері громадської безпеки. Значна частина науковців ототожнюють поняття національної безпеки, громадської безпеки та публічної безпеки, аргументуючи це від-

© Lisnichenko Liliia, 2023

сутністю конкретизації даних понять у законодавчій базі країни та розрізняючи їх лише за широтою охоронюваних суспільних відносин та суб'єктів забезпечення безпеки. Однак ми схиляємось до думки, що поняття громадської безпеки необхідно розуміти як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності державних органів, сил безпеки, органів місцевого самоврядування та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних та суспільних інтересів від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Комісаров С.* Структура та основні елементи дефініції «публічний порядок». Підприємництво, господарство і право. № 9. 2019. С. 116–120. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/20.pdf (дата звернення: 10.06.2023).

2. *Тихомиров Д.О.* Громадська та публічна безпека: проблеми співвідношення. Наше право. 2020. № 4. С. 34–38. URL: https://cutt.ly/p1zgmM5 (дата звернення: 10.06.2023).

3. *Барба В.Є.* Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів національної поліції з органами місцевого самоврядування. Південноукраїнський правничий часопис. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення. 2018. № 4. Ч. 1. С. 32–36. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/10.pdf (дата звернення: 10.06.2023).

4. *Панова О.О.* Забезпечення публічної безпеки в Україні: адміністративно-правовий аспект. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2019. 516 с. URL: https://cutt.ly/Y1zgzAP (дата звернення: 10.06.2023).

5. *Фатхутдінов В. Г.* Частотність операціоналізації та контекстуальність використання терміна «публічна безпека» в Законі України «Про Національну поліцію України». Глобальна організація союзницького лідерства: вебсайт. URL: https://is.gd/DQFl6y (дата звернення: 10.06.2023).

6. *Крищенко А.Є.* Особливості визначення терміна «публічна безпека і порядок». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 206–214. URL: http://surl.li/iiyjt (дата звернення: 10.06.2023).

7. *Зозуля І. В. Довгань О. І.* Закон України «Про Національну поліцію»: публічна чи громадська безпека? Форум права. 2015. № 5. С. 85–92. URL: https://is.gd/AgcoCH (дата звернення: 10.06.2023).

8. *Долинний А.В.* Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07.Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2017. 198 с. URL: https://is.gd/QghqdT (дата звернення: 10.06.2023).

9. *Євдокіменко С.А.* Сучасний стан визначеності громадської безпеки та її розмежування з правовою категорією публічної безпеки і порядку. Європейські перспективи. 2021. № 4. С. 175–180. URL: https://cutt.ly/m1zgTHP (дата звернення: 10.06.2023).

10. *Сьомін С.В.* Концептуальні підходи щодо забезпечення громадської безпеки: іноземний досвід, висновки для України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень: вебсайт. URL: https://cutt.ly/l1goGWV (дата звернення: 10.06.2023).

11. *Доценко О.С.* Поняття і сутність громадської безпеки в суспільстві. Громадянська безпека: вебсайт. URL: https://grom-bezpeka.at.ua/publ/1-1-0-15 (дата звернення: 10.06.2023).

12. *Плохой І.І.* Адміністративно-правові форми забезпечення органами державної влади громадської безпеки: дис. … канд. юрид. наук, спец.: 12.00.07 адміністративне право і процес; фінасове право; інформаційне право. Х.: Харківський нац. ун-т внутрішніх справ, 2010. 170 с.

13. *Ширшикова Р.* Характеристика елементів системи забезпечення громадської безпе-

© Lisnichenko Liliia, 2023

ки в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2019 № 2 (26). S. 216–227. URL: http://kelmczasopisma.com/viewpdf/251 (дата звернення: 10.06.2023).

14. *Бандурка О.М.* Роль адміністративного законодавства в зміцненні правопорядку. Проблеми охорони громадського порядку і вдосконалення законодавства: матеріали науково-практичної конференції. Харків : Рубікон, 2001. С. 19–21.

15. *Джафарова О.В.* Громадська безпека як об'єкт дозвільної діяльності правоохоронних органів. Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options: collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2021. P. 57–81. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-185-5-3 (дата звернення: 10.06.2023).

16. *Басов А.В.* Щодо визначення системи забезпечення громадської безпеки. Форум права. 2010 № 4. С. 42–47. URL: https://is.gd/WIi5LS (дата звернення: 10.06.2023).

17. *Лихачов С.В.* Співвідношення громадського порядку та громадської безпеки: державно-управлінський аспект. Наукові праці. Державне управління. 2011. Випуск 147. Том 159. С. 23–28. URL: https://is.gd/vG6vCL (дата звернення: 10.06.2023).

18. *Фатхутдінов В.Г.* Поняття суб'єктів, об'єктів та змісту адміністративно-правових відносин у сфері громадської безпеки. Держава та регіони. Серія: Право. 2018. № 1 (59). С. 127–132. URL: https://cutt.ly/L1m9RYk (дата звернення: 10.06.2023).

19. *Фатхутдінов В.Г.* Взаємодія національної поліції з недержавними суб'єктами щодо забезпечення громадської безпеки. Актуальні проблеми держави і права. 2018. С. 174–179. URL: https://cutt.ly/31mPewF (дата звернення: 10.06.2023).

REFERENCES

1. *Komisarov S.* (2019). Struktura ta osnovni elementy definitsii «publichnyi poriadok». "The structure and main elements of the definition of 'public order'". Entrepreneurship, economy and law. №. 9. P. 116-120. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/20.pdf (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

2. *Tykhomyrov D.O.* (2020). Hromadska ta publichna bezpeka: problemy spivvidnoshennia. "Public and public safety: problems of ratio". Our right. №. 4. P. 34–38. URL: https://cutt.ly/p1zgmM5 (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

3. *Barba V.Ye*. (2018). Poniattia publichnoi bezpeky i poriadku yak obiekta vzaiemodii terytorialnykh pidrozdiliv natsionalnoi politsii z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia. "The concept of public safety and order as an object of interaction between territorial units of the national police and local self-government bodies". South Ukrainian legal journal. Combating crime: problems of practice and scientific and methodological support. №. 4. Vol. 1. P. 32-36. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/10.pdf (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

4. *Panova O.O*. (2019). Zabezpechennia publichnoi bezpeky v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt. "Ensuring public safety in Ukraine: administrative and legal aspect". Thesis Dr. of Jurid. Sciences: 12.00.07. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv. 516 p. URL: https://cutt.ly/Y1zgzAP (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

5. *Fatkhutdinov V.H*. Chastotnist operatsionalizatsii ta kontekstualnist vykorystannia termina «publichna bezpeka» v Zakoni Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu Ukrainy». "Frequency of operationalization and contextual use of the term 'public safety' in the Law of Ukraine 'On the National Police of Ukraine'". Global Alliance Leadership Organization: website. URL: https://is.gd/DQFl6y (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

6. *Kryshchenko A.Ye.* (2017). Osoblyvosti vyznachennia termina «publichna bezpeka i poriadok». "Peculiarities of the definition of the term 'public safety and order'". Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs.№. 1. P. 206-214. URL: http://surl.li/iiyjt (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

7. *Zozulia I.V., Dovhan O.I.* (2015). Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu»: publichna chy

© Lisnichenko Liliia, 2023

hromadska bezpeka? "Law of Ukraine 'On the National Police': public or public safety?" Law forum. №. 5. P. 85–92. URL: https://is.gd/AgcoCH (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

8. *Dolynnyi A.V.* (2017). Administratyvno-pravove zabezpechennia Natsionalnoiu politsiieiu Ukrainy publichnoi bezpeky i poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv. "Administrative-legal provision of public safety and order by the National Police of Ukraine during mass events": diss. Candidate of Jurid. Sciences: 12.00.07. Open International University of Human Development 'Ukraine'. Kyiv. 198 p. URL: https://is.gd/QghqdT (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

9. *Yevdokimenko S.A*. (2021). Suchasnyi stan vyznachenosti hromadskoi bezpeky ta yii rozmezhuvannia z pravovoiu katehoriieiu publichnoi bezpeky i poriadku. "The current state of certainty of public security and its distinction from the legal category of public security and order". European perspectives. №. 4. P. 175-180. URL: https://cutt.ly/m1zgTHP (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

10. *Somin S.V*. Kontseptualni pidkhody shchodo zabezpechennia hromadskoi bezpeky: inozemnyi dosvid, vysnovky dlia Ukrainy. "Conceptual approaches to ensuring public safety: foreign experience, conclusions for Ukraine". Analytical note. National Institute for Strategic Studies: website. URL: https://cutt.ly/l1goGWV (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

11. *Dotsenko O.S*. Poniattia i sutnist hromadskoi bezpeky v suspilstvi. "Concept and essence of public security in society". Civil Security: Website. URL: https://grom-bezpeka.at.ua/publ/1-1-0-15. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

12. *Plokhoi I.I.* (2010). Administratyvno-pravovi formy zabezpechennia orhanamy derzhavnoi vlady hromadskoi bezpeky. "Administrative and legal forms of public security provision by state authorities": diss. Candidate of Jurid. Sciences, special: 12.00.07 administrative law and process; financial law; information law. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kh. 170 p. [in Ukrainian].

13. *Shyrshykova R.* (2019). Kharakterystyka elementiv systemy zabezpechennia hromadskoi bezpeky v Ukraini. "Characteristics of the public safety system elements in Ukraine". Knowledge, Education, Law, Management. №. 2 (26). P. 216–227. URL: http://kelmczasopisma.com/viewpdf/251. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

14. *Bandurka O.M*. (2001). Rol administratyvnoho zakonodavstva v zmitsnenni pravoporiadku. Problemy okhorony hromadskoho poriadku i vdoskonalennia zakonodavstva: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. "The role of administrative legislation in strengthening law and order. Problems of protecting public order and improving legislation: materials of a scientific and practical conference". Kharkiv: Rubikon. P. 19–21 [in Ukrainian].

15. *Dzhafarova O.V*. (2021). Hromadska bezpeka yak obiekt dozvilnoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv. Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options: collective monograph. Riga: Baltiia Publishing1. P. 57-81. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-185-5-3. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

16. *Basov A.V*. (2010). Shchodo vyznachennia systemy zabezpechennia hromadskoi bezpeky. "Regarding the definition of the public security system". Law Forum. №. 4. P. 42–47. URL: https://is.gd/WIi5LS. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

17. *Lykhachov S.V.* (2011). Spivvidnoshennia hromadskoho poriadku ta hromadskoi bezpeky: derzhavno-upravlinskyi aspekt. "Correlation of public order and public security: state-administrative aspect". Scientific works. Governance. Iss. 147. Vol. 159. P. 23–28. URL: https://is.gd/vG6vCL. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

18. *Fatkhutdinov V.H*. (2018). Poniattia subiektiv, obiektiv ta zmistu administratyvno-pravovykh vidnosyn u sferi hromadskoi bezpeky. "Concept of subjects, objects and content of administrative and legal relations in the sphere of public security". State and regions. Series: Law. URL: https://cutt.ly/L1m9RYk. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

19. *Fatkhutdinov V.H*. (2018). Vzaiemodiia natsionalnoi politsii z nederzhavnymy subiektamy shchodo zabezpechennia hromadskoi bezpeky. "Interaction of the national police with non-state actors regarding the provision of public security". Actual problems of the state and law. P. 174–179. URL: https://cutt.ly/31mPewF. (Date of Application: 10.06.2023) [in Ukrainian].

© Lisnichenko Liliia, 2023

UDC 342.95 + 343.9] (477)

Lisnichenko Liliia,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Liading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2211-3105

SCIENTIFIC - LEGAL INSIGHT OF PUBLIC SEFETY IN UKRAINE

Public safety condition, oriented towards preventing threats, identifying risks and effectively responding to them, is a basic element of understanding public security. Public security contributes to the creation of a safe and secure environment for all citizens, promotes trust in the state and supports the provision of human and civil rights as well as freedoms. Public safety covers such spheres of living conditions security as protection of law and order, fire safety, civil protection, protection against terrorism, cyber security, health care, technogenic security, road safety, natural security, etc. The primary goal of public security is ensuring the safety of citizens and the stability of society, achieving of which is realized through preventive measures, cooperation with society, effective responding to crisis situations and ensuring law and order.

After the adoption of the Law of Ukraine 'On the National Police' in the theory and practice of law enforcement agencies was introduced new terminology 'public security' and 'public order', which contents were not defined in this Law. In this regard, the concepts of 'publicly order' are replaced by 'public order'. This causes some constructive criticism among the scientific community and practitioners.

Analyzing a number of scientific publications on the issue of public security has shown the lack of unanimity in the interpretation regarding the concept of public security and the system of its elements. Moreover, there is a certain group of scientists whose points of view agree on some homogeneity of the concepts of 'publicly safety' and 'public safety'. However, due to the lack of disclosure of the content of the concept of 'publicly safety' in the texts of domestic normative-legal acts and its correlation with 'public safety', there is a problem of conflict of current legislation on this issue.

However, most scholars are still inclined to the opinion that 'publicly sefety' and 'public safety' are cardinally different terms, carrying different semantic load. After all, public security is a much broader term in content and takes a place as a component of national security.

We believe that the concept of public security should still be understood as the protection of vital for society and the individual interests, rights and freedoms of a person and citizen, providing which is a priority task of the activities of state bodies, security forces, local self-government bodies and the public, implementing coordinated measures for the implementation and protection of national and public interests from external and internal threats.

Keywords: analysis, concept correlation, national safety, public safety, public security, system of elements, public safety subjects, threats, tasks.

Отримано 14.06.2023

© Lisnichenko Liliia, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60) Issue 2(60) 2023

УДК 343.9:004-053.6

Лубенець Ірина Григорівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2597-0356

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІДНОСНО ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ[1]

Проблема безпеки людини в цифровому середовищі останнім часом не втрачає своєї актуальності, тому вимагає більш глибокого вивчення різних її аспектів. Особливої уваги потребують неповнолітні інтернет-користувачі, оскільки діапазон загроз у цифровому середовищі для них значно ширший у зв'язку із фізіологічними, психологічними, соціальними та іншими чинниками, характерними для цього віку. Тому виникає необхідність у дослідженні комплексу детермінант, що породжують, сприяють чи зумовлюють виникнення та існування загроз безпеці дитини в цифровому середовищі.

Ключові слова: *детермінанти, дитина, Інтернет, компетентності, контент, неповнолітній, цифрове середовище.*

Новітні засоби комунікації, цифрове середовище настільки глибоко проникли в усі сфери суспільного життя, що важко уявити своє життя без них. До того ж кількість інтернет-користувачів постійно зростає, особливо за рахунок дітей, які є найактивнішими користувачами. Сьогодні персональний комп'ютер, мобільний телефон з підключенням до Інтернету сприймається як належне та навіть буденне. Завдяки новітнім технічним засобам сучасні школярі мають можливість користуватися електронними бібліотеками, різноманітними сайтами освітнього, пізнавального та розважального характеру (завантажувати книги, музику, фотографії та ін.). За їх допомогою діти спілкуються з друзями та відпочивають. У період війни завдяки цифровим технологіям можна згенерувати електронні документи та отримати певні державні послуги (зокрема, через портал «Дія»), в будь-який момент дізнатися свіжі новини, отримати повідомлення про тривогу (чи її відбій), можна навчатися, спілкуватися з рідними (близькими), які знаходяться в інших країнах; отримувати психологічну, юридичну та іншу онлайн-допомогу тощо. Одночасно створено багато чат-ботів для повідомлення про переміщення ворожої військової техніки, про злочини, про пошкодження майна та ін., що особливо актуально в умовах війни. Існують чат-боти для допомоги дітям, зокрема, чат-бот «Кіберпес» у Telegram і Viber, що допоможе дізнатись, як визначити кібербулінг, як самостійно видалити образливі матеріали з соціальних мереж, а також куди звертатись за допомогою; чат-бот проєкту #stop_sextинг, що спрямований на допомогу дітям від сексуальних онлан-загроз та ін. Основними перевагами сучасного цифрового середовища є простота використання, доступність, швидкість поширення та отримання інформації, відсутність географічних бар'єрів тощо.

[1] Початок. Закінчення в наступному номері.

© Lubenets Iryna, 2023

Однак, враховуючи всі позитивні сторони науково-технічного прогресу у сфері цифрових технологій, необхідно зазначити про існування й негативної складової, зокрема, великої кількості загроз інтернет-середовища, особливо для дитини. На сьогодні кримінальні правопорушення, а також інші протиправні діяння, що вчиняються у цифровому середовищі – актуальна проблема, з якою зіштовхнулись майже всі країни у XXI столітті, та яка постійно збільшується як за своїми масштабами, так і за рівнем спричиненої шкоди.

Питанню безпеки дітей у цифровому середовищі, особливо останнім часом, приділяється увага з боку багатьох інституцій. Дослідженню окремих видів кримінальних правопорушень відносно дітей з використанням цифрових технологій, а також питанням безпечної онлайн-поведінки присвятили свої роботи К.Д. Кулик, Н.О. Семчук, Л.А. Найдьонова, Ю.О. Гаркуша, А.О. Йосипів, І.Р. Спільник, Н.А. Савінова, Т.А. Шевчук, Л.Г. Титаренко, А.В. Пазюк, О.В. Топчій та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт, присвячених безпеці дитини в цифровому середовищі, окресленню переліку загроз та ризиків, є необхідність у подальшому дослідженні комплексу причин та умов, через які ці загрози набувають ознак реальності.

Проаналізувавши наукову літературу з цього приводу, ми вважаємо за доцільне розглянути причини та умови, що породжують, сприяють чи зумовлюють виникнення та існування загроз безпеці дитини в цифровому середовищі (зокрема загрози стати жертвою правопорушення) в єдиному комплексі, не відокремлюючи причини від умов. При цьому детермінанти ми розподілили на три великі групи:

1) соціально-економічні та науково-технологічні; цю категорію детермінант, на нашу думку, не варто розділяти, а необхідно розглядати в сукупності, оскільки вони тісно взаємопов'язані, а також можуть обумовлювати та впливати один на одного;

2) соціально-психологічні;

3) організаційно-управлінські.

1. Основними соціально-економічними та науково-технологічними детермінантами є:

1. Стрімкий науково-технічний прогрес у галузі цифрових технологій. Такі зміни носять об'єктивний характер, оскільки неможливо зупинити процес науково-технічної та інформаційної еволюції, що охопив весь цивілізований світ, наслідком чого є становлення сучасного інформаційного суспільства. За даними Internet World Stats (IWS) кількість користувачів Інтернету у світі становить 5,4 млрд чол. при населенні 7,9 млрд чол., що складає 67,9% (станом на 2022 р.). При цьому відсоток зростання швидкості проникнення Інтернету серед населення світу протягом останніх трьох років (з 2020 р. до 2023 р.) становить 1,4% [1]. Таке широке розповсюдження інформаційних технологій зумовило низку інших детермінант, що будуть розглянуті далі.

2. Зміна та поява нових суспільних відносин та форм спілкування. На сьогодні важко знайти сферу суспільного життя, де не були б задіяні інформаційні технології з метою спрощення життя людини: від створення «електронного уряду», онлайн купівлі-продажу товарів, навчання за допомогою дистанційних технологій до віртуального відвідування музеїв, галерей, концертів і можливості створення та поширення на весь світ власного

© Lubenets Iryna, 2023

контенту. Таким чином, сучасні технологічні можливості не просто зумовили появу нових суспільних відносин, інтенсифікували процеси спілкування та спричинили високу активність населення (особливо дітей) в мережі, а й зумовили появу нових форм спілкування, зокрема, віртуального, під час якого відбувається комунікація між незнайомими людьми, що географічно можуть знаходитись у різних півкулях світу. Таке спілкування може відбуватися у вигляді листування (швидкого обміну повідомленнями, фото-, відео контентом); відеодзвінків; онлайн-ефірів у соцмережах у відкритому доступі чи обмеженому (наприклад, на закритих форумах). У таких умовах з'явились навіть нові суспільні категорії: «незнайомий друг», «віртуальна дружба» та «віртуальна любов», «цифрові сліди» тощо. Основною особливістю віртуального спілкування є можливість збереження анонімності, що часто призводить до безкарності у разі скоєння правопорушення.

3. Доступність сучасних ґаджетів більшості населення, включаючи дітей. Безперервний розвиток сфери інформаційно-комунікаційних технологій, насиченість ринку новітніми цифровими пристроями, постійний попит та конкуренції між виробниками – все це на сьогодні забезпечує більшості цивілізованого населення доступність сучасних цифрових технологій (смартфонів, планшетів, ПК тощо). Сучасна дитина з народження оточена цифровою технікою, зокрема, це відеоняні та інші пристрої відеоспотереження, інтерактивні іграшки, онлайн-ігри тощо. Лише два десятки років тому не кожна сім'я могла собі дозволити ПК, тоді як сьогодні у кожного члена сім'ї з раннього віку вже є свій ґаджет. У зв'язку з цим, вік інтернет-ініціації постійно знижується, діти освоюють сучасні цифрові пристрої раніше, ніж починають говорити. Одночасно, під впливом зовнішніх умов (пандемії Covid-19, війни в Україні), вони проводять у цифровому середовищі все більше часу, деякі діти знаходяться постійно онлайн, що також підвищує ризик стати жертвою протиправних посягань. При цьому, згідно з даними Eurostat, абсолютна більшість молодого покоління використовують смартфони для доступу в Інтернет. Саме цей фактор може відігравати ключову роль щодо онлайн-безпеки дитини: телефони прийнято вважати «особистим» засобом комунікації; діти легко можуть приховувати від батьків те, що вони роблять у цифровому середовищі за допомогою мобільних ґаджетів, а засилля месенджерів, соцмереж і мобільних додатків ускладнюють батьківський контроль за тим, що вчиняють їхні діти в мережі, з ким вони спілкуються і який контент споживають [2].

4. Трансформація злочинності, поява нових форм та способів скоєння правопорушень. Завдяки застосуванню новітніх інформаційно-комунікативних технологій значна кількість «звичайних» кримінальних правопорушень перейшла сьогодні до категорії так званих «кіберзлочинів» у широкому сенсі цього слова. Отже, трансформації піддалась низка злочинів, механізм скоєння яких значно полегшився у зв'язку з використанням інформаційно-комунікаційних засобів та мережі Інтернет. Зокрема, це стосується шахрайства (фішингу, вішингу, картингу тощо), нарко- та порнобізнесу. Доволі активно цифрове середовище використовується різні сексуальними збоченцями (зокрема, педофілами, для яких Інтернет відкрив нові можливості «доступу» до дітей), терористами та екстремістами, хакерами, представниками деструктивних формувань, що втягують дітей у протиправну діяльність, схиляють до самоушкодження чи самогубства (послідовники «Колумбайна», «Синіх китів», «Редану» та ін.) тощо. Також у зв'язку з актив-

© Lubenets Iryna, 2023

ним використанням можливості дистанційного навчання набирають обертів масштаби поширення кібербулінгу (як щодо школярів, так і вчителів).

Популярним у сучасних школярів є кібербулінг стосовно своїх однолітків, способи вражають своєю жорстокістю та винахідливістю. Іноді діти визначають наступну форму цькування окремого учня (учнів) шляхом голосування в соцмережі (наприклад, «як саме Ви хочете, щоб Валера сьогодні постраждав: 1) вдарити його; 2) заховати особисті речі; 3) витрусити речі з рюкзака у смітник; 4) свій варіант»). У соцмережах нерідко з'являються оголошення (щодо замовлення чи пропозиції) стосовно послуг по «зриву» уроків, де за окрему винагороду замовник (школяр) надає посилання та пароль, за яким виконавець може підключитися до уроку та заважати його проведенню. Слід вказати, що такі діяння виконавця не підпадають у поле дії ст. 173-4 КУпАП (Булінг (цькування) учасника освітнього процесу), оскільки виконавець не є учасником освітнього процесу.

5. Значна прибутковість кіберзлочинів. За оцінками деяких зарубіжних експертів, дитяча порнографія за прибутком посідає у світі третє місце після торгівлі наркотиками і зброєю [3, с. 166]. Найбільший попит має «жорстке порно» – ролики, на яких дитина стає жертвою сексуального насильства. Кожні 5 хвилин Internet Watch Foundation[1] знаходить в Інтернеті фото чи відео із сексуальним насильством над дитиною, 40 % з них містять зображення дітей молодших десяти років. Вартість онлайн-трансляції сексуального насильства над дитиною становить близько 10-20 євро [4]. Загалом кіберзлочинність (включаючи кібератаки, шахрайські схеми, розкрадання та ін. протиправну діяльність) у 2021 році завдала глобальних збитків на загальну суму 6 трильйонів доларів США і ці показники щорічно збільшуються [5, с. 10].

6. Характерні особливості кіберправопорушень, що зумовлюють складність їх виявлення та розслідування, а також високу латентність. Особливість кіберзлочинів (в широкому сенсі) полягає в тому, що розслідування та розкриття цих злочинів неможливе без застосування та використання комп'ютерних технологій.

Отже, небезпечність правопорушень, скоєних у цифровому середовищі, зумовлюється низкою характерних особливостей, зокрема:

– відносною комфортністю, тобто готування та скоєння правопорушення здійснюється практично не відходячи від «робочого місця»;

– доступністю засобів (знарядь) скоєння правопорушень, зумовленою тенденцією постійного зниження цін на комп'ютерну техніку та засоби комунікації;

– відсутністю географічних кордонів та фізичного зближення жертви і суб'єкта правопорушення в момент його вчинення;

– широким використанням правопорушниками засобів шифрування інформації;

– «автоматизованістю» правопорушення, тобто суб'єкт злочину за допомогою комп'ютерних технологій протягом короткого періоду часу (або миттєво) може збільшити кількість протиправних діянь до декількох тисяч, тому потребує швидкої реакції у відповідь;

– відсутністю обмежень, які існують у реальному, фізичному світі;

[1] Internet Watch Foundation (IWF) – неурядова саморегулююча організація, створена у Великобританії для нагляду за Інтернетом. По суті є «гарячою лінією» для повідомлення про неправомірний контент в Інтернеті.

© Lubenets Iryna, 2023

– неможливістю прогнозувати появу нових видів правопорушень у цифровому середовищі, адже технології весь час вдосконалюються; наука ще не здатна встановлювати моделі розповсюдження різних видів злочинів географічно та демографічно, як це відбувається стосовно правопорушень, що вчиняються у реальному, фізичному світі [6, с. 130];

– значною фінансовою затратністю на проведення розслідування (зокрема, потребує не тільки потужного обладнання, а й висококваліфікованих фахівців).

2. Соціально-психологічні детермінанти

1. Недостатнє усвідомлення суспільством важливості та соціального значення забезпечення безпеки дитини в цифровому середовищі – як реальної проблеми. Існують помилкові уявлення про те, що діти, які сидять у кімнаті перед екраном сучасного цифрового пристрою, знаходяться в безпеці. Це пояснюється цифровим розривом між поколіннями батьків, дідусів (бабусь) та сучасних дітей. Проведене Міністерством цифрової трансформації дослідження (2019 р.) показує, що існують вікові відмінності у цифрових навичках: хоча 66,1% українців віком 10-17 років мають навички на рівні «вище базового» (згідно з методологією Єврокомісії), ця вікова категорія складає лише 25,5% усього населення. Отже, висновок очевидний: старші українці відстають у цифрових навичках [7]. Тому просто не можуть осягнути весь спектр загроз цифрового середовища для безпеки дитини.

2. Психологічні особливості сучасних неповнолітніх. Так званий «перехідний вік» відзначається низкою особливостей розвитку – фізичного, психологічного, соціального тощо. Основними ознаками, властивими цьому віку, є: несформованість системи цінностей, дитячий інфантилізм, максималізм, заперечення авторитетів, ігнорування правил і заборон «дорослого суспільства», неперебірливість у виборі засобів досягнення власних цілей, конформізм, низька стресостійкість та відсутність життєвого досвіду тощо. Одночасно слід враховувати, що нинішнє покоління школярів є повністю цифровим (покоління Z), оскільки не знають життя без цифрових технологій, тому роль соціалізації в їхньому житті часто виконує Інтернет.

Таким чином, саме через зазначені вище вікові особливості діти є більш вразливими до інтернет-загроз, ніж дорослі інтернет-користувачі. Однак слід вказати, що серед неповнолітніх інтернет-користувачів окремі категорії дітей є більш уразливими до онлайн-загроз, зокрема:

– інтернет-залежні, для яких цифрове середовище є домінуючим способом спілкування із зовнішнім світом;

– діти – жертви булінгу (кібербулінгу) або насильства;

– діти, які зазнали негативного емоційного переживання (наприклад, невдача в особистих відносинах, розлучення батьків тощо);

– діти, які втратили когось з близьких (наприклад, шляхом скоєння суїциду);

– діти, позбавлені батьківської уваги, які почуваються самотніми і непотрібними та ін.

До того ж необхідно зазначити, що окремі загрози мають гендерну особливість. Наприклад, за даними Міжнародного центру допомоги зниклим та експлуатованим дітям (International Centre for Missing & Exploited Children), кожна сьома дитина стає об’єктом сексуальних домагань в мережі, з них 70% складають дівчата і 30% – хлопчики [8, с. 49].

© Lubenets Iryna, 2023

Натомість створення екстремального контенту або його наслідування (зачепери, буфери тощо) здебільшого характерне для поведінки хлопчиків. Незважаючи на все перелічене вище, вибірковість проявів онлайн-загроз під дією певних факторів визначається індивідуальними особливостями та поведінкою окремої дитини.

3. Вплив цифрового середовища на емоційно-поведінковий і когнітивний стан дитини та виникнення Інтернет-залежності. На сьогодні, мережа Інтернет – це не просто новітня технологія, це середовище існування, яке є джерелом розвитку. Під впливом цифрового середовища трансформується навколишній світ та, як зазначалось, суспільні відносини. Таким чином, перетворення, обумовлені соціально-технологічним розвитком, зумовили:

– зміну причинно-наслідкового механізму формування особистості дитини (ідентичність, статусність, репутація, накопичення соціального капіталу, особистісні та індивідуальні особливості), де репутація та статусність нерідко завойовується більшістю «лайків» за поширюваний контент, зокрема й протиправний (наприклад, кібербулінг однолітків). Також соціальні мережі використовуються дітьми для підвищення популярності та, як наслідок, самооцінки, що зумовлює тенденцію серед інтернет-користувачів до життя «на показ»;

– появу нових соціально-психологічних категорій, контекстів (соціальні мережі, блогосфера, віртуальні світи та ін.) та нових феноменів (інтернет-залежність, facebook-депресія, Google-амнезія, селфхарм, нозофобія (страх залишитись без мобільного телефона), синдром фантомного звуку, інтернет-меми та селфізм, захисні фільтри та ін);

– появу нових форм взаємовідносин з оточенням, зокрема агресивної поведінки (флуд чи спам, тролінг, хейтерство, кібербулінг, порно-помста тощо);

– виникнення у дітей залежності від ґаджетів та від онлайн-присутності, адже підлітки проводять у цифровому середовищі понад 5 годин, а деякі завжди перебувають «онлайн». Тобто діти повністю занурюються у світ віртуальний, що не тільки наражає їх на небезпеки, а й спричинює проблеми у міжособистісному спілкуванні в реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Internet World Stats. World internet usage and population statistics 2023 year estimates. URL: https://www.internetworldstats.com/stats.htm (дата звернення: 05.06.2023).

2. Це не іграшки. Що потрібно знати про безпеку дітей в інтернеті? / «Київстар». Кібербезпека онлайн. 2023. URL: http://surl.li/hqwqx (дата звернення: 06.06.2023).

3. *Гусєва К.А. Соловей О.О.* Жертва дитячої порнографії. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2014. № 66. Том 1. С. 165–175. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/861/774 (дата звернення: 06.06.2023).

4. У Верховній Раді відкрилася виставка, присвячена захисту дітей від сексуального насильства в Інтернеті. Комітет з питань цифрової трансформації. 2020. URL: http://komit.rada.gov.ua/news/main_news/povidomlen/73527.html (дата звернення: 05.06.2023).

5. *Новіков О.М.* Кібернетичний захист інформаційних технологій (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 13 липня 2022 року). Вісник НАН України. 2022. № 9. С. 9–14.

© Lubenets Iryna, 2023

6. *Європіна І.В.* Види протиправних діянь у сфері новітніх інформаційних технологій. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 3. С. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_3_21 (дата звернення: 05.06.2023).

7. Подолання цифрового розриву в Україні: людиноцентричний підхід / United Nations Development Programme. 28 січня 2020 р. URL: http://surl.li/drflb (дата звернення: 05.06.2023).

8. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика: інформ.-метод. посібник / автори-упоряд. Цюман Т.П., Малієнко Ю.М.; за заг. ред. Цюман Т.П. К.: ФОП Пономаренко Я.М., 2011. 76 с.

REFERENCES

1. Internet World Stats. World internet usage and population statistics 2023 year estimates. URL: https://www.internetworldstats.com/stats.htm. (Date of Application: 05.06.2023) [in English].

2. Tse ne ihrashky. Shcho potribno znaty pro bezpeku ditei v interneti? “These are not toys. What do you need to know about children’s safety on the Internet?” / “Kyivstar”. Cyber security online. 2023. URL: http://surl.li/hqwqx. (Date of Application: 06.06.2023) [in Ukrainian].

3. *Husieva K.A., Solovei O.O.* (2014). Zhertva dytiachoi pornohrafii. “Victim of child pornography”. Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs. №. 66. Volume 1. P. 165–175. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/861/774. (Date of Application: 06.06.2023) [in Ukrainian].

4. U Verkhovnii Radi vidkrylasia vystavka, prysviachena zakhystu ditei vid seksualnoho nasylstva v Interneti. “An exhibition devoted to the protection of children from sexual violence on the Internet was opened in the Verkhovna Rada”. Committee on Digital Transformation. URL: http://komit.rada.gov.ua/news/main_news/povidomlen/73527.html (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

5. *Novikov O.M.* (2022). Kibernetychnyi zakhyst informatsiinykh tekhnolohii (stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 13 lypnia 2022 roku). “Cyber protection of information technologies (transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on July 13, 2022)”. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine. №. 9. P. 9–14. [in Ukrainian].

6. *Yevropina I.V*. (2010). Vydy protypravnykh diian u sferi novitnikh informatsiinykh tekhnolohii. “Types of illegal acts in the field of the latest information technologies”. Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine. №. 3. P. 129–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_3_21. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

7. Podolannia tsyfrovoho rozryvu v Ukraini: liudynotsentrychnyi pidkhid. “Overcoming the digital divide in Ukraine: a people-centric approach” / United Nations Development Programme. January 28, 2020. URL: http://surl.li/drflb. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

8. Seksualne nasylstvo nad ditmy: prychyny, naslidky, profilaktyka. “Sexual violence against children: causes, consequences, prevention: information-method. manual / Authors-editors Tsyuman T.P., Malienko Yu.M.; general ed. Tiuman T.P. K.: FOP Ponomarenko Ya.M. 2011. 76 p. [in Ukrainian].

© Lubenets Iryna, 2023

UDC 343.9:004-053.6

Lubenets Iryna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcer,
State Research Instituute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2597-0356

DETERMINANTS FOR THE OFFENCES AGAINST CHILDREN IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Rapid progress in the field of digitalization and the newest technologies has led to significant changes in the way not only scientific research practices, but also significantly influenced the daily lives of people, including children. The opportunities that the digital environment opens up for the modern person (child) can hardly be overestimated: in particular, for learning, developing creative abilities, doing business, developing science, etc. Consequently, it not only resulted in the emergence of new opportunities, but also in the emergence of new challenges and threats that can be realized due to the prevalence of negative factors with insufficient protection of the Internet user. The article focuses on identifying a set of determinants that generate, contribute to or condition the emergence and existence of threats to child safety in the digital environment, i.e. through which these threats become real.

The author proposes to conditionally divide the determinants into three large groups: 1) socio-economic, scientific and technological; 2) socio-psychological; 3) organizational and managerial. The article emphasizes the close interconnection and interdependence of socio-economic, scientific and technological factors. The author examines the scale of changes in social relations with the emergence of new information and communication technologies, and also focuses on the transformation of crime, the emergence of new forms and methods of committing offenses.

This research outlines the typical features of crimes committed in the digital environment, determining their high latency and the complexity of their detection and investigation.

The author focuses on the psychological characteristics of the transitional age of minors, which are one of the determinants of offenses against children in the digital environment, especially in times of war.

The article notes that due to the continuous improvement of information and communication technologies, both the list of threats to child safety in the digital environment and the list of determinants need to be regularly updated.

Keywords: determinants, child, Internet, competencies, content, underage, digital environment.

Отримано 08.06.2023

© Lubenets Iryna, 2023

УДК 343.973

Сахарова Олена Борисівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9759-5324
Близнюк Ігор Леонідович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

ВИЯВЛЕННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА КІБЕРІНЦИДЕНТИ І КІБЕРАТАКИ ЯК ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

У статті обґрунтовуються положення, на основі яких автори приходять до висновку, що виявлення та реагування на кіберінциденти і кібератаки необхідно вважати заходами запобігання кіберзлочинності. Розгорнуто розкрито особливості збирання та збереження доказів, пов'язаних з кіберінцидентом, основні завдання процесу реагування на кіберінциденти, першочергові настанови щодо процедур управління кіберінцидентами, цілі управління кіберінцидентами, зміст процедур звітування про події інформаційної безпеки / кіберінциденти тощо.

Ключові слова: *кіберінцидент, кібератаки, кібербезпека, інформаційна безпека, запобігання кіберзлочинності, кіберзлочин, цифрові докази, захист інформації, управління кіберінцидентами, кібераудит, події інформаційної безпеки, критична інфраструктура, кіберзагроза, кіберзахист, система управління інформаційною безпекою (СУІБ), ризик-орієнтований підхід, кіберризик.*

Україна вже тривалий час є об'єктом регулярних і масштабних кібератак, які загрожують стабільному функціонуванню критичної інфраструктури, зокрема під час дії воєнного стану. Кібернапади стають дедалі більше досконалими, цілеспрямованими, широко розповсюдженими, дедалі складніше стає ідентифіковувати зловмисників. Поряд з цим спостерігається постійне зростання кількості зареєстрованих інцидентів інформаційної безпеки, зокрема в системах, які підключені до мережі Internet, причому останніми роками темп приросту кількості кіберінцидентів прискорюється. Водночас втілювані заходи протидії не відповідають зростанню кількості кіберінцидентів. У такій ситуації виникає нагальна потреба у проведенні моніторингу, виявлення та реагування на кіберінциденти і кібератаки з метою запобігання кіберзлочинності, оскільки існуючі підходи до захисту інформації та управління кіберінцидентами є недостатньо ефективними. Такі негативні тенденції спонукають здійснювати пошук нових методів удосконалення процесів реагування, обробки, розслідування та запобігання кіберінцидентам, які в сукупності складають процес управління кіберінцидентами [1, с. 119].

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

У свою чергу, під системою протидії кіберзлочинності у широкому сенсі (не обмежуючись правоохоронною діяльністю) можна розуміти взаємопов'язану сукупність організаційно-правових, організаційно-технічних заходів запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів [9, с. 98].

Для управління кіберінцидентами необхідно реалізувати можливість своєчасного виявлення кіберінцидентів та адекватного реагування на них відповідними контрзаходами. У цьому відношенні з метою моніторингу захищеності інфраструктури, управління кіберінцидентами, контролю відповідності вимогам у держоргані, на підприємстві, в організації, установі необхідно здійснювати пошук та усунення вразливостей, аналіз зовнішніх та внутрішніх джерел щодо актуальних кіберзагроз та розроблення заходів щодо кіберзахисту, збору, аналізу та аудиту журналів подій інформаційної безпеки в системі, а також виявлення, аналіз, реагування, розслідування кіберінцидентів та розроблення заходів щодо покращення діючих процесів та заходів кібербезпеки на основі отриманого досвіду [3, с. 119].

Зміст процесу управління кіберінцидентами включає: ідентифікацію та фіксацію кіберінцидентів; реакцію; розслідування; документування [2].

У держорганах, на підприємствах, в організаціях, установах доцільно упровадити систему реагування та управління кіберінцидентами та протидії кіберзлочинам, а також управління інформаційною безпекою передусім згідно з вимогами національного стандарту України з питань інформаційної безпеки ДСТУ ISO/IEC 27001:2015 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи управління інформаційною безпекою. Вимоги» («Information technology – Security techniques – Information security management systems – Requirements») для визначеної сфери застосування, після обов'язкового проведення кібераудиту з урахуванням вимог міжнародних стандартів, загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів забезпечення інформаційної безпеки і кіберзахисту з метою підвищення рівня кібербезпеки установи. У межах цього стандарту ISO/IEC 27001:2015 висуваються загальні вимоги до побудови системи управління інформаційною безпекою, які стосуються, зокрема і процесів управління кіберінцидентами.

Управління кіберінцидентами та протидії кіберзлочинам є проблемою, яку необхідно вирішувати не перманентно, а постійно мати в полі уваги як послідовний безперервний процес, що динамічно протікає в режимі реального часу, починаючи з розробки вимог кібербезпеки та складання технічного завдання на проєктування системи управління інформаційною безпекою, технічної експлуатації, наступної модернізації та вдосконалення, і не закінчуючи, а й надалі продовжуючи на наступних життєвих циклах управління інформаційною безпекою в межах установи.

Водночас слід наголосити, що упровадження стандартів з питань реагування та управління кіберінцидентами та протидії кіберзлочинам, а також управління інформаційною безпекою не може бути разовою акцією. Це фактично є безперервним процесом розроблення, впровадження, функціонування, моніторингу, перегляду, підтримування та вдосконалення системи управління інформаційною безпекою (СУІБ) та кіберзахисту, а також реагування, управління кіберінцидентами та протидії кіберзлочинам. Для процесів СУІБ має бути застосована класична модель ПВПД (PDCA – англ.) (плануй (Plan) – виконуй (Do) – перевіряй (Check) – дій

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).23

(Act)), наведена у вступі до стандарту ISO/IEC 27001:2022. Модель PDCA є основою функціонування всіх процесів системи управління інформаційною безпекою [3, с. 120].

Передумовою впровадження системи реагування, управління кіберінцидентами та протидії кіберзлочинам, а також управління інформаційною безпекою у держоргані, на підприємстві, в організації, установі має бути реалізація ризик-орієнтованого підходу до забезпечення кібербезпеки. Ризик-орієнтований підхід до забезпечення кібербезпеки – прийняття управлінських рішень у держоргані, на підприємстві, в організації, установі на підставі аналізу порівняння поточних ризиків кібербезпеки з прийнятними.

У держоргані, на підприємстві, в організації, установі доцільно запровадити, використовуючи ризик-орієнтований підхід, заходи кібербезпеки, визначені додатком А до ДСТУ ISO/IEC 27001:2015, а також згідно з ДСТУ ISO/IEC 27002:2015 «Інформаційні технології. Методи захисту. Звід практик щодо заходів інформаційної безпеки» («Information technology – Security techniques – Code of practice for information security controls»).

З метою ефективного реагування та виявлення кіберінцидентів, а також протидії кіберзлочинам у держоргані, на підприємстві, в організації, установі рекомендується дотримуватися вимог міжнародних стандартів управління інформаційною безпекою серії ISO 27000.

Критично важливим компонентом реагування та розслідування кіберінциденту є збирання та збереження доказів, пов'язаних з кіберінцидентом, оскільки проаналізовані дані про інцидент кібербезпеки можуть стати потенційними цифровими доказами у судових розглядах. Крім того, зібрані докази кіберінциденту можуть бути використані для вивчення кібервразливостей з метою підвищення рівня кібербезпеки у держоргані, на підприємстві, в організації, установі.

Для обробки подій інформаційної безпеки та кіберінцидентів необхідно ефективно організувати процес реагування на кіберінциденти. Це пов'язано з тим, що зниження потенційних ризиків порушення доступності, цілісності та конфіденційності інформаційних ресурсів внаслідок кіберінцидентів може бути досягнуто шляхом їх своєчасного виявлення у комплексі з реагуванням. До того ж реагування на кіберінциденти – часто менш дорогий і ефективніший засіб, ніж їх розслідування, оскільки кіберінцидент, що відбувся, може призвести до збою працездатності систем, сервісів, мереж, і, як наслідок, до тривалої недоступності критичних процесів, втрати / модифікації інформації, що передається або зберігається, без можливості її відновлення, репутаційних ризиків власника інформаційних ресурсів.

Методика реагування на кіберінциденти повинна давати можливість динамічно в режимі реального часу прогнозувати, враховувати та адаптуватися до можливих інцидентів, змін у множині кіберзагроз і вразливостей [1, с. 118].

Основними завданнями процесу реагування на кіберінциденти є:

координація реагування на кіберінцидент;

підтвердження / спростування факту виникнення кіберінциденту;

забезпечення збереження і цілісності доказів виникнення кіберінциденту, створення умов для накопичення і зберігання точної інформації про вчинені кіберінциденти, про корисні рекомендації;

мінімізація порушень порядку роботи і пошкодження даних IT-системи, відновлення в найкоротші терміни її працездатності після кіберінциденту;

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

мінімізація наслідків порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформації ІТ-систем;

створення умов для відкриття цивільного або кримінального провадження проти зловмисників;

захист інформаційних ресурсів;

швидке виявлення та / або попередження подібних кіберінцидентів в майбутньому;

навчання персоналу діям з виявлення, усунення наслідків кіберінцидентів та запобігання кіберінцидентам [2].

На підготовчому етапі процесу реагування на кіберінциденти, який призначений для організації та регламентування діяльності з реагування на кіберінциденти, необхідно:

виділити людські та матеріальні ресурси;

розробити схему реагування на кіберінциденти;

розробити та затвердити ряд організаційно-регламентуючих документів;

провести необхідне навчання персоналу та апробацію обраної схеми реагування на кіберінциденти;

провести тестування схеми реагування на кіберінциденти [2].

Крім того, має бути визначена документована процедура реєстрації та оброблення кіберінцидентів, а також відповідальності персоналу. Зокрема, повинні бути визначені:

процедури для забезпечення швидкого та ефективного реагування на кіберінциденти;

у посадових інструкціях працівників або організаційно-розпорядчих документах – персональні функції та обов'язки з виявлення, класифікації, реагування та аналізу кіберінцидентів.

При цьому доцільно забезпечити документування інформації щодо кіберінцидентів, що відбулись, та її зберігання не менше ніж один рік. Також доречно автоматизувати процес управління кіберінцидентами.

Загалом у держоргані, на підприємстві, в організації, установі мають бути реалізовані наведені нижче настанови щодо процедур управління кіберінцидентами:

а) повинні бути розроблені процедури обробки різних видів кіберінцидентів, охоплюючи:

1) відмови інформаційної системи;

2) зловмисний код;

3) помилки внаслідок неповних або неточних даних;

4) порушення конфіденційності та цілісності;

5) зловживання інформаційними системами;

б) додатково до звичайних планів дій в аварійних обставинах процедури мають також включати:

1) аналіз та ідентифікацію причини кіберінциденту;

2) його локалізацію;

3) планування та впровадження коригувальних дій для запобігання рецидивам, за необхідності;

4) зв'язок з тими, хто постраждав від кіберінциденту або залучений до відновлення;

5) звітування про кіберінцидент працівниками, які мають належні повноваження;

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

в) журнали кібераудиту та докази щодо кіберінцидентів повинні збиратися і за необхідності захищатися для:

1) внутрішнього аналізу проблеми;

2) застосування як судового доказу стосовно потенційного порушення контрактних чи нормативних вимог або у разі цивільних чи кримінальних позовів;

3) ведення переговорів щодо компенсації від постачальників програмного забезпечення та послуг;

г) діяльність з відновлення після порушень кібербезпеки і відмов у коректній роботі системи повинна ретельно контролюватися з офіційним оформленням; процедури мають забезпечувати, щоб:

1) лише чітко ідентифікованому та авторизованому персоналу дозволявся доступ до діючих систем та оперативних даних;

2) усі вжиті аварійні дії були детально задокументовані;

3) аварійні дії звітувалися керівництву і системно переглядалися;

4) цілісність інформаційних систем та заходів кібербезпеки підтверджувалась з мінімальною затримкою.

Реагування на кіберінциденти (застосування необхідних заходів для запобігання, зменшення і відновлення після завданого ушкодження) має здійснюватися також відповідно до задокументованої процедури.

Отже, управління кіберінцидентами є важливим процесом, що сприяє оперативному відновленню нормальної роботи служб і зведення до мінімуму негативного впливу кіберінциденту на діяльність держоргану, підприємства, організації, установи з метою підтримки якості і доступності служб (сервісів) на максимально можливому рівні [3, с. 119-120].

Цілі управління кіберінцидентами повинні бути погоджені з керівництвом держоргану, підприємства, організації, установи. Водночас слід забезпечити, щоб особи, відповідальні за управління кіберінцидентами, правильно розуміли пріоритети щодо обробки кіберінцидентів.

Зокрема, цілями управління кіберінцидентами є:

відновлення нормальної роботи служб в найкоротші терміни;

зведення до мінімуму впливу кіберінцидентів на діяльність держоргану, підприємства, організації, установи;

забезпечення злагодженої обробки всіх кіберінцидентів і запитів обслуговування;

зосередження ресурсів підтримки на найбільш важливих напрямках забезпечення кібербезпеки;

надання відомостей, які уможливлюють оптимізацію процесів підтримки, зменшення кількості кіберінцидентів та ефективне планування управління кіберінцидентами [4, с. 117].

Управління кіберінцидентами – це процес або набір процесів, на вхід яких подаються дані, отримані в результаті збору і протоколювання даних про події, що стосуються інформаційних систем, а на виході цих процесів отримують інформацію про причини кіберінциденту, що відбувся, про нанесений збиток та заходи, які необхідно вжити для того, щоб кіберінцидент не повторився у майбутньому. Таким чином, управління кіберінцидентами

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

спрямоване на вдосконалення системи забезпечення кібербезпеки держоргану, підприємства, організації, установи та запобігання кіберзлочинності. Водночас одержувані на виході дані є, по суті, єдиною об'єктивною інформацією для визначення ймовірності кіберзагроз при аналізі кіберризиків.

При цьому необхідно усвідомлювати, що управління кіберінцидентами не запобігає нанесенню збитку юридичній особі, проте розслідування кіберінциденту та своєчасне впровадження превентивних та корегувальних заходів знижує ймовірність його повторення. До цього слід додати, що статистика кіберінцидентів має особливу цінність для держоргану, підприємства, організації, установи як показник ефективності функціонування системи управління інформаційною безпекою.

Особливості управління кіберінцидентами регламентуються міжнародними та національними нормативними документами, зокрема, ISO/IEC 27001, ISO/IEC 27005, ISO/IEC 27035, ISO/IEC 27042 та ISO/IEC 27043, NIST SP 800-16 тощо.

Крім того, необхідно якнайшвидше звітувати стосовно подій інформаційної безпеки / кіберінцидентів через належні канали управління. З цією метою у держоргані, на підприємстві, в організації, установі повинні бути розроблені офіційно оформлені процедури звітування про події інформаційної безпеки / кіберінциденти, а також процедури реагування та ескалації щодо них, де встановлено дії, яких треба вжити персоналу після отримання звіту про події інформаційної безпеки / кіберінциденти. Також у держоргані, на підприємстві, організації, установі має бути контактна особа для звітування про події інформаційної безпеки / кіберінциденти.

Процедури звітування про події інформаційної безпеки / кіберінциденти повинні включати:

а) відповідні процедури зворотного зв'язку для забезпечення того, щоб ті, хто звітував про події інформаційної безпеки / кіберінциденти, були сповіщені про результати після того, як проблему було оброблено й закрито;

б) форми звітування про подію інформаційної безпеки / кіберінцидент;

в) правильну поведінку, якої треба дотримуватися у разі події інформаційної безпеки / кіберінцидента, тобто:

1) негайно записувати усі важливі подробиці (наприклад, тип невідповідності або порушення, збій, повідомлення на екрані, незвичайний режим роботи);

2) не виконувати жодних власних дій, а негайно звітувати контактній особі;

г) посилання на офіційно оформлений дисциплінарний процес поводження з персоналом, користувачами третьої сторони, які здійснили порушення кібербезпеки.

Прикладами подій інформаційної безпеки та кіберінцидентів є:

втрата послуги, обладнання або засобів обслуговування;

збій або перевантаження системи;

людські помилки;

невідповідності політиці або настановам;

порушення заходів фізичної безпеки;

неконтрольовані зміни системи;

збій програмного забезпечення або апаратних засобів;

порушення доступу.

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

Поряд із зазначеним вище також треба вимагати від усього персоналу, що користується інформаційними системами, звертати увагу та звітувати щодо будь-яких спостережених або очікуваних слабких місць кібербезпеки у системах. При цьому персоналу та користувачам третьої сторони слід рекомендувати не намагатися знайти підтвердження очікуваного слабкого місця кібербезпеки. У подальшому події інформаційної безпеки оцінюються та приймається рішення стосовно віднесення їх до кіберінцидентів.

Оцінювання кіберінцидентів може вказати на потребу в удосконалених або додаткових контролях для обмеження частоти, ушкодження та вартості майбутніх кіберінцидентів або може бути взяте до уваги в процесі перегляду Політики інформаційної безпеки держоргану, підприємства, організації, установи. Знання, отримані з аналізу та розв'язання кіберінцидентів, мають використовуватися для зменшення ймовірності чи впливу майбутніх кіберінцидентів та для запобігання кіберзлочинності.

Крім того, у держоргані, на підприємстві, в організації, установі повинні бути визначені і застосовані процедури для ідентифікації, збирання, отримання і зберігання інформації, яку можна використовувати як докази щодо кіберінцидентів.

Докази інцидентів кібербезпеки (cybersecurity incident evidence) – це згідно з Рекомендацією Міжнародного союзу електрозв'язку МСЕ-Т X.1216 (09/2020) «Вимоги до збирання та збереження доказів інцидентів кібербезпеки» («Requirements for collection and preservation of cybersecurity incident evidence») [5] інформація або дані, які зберігаються або передаються та які в процесі аналізу були визначені як такі, що стосуються розслідування інциденту кібербезпеки. Це визначення доказів щодо кіберінцидентів базується на визначенні «цифровий доказ» ISO/IEC 27037:2012 «Information technology. Security techniques. Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence» («Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, накопичення та збереження цифрових доказів»).

При цьому цілісність усіх доказових матеріалів щодо кіберінцидентів повинна бути захищена. Копіювання доказового матеріалу має здійснюватися під наглядом персоналу, який заслуговує довіри, та повинна бути зареєстрована інформація: коли і де виконувався процес копіювання, хто здійснював копіювання і які інструменти та програми були застосовані.

Водночас у держоргані, на підприємстві, в організації, установі регулярно має проводитися моніторинг системи управління інформаційною безпекою (СУІБ), який має використовуватися для перевірки ефективності прийнятих заходів кібербезпеки.

Частота перегляду результатів діяльності з моніторингу СУІБ повинна залежати від кіберризиків. Фактори кіберризику, які треба розглядати, включають: критичність прикладних процесів; цінність, чутливість та критичність оброблюваної інформації; минулий досвід проникнення в систему та зловживання, частоту використання вразливостей; ступінь взаємозв'язаності систем (особливо загальнодоступних мереж) тощо.

У держоргані, на підприємстві, в організації, установі мають бути розроблені процедури моніторингу використання засобів оброблення інформації та результати такого моніторингу повинні регулярно переглядатися.

Використання процедур моніторингу СУІБ дозволяє переконатися в тому, що ко-

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

ристувачі виконують лише ту діяльність, яка чітко авторизована (дозволена). У зв'язку з цим, у держоргані, на підприємстві, в організації, установі повинен вестися та зберігатися протягом погодженого періоду для сприяння в майбутніх розслідуваннях кіберінцидентів і моніторингу контролю доступу журнал аудиту подій, у якому повинна записуватися діяльність користувачів, винятки, збої та події кібербезпеки. Ці журнали аудиту мають бути захищені та регулярно переглядатися.

У держоргані, на підприємстві, в організації, установі також слід здійснювати моніторинг інформаційних систем та реєструвати події кібербезпеки. Для забезпечення ідентифікації проблем інформаційної системи повинні використовуватися журнали реєстрації оператора і реєстрація несправностей. Перегляд журналу реєстрації призводить до розуміння кіберзагроз, на які наражається система, та способу, в який вони можуть виникнути.

Засоби реєстрування та інформація реєстрації подій кібербезпеки мають бути захищені у держоргані, на підприємстві, в організації, установі від фальсифікації та несанкціонованого доступу. За можливості, системні адміністратори не наділені повноваженнями стирати або деактивувати журнали реєстрації власної діяльності.

У 2012 р. був оприлюднений міжнародний стандарт ISO/IEC 27037:2012 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, накопичення та збереження цифрових доказів», який регламентує керівні принципи для конкретних видів діяльності у сфері обробки цифрових даних, що можуть мати доказове значення [6, с. 54]. Протягом 2015–2019 рр. також набули чинності ще чотири міжнародні стандарти, які стосуються експертизи цифрових доказів [6, с. 54]: ISO/IEC 27041:2015 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанова щодо забезпечення прийнятності та адекватності методів розслідування»; ISO/IEC 27042:2015 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови щодо аналізу та інтерпретації цифрового доказу»; ISO/IEC 27043:2015 «Інформаційні технології. Методи захисту. Принципи та процеси розслідування інцидентів»; ISO/IEC 27050:2019 «Інформаційні технології. Технології безпеки. Електронне відкриття (в 4-х частинах)». Наприклад, ISO/IEC 27043 пропонує настанови, що описують процеси та принципи, які застосовують до різних видів досліджень, включаючи несанкціонований доступ, пошкодження даних, збої в системі або порушення інформаційної безпеки, а також будь-які інші цифрові дані розслідування [7].

На сьогодні зазначені вище чотири міжнародних стандарти у галузі дослідження цифрових доказів гармонізовані в Україні як ДСТУ ISO/IEC 27037:2016 (ISO/IEC 27037:2012, IDT); ДСТУ ISO/IEC 27041:2016 (ISO/IEC 27041:2015, IDT), ДСТУ ISO/IEC 27042:2016 (ISO/IEC 27042:2015, IDT); ДСТУ ISO/IEC 27043:2016 (ISO/IEC 27043:2015, IDT) шляхом їх прийняття як національних стандартів України методом підтвердження [6, с. 56].

Узагальненою метою забезпечення інформаційної безпеки держоргану, підприємства, організації, установи є зниження ризиків, діючих відносно інформаційних ресурсів, і, як наслідок, – запобігання або мінімізація збитку від можливих кіберінцидентів [8, с. 97]. Основним завданням процесу управління кіберінцидентами є усунення кіберінцидентів у гранично стислі терміни.

Таким чином, на основі зазначеного вище, можна констатувати, що кіберінцидентом, у першу чергу, є певна недозволена подія інформаційної безпеки, вона має бути

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).23

неприпустимою, забороненою. Отже, існує необхідність розробки та затвердження внутрішньо організаційних документів, що чітко описують усі дії, які можна виконувати в інформаційній системі і які виконувати заборонено. При цьому процес управління кіберінцидентами, як правило, покладається на службу ІТ-підтримки, яка обробляє кіберінциденти [8, с. 97].

Варто також розуміти, що управління кіберінцидентами не попереджає нанесення збитку, проте розслідування кіберінциденту та своєчасне впровадження превентивних і коригувальних заходів знижує ймовірність його рецидиву [8, с. 97].

Діяльність держоргану, підприємства, організації, установи без системи управління кіберінцидентами може обернутися низкою неприємностей. У результаті впровадження процесу управління кіберінцидентами держорган, підприємство, організація, установа отримують такі важливі й корисні властивості, як якість сервісів, скорочення кількості кіберінцидентів та безперервне функціонування. Як наслідок, в умовах зростання впливу ІТ на діяльність будь-якої установи значна увага приділяється організації підтримки та супроводу ІТ-систем та управлінню кіберінцидентами.

Формування групи для проведення розслідування, реагування на кіберінциденти включає визначення осіб, відповідальних за розслідування. У держоргані, на підприємстві, організації, установі існує три варіанти вирішення цього питання: провести внутрішнє розслідування кіберінциденту; звернутися до правоохоронних органів; звернутися до спеціалізованих груп реагування на кіберінциденти [8, с. 98]. Під час проведення внутрішнього розслідування кіберінциденту у держоргані, на підприємстві, організації, установі стикаються з такими проблемами: низька кваліфікація співробітників у питаннях реагування на кіберінциденти; недостатня кількість співробітників і часу; неможливість отримати необхідну інформацію під час розслідування кіберінциденту та ін. Під час вибору третього варіанту слід розуміти, що конфіденційна інформація може стати відомою стороннім організаціям.

Гарантією безпечної роботи внутрішньої інформаційної системи є виконання необхідних заходів, які зводять до мінімуму всі існуючі ризики з урахуванням їх ступеня впливу на кібербезпеку. Ці вимоги визначаються необхідністю врахування всіх ризиків і інтересів, що виникають у процесі впровадження нових інформаційних технологій. Одним зі шляхів вирішення цих питань є побудова моделей створення й оцінки ефективності систем кібербезпеки, що забезпечують кібербезпеку на основі системного підходу до врахування впливу ризиків [8, с. 99].

Передусім для визначення необхідного комплексу заходів проєктують і розробляють модель системи кібербезпеки. Юридичні особи, що мають стратегії кібербезпеки, повинні гарантувати, що кожна з підкатегорій кібербезпеки буде врахована [8, с. 99].

Сьогодні кіберзахист не може обмежуватися технічними заходами, а має бути інтегрований у такі традиційні види діяльності з безпеки, як забезпечення фізичної безпеки та безпеки персоналу, бути частиною загальноорганізаційних зусиль з метою захисту всіх критичних процесів як від зовнішніх, так і від внутрішніх загроз [8, с. 99]. Активності з кібербезпеки мають бути пріоритетними та узгоджуватися з основною діяльністю установи.

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гладиш С.В.* Підтримка прийняття рішень щодо керування інцидентами інформаційної безпеки в організаційно-технічних системах. Реєстрація, зберігання і обробка даних. 2008. Т. 10. № 1. С. 116–124. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/7536/11-Gladysh.pdf?sequence=1 (дата звернення: 11.06.2023).

2. Управління інцидентами інформаційної безпеки. URL: https://studfile.net/preview/16435760/ (дата звернення: 11.06.2023).

3. *Козаченко П.П., Панаско О.М.* Управління інцидентами в контексті інформаційної безпеки підприємства. Specialized and multidisciplinary scientific researches: збірник наукових праць ΛΌГOΣ. 2020. Vol. 2. P. 119–120. URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/7127/7110 (дата звернення: 11.06.2023).

4. Аудит та управління інцидентами інформаційної безпеки: навч. посіб.: *Корченко О.Г., Гнатюк С.О., Казмірчук С.В*. та ін. К.: Центр навч.-наук. та наук.-пр. видань НА СБ України, 2014. 190 с.

5. Recommendation ITU-T X.1216 (09/2020) "Requirements for collection and preservation of cybersecurity incident evidence": SERIES X: DATA NETWORKS, OPEN SYSTEM COMMUNICATIONS AND SECURITY «Cyberspace security – Cybersecurity». URL: https://www.itu.int/rec/T-REC-X.1216-202009-I (дата звернення: 11.06.2023).

6. *Рувін О.Г., Полтавський А.О.* Стандартизація техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні: праксеологічний аспект. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О.Г. Рувін (голов. ред.) та ін. К., 2017. Вип. 62. С. 51–58.

7. Нові стандарти для інформаційної безпеки. URL: http://volynstandart.com.ua/info_security/4193/news/ (дата звернення: 11.06.2023).

8. *Воскобойников С., Решетніков О.* Проєктування освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців до управління інцидентами інформаційної та кібернетичної безпеки. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 8 (102). С. 95–106.

9. *Довгань О.Д., Тарасюк А.В.* Глобальна культура кібербезпеки в системі запобігання кіберзлочинності в Україні. Інформація і право. 2018. № 3 (26). С. 94–103.

REFERENCES

1. *Hladysh S.V*. (2008). Pidtrymka pryiniattia rishen shchodo keruvannia intsydentamy informatsiinoi bezpeky v orhanizatsiino-tekhnichnykh systemakh. "Support for decision-making regarding the management of information security incidents in organizational and technical systems". Registration, storage and processing of data. Vol. 10, № 1. P. 116–124. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/7536/11-Gladysh.pdf?sequence=1. (Date of Application: 11.06.2023) [in Ukrainian].

2. Upravlinnia intsydentamy informatsiinoi bezpeky. "Management of information security incidents". URL: https://studfile.net/preview/16435760/. (Date of Application: 11.06.2023) [in Ukrainian].

3. *Kozachenko P.P., Panasko O.M*. (2020). Upravlinnia intsydentamy v konteksti informatsiinoi bezpeky pidpryiemstva. "Incident management in the context of enterprise information security". Abstracts of Papers ΛΌГOΣ. Vol. 2. P. 119–120. 'Proccedings of the Conference Title'. URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/7127/7110. (Date of Application: 11.06.2023) [in Ukrainian].

4. *Korchenko O.H., Hnatiuk S.O., Kazmirchuk S.V*. (2014). Audyt ta upravlinnia intsydentamy informatsiinoi bezpeky. "Audit and management of information security incidents". Kyiv. 190 p. [in Ukrainian].

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

5. Recommendation ITU-T X.1216 (09/2020). "Requirements for collection and preservation of cybersecurity incident evidence": SERIES X: DATA NETWORKS, OPEN SYSTEM COMMUNICATIONS AND SECURITY 'Cyberspace security – Cybersecurity'. URL: https://www.itu.int/rec/T-REC-X.1216-202009-I. (Date of Application: 11.06.2023) [in English].

6. *Ruvin O.H., Poltavskyi A.O.* (2017). Standartyzatsiia tekhniko-kryminalistychnoho ta sudovo-ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia v Ukraini: prakseolohichnyi aspekt. "Standardization of technical-criminological and judicial-expert provision of justice in Ukraine: praxeological aspect". Abstracts of Papers, vol. 62: Forensics and forensic examination: 'Proccedings of the Conference Title' Kyiv. P. 51–58. [in Ukrainian].

7. Novi standarty dlia informatsiinoi bezpeky. "New standards for information security". URL: http://volynstandart.com.ua/info_security/4193/news/. (Date of Application: 11.06.2023) [in Ukrainian].

8. *Voskoboinykov S., Reshetnikov O.* (2020). Proiektuvannia osvitnoho protsesu profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv do upravlinnia intsydentamy informatsiinoi ta kibernetychnoi bezpeky. "Designing the educational process of professional training of future specialists for information and cyber security incident management". Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. №. 8(102). P. 95–106. [in Ukrainian].

9. *Dovhan O.D., Tarasiuk A.V.* (2018). Hlobalna kultura kiberbezpeky v systemi zapobihannia kiberzlochynnosti v Ukraini. "Global culture of cyber security in the system of cybercrime prevention in Ukraine". Information and Law. №. 3 (26). P. 94–103. [in Ukrainian].

UDC 343.973

Sakharova Olena,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Officer,
Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324
Blyzniuk Ihor,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Officer, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

IDENTIFYING AND RESPONDING TO CYBER INCIDENTS AND CYBERATTACKS AS CYBERCRIME PREVENTION MEASURES

The article substantiates the provisions underlying the authors' conclusion that detecting and responding to cyber incidents and cyberattacks should be considered as cybercrime prevention measures. Consequently, they believe that monitoring, detecting and responding to cyber incidents and cyberattacks is necessary to prevent cybercrime, since existing approaches to information security and cyber incident management are not effective enough.

The article explains the content and defines the cyber incident management process. The authors recommend that state bodies, enterprises, organizations, and institutions implement a system for responding to and managing cyber incidents and countering cybercrimes, as well as information security management in accordance with the requirements of the national standard

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

of Ukraine on information security DSTU ISO/IEC 27001:2015 'Information technology – Security techniques – Information security management systems – Requirements' for a defined scope of application, after a mandatory cyber audit taking into account the requirements of international standards, the principles of information security and cyber protection generally accepted in international practice in order to increase the level of cyber security institutions At the same time, the authors especially emphasize that the management of cyber incidents and combating cybercrimes is a problem that must not be solved permanently, but must be constantly kept in the field of attention as a consistent, continuous process that flows dynamically in real time, starting with the development of cybersecurity requirements and drawing up a technical the task of designing the information security management system, technical operation, subsequent modernization and improvement, and not ending, but continuing in the following life cycles of information security management within the institution.

Along with this, this article addresses the issues of collecting and preserving evidence related to a cyber incident, as the analyzed data on a cybersecurity incident may become potential digital evidence in court proceedings. Furthermore, the authors of the article disclose in detail key tasks of the cyber incident response process, basic guidelines of cyber incident management procedures, goals of cyber incident management, content of procedures for reporting information security events/cyber incidents, etc.

Keywords: cyber incident, cyberattacks, cybersecurity, information security, cybercrime prevention, cybercrime, digital evidence, information protection, cyber incident management, cyber audit, information security events, critical infrastructure, cyber threat, cyber defense, information security management system (ISMS), risk-based approach, cyber risk.

Отримано 14.06.2023

© Sakharova Olena, Blyzniuk Ihor, 2023

ISSN 2072-8670 (Print) НАУКА І ПРАВООХОРОНА
NAUKA I PRAVOOKHORONA
DOI (Issue): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60) Issue 2(60) 2023

УДК 343.58

Ярмиш Наталія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України,
м. Київ, Україна

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ: ПИТАННЯ ДО СТАТТІ 299 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На прикладі статті 299 Кримінального кодексу України висвітлюються різноманітні законодавчі помилки. Кінцевою метою відповідного критичного аналізу є спонукання законодавця до відповідального, максимально продуманого підходу стосовно конструювання кримінально-правових (й не лише) норм, такому підходу, що ґрунтується на глибокому знанні та розумінні КК України як системного утворення, врахуванні взаємозв'язку усіх його положень між собою та нормами інших відповідних законів і базовими постулатами суміжних наук.

Ключові слова: *хребетні тварини, жорстоке поводження, активний спосіб, бездіяльність, мотиви, насильство, задоволення статевої пристрасті, конфіскація тварини.*

Останнім часом, особливо з початком повномасштабної агресії рф проти нашої країни, більшість наукових публікацій українських учених – фахівців у галузі кримінального права, присвячено аналізу змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України, пов'язаних з війною. Основною метою досліджень законодавчих новацій є намагання зрозуміти їх сенс, виявити думку законодавця, зрозуміти його логіку, аби детально розтлумачити статтю та полегшити роботу правозастосовникам. Проте це вдається далеко не завжди. Причиною невдач при розборі нових норм, як відомо, є те, що дуже часто нововведення побудовані без урахування того, що КК України є системним утворенням з наскрізними зв'язками, а це потребує системного ж підходу до конструювання будь-якої новели, врахування того, що зміни однієї статті можуть тягнути за собою необхідність реконструкції інших. Головним фактором численних законодавчих помилок є непрофесійність авторів законопроєктів, відсутність не лише кримінально-правової, та загальної правової підготовки, а іноді й необхідної ерудиції та (як це не сумно) достатньої грамотності. Й це стосується не лише специфічних змін, пов'язаних з війною. Війна закінчиться, звісно ж, перемогою України, а КК України залишиться. Й залишиться з усіма своїми помилками, новими та старими, які вкрай необхідно якомога швидше усувати.

Зазначена у назві публікації стаття 299 Кримінального кодексу (далі – КК) України обрана нами для демонстрації законодавчих помилок з тих міркувань, що є показовим зразком концентрації різноманітних помилок, від суто логічних до стилістичних. Кінцевою метою відповідного критичного аналізу є спонукання законодавця до відповідаль-

© Yarmysh Nataliia, 2023

ного, максимально продуманого підходу стосовно конструювання кримінально-правових (й не лише) норм, такому підходу, що ґрунтується на глибокому знанні та розумінні КК України як системного утворення, врахуванні взаємозв'язку усіх його положень між собою та нормами інших відповідних законів і базовими постулатами суміжних наук.

Одразу ж уточнимо, що кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, є злочином, оскільки санкції усіх її частин передбачають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а цього, відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України, вже достатньо для визнання правопорушення злочином, а не проступком.

Стаття 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами» вирізнялася спірними положеннями завжди, неодноразово піддавалася змінам, проте, на превеликий жаль, як і раніше, залишається вкрай важкою для розуміння, отже, й для застосування. Останні зміни внесені відносно нещодавно – 15.07.2021 [1]. Проте кількість запитань до цієї статті не зменшилася.

Аналізом ст. 299 КК України в різних аспектах займалися В.В. Александренко, Р.В. Бондаренко О.С., Вереша, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров, Д.О. Калмиков, А.В. Козлова, В.А. Копилян, В.В. Кузнецов, М.В. Пашковський, Р.Г. Песцов, К.О. Полтава, С.В. Репецький, А.В. Савченко, Т.І. Синоверська, Н.В. Уварова, М.І. Хавронюк, Ю.М. Чорноус, О.О. Шуміло та багато інших дослідників.

Претензії до положень ст. 299 КК України з боку її дослідників, безперечно, заслуговують на увагу та підтримку, проте мета цієї публікації не зосередження на кожному зауваженні та обговорення його змісту, а пропонується зупинитися на ознаках відповідного складу злочину, які можна вважати найбільш проблематичними.

Питання виникають майже до кожного слова диспозицій усіх частин статті. Проте почнемо обговорювати ці слова та вирази не послідовно (тобто, спираючись на елементи складу злочину, починаючи з об'єкта та предмета), а саме з тих моментів, які є найбільш вразливими для критики. Аби читачу було зручніше сприймати інформацію, процитуємо основний склад, тобто ч. 1 ст. 299 КК України:

«Жорстоке поводження з тваринами, що належать до хребетних, у тому числі з безпритульними тваринами, порушення правил транспортування тварин, якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварин, нацьковування тварин одна на одну, вчинені з хуліганських або корисливих мотивів, а також пропаганда, публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, поширення матеріалів із закликами до таких дій».

Почнемо з самого, здається, складного. А таким видається те, що усі діяння, передбачені частиною 1 ст. 299, як це не дивно, є певні підстави сприймати такими, що мають форму бездіяльності. Стверджую, що це саме так, звертаючись до ч. 3 аналізованої статті, де в якості особливо кваліфікуючої ознаки до дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, зазначено про вчинення їх «активним способом». Парадокс тут подвійний.

По-перше, у диспозиції ч. 3 ст. 299 йдеться все ж таки про «дії», а не про діяння (яке розглядається і як бездіяльність). Дія – це діяння, яке є активним за визначенням. Що має на увазі законодавець, говорячи про дію, яка вчиняється «активним способом»?

© Yarmysh Nataliia, 2023

Мабуть, – якусь «підвищену» активність»? Але жодних «епітетів» щодо активності в диспозиції не зазначено. Залишається думати, що законодавець в основному складі злочину говорить саме про бездіяльність, а слово «дія» у ч. ч. 1 та 2 ст. 299 застосував помилково. Таке іноді трапляється (згадаємо ст. 136 КК України «Залишення у небезпеці», де у ч. 2 йдеться про «ті самі дії», вчинені…», при тому що залишення у небезпеці насправді є бездіяльністю). Отже, напрошується висновок (хоча й доволі хисткий), що ч. 1 (та 2) ст. 299 призначена для випадків жорстокого поводження з твариною, яке виявляється у бездіяльності, а дія (активна поведінка) передбачена ч. 3 цієї статті.

Проте при такому підході того, хто намагається розібратися у ст. 299, очікує другий парадокс. Звісно, бездіяльність цілком може розглядатися як жорстоке поводження у разі відсутності піклування про тварину. Однак це стосується лише окремих випадків: коли на людину покладений обов'язок це робити, тобто вона є власником, господарем тварини. До того ж, як бути з варіантом жорстокого поводження «нацьковування тварин одна на одну»? Чи мислима тут бездіяльність? А чи завжди є можливою бездіяльність як варіант жорстокого поводження, що призвело до «тілесних ушкоджень та каліцтва»? Оскільки відповідь на ці питання є очевидною, знов повертаємося до версії, що частини 1 та 2 ст. 299 передбачають все ж таки дії, тобто активну поведінку, а у частині 3 ст. 299 мається на увазі якась особлива, підвищена активність (яка, мабуть, перекликається з особливою жорстокістю).

А як реагує на цю проблему практика застосування ст. 299 КК України? Вивчення Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє констатувати, що у значному числі випадків – ніяк. Вбачається, що суди застосовують ч. 1 ст. 299 у разі, коли тварин (в основному собак) вбивають з вогнепальної зброї, скидають з висоти, забивають палками тощо. Й суд геть не пояснює при цьому, чому застосовує саме першу частину.

В одному з вироків зазначається, що суб'єкт прив'язав собаку до дерева та, «використовуючи фізичну силу, за допомогою палиці, почав протягом значного часу наносити численні удари по голові та тулубу собаки…, що призвело до тривалих страждань та загибелі тварини». Проте, незважаючи на явні ознаки особливої жорстокості та очевидну «особливу» ж активність («значний час», численні удари»), суд, не обговорюючи ці обставини, застосував до винного ч. 1, а не 3 ст. 299 [2].

Але зустрічаються й інші вироки. Принаймні у нашому полі зору таких опинилося три. В усіх до суб'єкта застосовано ч. 3 ст. 299 за кваліфікуючою ознакою «дії вчинені активним способом». Дві справи дуже схожі між собою. «Дії, вчинені активним способом» виявлялися в тому, що суб'єкти скинули собак з 5 поверху будинку (те, що поверхи збігаються – випадковість). У цих вироках не йдеться про якусь надзвичайну активність, адже відповідні дії є дуже «простими», не потребують мобілізації значних зусиль. З цього випливає, що на думку суддів (яка не була спеціально обговорена у вироку), ч. 3 призначена для будь-якої активної поведінки, тобто певної дії. Наведемо відповідну цитату з вироку: «Таким чином, оцінивши досліджені докази по справі в їх сукупності, суд дійшов висновку, що вина особи… у жорстокому поводженні із собакою, що призвело до загибелі тварини, вчиненому активним способом, який полягав у вчиненні активної дії по викиданню тварини з вікна, доведена і її дії вірно кваліфіковані

© Yarmysh Nataliia, 2023

за ч. 3 ст. 299 КК України». Як бачимо, «активний спосіб» тут є єдиною кваліфікуючою (особливо кваліфікуючою) ознакою [3]. Активний спосіб згадується (разом з особливою жорстокістю) й у іншому вироку за подібними обставинами: «Особа…вийшовши на балкон своєї квартири…, яка розташована на 5-му поверсі будинку, з особливою жорстокістю та активним способом, використовуючи фізичну силу, взяла на руки свою собаку …та кинула через вікно вниз» [4]. Звернемо увагу, що скидання тварини з висоти, на відміну від випадку, описаного в першій справі, визнане тут не просто «активним способом», а й з особливою жорстокістю.

Подібна логіка простежується й у вироку щодо особи, яка отруїла собаку, де єдиною кваліфікуючою ознакою визнаний «активний спосіб»: «Суд кваліфікує дії обвинуваченого…за ч. 3 ст. 299 КК України, як жорстоке поводження з тваринами, що належить до хребетних, що призвело до загибелі тварини, вчинене активним способом» [5].

В інших вироках, де тварини були скинуті з висоти, застосована ч. 1 статті 299, тобто «активного способу» суд не побачив. Наприклад, жінка «перебуваючи у приміщенні балкону, взяла до рук власну кішку… та, проявляючи жорстокість і винятковий цинізм, умисно, скинула її з балкона, внаслідок чого кішка загинула…» [6]. До речі, в цій справі про особливу жорстокість не йдеться, хоча слова «винятковий цинізм» орієнтують на те, що про цю ознаку варто було б хоча б подумати.

Як бачимо, особливо кваліфікуюча ознака «дії, вчинені активним способом» є вкрай невизначеною, незрозумілою, тому – зайвою. Її наявність призводить до плутанини при застосуванні цієї статті, тобто до порушення принципу справедливості. Це стає особливо помітним при зверненні до відповідних санкцій та порівнянні найбільш суворих видів покарання, що в них передбачені. Частина перша передбачає позбавлення волі на строк від двох до трьох років, ч. 3 (особливо кваліфікований склад) – від п’яти до восьми. А застосування певної частини статті залежить від того, як саме розуміє особа, що застосовує кримінальний закон, ознаку «активний спосіб», при тому, що відповідне законодавче визначення не дає підстав для однозначного її тлумачення.

З наведених прикладів помітно також, що не сприяє реалізації принципу справедливості й існування серед кваліфікуючих ознак оціночного, дуже розмитого, поняття «особлива жорстокість». А в поєднанні з «активним способом» ця ознака здатна поставити в глухий кут будь-якого правозастосовника.

Перейдемо до іншої ознаки, яка викликає не просто питання, а справжній подив. Вона також передбачена у ч. 3 аналізованої статті та сформульована як «насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті». Не дуже хочеться заглиблюватися в нюанси цієї малоприємної тематики, але бажано було б послухати відповідь законодавця на таке запитання: а як розуміти саме «насильницькі» сексуальні дії щодо тварини, як відрізнити їх від таких дій ненасильницького характеру? Адже ненасильницькі дії не створюють об’єктивної сторони відповідного складу злочину. Мабуть, потрібно спитати тварину, чи погоджується вона на сексуальний контакт?! Звісно, питання звучить абсурдно й навіть якось непристойно, але це лише реакція на абсурдне та непристойне законодавче викладення. На превеликий жаль, авторам ст. 299 КК України невідомо, що за постулатами філософії, психології, антропології, та по суті

© Yarmysh Nataliia, 2023

усіх наук, що оперують поняттям «насильство», а також за побутовими уявленнями достатньо ерудованих пересічних людей, насильство – це певні дії, що вчиняються проти воли людини, чи в обхід волі, коли наприклад людина спить чи є непритомною. «Енциклопедія сучасної України» визначає насильство так: «Насильство – цілеспрямоване, протиправне, умисне застосування до фізичної особи індивідом чи групою осіб сили (фізичне насильство) або різного роду погроз (психічне насильство). Метою насильства є обмеження природних чи людських прав та свобод особистості, примушення її до певної поведінки, завдання або загроза завдання фізичної, моральної або матеріальної шкоди людини всупереч її волі або з використанням безпорадного стану…» [7]. Як бачимо, йдеться саме про людину. До того ж воля притаманна лише їй за визначенням, оскільки воля – це свідома активність людини, спрямована на досягнення певної мети. Виходячи з цього, «насильство до тварини» – явний алогізм. Якщо іноді й говорять про таке насильство, то лише в якості метафори (причому невдалої). А метафорам не місце у законах. Тому, якщо і включати до дій, які є жорстоким поводженням з тваринами, задоволення з їх використанням статевої пристрасті, то не застосовувати при цьому безглузде слово «насильницьке». Хоча і без «насильства» відповідна ознака, та ще і у якості кваліфікуючої, викликає сумніви з приводу її доцільності. У разі спричинення тварині болю, сексуальні дії самі по собі можуть розглядатися як жорстоке поводження, мабуть, у певних проявах навіть як особлива жорстокість. Але в чому полягає жорсткість таких дій без спричинення тварині страждань – зрозуміти важко (якщо, звісно, вони не вчиняються в присутності дітей). Як би там не було, а сексуальні дії щодо тварин без спричинення ним страждань (звісно фізичних, оскільки моральна шкода, спричинена тварині – такий же нонсенс, як і насильство до неї) важко визнати ознакою, що виправдана при формулюванні складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України (тим більше, особливо кваліфікованого складу).

Вкрай дивує й те, що санкція ч. 3 ст. 299 КК України (позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років) є більш суворою, ніж та, що передбачена за зґвалтування (ч. 1 ст. 152 – позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років). Важко зрозуміти, чому насильницький статевий акт з людиною законодавець вважає менш суспільно небезпечним, ніж сексуальні дії з твариною. Хоча, швидше за все, він й не намагався порівняти відповідні санкції.

Принагідно зауважимо, що під ознаки жорстокого поводження з тваринами не підпадають і такі дії (звісно ж, саме дії, а не бездіяльність), як «пропаганда, публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, поширення матеріалів з закликами до вчинення таких дій». Адже тварини від таких дій не страждають. Тут доречно згадати, що Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», покладений в основу побудови відповідної статті КК, визначає як жорстоке поводження з ними «знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, у тому числі спричинило тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування

© Yarmysh Nataliia, 2023

тварин» [8]. Як бачимо, щодо «пропаганди…» тут нічого немає, тобто до жорстокого поводження такі дії зазначений ЗУ не відносить. Хоча й так зрозуміло, що ні «пропаганду», ні «публічні заклики» жорстокістю до тварин вважати не можна.

Повернувшись до формулювання зазначених (не жорстоких стосовно тварин) дій, побачимо стилістичну помилку: законодавець застосовує слово «пропаганда», не вказуючи, пропаганда чого саме. Безперечно, легко здогадатися, що мається на увазі пропаганда жорстокого поводження з тваринами (далі йдеться про ознаки жорстокості, але у відміннику, якій не відповідає слову «пропаганда»). Проте текст закону має бути бездоганним, слугувати зразком чіткості, послідовності, інформативності, поєднаної з лаконічністю, грамотності. Цього, на жаль, у даному випадку не спостерігається. До того ж, постає непросте питання: як пропаганда жорстокого поводження з тваринами та поширення матеріалів із закликами до вчинення відповідних дій як ознака основного складу злочину співвідноситься з ознакою особливо кваліфікованого складу (ч. 4 ст. 299) «поширення зображень, що пропагують жорстоке поводження з тваринами»? Це не збігаються поняття? Якщо так, то за принципом, що усі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого, застосовуватися в таких випадках буде ч. 1, а ч. 4 залишиться «сплячою». Для чого в ній тоді потрібні ці ознаки? Чи в ч. 1 «пропаганда» стосується і поширення відповідних матеріалів, а само поширення передбачене у ч. 4? Однозначної відповіді на це питання текст ст. 299 КК України не надає. Звісно ж, це неприпустимо.

Невиправдано звужують можливості застосування ст. 299 й деякі суб'єктивні її ознаки, а саме: мотиви нацьковування тварин одна на одну. Чому вони обмежені хуліганськими та корисливими? А якщо мотиви суто садистські? Підводити їх під хуліганські? Чи не є жорстоким поводженням нацьковування тварин само по собі, незалежно від спонукань? Вважаю ці питання риторичними. Слід звернути увагу, що не лише доведення хуліганських мотивів, а й само їхнє розуміння – це велика проблема, особливо для практичних працівників. Добре відомо, яка плутанина виникає при застосуванні статей, що містять таку ознаку. Зокрема, хуліганську мотивацію іноді вбачають в аспекті дій, передбачених ст. 299 КК України «Хуліганство», причому вважають, що відповідні дії можуть вчинятися саме в громадських місцях. Такі хибні переконання поширені серед правозастосовників навіть щодо вбивства з хуліганських мотивів. Можна уявити, з чим стикається практика при встановленні хуліганських мотивів у разі нацьковування тварин (до речі, останнім часом відповідні вироки у Єдиному державному реєстрі судових рішень не зустрічаються).

Претензії можна пред'явити і до інших ознак диспозицій усіх частин ст. 299 КК України, яка і до останніх змін була суперечливою, невизначеною, страждала помилками (згадаємо, що декілька років частини 2 та 3 ст. 299 мали однакову кваліфікуючу ознаку: дії, вчинені в присутності малолітнього чи неповнолітнього). Певні недоліки усунені, певні (наприклад, «активний спосіб») – залишилися. З'явилися й нові. Більш того, недоліки (принаймні логічні) притаманні й базовому Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Наприклад, важко зрозуміти, за якою логікою сформований такий перелік тварин (визначенням поняття «тварини» це назвати не можна): «тварини – біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські,

© Yarmysh Nataliia, 2023

домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові» [8]. За яким критерієм у цьому переліку опинилися, зокрема, «хутрові» та «циркові» тварини як такі, що протиставляються один одному? Чому перелік обмежений саме такими прикладами? Чи лише зазначені істоти належать до тварин? Чому у цьому ЗУ «хребетні» тварини навіть не згадуються? Складається враження, що саме про них йдеться у цитованому положенні, тобто «тварини» тут ототожнюються з «хребетними». Насправді ж, до тварин належить й інфузорія туфелька. Якщо ж дійсно йдеться про хребетних, то ними є не лише ссавці та птиці, а й риби, рептилії (плазуни) та амфібії (земноводні). До речі, тут виникає похідне питання: чи такі хребетні тварини також можуть бути предметом ст 299 КК України? Тобто, визначаючи поняття тварин (чи саме хребетних тварин), авторам відповідного закону варто було б звернутися до фахівців у галузі зоології (хоча, можливо, вистачило б й відповідного шкільного підручника).

Проте аналіз усіх недоглядів, неточностей, алогізмів і відвертих помилок, допущених у ст. 299 КК України та базових до неї законах – завдання не наукової статті, а дисертації. Ця тематика чекає своїх дослідників.

Наостанок згадаємо про покарання за ст. 229 КК України. Санкції усіх її частин як обов'язкове додаткове покарання містять конфіскацію тварини (вочевидь, тварина розуміється як майно, що логічно). Проте майном є лише тварина, що належить власнику, і саме він вчинив до неї жорстоке поводження. Практика свідчить, що таке поводження найчастіше вчиняється щодо чужих (чи безпритульних) тварин. До того ж, одним із наслідків відповідних дій є загибель тварини, яка також виключає її конфіскацію. Це свідчить, що конфіскація тварини є доцільною як факультативне додаткове покарання. Законодавець цього не врахував, як і те, що відмовитися від обов'язкового додаткового покарання «просто так» не можна. Навіть у разі, якщо все очевидно (тварина загинула чи вона чужа) – суд має навести відповідні аргументи щодо незастосування конфіскації. Насправді дуже часто цього не відбувається. Більш того, відомі випадки, коли конфіскація тварини є не лише можливою, а й доцільною, але не призначається. Так, у вже згаданому вироку, коли власниця викинула з п'ятого поверху свою собаку, остання залишилася живою. Але конфіскація призначена не була й у вироку не обговорюється – чому. А у випадках, коли конфіскація неможлива (тварина померла чи не є власністю злочинця) – про це додаткове покарання, при тому, що воно є обов'язковим, найчастіше навіть не згадується. У кращому випадку пишуть: «без конфіскації тварини».

Можна поставити під сумнів й виправданість самої наявності у ст. 299 КК України покарання у виді конфіскації тварини, оскільки, відповідно до ст. 59 «Конфіскація майна», зазначений вид покарання встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Проте далеко не усі діяння, передбачені у ст. 299, навіть теоретично можуть вчинятися з корисливою метою. До того ж ч. 1 ст. 299 передбачає злочин, що належить до нетяжких.

Дивує й те, що ч.ч. 3 та 4 статті 299 (особливо кваліфіковані склади) мають однакові санкції. Це нетипове для КК України. Навряд чи така конструкція санкцій є виправданою.

З усіх ознак статті 299 КК України, які викликають сумніви щодо бездоганності їх викладення, виокремлені та проаналізовані, ті, що не просто утруднюють застосування відповідного складу злочину, а фактично руйнують останній, роблять його непридат-

© Yarmysh Nataliia, 2023

ним для здійснення адекватної кримінально-правової кваліфікації. Таке уявлення автора публікації підкріплюється зверненням до вироків, що містяться у Єдиному державному Реєстрі судових рішень, які демонструють неприпустимі розбіжності у вирішенні долі осіб, що вчинили жорстоке поводження з тваринами, невиправдані коливання правозастосовників між основним та особливо кваліфікованим складами злочину.

Таким чином, ст. 299 є прикладом однієї з найбільш недосконалих, внутрішньо суперечливих статей Кримінального кодексу України. Значна кількість ознак відповідного складу злочину сформульована нечітко, незрозуміло, з порушенням логіки, постулатів суміжних наук, усталених правил криміналізації суспільно небезпечних діянь. Особливо виділяються такими якостями ознаки ч. 3 аналізованої статті «активним способом» та «насильницькі дії щодо тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті». Вказівка на активний спосіб вчинення зазначеного у основному складі діяння змушує визнавати, що ч.ч. 1 та 2 цієї статті може бути застосована лише у разі, коли жорстоке поводження з тваринами виявляється у бездіяльності. Водночас, зрозуміло, що ні нацьковування тварин одна на одну, ні пропаганда жорстокого поводження з тваринами, ні публічні заклики до цього, ні поширення матеріалів з такими закликами не можуть здійснюватися шляхом бездіяльності. Тому, якщо вважати, що ч. 1 ст. 299 КК України передбачає саме бездіяльність, більшість випадків жорстокого поводження з тваринами може бути кваліфіковано за ч. 3 цієї статті, а для ч. 1 фактично не залишиться місця. Якщо ж припускати, що ч. 1 передбачає все ж таки й активну поведінку, тобто дії, а у ч. 3 мається на увазі якась «особлива» активність, постає питання про співвідношення цієї надзвичайної активності з особливою жорстокістю, яка також є ознакою ч. 3 статті, що розглядається.

Вказівка у ч. 3 ст. на насильницький характер дій щодо тварин, спрямованих на задоволення статевої пристрасті, змушує правозастосовників доводити, що сексуальні дії стосовно тварини були саме насильницькими, а не «добровільними», що є безперечним абсурдом. Насильством усі науки відповідного циклу визнають лише дії, які вчинюються виключно стосовно людини, проти її волі. Тому вказівка на насильницький характер відповідних дій є грубою, невиправданою помилкою законодавця.

Припущена явна помилка в конструюванні санкцій усіх частин ст. 299 КК України: конфіскація тварини є обов'язковим додатковим покаранням, при тому, що в більшості випадків за цією статтею притягуються до відповідальності особи, що не є власниками тварин чи конфіскація неможлива, оскільки внаслідок жорстокого поводження тварина загинула. Санкція ч. 3, яка серед інших кваліфікуючих ознак передбачає «насильницькі дії щодо тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті» є більш суворою, ніж санкція, встановлена за зґвалтування (ч. 1 ст. 152 КК України «Зґвалтування»).

Численні недоліки статті 299 КК України тягнуть за собою, зокрема, плутанину між частинами статті, причому між основним та особливо кваліфікованим складами злочинів. Неоднакове застосування відповідного закону до тотожних ситуацій порушує принцип справедливості. Є достатні підстави вважати, що ст. 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами» потребує суттєвого доопрацювання за участі фахівців не лише з кримінального права, а й суміжних наук.

© Yarmysh Nataliia, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких міжнародних законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу: Закон України від 15.07 2021 № 1684-IX. Відомості Верховної Ради. 2021. № 47. Ст. 382.

2. Вирок від 18.05.2023 Біляївського районного суду Одеської області. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110943573 (дата звернення: 08.06.2023).

3. Вирок від 22 05.2023 Теофіпольського суду Хмельницької області. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111005551 (дата звернення: 08.06.2023).

4. Вирок від 17.05.2023 Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110897761 (дата звернення: 08.06.2023).

5. Вирок від 14.04.2023 Маньківського районного суду Черкаської області. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110233857 (дата звернення: 08.06.2023).

6. Вирок від 13.04.2023 Хортицького районного суду м. Запоріжжя. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110194267 (дата звернення: 08.06.2023).

7. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-70523 (дата звернення: 08.06.2023).

8. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. Ст. 230.

REFERENCES

1. Pro vnesennyia zmin do deiakykh mizhnarodnykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii polozhen deiakykh mizhnarodnykh uhod ta dyrektyv Yevropeskoho Soiuzu u sferi okhorony tvarynnoho ta roslynnoho svitu. “On amendments to some international legislative acts of Ukraine regarding the implementation of the provisions of some international agreements and directives of the European Union in the field of animal and plant protection”: Law of Ukraine dated 15.07.2021 №. 1684-IX. Verkhovna Rada information. 2021. №. 47. Art. 382 [in Ukrainian].

2. Vyrok vid 18.05.2023 Biliaiivskoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti. “Verdict dated 18.05.2023 of the Biliaiv District Court of the Odesa Region”. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110943573. (Date of Application: 08.06.2023) [in Ukrainian].

3. Vyrok vid 22 05.2023 Teofipolskoho sudu Khmelnytskoi oblasti. “Verdict dated 18.05.2023 of the Biliaiv District Court of the Odesa Region”. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110943573. (Date of Application: 08.06.2023) [in Ukrainian].

4. Vyrok vid 17.05.2023 Ternopilskoho miskraionnoho sudu Ternopilskoi oblasti. “Verdict dated 17.05.2023 of the Ternopil City and District Court of the Ternopil Region”. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110897761. (Date of Application: 08.06.2023) [in Ukrainian].

5. Vyrok vid 14.04.2023 Mankivskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti. “Verdict dated 14.04.2023 of the Mankiv District Court of the Cherkasy Region”. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110233857. (Date of Application: 08.06.2023) [in Ukrainian].

6. Vyrok vid 13.04.2023 Khortytskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia. “Verdict dated 04/13/2023 of the Khortytsky District Court of Zaporizhzhia”. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110194267. (Date of Application: 08.06.2023) [in Ukrainian].

7. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. “Encyclopedia of modern Ukraine”. URL: https://esu.com.ua/article-70523. (Date of Application: 08.06.2023) [in Ukrainian].

8. Pro zakhyst tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia. “On the protection of animals from cruel treatment”: Law of Ukraine dated February 21, 2006 №. 3447-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2006. №. 27. Art. 230 [in Ukrainian].

© Yarmysh Nataliia, 2023

UDC 343.58

Yarmysh Nataliia,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Docent at the Department of the
Educational and Scientific Humanitarian Institute
National Academy of the Security Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

CRUELTY TO ANIMALS: QUESTIONS ON ARTICLE 299 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

As generally recognized, one of the most important laws for the country – the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine) – unfortunately contains a lot of erroneous regulations, sometimes even direct legislative errors, not only complicating the application of the law, but also reducing the level of respect and confidence in it. Thus, among the imperfect norms of the CC there are some, which strangely 'concentrated' various omissions – infringements of the elementary rules of logic, and the basic postulates of related sciences, and settled human perceptions. According to many scientists, Article 299 of the Criminal Code of Ukraine 'Cruel Treatment of Animals' belongs to such unfortunate (it is difficult trying to find another definition) norms. Therefore, this study is devoted to the critical analysis of this article.

The purpose of the publication lies in analyzing the most obvious mistakes in the construction of Article 299 of the Criminal Code of Ukraine to guide the legislator in correcting the shortcomings, as these errors hinder the unified application of the law on criminal liability. The impact of legislative errors on criminal law qualification is demonstrated by examples of contradictory verdicts recorded in the Unified State Register of Court Decisions.

The theoretical basis of the study is the studies of specialists in criminal law and other related branches of science. Researchers have certain claims to virtually every feature of Article 299 of the Criminal Code of Ukraine, but in this publication most of such provisions are only stated, without detailing. Special qualifying features of the corpus delicts of the crime established by Part 3 of Article 299 of the Criminal Code of Ukraine, namely 'acts committed in an active manner' and 'acts of violence against animals for the purpose of satisfying sexual desire', have been focused on, because contradictions in the understanding of these features lead to the most significant discrepancies in the application of this article of the Code, and the lack of competence of the authors of the corresponding law is the most obvious.

Regarding the 'active mode of action', the author recalls that action is by definition an active version of the generic concept of 'action'. An act that is not characterized by activity is recognized as inaction. For this reason, there is a question whether the acts envisaged in the basic composition of the analyzed crime can be exactly inaction (while they are defined as 'actions'). If Section 1 includes actions, what is the meaning of the special qualifying feature 'actions actively committed' and how does it relate to 'special cruelty' as specified in the same part of Article 299 of the CC of Ukraine? The uncertainty surrounding these

© Yarmysh Nataliia, 2023

issues entails fluctuations between the basic and especially qualified corpus delicts, which have significantly different sanctions.

Regarding the cruel treatment of an animal in the form of violent acts of a sexual nature, it should be noted that violence is an act committed against a person against his will, which is inherent only to a person. Therefore, 'violence against an animal' is not only illogical, but also ignores the postulates of the sciences of the human cycle, which is inadmissible for the text of laws.

Consideration of the most significant errors assumed in the construction of Article 299 of the Criminal Code of Ukraine indicates that the corresponding corpus delicti requires immediate revision of its content, substantial revision, and necessarily with the participation of a wide range of specialists both in criminal law and related sciences.

Keywords: vertebrate animals, cruel treatment, active method, inactivity, motives, violence, satisfaction of sexual desire, confiscation of an animal.

Отримано 12.06.2023

© Yarmysh Nataliia, 2023

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13, 343.14

Ангеленюк Анна-Марія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

У статті акцентується на окремих аспектах діяльності прокурора під час дізнання. Виокремлено особливості повноважень прокурора, що стосуються досудового розслідування кримінальних проступків. Розглянуті повноваження прокурора в окремих зарубіжних країнах у межах порівняльного методу. З метою надання рекомендацій щодо удосконалення законодавчих норм проведено аналіз нормативно-правового регулювання повноважень прокурора як процесуального керівника під час дізнання. Надано пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової регламентації діяльності прокурора та дізнавача у кримінально-процесуальному полі.

Ключові слова: *прокурор, повноваження, процесуальне керівництво, досудове розслідування, кримінальне провадження.*

Під час досудового розслідування прокурор, будучи суб'єктом кримінального процесу, є одним із основних учасників сторони обвинувачення. Володіючи широким спектром повноважень, прокурор приймає або погоджує ключові рішення за матеріалами кримінального провадження, зокрема у випадках вчинення кримінальних проступків. Враховуючи суспільну небезпеку кримінальних проступків, а також ступінь їх складності у порівнянні зі злочинами, строки провадження дізнання є меншими аніж строки провадження досудового розслідування злочинів. Отже, прокурор має ретельніше здійснювати нагляд у формі процесуального керівництва з метою недопущення порушення прав чи свобод людини та у стислий термін надавати потрібні вказівки органам, що провадять дізнання задля виконання завдань кримінального процесу загалом.

Серед науковців, які досліджували питання реалізації повноважень прокурора в кримінальному процесі України на дисертаційному рівні, Р. І. Балита [1], А. П. Бегма [2], Р. Н. Гасанов [3], І. І. Шульган [4], Ю. В. Юрчишин [5], В. В. Юсубов [6] та інші. Однак, враховуючи відносно нову практику розслідування кримінальних проступків, окремі аспекти застосування прокурором своїх повноважень щодо цієї категорії проваджень залишаються поза увагою та потребують додаткового дослідження.

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

У понятійному сенсі в науці повноваження прокурорів розглядають як: 1) права вчиняти дії, спрямовані на виявлення, усунення і попередження порушень закону [6, с. 72.]; 2) правові засоби і форми діяльності органів прокуратури [7, с. 44]. В обох трактуваннях повноваження прокурорів спрямовані на забезпечення верховенства закону, охорони й захисту прав і свободи людини й громадянина, а також охорони інтересів суспільства і держави.

Цікавим для аналізу та необхідним у процесі використання порівняльного методу є огляд повноважень прокурорів на стадії ведення досудового розслідування в зарубіжних країнах. Так, залежно від країни прокурор має ті чи інші повноваження, а саме:

1) виконує в основному функцію нагляду та частково здійснює керівництво досудовим розслідуванням, що притаманно Франції та Італії, де слідство повністю відокремлене від органів прокуратури;

2) займається виключно підтриманням обвинувачення в суді, якщо йдеться про компетенцію прокурора у Сполучених Штатах Америки, де до його повноважень входить прийняття рішення про передачу справи до суду, попередньо отриманої з поліції (прокуратура Сполучених Штатів Америки не здійснює нагляд за поліцією);

3) провадить досудове розслідування, під час якого може звертатись до поліції за допомогою, що є практикою Німеччини [8, с. 491–492, 497; 4, с. 147–149].

В Україні повноваження прокурора закріплені у Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Законі України «Про прокуратуру», наказі Офісу Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (далі – наказ № 309) та інших нормативно-правових актах, які стосуються діяльності прокурора.

Так, згідно з п. 2 ст. 131^1 Конституції України прокуратура здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, діє у порядку нагляду, вирішує інші питання під час кримінального провадження у визначеному законодавством порядку [9].

Реалізацією функції прокуратури є здійснення прокурором своїх повноважень, серед яких підтримання державного обвинувачення в суді та нагляд за додержанням законів, що може бути здійснено у формі процесуального *керівництва досудовим розслідуванням* (ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» [10]). Отже, в Україні прокурор має широкі повноваження, а саме: він особисто може брати участь у розслідуванні (проводити слідчі (розшукові) чи інші процесуальні дії), а також керувати його проведенням як процесуальний керівник (надавати вказівки, контролювати їх виконання). Здійснюючи свої повноваження прокурор відповідно до вимог кримінально-процесуального закону є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Ширшими повноваження прокурора є за умов наявності правового режиму воєнного стану, зокрема під час дізнання. Так, керівник відповідного органу прокуратури може виконувати повноваження слідчого судді за умови отримання відповідного клопотанням прокурора (слідчого, погодженого з прокурором), у випадку неможливості виконати слідчим суддею самостійно своїх повноважень (п. 2, ч. 1, ст. 615 КПК) [11].

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

Дослідники повноваження прокурора розглядають, поділяючи за певними видами залежно від специфіки діяльності прокурора як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, а саме виділяють:

1) перевірні повноваження прокурора, що стосуються витребування та вивчення матеріалів кримінального провадження;

2) повноваження реагування прокурором, що стосуються внесення вказівок, доручень, ініціювання відсторонення дізнавача, його заміни;

3) погоджувальні повноваження прокурора, що виконуються у разі отримання клопотань дізнавача;

4) організаційні повноваження прокурора.

Формами реалізації своїх повноваження прокурором визначають: 1) особисту участь у досудовому провадженні (самостійне проведення процесуальних чи слідчих розшукових дій або прийняття процесуальних рішень); 2) надання дозволів чи погоджень органам досудового розслідування [4, с. 85, 94].

З метою виокремлення особливостей здійснення повноважень прокурором під час розслідування кримінальних проступків у формі дізнання, слід розглянути окремі повноваження прокурора щодо цього, які закріплені у наказі № 309 та КПК.

Так, відповідно до п. 11 наказу № 309 прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінального проступку, уповноважений:

• щоденно перевіряти наявні відомості у базі даних ЄРДР, в тому числі відповідність кваліфікації зареєстрованих кримінальних правопорушень обставинам їх вчинення;

• перевіряти дотримання визначених правил підслідності щодо проведення досудового розслідування у формі дізнання кримінальних проступків та досудового слідства злочинів уповноваженими органами;

• перевіряти упродовж двадцяти днів з моменту отримання копії постанови дізнавача про закриття кримінального провадження законність і обґрунтованість такого рішення, у тому питань, які пов'язані з таким рішенням;

• скасовувати незаконні або необґрунтовані рішення дізнавачів;

• здійснювати контроль за виконанням доручень і вказівок, наданих дізнавачу, та реагувати у разі їх невиконання, а також за наявності підстав ініціювати притягнення дізнавача до відповідальності;

• ініціювати перед керівником органу дізнання питання про відсторонення дізнавача від проведення дізнання та призначення іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених у КПК, для його відводу (самовідводу) або неефективного провадження дізнання [10].

Беручи до уваги вимоги ст. 36 КПК, прокурор має низку повноважень, серед яких слід звернути увагу на такі:

• скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;

• ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

• погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання.

Крім того, слід зауважити, що відповідно до ст. 40^1 КПК дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого, а тому при необхідності слід повноваження прокурора, що стосуються діяльності слідчого, розглядати аналогічно щодо дізнавача [11].

Враховуючи наведене вище, видається необхідним внести такі зміни до ч. 2 ст. 36 КПК:

• у п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК після слів «слідчих» додати «(дізнавачів)»;

• у п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК після слів «слідчого» додати «(дізнавача)»;

• у п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК після слів «слідчого» додати «(дізнавача)».

Таким чином, зазначені положення ст. 36 «Прокурор» КПК слід викласти у такій редакції:

• «7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих (дізнавачів)»;

• «8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого (дізнавача) від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (дізнавача) за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

• «10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого (дізнавача) до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання».

Слід звернути увагу, що здійснювати процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки може прокурор-стажист окружної прокуратури (ст. 15, 33^3 Закону України «Про прокуратуру» [12]). Розуміючи намагання законодавця розвантажити прокурора у його роботі, вважаю, що, незважаючи на меншу суспільну небезпеку від вчинення кримінальних проступків, до цієї категорії кримінальних правопорушень також потрібна увага професіоналів, а не стажистів. Крім того, у КПК немає аналогічної статті: не закріплено нормативно, якими повноваженнями володіє прокурор-стажист окружної прокуратури, чи його повноваження збігаються із повноваженнями прокурора, передбаченими ст. 36 КПК, чи ні.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що в Україні прокурор має достатньо широкі повноваження під час досудового розслідування, зокрема у формі дізнання. Однак деякі питання, що стосуються повноважень прокурора під час дізнання, недостатньо закріплені у нормативних положеннях. З метою уникнення неоднозначного трактування положень ст. 36 КПК необхідно внести відповідні зміни, зокрема додати як суб'єкта правових відносин дізнавача у окремі положення цієї статті. Також слід виключити положення ст. ст. 15, 33^3 **із** Закону України «Про прокуратуру», які дозволяють прокурору-стажисту окружної прокуратури здійснювати процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки.

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бегма А.П.* Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 234 с.

2. *Балита Р.І.* Реалізація повноважень прокурором при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 214 с.

3. *Гасанов Р.Н.* Здійснення повноважень прокурором в частині проведення слідчих (розшукових) дій: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 245 с.

4. *Шульган І.І.* Прокурор в кримінальному процесі: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2020. 238 с.

5. *Юрчишин Ю.В.* Процесуальні засади участі прокурора у кримінальних провадженнях про корупційні злочини: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 220 с.

6. *Юсубов В.В.* Прокурор як гарант забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу: дис. … канд. юрид. наук: Київ, 2021. 204 с.

7. *Клочков В.* Повноваження прокурора з нагляду за виконанням законів у сфері прав і свобод людини. Вісник прокуратури. 2009. № 6. С. 44–48.

8. Організація та діяльність органів прокуратури України: навч. посіб. *П.М. Каркач, В.В. Кривобок, В.С. Бабкова та ін*.; за ред. П. М. Каркача. Харків: Право, 2019. 500 с.

9. Конституція України: від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями в ред. від 01.01.2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96- вр#Text (дата звернення: 05.06.2023).

10. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Офісу Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#n216 (дата звернення: 05.06.2023).

11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651- 17#Text (дата звернення: 06.06.2023).

12. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18 (дата звернення: 06.06.2023).

REFERENCES

1. *Behma A.P*. (2011). Prokuror yak subiekt kryminalno-protsesualnoi diialnosti. "The prosecutor as a subject of criminal procedural activity: dissertation Ph.D.: 12.00.09. Kyiv, 234 p. [in Ukrainian].

2. *Balyta R.I*. (2021). Realizatsiia povnovazhen prokurorom pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii. "Implementation of the prosecutor's powers when conducting covert investigative (search) actions": diss. Ph.D.: 12.00.09. Kharkiv 214 p. [in Ukrainian].

3. *Hasanov R.N*. (2017). Zdiisnennia povnovazhen prokurorom v chastyni provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii. "Exercise of powers by the prosecutor in terms of conducting investigative (search) actions": diss. Ph.D.: 12.00.09. Odesa. 245 p. [in Ukrainian].

4. *Shulhan I.I*. (2020). Prokuror v kryminalnomu protsesi. "The prosecutor in the criminal process": diss. Ph.D.: 12.00.09. Lviv. 238 p. [in Ukrainian]

5. *Yurchyshyn Yu.V.* (2021). Protsesualni zasady uchasti prokurora u kryminalnykh provadzhenniakh pro koruptsiini zlochyny. "Procedural principles of the prosecutor's participation in criminal proceedings on corruption crimes": dissertation Ph.D.: 12.00.09. 220 p. [in Ukrainian].

6. *Yusubov V.V*. (2021). Prokuror yak harant zabezpechennia prav hromadian na dosudovykh stadiiakh kryminalnoho protsesu. "The prosecutor as a guarantor of ensuring the rights of citizens at the pre-trial stages of the criminal process": diss. Ph.D. Kyiv. 204 p. [in Ukrainian].

7. *Klochkov V*. (2009). Povnovazhennia prokurora z nahliadu za vykonanniam zakoniv u sferi prav i svobod liudyny. "Powers of the prosecutor to supervise the implementation of laws in the field of human rights and freedoms". Bulletin of the Prosecutor's Office. №. 6. P. 44–48 [in Ukrainian].

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

8. Orhanizatsiia ta diialnist orhaniv prokuratury Ukrainy. "Organization and activity of the prosecutor's office of Ukraine": training manual P.M. Karkach, V.V. Kryvobok, V.S. Babkova etc.; gen. ed. P.M. Karkacha. Kharkiv: Pravo, 2019. 500 p. [in Ukrainian].

9. Konstytutsiia Ukraïny: vid 28 chervnia 1996 roku. "Constitution of Ukraine: dated June 28, 1996 (with changes and additions in the edition of January 10, 2020)". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96- vr#Text. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

10. Nakaz Ofisu Heneralnoho prokurora № 309 vid 30.09.2021 «Pro orhanizatsiiu diialnosti prokuroriv u kryminalnomu provadzhenni». "On the organization of activities of prosecutors in criminal proceedings: Order of the Office of the Prosecutor General dated 30.09.2021 №. 309". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#n216. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. "Criminal Procedure Code of Ukraine". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651- 17#Text. (Date of Application: 06.06.2023) [in Ukrainian].

12. Pro prokuraturu. "On the Prosecutor's Office: Law of Ukraine dated October 14, 2014 №. 1697-VII". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18. (Date of Application: 06.06.2023) [in Ukrainian].

UDC 343.13, 343.14

Anheleniuk Anna-Mariia,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-5947-5105

AUTHORITY OF THE PROSECUTOR IN THE COURSE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION TO CRIMINAL OFFENSES

The article draws attention to certain aspects regarding the activities of the prosecutor during the inquest. The peculiarities of prosecutor's powers concerning pre-trial investigation of criminal offenses are highlighted. The author considers the possibilities of the prosecutor in some foreign countries in the framework of comparative method. Depending on the country, the prosecutor has different powers, namely: in France and Italy, primarily a supervisory function and partially in charge of the pre-trial investigation; in the United States of America, solely to support the prosecution in court; and in Germany, conducting pre-trial investigations, during which the prosecutor may contact the police for assistance.

The attention is drawn to the following powers of the prosecutor, which are singled out in science depending on the specifics of his/her activity: verification powers; powers of reaction (introduction of orders, instructions, etc.); conciliatory powers; organizational powers.

Identified two forms of exercising powers by the prosecutor, namely: 1) personal participation of the prosecutor in pre-trial proceedings; 2) granting authorizations or approvals to pre-trial investigation bodies.

With the purpose of providing recommendations for improving legislative norms and eliminating gaps in the law, the normative-legal regulation of prosecutor's authority as a procedural leader in the course of inquiry are analyzed. The article gives proposals for

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

improving the normative-legal regulation of the activities of the prosecutor and the inquirer in the field of criminal procedure. Proposed adding an inquirer as a subject of legal relations in certain provisions of Article 36 'Prosecutor' of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Furthermore, it is recommended to exclude certain provisions of Articles 15, 33^3 of the Law of Ukraine 'On Prosecutor's Office', permitting a trainee prosecutor at the district prosecutor's office to exercise procedural leadership in criminal misdemeanor proceedings.

Keywords: prosecutor, authority, procedural guidance, pre-trial investigation, criminal proceedings.

Отримано: 08.06.2023

© Anheleniuk Anna-Mariia, 2023

УДК 343.132

Гаврилюк Людмила Володимирівна,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9441-4073
Рибінська Анна Петрівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9521-7688

ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Стаття присвячена особливостям обчислення строків досудового розслідування кримінальних проступків. Визначені законодавчі хиби щодо порядку обчислення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальний проступок в ЄРДР до моменту повідомлення особі про підозру. Констатовано, що чинним кримінальним процесуальним законодавством врегульовані питання строків досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру лише щодо злочинів та не визначено питання щодо їх обчислення стосовно кримінальних проступків, які за своїм змістом є менш тяжкими діяннями. Обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою усунення цієї законодавчої прогалини.

Ключові слова: *досудове розслідування, кримінальні проступки, строки досудового розслідування, дізнавач, кримінальне провадження, дізнання.*

Серед завдань кримінального провадження визначено забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1]. Вказана норма закону дисциплінує суб'єктів кримінального процесу, робить його динамічним і прогнозованим. Без чіткого визначення строків вчинення процесуальних дій у кримінальному судочинстві розпочалося б справжнє свавілля. Проте, слід відзначити, що кримінально-процесуальним законом врегульовано питання строків досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру лише щодо злочинів, але не визначено питання щодо їх обчислення стосовно кримінальних проступків, які за своїм змістом є

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

менш тяжкими діяннями. Це є неприпустимим, адже строк досудового розслідування кримінальних проступків не може бути необмежений та перевищувати строк досудового розслідування, встановленого для злочинів. Відповідно недотримання цих строків призводить до ухвалення судового рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст 284 КПК України, внаслідок чого винні особи уникають кримінальної відповідальності за скоєне.

Питанню обчислення строків досудового розслідування присвятили свої наукові праці О.В. Мазур, Є.В. Білозьоров, Т.О. Кузубов, А.Р. Гавриш, В.І. Фаринник, С. Фомін та інші вчені. Проте слід констатувати, що питання процесуальних строків досудового розслідування завжди було і залишається одним із актуальних у кримінальному судочинстві.

Виступаючи складовим елементом кримінально-процесуальної форми і механізму правового регулювання, процесуальні строки є юридичними засобами регулювання кримінально-процесуальних відносин. Інститут процесуальних строків пронизує всі стадії кримінального судочинства [2]. З огляду на те, що у кримінальній процесуальній науці під процесуальними гарантіями розуміють передбачені кримінально-процесуальним законодавством засоби забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства та охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у ньому [3], можна зробити висновок, що встановлені кримінальним процесуальним законом строки по своїй суті є різновидом кримінальних процесуальних гарантій щодо швидкого кримінального судочинства, забезпечення дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження тощо.

Розумність строків є одним із закріплених у ст. 28 КПК України принципів кримінального процесу України, відповідно до якого під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті. Тобто, під розумними строками під час досудового розслідування кримінальних проступків слід вважати строки, що є об'єктивно необхідними для виконання дізнавачем процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Водночас законодавець чітко окреслив, що розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Зазначимо, що засада «розумність строків» у кримінальному провадженні має на меті встановити межу невизначеності підозри і обвинувачення та гарантувати право обвинуваченого від необґрунтованого і надмірного затягування кримінального провадження [4]. Для цього в КПК України визначені процесуальні строки, під якими слід розуміти встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Згідно з ч. 2 ст. 113 КПК України будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України.

Крім цього, слід зазначити, що в КПК України строками також окреслено момент

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

вчинення процесуальних дій і прийняття дізнавачем процесуальних рішень. Про що нам вказує зміст ст. 113 КПК України, згідно з якою під процесуальними строками необхідно розуміти встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Тобто будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час дізнання кримінальних проступків мають бути виконані без невиправданої затримки, і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідною нормою КПК України [1]. Строки, встановлені КПК України, обчислюються годинами, днями і місяцями. Порядок обчислення строків визначено в ст. 115 КПК України.

Отже, враховуючи зміст ст. 113 КПК України, дізнавачу, з метою дотримання засади розумність строків під час досудового розслідування кримінального проступку, слід чітко визначити початковий і кінцевий момент відповідних проміжків часу проведення слідчих розшукових та процесуальних дій, а у випадку, якщо процесуальний строк у КПК України невизначений, вони мають діяти у строки, які є найбільш відповідними у тій чи іншій процесуальній ситуації, що склалася у кримінальному провадженні, враховуючи складність та певні особливості обставин справи. Тож для успішного забезпечення виконання завдань кримінального судочинства важливе значення має фактор часу. Відповідно процес збирання, перевірки, оцінки доказів, а також прийняття процесуальних рішень по кримінальному провадженню має відбуватися у межах, визначених КПК України для досудового розслідування строків.

Узагальнюючи зміст ч. 2 ст. 214, ст. 219 та п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України, слід зазначити, що загальний строк досудового розслідування кримінальних проступків обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення дізнавачем, прокурором постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК України, до дня звернення до суду з обвинувальним актом, «з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження, або направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства або закриття кримінального провадження.

Досліджуючи питання процесуальних строків, Мазур О.В. поділяє висловлене в науковій літературі переконання Коваленка Є.Г. про умовний поділ процесуальних строків щодо їх безпосередньої спрямованості на такі види: 1) строки як гарантії швидкості судочинства (строки вирішення питання про відкриття кримінального провадження, здійснення окремого доручення, вибору обвинуваченим захисника тощо); 2) строки як гарантії прав та законних інтересів учасників процесу (строки затримання підозрюваного, застосування до підозрюваного запобіжних засобів, строки розгляду скарг тощо); 3) строки як гарантії здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при провадженні розслідування (строки направлення слідчим прокурору постанов, строки реагувань прокурора на виявлені порушення тощо) [5; 2]. Такий підхід щодо класифікації процесуальних строків вказує на те, що строками охоплюється весь процес досу-

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

дового розслідування. Тому слід погодитися із думкою, що строк досудового розслідування – це один із найважливіших інститутів кримінального процесу. Адже в кожному конкретному кримінальному провадженні саме у цей проміжок часу слідчий, дізнавач, прокурор наділяються, крім іншого, повноваженнями вчиняти процесуальні дії, що характеризуються державним примусом і пов'язані з тимчасовим обмеженням прав, свобод і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. Вказане є однією з низки підстав, що підтверджують важливість обґрунтованого визначення у КПК України строків досудового розслідування [6].

Проте на практиці досить часто виникають питання щодо обчислення загальних строків досудового розслідування кримінальних проступків, що пов'язано із законодавчою невизначеністю щодо визначення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальний проступок у ЄРДР до моменту повідомлення особі про підозру.

Так, згідно з ч. 3 ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування кримінального проступку повинно бути закінчене:

1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298^2 цього Кодексу;

2) протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298^4 КПК України.

Таким чином, законодавець у КПК України пов'язав момент відліку закінчення досудового розслідування кримінальних проступків не з моментом внесення відомостей до ЄРДР (винесення постанови про початок досудового розслідування), а з моментом повідомлення особі про підозру або з моментом затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298^2 КПК України. Водночас у КПК України залишилися невизначеними строки досудового розслідування кримінальних проступків з моменту внесення в ЄРДР відомостей про кримінальний проступок або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК України, до дня повідомлення особі про підозру, що, на нашу думку, є неприпустимим.

Згідно з ч. 2 ст. 219 КПК України, строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить 12 місяців – у провадженні щодо нетяжкого злочину, та 18 місяців – у провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину. Разом з цим, КПК України не містить норми щодо строків досудового розслідування кримінальних проступків з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК України, до дня повідомлення особі про підозру.

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

На цю проблему постійно звертає увагу низка науковців та практиків. Зокрема, С. Фомін акцентує увагу, що «чинним кримінально-процесуальним законом врегульовано питання строків досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру лише щодо злочинів та невизначено питання щодо їх обчислення відносно кримінальних проступків, які за своїм змістом є менш тяжкими діяннями, у зв'язку із чим суд дійшов висновку про те, що строк досудового розслідування кримінальних проступків не може бути необмежений та перевищувати строк досудового розслідування встановленого для злочинів» [7].

Зауважимо, що на практиці недотримання встановлених ст. 219 КПК України строків досудового розслідування призводить до ухвалення рішень про закриття кримінальних проваджень на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, внаслідок чого винні особи уникають кримінальної відповідальності за скоєне.

Зокрема, ухвалою Вишгородського районного суду Київської області від 30.09.2022 кримінальне провадження №12020115150000145 за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, було закрито на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування, визначених ст. 219 КПК України, жодній особі не було повідомлено про підозру.

Про незрозумілість, чому законодавець у ч. 2 ст. 219 КПК України не вказав, який саме строк установлено з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру саме для кримінальних проступків, відзначив і А. Р. Гавриш. Зауваживши, що це відкриває можливість для численних зловживань, адже загальний строк досудового розслідування обчислюється уже після повідомлення особі про підозру. Тому фактично з невизначеним строком тривалість розслідування проступків може прирівнюватися до розслідування злочинів.

Судова практика, що склалася стосовно цього питання, підтверджує правильність такої позиції. Так, судді, в тому числі й апеляційної інстанції, посилаючись на ст. 219 КПК України, фактично прирівнюють кримінальні проступки до нетяжких злочинів з метою визнання спливу 12-місячного строку досудового розслідування підставою, яка встановлює обов'язок слідчого, прокурора або дізнавача закрити провадження [8].

Тобто у зв'язку з недосконалою роботою законодавця склалася ситуація, за якої у провадженнях щодо нетяжкого, тяжкого та особливо тяжкого злочину передбачений максимальний строк досудового розслідування до моменту повідомлення особі про підозру, а щодо кримінальних проступків – ні. Таким чином, особи, стосовно яких розслідуються провадження щодо кримінальних проступків, не мають реальної можливості вимагати закриття такого провадження, яке нібито триває, але підозра не оголошується [9].

Надаючи юридичне тлумачення цій законодавчій прогалині, В. І. Фаринник далі слушно зазначає, що зазвичай у таких ситуаціях та правових колізіях, що виникають під час правозастосовної діяльності, а саме, коли норми КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, слід керуватися визначеними у ч. 1 ст. 7 КПК України загальними засадами кримінального провадження. На що нам вказує зміст ч. 6 ст. 9 КПК України [9]. Також вважаємо, що при визна-

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

ченні строків досудового розслідування кримінальних проступків з моменту внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР до моменту повідомлення особі про підозру необхідно враховувати положення ч. 2 ст. 298 КПК України, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25 КПК України.

Також при вирішенні цього питання слід взяти до уваги зміст ухвали першої судової палати ККС ВС від 28.12.2021 (справа № 489/3647/21) про те, що, застосовуючи ст. 219 КПК України в системному зв'язку зі ст. 12 КК України та враховуючи ст. 58 Конституції України, практику ЄСПЛ, органи досудового розслідування повинні виходити з того, що для кримінального провадження за ознаками кримінального правопорушення, яке, відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України (в редакції Закону України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року), віднесено до категорії кримінальних проступків, строки досудового розслідування з моменту реєстрації в ЄРДР до моменту оголошення про підозру складають дванадцять місяців і у разі необхідності повинні бути продовжені [10].

Крім цього, звертаємо увагу, згідно з п. 10. ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, та жодній особі не було повідомлено про підозру, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження. Отже, строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру є також вирішальним для прийняття дізнавачем, прокурором рішення про закриття кримінального провадження.

Зазначимо, що судді, в тому числі й апеляційної інстанції, посилаючись на ст. 219 КПК України, фактично прирівнюють кримінальні проступки до нетяжких злочинів з метою визнання спливу 12-місячного строку досудового розслідування підставою, яка встановлює обов'язок слідчого, прокурора або дізнавача закрити провадження. Як приклад, можна розглянути ухвалу Київського апеляційного суду від 30.09.2020 у справі №11-сс/824/4598/2020) [9].

Верховний Суд України з цього приводу також висловив свою позицію у постанові від 04.05.2022 у справі № 204/1781/21 та від 07.07.2022 у справі № 678/826/21, зазначивши, що строк досудового розслідування кримінальних проступків не може бути необмежений та перевищувати строк досудового розслідування для нетяжких злочинів, встановлений у п. 1 ч. 2 ст. 219 КПК України. Обґрунтовується це тим, що така позиція узгоджується з практикою ЄСПЛ, а саме у рішенні від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України» визначено концепцію якості закону, зокрема з вимогою, щоб він був доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. Відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості і точності порушує вимогу «якості закону». У разі, коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Тобто вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи.

Отже, з метою усунення цієї правової хиби вбачаємо за доцільне внести зміни до за-

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

конодавства й пропонуємо п. 1 ч. 2 ст. 219 КПК України після слова «щодо» доповнити словосполученням «кримінального проступку».

Досліджуючи проблемні питання обчислення строків досудового розслідування кримінальних проступків, звертаємо увагу на деякі особливості обчислення строків прийняття процесуального рішення дізнавачем та прокурором при прийнятті рішення про закінчення дізнання у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків, які установлені ст. 301 КПК Україні. Згідно з цією нормою дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298^2 КПК України, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого. Після надходження матеріалів дізнання, прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298^2 КПК України, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298^2 КПК України, – про негайне звільнення затриманої особи;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298^2 КПК України);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

У випадку, передбаченому п. 3 ч. 2 цієї статті, строк затримання особи не повинен перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок у суді. У разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах строків, визначених ч. 2 ст. 298^2 КПК України, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням, вказані особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання.

Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання.

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

У контексті розгляду цього питання необхідно звернути увагу, що прокурор не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом із повідомленням про підозру повинен прийняти одне із визначених в ч. 2 ст. 301 КПК України рішень. Тобто термін не пізніше трьох днів надає можливість виконання зазначених положень у більш короткий термін (як-от один, два дні), що у сукупності з діями дізнавача, проведеними у найкоротші строки, повинен становити строки досудового розслідування, визначені у п. 1 ч. 3 ст. 219 КПК України.

З урахуванням положень, передбачених ч. 5 ст. 301 КПК України, саме в межах строків, визначених ч. 2 ст. 301 КПК України, прокурор зобов'язаний забезпечити надання копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості вручення – шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування зазначених у ч. 5 ст. 301 КПК України осіб. Так, наприклад, направлення обвинувального акта до суду, виготовлення та вручення підозрюваному копій матеріалів дізнання за вимогами ч. 5 ст. 219 та ч. 2 ст. 298 КПК України враховується в строки досудового розслідування, передбачені п. 1 ч. 3 ст. 219 КПК України.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що встановлені ст. 301 КПК України строки, якими повинні керуватись дізнавач та прокурор, при закінченні дізнання регламентують не строки досудового розслідування, а строки, визначені на виконання повноважень на певному етапі досудового розслідування, проте вони у своїй сукупності не повинні виходити за межі строків, передбачених п. 1 ч. 3 ст. 219 КПК України, оскільки лише нормами цієї статті імперативно визначено граничні строки закінчення досудового розслідування у разі вчинення кримінального проступку та строки продовження досудового розслідування[11]. Згідно з п. 1 ч. 4 ст. 219 КПК України строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК України. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 3 ст. 219 КПК України.

Отже, строки досудового розслідування кримінальних проступків встановлюються у ст. 219 КПК України й можуть бути продовжені у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК України.

Під строком досудового розслідування кримінального проступку слід розуміти визначений КПК України період часу, потягом якого дізнавач має провести дізнання, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання із повідомленням про підозру, та здійснення прокурором однієї із визначених ч. 2 ст. 301 КПК України дій.

Також до строків досудового розслідування кримінальних проступків включаються продовжені строки досудового розслідування. Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 301 КПК України за матеріалами дізнання прокурор може прийняти рішення повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу, у разі затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298^2 КПК України.

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).26

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 07.06.2023).

2. *Мазур О.В.* Дотримання процесуальних строків на досудовому розслідуванні як гарантія законності. Правничий вісник Університету «КРОК». 2014. № 19. С. 99–104.

3. *Білозьоров Є.В.* Правові гарантії прав і свобод людини і громадянина у сфері діяльності міліції: автореф. дис. … к.ю.н.: 12.00.01. К.: КНУВС, 2008. 18 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. С. 1224.

5. *Коваленко Є.Г.* Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 576 с.

6. *Кузубова Т.О.* Теоретичні та прикладні питання унормування строків досудового розслідування до повідомлення особі про підозру. Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUIA. 2020. № 3(90). С. 224–234.

7. Особливості провадження щодо кримінальних проступків. Сергій Фомін, суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. URL: file:///C:/Users/VL/Desktop/%D0%B4%D1%96%BA%%B8/2022_10_04_Fomin.pdf (дата звернення: 05.06.2023).

8. *Гавриш А.Р.* Досудове розслідування кримінальних проступків: основні аспекти. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 1. С. 172–180.

9. *Фаринник В.І.* Як довго може тривати дізнання без вручення особі підозри. Закон і Бізнес. 2021. № 3. URL: https://radako.com.ua/news/yak-dovgomozhe-trivati-diznannya-bez-vruchennya-osobi-pid (дата звернення: 07.06.2023).

10. Ухвала Першої судової палати ККС ВС від 28.12.2021 (справа № 489/3647/21) провадження № 51-5949 ск 21. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102298187&red=100003e8a883e2ed2f91c82ff108a82d77b (дата звернення: 04.06.2023).

11. Щодо особливостей та строків досудового розслідування кримінальних проступків. URL: https://advokatpost.com/shchodo-osoblyvostej-ta-strokiv-dosudovoho-rozsliduvannia-kryminalnykh-prostupkiv/ (дата звернення: 07.06.2023).

REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Procedure Code of Ukraine”: Law of Ukraine dated April 13, 2012, №. 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

2. *Mazur O.V*. (2014). Dotrymannia protsesualnykh strokiv na dosudovomu rozsliduvanni yak harantiia zakonnosti. “Adherence to procedural deadlines in the pre-trial investigation as a guarantee of legality”. Legal Bulletin of “KROK” University. №. 19. P. 99–104 [in Ukrainian].

3. *Bilozorov Ye.V*. (2008). Pravovi harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna u sferi diialnosti militsii. “Legal guarantees of human and citizen rights and freedoms in the sphere of police activity: autoref. thesis ... Candidate of Juridical Sciences: 12.00.01. K.: KNUVS. 18 p. [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Procedure Code of Ukraine”. Scientific and practical commentary / General editorship of professors V.H. Honcharenko, V.T. Nora, M.Ye. Shumila K.: Justinian, 2012. P. 1224 [in Ukrainian].

5. *Kovalenko Ye.H*. (2004). Kryminalnyi protses Ukrainy. “Criminal process of Ukraine”: training manual. K.: Yurinkom Inter. 576 p. [in Ukrainian].

6. *Kuzubova T.O*. (2020). Teoretychni ta prykladni pytannia unormuvannia strokiv dosudovoho rozsliduvannia do povidomlennya osobi pro pidozru. “Theoretical and applied issues of normalizing the terms of pre-trial investigation before informing a person of suspicion”. Bulletin of KhNUIA. №. 3(90). P. 224–234 [in Ukrainian].

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

7. Osoblyvosti provadzhennia shchodo kryminalnykh prostupkiv. Serhii Fomin, suddia Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu. "Peculiarities of criminal misdemeanor proceedings". Serhiy Fomin, judge of the Criminal Court of Cassation as part of the Supreme Court. URL: file:///C:/Users/VL/Desktop/%D0%B4%D1%96%BA%%B8/2022_10_04_Fomin.pdf. (Date of Application: 05.06.2023) [in Ukrainian].

8. *Havrysh A.R*. (2021). Dosudove rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv: osnovni aspekty. "Pretrial investigation of criminal misdemeanors: main aspects". South Ukrainian legal journal. №. 1. P. 172–180 [in Ukrainian].

9. *Farynnyk V.I*. (2021). Yak dovho mozhe tryvaty diznannia bez vruchennia osobi pidozry. "How long can the investigation last without serving the suspect. Law and Business". №. 3. URL: https://radako.com.ua/news/yak-dovgomozhe-trivati-diznannya-bez-vruchennya-osobi-pid (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

10. Ukhvala Pershoi sudovoi palaty KKS VS vid 28.12.2021. "Resolution of the First Judicial Chamber of the Supreme Court of Justice dated 28.12.2021 (case №. 489/3647/21) proceeding №. 51-5949 Sk 21". URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102298187&red=100003e8a883e2ed2f91c82ff108a82 d77b. (Date of Application: 04.06.2023) [in Ukrainian].

11. Shchodo osoblyvostei ta strokiv dosudovoho rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv. "Regarding the specifics and terms of pretrial investigation of criminal misdemeanors". URL: https://advokatpost.com/shchodo-osoblyvostej-ta-strokiv-dosudovoho-rozsliduvannia-kryminalnykh-prostupkiv/ (Date of Application: 07.06.2023) [in Ukrainian].

UDC 343.132

Havryliuk Liudmyla,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9441-4073
Rybinska Anna,
Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher of the
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9521-7688

CALCULATION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION PERIODS FOR CRIMINAL OFFENCES

The article deals with the peculiarities of calculating time limits for pre-trial investigation of criminal offences. The article identifies legislative shortcomings in the procedure for calculating the period of pre-trial investigation from the moment of entering information on criminal misconduct into the Unified Register of Pretrial Investigations to the moment of notifying the person of suspicion. The authors note that the current Code of Criminal Procedure regulates the issue of time limits for pre-trial investigation to the day of reporting a person on suspicion only in relation to felonies and does not define the issue of their calculation in relation to misdemeanors, which are less serious in content.

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).26

It is unacceptable because the duration of pre-trial investigation for misdemeanors cannot be indefinite and exceed the duration established for felonies. The article argues that procedural time limits, which form integral part of criminal proceedings form and a legal mechanism of regulation, are legal tool used for regulating criminal procedural relationships.

It is concluded that the terms established by Article 301 of the Criminal Procedural Code (CPC) of Ukraine, which should guide the inquirer and the prosecutor, at the end of the inquiry do not regulate the terms of the pre-trial investigation, but the terms determined in the exercise of authority at a certain stage of the pre-trial investigation, but they in their totality should not go beyond the terms provided for in Paragraph 1 Part 3 of the Article 219 of the CPC of Ukraine, since only the norms of this article imperatively determine the deadline for the end of the pre-trial investigation in the event of a criminal offense and the period for the continuation of the pre-trial investigation. According to Clause 1 Part 4 of Art. 219 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the term of the pre-trial investigation may be extended in accordance with the procedure provided for in Paragraph 4 of Chapter 24 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. At the same time, the total period of pre-trial investigation cannot exceed one month from the date of notification to a person of suspicion of committing a criminal offense in the cases provided for in Paragraph 1 and 2 Part 3 of Art. 219 of the CPC of Ukraine.

The time limit for pre-trial investigation of a criminal offense should be understood as a period of time determined by the CPC of Ukraine, in the course of which the inquirer must conduct an inquiry, submit to the prosecutor all collected materials of inquiry with a notice of suspicion, and implementation by the prosecutor of one of the actions specified in Part 2 of Article 301 of the CPC of Ukraine. Similarly, the terms of pre-trial investigation of criminal offences include extended terms of pre-trial investigation.

Keywords: pre-trial investigation, criminal misdemeanors, terms of pre-trial investigation, investigator, criminal proceedings, inquiry.

Отримано 15.06.2023

© Havryliuk Liudmyla, Rybinska Anna, 2023

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340:347.9(479.24+477)

Агаєв Хусейн,
здобувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ОРГАНІВ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ТА В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються конституційні основи діяльності судових органів в Азербайджанській Республіці та в Україні. Зазначається, що саме в судах відбувається застосування правових норм, виписаних у конституціях, тому їхня діяльність має бути відображена в основних законах республік. Визначаються відмінності в окремих положеннях конституційного статусу судової влади та діяльності судів в Україні і в Азербайджанській Республіці, внесено окремі пропозиції щодо вдосконалення їхньої діяльності.

Ключові слова: *суд, судова влада, судова система, прокуратура, конституційні основи, регулювання діяльності судової влади, захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб.*

Як в Україні, так і в Азербайджанській Республіці дослідники розглядають діяльність судових органів та прокуратури передусім як таку, що має здійснюватися тільки на основі вимог Конституції та відповідних законодавчих актів [1, 2]. Водночас наявна низка відмінностей у сфері визначення самого поняття судова влада та суди, а також прокуратури, адже ні в Україні, ні в Азербайджанській Республіці в конституціях не відображені всі аспекти діяльності таких органів [3].

Крім того, відбуваються дискусії щодо віднесення тих чи інших правоохоронних органів саме до системи правоохоронних органів. Окремі дослідники вважають, що суди і судова система відносяться до окремої гілки влади, яка має назву судової, і вони не можуть вважатися правоохоронними органами [4].

На нашу думку, судові органи відносяться до правоохоронних органів, проте вони відіграють головну роль в охороні прав і свобод фізичних та юридичних осіб.

Загалом судові органи як в Україні, так і Азербайджанській Республіці розглядаються як відповідна система, яка має завдання з охорони та захисту прав і свобод громадян, забезпечення правопорядку та законності, а також боротьби з правопорушеннями та злочинністю.

Тому зазначена система має бути врегульована відповідними нормативними акта-

© Ahaiev Khusein, 2023

ми. Крім того, враховуючи, що судові органи, а також прокуратура мають відповідне завдання щодо охорони прав і свобод фізичних та юридичних осіб і при цьому мають право застосовувати різні види примусу, то їхня діяльність має регулюватися найвищим законом – Конституцією.

Якщо ми порівняємо Конституцію України [5] та Азербайджанської Республіки [6], то побачимо, що в конституціях цих країн відображено діяльність двох правоохоронних органів суду та прокуратури.

При цьому зазначимо, що висвітлення діяльності правоохоронних органів в Україні та Азербайджанській Республіці здійснено по-різному. У Конституції України статті 124–131-2 присвячені діяльності суду і прокуратури.

Підхід до висвітлення діяльності суду в зазначених країнах у принципі майже тотожний, проте є окремі відмінності. Наприклад, у конституції Азербайджанської Республіки виокремлено питання судової влади у главі VII. При цьому питання діяльності судової влади в більшості випадків досить чітко визначено.

Стаття 125 Конституції Азербайджанської Республіки визначає основні засади здійснення судової влади.

Серед них необхідно висвітлити такі:

1. Судову владу в Азербайджанській Республіці здійснюють тільки суди;

2. До судів в Азербайджанській Республіці відносяться такі: Конституційний Суд, Верховний Суд, апеляційні суди, загальні та спеціалізовані суди. При цьому провадження у справах здійснюється шляхом конституційного, цивільного та кримінального судочинства. Слід зазначити, що в Конституції Азербайджанської Республіки не визначено таких форм судочинства, як адміністративне та господарське.

3. У Конституції Азербайджанської Республіки передбачено, що прокуратура бере участь у кримінальних провадженнях, проте немає згадки, чи бере участь прокуратура в інших провадженнях

4. Застосування не передбачених законодавством правових засобів з метою змін повноважень судів і створення надзвичайних судів заборонено.

У статті 126 Конституції Азербайджанської Республіки визначені основні вимоги до кандидатів на посади суддів. При цьому такі кандидати повинні бути громадянами Азербайджанської Республіки, мати вищу юридичну освіту та стаж роботи у сфері юриспруденції не менше п’яти років. Також у статті включена заборона для суддів займатися іншою діяльністю крім викладацької, наукової та творчої.

Стаття 127 Конституції Азербайджанської республіки визначає незалежність суддів. Судді незалежні, а будь-яке втручання в діяльність суддів заборонене. Тут же включено статтю про те, що судове провадження в Азербайджанській Республіці здійснюється на основі змагальності між сторонами. У кримінальному процесі Азербайджанської Республіки правосуддя ґрунтується на презумпції невинуватості, і завданням інших органів є доведення вини особи, яка звинувачується. Судовий процес у судах країни здійснюється державною мовою або мовою, якою розмовляє більшість населення тієї чи іншої території республіки. Особам, які не розуміють азербайджанської мови, гарантується надання перекладачів.

У статті 128 Конституції Азербайджанської Республіки визначено питання недо-

© Ahaiev Khusein, 2023

торканності суддів. Розроблено досить складну процедуру притягнення суддів до відповідальності у разі вчинення ними протиправних діянь.

129 стаття Конституції Азербайджанської Республіки присвячена виконанню рішень судів. За невиконання рішень судів передбачена кримінальна відповідальність.

У статті 130 Конституції Азербайджанської Республіки висвітлено діяльність Конституційного суду цієї країни. При цьому стаття висвітлює діяльність Конституційного суду досить коротко, на відміну від Закону України «Про Конституційний Суд України» [7].

Стаття 131 Конституції Азербайджанської Республіки визначає статус і повноваження Верховного суду країни. Законом передбачено, що Верховний Суд здійснює провадження як касаційна інстанція, а також дає відповідні роз'яснення стосовно застосування законодавства та судової практики.

Окремо у статті 132 визначені апеляційні суди Азербайджанської Республіки, при цьому визначена також процедура призначення суддів апеляційних судів, а також їх повноваження.

Стаття 133 Конституції Азербайджанської Республіки присвячена діяльності прокуратури. До основних напрямів діяльності прокуратури в цій країні відносяться нагляд за виконанням і застосуванням законів, порушення кримінальних справ в окремих, передбачених в законодавстві, випадках та проведення розслідування. Крім того, прокурори підтримують обвинувачення в суді у кримінальному провадженні, а також приносять протести на рішення судів.

Як зазначалося, питання конституційного регулювання діяльності судової влади та судів у Конституції України визначено у статтях 124–131-2.

Відмінністю від конституційного регулювання діяльності судової влади та судів в Україні є те, що у статті 124 вказано на участь у судовому процесі присяжних, при цьому діяльність їх висвітлена в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [8]. В Азербайджанській Республіці питання присяжних визначено в Законі Азербайджанської Республіки «О судах и судьях» [9].

У статті 125 Конституції України визначено принципи судоустрою в Україні та роль Верховного Суду. Як і в Конституції Азербайджанської Республіки, в Україні заборонено створення надзвичайних судів. На відміну від Конституції Азербайджанської Республіки, в Конституції України визначено, що в Україні можуть бути створені спеціалізовані, а також адміністративні суди.

Стаття 126 Конституції України присвячена незалежності та недоторканності суддів в Україні. При цьому в зазначеній статті певною мірою повторюються окремі правові норми, які стосуються підстав для звільнення суддів та припинення їхньої діяльності, які більш детально висвітлені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

У статті 127 Конституції України, як і в Конституції Азербайджанської Республіки, визначено, що судді під час виконання ними обов'язків не повинні брати участь у діяльності політичних партій та іншій політичній діяльності, виконувати іншу роботу, крім викладацької, наукової та творчої. Також визначені вимоги до суддів, які в переважній більшості більш конкретизовані в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Стаття 128 Конституція України визначає процес призначення суддів, який в Азербайджанській Республіці більш чітко виписаний у Законі «О судах и судьях».

© Ahaiev Khusein, 2023

На відміну від Конституції Азербайджанської Республіки, в Конституції України, у статті 129, визначено основні засади судочинства, які в Конституції Азербайджанської Республіки виражені у різних статтях.

Стаття 129-1 Конституції України подібна до відповідної статті Конституції Азербайджанської Республіки, вона передбачає основні засади і вимоги щодо виконання рішень судів.

У Конституції України у статті 130-1 визначено наявність суддівського самоврядування, яке в Азербайджанській Республіці відсутнє.

Стаття 131 Конституції України визначає засади, функції та повноваження Вищої ради правосуддя. Зазначений орган в Азербайджанській Республіці відсутній.

Як і в Азербайджанській Республіці, в Конституції України у статті 131-1 визначено наявність прокуратури та її функції. Проте на відміну від Азербайджанської Республіки, діяльність прокуратури досить обмежена. Вона включає тільки такі функції, як: підтримання обвинувачення в судовому засіданні, організація досудового розслідування, а також нагляд за діями правоохоронних органів під час проведення досудового розслідування і представництвом інтересів держави в судах. Також коротко визначено діяльність керівництва прокуратури.

Крім прокуратури, в Конституції України у статті 131-2 відображено також і діяльність адвокатури, головною метою якої є надання професійної юридичної допомоги. При цьому досить дискусійним питанням, яке неодноразово піддавалося критиці, є визначення в Конституції України так званої «адвокатської монополії» у кримінальних провадженнях. Тобто тільки адвокати мають право здійснювати захист осіб у разі кримінального переслідування.

Досить детально діяльність суду та судової влади в Україні відображено у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [8].

Аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону Азербайджанської Республіки показує, що в Україні, відповідно до вимог Конституції, створена така система судів: місцеві та окружні суди, апеляційні суди та Верховний Суд, який здійснює касаційні функції.

Крім того, в Україні окремими законами визначено Конституційний Суд України та Вищий антикорупційний суд [10].

В Азербайджанській Республіці система судів набагато складніша. Основними судами в Азербайджанській Республіці є районні та міські суди. Крім того, відповідно до законодавства, до судів першої інстанції віднесено суд Азербайджанської Республіки з тяжких злочинів та військові суди, а також військовий суд Азербайджанської Республіки з тяжких злочинів), місцеві економічні суди.

До судів другої інстанції відносяться: Верховний суд Нахчиванської республіки, Апеляційний суд Азербайджанської Республіки, Економічний суд Азербайджанської Республіки.

Касаційною інстанцією визначено Верховний Суд Азербайджанської Республіки.

Таким чином, порівняльний аналіз судових систем та судової влади показав, що в Україні та Азербайджанській Республіці є окремі відмінності, які можна використати

© Ahaiev Khusein, 2023

для покращання законодавства про судову владу та суди.

1. Як в Україні, так і Азербайджанській Республіці судова влада та судова система визначені в конституціях досить детально. Проте в Україні, на відміну від Азербайджанської Республіки, наявні адміністративні суди, а також Вищий антикорупційний суд. В Азербайджанській Республіці функції господарських судів виконують економічні суди, а також до судів першої інстанції віднесено суди з тяжких злочинів, військові суди та військові суди з тяжких злочинів. В Україні на сьогодні йде війна, але питання про організацію військових судів не ставиться.

2. В Україні, на відміну від Азербайджанської Республіки, створено відповідне суддівське самоврядування, а також Вища Рада правосуддя, які здійснюють відповідний контроль за діяльністю судів. В Азербайджанській Республіці всі питання контролю за судовою діяльності і судами покладено на органи державної влади.

3. Система добору кандидатів на посади суддів здебільшого в обох країнах подібна, проте в Україні для цього створено Вищу кваліфікаційну комісію та Вищу раду правосуддя, які стають певним бар'єром у сфері запобігання і протидії корупції в судовій системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Рустамзаде А.Х.* Правовые аспекты функционирования и деятельности Верховных судов Азербайджанской республики и Украины: сравнительный анализ. Актуальні проблеми вітчизняної юриспуденції 2016. № 3.

2. *Ковалів М.В., Єсімов С.С., Лозинський Ю.Р.* Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

3. *Тацій В.Я.* Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. праць. Х. : Право, 2012. № 4 (71). С. 3–17.

4. *Хлистік М.А.* Визначення поняття правоохоронного органу в законодавстві України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2021. № 4. Т. 32 (71).

5. Конституція України. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Конституция Азербайджанской республики. Баку, 2018.

7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 49. Ст. 272.

8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.

9. О судах и судьях: Закон Азербайджанской республики от 10 июня 1997 года № 310-1 р.

10. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. Відомості Верховної Ради. 2018. № 24. Ст. 212.

REFERENCES

1. *Rustamzade A.Kh.* (2016). Pravoviie aspekty funktsyonirovaniia i dieiatielnosti Vierkhovnykh sudov Azerbaidzhanskoi riespubliki i Ukrainy: sravnitielnyi analiz. "Legal aspects of the functioning and activity of the Supreme Courts of the Republic of Azerbaijan and Ukraine: comparative analysis". Actual problems of domestic jurisprudence. №. 3 [in Ukrainian].

2. *Kovaliv M.V., Yesimov S.S., Lozynskyi Yu.R.* (2018). Pravove rehuliuvannia pravookhoronnoi diialnosti. "Legal regulation of law enforcement activities": training man. Lviv: LvDUVS. 323 p. [in

© Ahaiev Khusein, 2023

Ukrainian].

3. *Tatsii V.Ya.* (2012). Poniattia ta systema pravookhoronnykh orhaniv: u konteksti systemnykh zmin do Konstytutsii Ukrainy. "Concept and system of law enforcement bodies: in the context of systemic changes to the Constitution of Ukraine". Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine: coll. of sciences works. Kh.: Pravo. №. 4 (71). P. 3–17 [in Ukrainian].

4. *Khlystik M.A.* (2021). Vyznachennia ponyattya pravookhoronnoho orhanu v zakonodavstvi Ukrainy. "Definition of the concept of a law enforcement agency in the legislation of Ukraine". Academic notes of Vernadsky Kyiv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences. №. 4. Vol. 32 (71) [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy. "Constitution of Ukraine". Verkhovna Rada information. 1996. №. 30. Art. 141 [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Azerbaidzhanskoi respubliky. "Constitution of the Republic of Azerbaijan". Baku, 2018 [in Ukrainian].

7. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy. "Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine of October 16, 1996 №. 422/96-VR". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. №. 49. Art. 272 [in Ukrainian].

8. Pro sudoustrii i status suddiv. "On the Judicial System and the Status of Judges: Law of Ukraine dated June 2, 2016 №. 1402-VIII". Verkhovna Rada information. 2016. №. 31. Art. 545 [in Ukrainian].

9. O sudakh y sudiakh. "On Courts and Judges: Law of the Republic of Azerbaijan dated June 10, 1997 №. 310-1" [in Ukrainian].

10. Pro Vyshchyi antykoruptsiinyi sud. "High Anti-Corruption Court: Law of Ukraine dated June 7, 2018 №. 2447-VIII". Information of the Verkhovna Rada. 2018. №. 24. Art. 212 [in Ukrainian].

UDC 340:347.9(479.24+477)

Ahaiev Khusein,
Applicant of the Department of Educational and Scientific Institute of Law. Prince Vladimir the Great of the Interregional Academy of Personnel Management,
Kyiv, Ukraine

CONSTITUTIONAL BASES OF JUDICIAL ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND UKRAINE

The state regulates almost all spheres of social life. At the same time, certain spheres are regulated quite carefully, since such areas as life, health of citizens, their freedom and inviolability are under the constant control of state bodies, which are defined as law enforcement agencies.

In both Ukraine and Azerbaijan, the activities of law enforcement agencies are subjected to special control by the state institutions, the Presidents of Ukraine and Azerbaijan respectively, the Parliament and the Cabinet of Ministers.

Furthermore, in the Constitution of Ukraine and the Constitution of the Republic of Azerbaijan, separate law enforcement bodies and their activities are expressly defined. The constitutions of these republics assign a special role to the judiciary and the activity of courts. It is undeniable that courts play an important role in protecting the rights and freedoms of individuals and legal entities.

The courts applied the legal norms contained in the constitutions, and therefore their

© Ahaiev Khusein, 2023

activities should be reflected in the basic laws of the republics.

Comparison between the coverage of courts' activities in Ukraine and the Republic of Azerbaijan has a significant importance. However much lawmakers try to take into account all aspects related to the constitutional rights and freedoms of citizens and legal entities, some aspects may be overlooked or not clearly reflect the very provisions of normative acts, including the Constitution.

Some points of the constitutional status of the judiciary and the activity of courts in Ukraine as well as in the Republic of Azerbaijan are not identical and consequently it can be stated that the purpose of the article lies in the necessity of defining these differences and the possibility of application of certain points in the activity of the judiciary and courts in Ukraine.

There are certain differences in defining the functions and activities of the prosecutor's office in Ukraine and in the Republic of Azerbaijan.

The purpose of the article has been determined as a comparison of the constitutional framework of activity of the judiciary and courts in Ukraine and the Republic of Azerbaijan, in particular, the activity of the Prosecutor's Office, and making some proposals for improvement of their activity.

Keywords: court, judicial power, judicial system, prosecutor's office, constitutional foundations, regulation of judicial power, protection of rights and freedoms of individuals and legal entities.

Отримано 14.06.2023

© Ahaiev Khusein, 2023

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

Остапович Володимир Петрович,
доктор юридичних наук,
професор, завідувач науково-дослідної лабораторії
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9186-0801
Барко Вадим Іванович,
доктор психологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

СТАНДАРТИЗАЦІЯ АДАПТОВАНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ОПИТУВАЛЬНИКА 16-PF КЕТТЕЛЛА

Стаття присвячена проблематиці психологічної стандартизації україномовної версії відомого психодіагностичного інструменту дослідження структури особистості – шістнадцятифакторного опитувальника Р. Кеттелла (16-PF). Це відомий суб'єктивний опитувальник самооцінки особистості, автори статті репрезентують результати експериментального дослідження щодо розрахунку основних психометричних характеристик адаптованого опитувальника. Експериментальні дані отримані на репрезентативній вибірці працівників підрозділів Національної поліції України. У статті представлені середньонормативні показники для вибірки поліцейських (жінок і чоловіків), а також результати їх порівняння з базовими даними для адаптованого опитувальника. За результатами проведеного дослідження встановлено, що адаптований україномовний психодіагностичний опитувальник становить потужний психодіагностичний інструментарій для роботи з персоналом правоохоронних органів.

Ключові слова: *опитувальник 16-PF Кеттелла, Національна поліція, стандартизація, психометричні показники, середньостатистичні норми.*

Національна поліція України в умовах воєнного стану потребує суттєвого покращання роботи в напрямі вдосконалення системи психологічного вивчення персоналу. Упродовж останніх років науковці системи ДНДІ МВС України здійснили україномовну адаптацію низки поширених зарубіжних діагностичних методик, що дало можливість

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

суттєво розширити можливості психологів підрозділів поліції в роботі з персоналом, покращити систему психологічного забезпечення діяльності. Ця робота продовжується, і у статті представлені результати стандартизації нової україномовної версії відомого зарубіжного психодіагностичного опитувальника *Р. Кеттелла (16-PF), оскільки* без результатів стандартизації психолог не може бути впевнений у надійності і достовірності отриманих при тестуванні результатів.

Тому зростає актуальність розробки українськомовних версій опитувальників і встановлення їх психодіагностичного потенціалу, зокрема поширеного суб'єктивного опитувальника Р. Кеттелла – 16-PF.

Вітчизняні науковці (В. Барко, Ю. Бойко-Бузиль, О. Євдокимова, В. Остапович, І. Охріменко, В. Криволапчук, Л. Кирієнко, П. Макаренко, І. Пампура та ін.) за останні роки приділили значну уваги питанням вдосконалення психодіагностичного інструментарію, який використовується з метою всебічного вивчення особистості працівників поліції [1–3; 9–12]. Дослідники адаптували українською мовою поширені зарубіжні тести, зокрема опитувальники Великої П'ятірки; Індивідуально-типологічний, толерантності до невизначеності Баднера, Джонса-Крендалла та інші. Психологи зарубіжних країн також займаються проблематикою психологічного вивчення особистості правоохоронців (Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A., Cochraine R.E., Tett R., Vandecr eek L., Ono M., Sachau D.A., Deal W.P., Englert D.R., Taylor M.D., Chibnall J.T., Detrick P., Luebbert M.C., Wolfe S.E., Mclean K., Rojek J., Alpert G.P., Smith M.R.) [9; 10; 12; 13; 14; 15]. Робота щодо адаптації зарубіжного діагностичного інструментарію наразі продовжується працівниками науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України. Перші спроби використання українськомовної версії тесту Кеттелла відбулися після розробки українськомовного варіанту (В. Барко, І. Клименко, В. Криволапчук, 2012). Використання опитувальника тоді дозволило практичним психологам робити обґрунтований висновок структури особистості правоохоронців, що мало значення для прогнозування ефективності службової діяльності [4]. Проте робота щодо адаптації опитувальника не була закінчена. У попередньому номері журналу (№ 1, 2023) ми представили тест опитувальника Кеттелла і деякі психометричні показники, в цій статті представлені результати його стандартизації.

Метою дослідження є проведення стандартизації адаптованого українською мовою зарубіжного опитувальника 16-PF Кеттелла.

Для досягнення мети потрібно було виконати такі завдання: а) визначити методологію процедури проведення стандартизації; б) здійснити тестування репрезентативної вибірки поліцейських; в) встановити тестові норми для вибірок жінок і чоловіків.

Наукова новизна дослідження – вперше представлені результати стандартизації адаптованого українською мовою зарубіжного опитувальника 16-PF Кеттелла.

Наукове обґрунтування методології проведення дослідження. З метою вирішення поставлених завдань проведено тестування працівників Національної поліції України, а також курсантів закладів вищої освіти МВС (Національної академії внутрішніх справ і Харківського національного університету внутрішніх справ). Для цього були відібрані працівники і курсанти, які характеризуються експертами як успішні. Загалом обстеже-

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023
DOI (Article): https: //doi.org/10.36486/np.2023.2(60).28

но 290 респондентів (200 чоловіків і 90 жінок віком від 18 до 30 років). Така вибірка є репрезентативною і дозволяє робити статистично значущі висновки на довірчому рівні ймовірності 0,95 із теоретичною статистичною похибкою 0,01. Перед початком тестування проводилася підготовча робота: респондентам повідомлялися призначення і мета тестування, роз'яснювалася інструкція, пропонувався стимульний матеріал опитувальника. При тестуванні дотримувалися загальноприйняті стандартні умови щодо приміщення, його освітленості; часу обстеження тощо.

Методи дослідження: вивчення і аналіз літературних джерел, присвячених теоретичним і прикладним аспектам вивчення професійної придатності поліцейських; психологічна діагностика; опитування та інтерв'ювання поліцейських, експертне оцінювання, кореляційний аналіз. Статистичний аналіз даних проводився з використанням програм Microsoft Excel та SPSS Statistics.

Об'єктом дослідження є україномовна версія опитувальника 16-PF Кеттелла, *предметом* – його стандартизація.

Опитувальник шістнадцяти особистісних факторів Р.Б. Кеттелла (16-PF) – це суб'єктивний опитувальник для самооцінки особистості. Він уможливлює оцінку й вимірювання особистісних параметрів, здатність людини до розуміння, когнітивний стиль, відкритість до змін, здатність до емпатії, рівень довіри, міжособистісні потреби, самооцінку, толерантність до фрустрації, тривожність, адаптивність, емоційну стабільність та поведінкові проблеми. Його традиційно використовують у багатьох прикладних галузях психології, наприклад у профорієнтаційній роботі, при плануванні кар'єри та призначенні на посади [11; 12].

Як відомо, стандартизація означає забезпечення однаковості процедури проведення та оцінки виконання психологічного тесту. Стандартизація психологічного опитувальника традиційно розглядається у двох аспектах: як вироблення єдиних вимог до процедури проведення експерименту та як визначення єдиного критерію оцінки результатів. Протягом адаптації тесту процедура стандартизації включає три етапи: 1) створення єдиної процедури тестування; 2) створення одноманітної інтерпретації одержаних результатів; 3) визначення норм виконання тесту.

З метою створення одноманітної процедури тестування дотримувалась низка умов. Перед початком тестування проводилася підготовча робота: респондентам пропонувався стимульний матеріал опитувальників і повідомлялися призначення і мета тестування, роз'яснювалася інструкція. При тестуванні дотримувалися загальні умови: приміщення було просторим, провітреним, добре освітленим; інструкції повідомлялися за єдиним стандартом, письмово; текст інструкції був чітким і зрозумілим; стимульний матеріал був стандартним для всіх респондентів; перед початком роботи врахувався вплив ситуаційних чинників (втома або напруження респондентів); у процесі тестування жодному респонденту не надавалось переваг перед іншими; тестування проводилось в однакових умовах; часові обмеження для всіх були ідентичним; психодіагностична методика також відповідала загальним вимогам: простота і низька трудомісткість; лаконічність, точність і зрозумілість інструкції та тверджень; відносна простота обрахунків отриманих результатів.

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

Одноманітність інтерпретації досягалась завдяки опрацюванню отриманої від респондентів інформації за допомогою однакових «ключів» до тестів. Норми виконання тесту встановлювались на репрезентативних вибірках поліцейських – жінок і чоловіків з використанням необхідних статистичних розрахунків.

Розглянемо результати стандартизації адаптованого опитувальника Кеттелла**.**

Для аналізу особливостей вибірки працівників поліції отримані при тестуванні оцінки були проаналізовані за допомогою статистичних інструментів. Аналіз середніх значень, стандартного відхилення, моди і медіани виявив наявність закону нормального розподілу за всіма наведеними шкалами опитувальника 16-PF. Це дає можливість використовувати стандартний набір статистичних методів програм Excel та SPSS. У табл. 1 наведено середньонормативні та інші статистичні показники за методикою 16-PF, отримані на загальній вибірці (чоловіки і жінки).

Таблиця 1

Статистичні показники за опитувальником **16-PF,**
отримані при тестуванні працівників поліції
(у стенах**, загальна вибірка, чоловіки N = 200; жінки N =90)**

Шкали16-PF	*X*		Σ		Медіана		Мода	
	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж
A	*5.83*	*5.02*	2.02	2.10	6	6	7	6
B	6.90	6. 85	1.99	1.55	7	7	8	7
C	*7.94*	*7. 12*	2.01	2.05	8	7	8	7
E	6.98	*6.01*	1.40	2.08	7	6	7	6
F	5.96	*5. 12*	1.86	2.00	6	6	7	6
G	5.28	*5.86*	1.95	1.85	5	5	5	6
H	*7.20*	7.0	1.78	2.10	7	7	7	7
I	*5.85*	*5.11*	1.90	1.72	6	6	6	5
L	*4.45*	*4.85*	2.12	2.10	4	5	6	6
M	4.90	*4.10*	1.93	1.70	5	4	5	5
N	5.50	*6.50*	1.96	1.75	6	6	7	6
O	*4.46*	4.45	1,80	1.82	5	5	5	5
Q1	6.55	*6.02*	1.85	2.0	6	6	7	6
Q2	5.45	5.20	2.90	1.95	6	6	7	6
Q3	*6.56*	6.10	2.01	2.10	7	6	7	6
Q4	3.55	4.02	1.81	1.50	3	4	2	3

Примітка: шкали 16-PF: *A* – відкритість/замкнутість; B – високий інтелект/низький; C – емоційна стабільність/нестабільність; E – незалежність/поступливість; F – безтурботність/заклопотаність; G – совісність/легковажність; H – сміливість/боязкість; I – піддатливість/жорсткість; L – підозрілість/довірливість; M – мрійливість/практичність; *N* – витонченість/прямолінійність; O – почуття провини/самовпевненість; Q1 – радикалізм/консерватизм; Q2 – самостійність/залежність; Q3 – самоконтроль/імпульсивність; Q4 – внутрішня напруженість/розслабленість. *X* – середнє арифметичне; σ – стандартне відхилення; ч – чоловіки; ж – жінки. *Курсивом* виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності (p = 0,05).

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

Як бачимо, за усіма показниками поліцейські характеризуються нормативними значеннями шкал опитувальника (переважно перебувають в інтервалі 4-8 стенів). Найвищі значення показників зафіксовано за шкалами стенічного типу реагування – відкритість (5,83), емоційна стабільність (7,94), незалежність (6,98), безтурботність (5,96), сміливість (7,20), самостійність (5,45), самоконтроль (6,56). Фактори гіпостенічного типу у поліцейських-чоловіків мало виражені, наприклад піддатливість (5,85), мрійливість (4,90), витонченість (5,50), почуття провини (4,46) тощо.

Як видно з таблиці 1, жінки також демонструють показники, які знаходяться в межах норми, проте зафіксовано певні відмінності від чоловіків за деякими шкалами, що було очікуваним і пояснюється «жіночими» рисами – більшою сензитивністю, конформністю, компромісністю і емотивністю, порівняно з чоловіками. Жінки набрали менше балів (у стенах) за шкалами відкритості (5,02), емоційної стабільності (7,12), незалежності (6,01), безтурботності (5,12), радикалізму (6,02), що свідчить про їх меншу спонтанність, агресивність і ригідність. Жінки більш совісні (5,86), витончені (6,50), піддатливі (5,11), мрійливі (4,10), ніж чоловіки (p=0,01). Розподіл «сирих балів» для вибірки загалом, а також для субвибірок чоловіків і жінок перевірявся за допомогою критерію Колмогорова–Смірнова. Результати дозволили (при p=0,01) дійти висновку про те, що розподіл балів (стенів) відповідає нормальному. Зауважимо, порівняння результатів тестування за опитувальником 16-PF у підрозділах поліції і групах курсантів не виявило значущих відмінностей, середні значення достовірно не відрізнялись. Виходячи із розрахунків, середніми значеннями за усіма шкалами вважається показник 4,0 – 7,0 стенів, а середньоквадратичне відхилення має значення 1,97 балів. Бали (в стенах) нижче та вище наведеного коридору значень можна вважати низькими та високими відповідно.

Таким чином, отримані середньонормативні показники для вибірки жінок і чоловіків можна вважати нормативними при тестуванні працівників підрозділів НПУ. У табл. 2 наведено середньонормативні показники тестування з використанням опитувальника 16-PF (загальна вибірка, у стенах). Отримані середньонормативні показники на вибірці успішних працівників поліції свідчать про деяке розходження «базових» значень, отриманих іншими дослідниками, та власних «емпіричних» оцінок, отриманих при тестуванні працівників поліції.

Таблиця 2

Порівняння середньонормативних показників, отриманих у процесі стандартизації 16-PF (у стенах)

Шкали16-PF	*X* (емпіричне)	σ (емпіричне)	*X* (базове)	σ (базове)
A	*5.53*	2.04	*5.15*	1.90
B	*6.80*	1.98	*6.30*	1.95
C	*7.84*	1.71	*6.52*	1.85
E	*6.76*	1.39	*5.86*	1.42
F	5.65	1.71	6.0	1.80
G	5.38	2.21	5.86	1.90

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

H	*7.15*	1.66	*6.40*	1.55
I	*5.76*	1.94	*6.15*	1.70
L	*4.42*	2.26	*4.94*	2.11
M	4.80	2.02	4.90	1.85
N	5.84	2.01	5.64	1.83
O	*4.46*	1.52	*5.61*	1.92
Q1	*6.53*	1.67	*5.60*	1.93
Q2	*5.34*	2.13	*5.36*	2.24
Q3	*6.46*	1.77	*5.97*	1.86
Q4	3.65	1.85	4.60	2.01

Примітка: шкали 16-PF: *A* – відкритість/замкнутість; B – високий інтелект/низький; C – емоційна стабільність/нестабільність; E – незалежність/поступливість; F – безтурботність/заклопотаність; G – совісність/легковажність; H – сміливість/боязкість; I – піддатливість/жорсткість; L – підозрілість/довірливість; M – мрійливість/практичність; *N* – витонченість/прямолінійність; O – почуття провини/самовпевненість; Q1 – радикалізм/консерватизм; Q2 – самостійність/залежність; Q3 – самоконтроль/імпульсивність; Q4 – внутрішня напруженість/розслабленість. *X* – середнє арифметичне; σ – стандартне відхилення. *Курсивом* виділено показники, за якими зафіксовано статистично значущі відмінності (p = 0,05).

Виходячи з таблиці, зауважимо, що середні показники за шкалами A, C, E, H, Q2, Q3 у середовищі працівників поліції дещо вищі від нормативних, отриманих у соціокультурному середовищі, де створювався цей опитувальник. З іншого боку, за показниками шкал I, L, O середньонормативні показники працівників поліції статистично достовірно нижчі від базових. Отримані результати не суперечать теоретичним очікуванням, зокрема, поєднання високих оцінок за шкалами A, C, E, H, Q2, Q3 свідчить про домінування у працівників поліції стенічних рис, що дозволяє описувати особистість ефективного поліцейського в характеристиках сили і лабільності нервових процесів, домінування процесів збудження над гальмуванням. Для таких працівників властива відкритість, висока працездатність, стресостійкість, сміливість, незалежність, екстравертованість, спонтанність, емоційна стабільність, високий самоконтроль. Вираженою є також потреба у спілкуванні, поліцейські вміють легко вступати у контакти з малознайомими людьми, мають значний комунікативний потенціал. Високі середні значення за шкалами H і C також відображають схильність до ризику, мотивацію досягання, високий рівень домагань, активність. Доволі високі оцінки за шкалою B вказують на досить високий інтелектуальний потенціал, гнучкість мислення, ймовірну креативність.

Також зафіксовано значущі відмінності за шкалою Q1, що означає схильність поліцейських до змін і новаторства. Знижені середні значення за факторами I, L, O свідчать про те, що їм не властиві риси гіпостенічного типу реагування – піддатливість, довірливість, сензитивність, тривожність і почуття провини. Вони не схильні поступатися, уникати конфліктних ситуацій і ризику. Помірні значення за факторами G і Q2 свідчать

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

про критичність при оцінці професійних ситуацій, адекватну самооцінку та упевненість у собі, рішучість. Знижені бали за шкалою Q4 свідчать про меншу внутрішню напруженість працівників поліції. Отримані результати загалом збігаються із теоретично очікуваними і, на нашу думку, добре відображають професійно важливі якості, властиві ефективним поліцейським.

Також виявлені кореляційні зв'язки глобальних факторів 16-PF з рисами Опитувальника Великої П'ятірки (табл. 3).

Таблиця 3

Кореляції глобальних факторів 16 PF з рисами ОВП

Глобальні фактори 16 PF	**Риси ОВП**				
	екстраверсія	нейротизм	сумлінність	поступливість	відкритість досвіду
1	0.75**	-0.70**	*-0.30*	-0.25	0.45*
2	-0.73**	0.84**	*0.40***	0.42*	-0.40*
3	0.32*	-0.45*	-0.32*	*-0.35**	0.30
4	*0.30*	*-0.35**	-0.25	*-0.45***	*0.35**
5	*-0.31**	-0.15	*0.40**	0.35*	-0.25

Примітка: * – p = 0,05, ** – p = 0,01. N = 290.
Глобальні фактори 16 PF: 1 – інтроверсія-екстраверсія; 2 – низька тривожність-висока; 3 – сензитивність-жорсткість; 4 – конформізм-незалежність; 5 – нестриманість-самоконтроль.

З таблиці видно, що однойменні шкали 16-PF і ОВП – екстраверсії і нейротизму (тривожності) найбільше корелюють між собою (r = 0,70-0,84), що було очікуваним і свідчить про критеріальну валідність україномовного опитувальника 16 PF (за критеріями ектраверсії-нейротизму). Щодо інших шкал опитувальників встановлено позитивні кореляції шкал стенічного регістру ОВП (екстраверсії і відкритості досвіду) зі шкалами стенічного типу реагування опитувальника 16-PF: глобальними факторами 1 (екстраверсія), 3 (жорсткість), 4 (незалежність) (r = 0,30-0,45) і негативні коефіцієнти кореляції з глобальними факторами гіпостенічного типу 16-PF: 2 (тривожність) і 5 (самоконтроль) (r = −0,25 - −0,31). Відповідно, шкали гіпостенічного типу ОВП (сумлінності і поступливості) позитивно корелюють з гіпостенічними глобальними факторами 16-PF тривожністю і самоконтролем (0,35 - 0,42) і негативно з глобальними факторами стенічного типу – екстраверсії і незалежності (−0,25 - −0,45). Це також є підтвердженням валідності україномовного опитувальника 16-PF за додатковими критеріями типів реагування. Отримані результати підтверджують дані, одержані іншими дослідниками і описані в літературних джерелах, зокрема Costa P.T., McCrae R.R. (1985); Conn S.R. & Rieke M.L. (1994).

Таким чином, встановлено досить значні психодіагностичні можливості україномовної версії опитувальника 16-PF. Отримано середньонормативні показники на вибірці працівників поліції, експериментальні дані не суперечать теоретичним очікуванням, зокрема, встановлено домінування у працівників поліції стенічних рис, що

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

дозволяє описувати особистість ефективного поліцейського в характеристиках сили і лабільності нервових процесів, домінування збудження над гальмуванням. Поліцейським властива відкритість, висока працездатність, стресостійкість, сміливість, незалежність, екстравертованість, емоційна стабільність, високий самоконтроль. Вираженою є також потреба у спілкуванні, схильність до ризику, мотивація досягання, високий рівень домагань, активність. Також їм притаманні досить високий інтелектуальний потенціал, гнучкість мислення, креативність. За допомогою кореляційного аналізу проведено порівняння результатів тестування респондентів з використанням 16-PF і поширеного особистісного опитувальника – Опитувальника Великої П'ятірки (ОВП). На цій основі встановлено значення критеріальної валідності опитувальника за параметрами типів реагування. Отримані показники узгоджуються з існуючими вимогам до психодіагностичних інструментів. У процесі експериментального дослідження реалізовано єдиний підхід до організації та проведення тестування працівників поліції, визначено стандартизовані тестові норми. Можна зробити висновок про те, що україномовний варіант опитувальника 16-PF становить важливий психодіагностичний інструмент, його використання дасть можливість практичному психологу прогнозувати ефективність професійної діяльності, надавати рекомендації щодо вибору працівником поліції спеціалізації і планування можливостей подальшого професійного і особистісного росту. Результати проведеної роботи також дозволять психологам НПУ підвищити ефективність психологічного забезпечення службової діяльності за рахунок використання ефективного додаткового методу психологічного вивчення особистості. У подальшому планується продовжувати роботу щодо розробки україномовних версій інших зарубіжних психодіагностичних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 21.01.2019).

2. Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / *Криволапчук В.О., Сизоненко А.С., Остапович В.П., Барко В.І.* Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 172 с.

3. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / *В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко* та інші; за заг. ред. проф. *В.О. Криволапчука*. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.

4. *Криволапчук В.О., Барко В.І., Клименко І.В.* Діагностика професійно важливих якостей керівників органів внутрішніх справ України: навчально-методичний посібник. Київ: Академія управління МВС, 2010. 358 с.

5. *Barko, V., Okhrimenko, I., Ostapovich, V., Medvediev, V., & Sprynchuk, S.* (2020). Professional psychological potential of a modern police manager as the basis for the formation of an effective managerial system. *International Journal of Applied Exercise Physiology,* 9(11), 203–214.

6. *Bondarenko, V., Okhrimenko, I., Yevdokimova, O., Sydorchuk, N., Dzhezhyk, O., Boichuk, I., Kalashnik, N., Kozlovets, M., Slyusar, V., Pavlenko, V., Biruk, N., Verbovskyi, I., & Bloshchynskyi, I.*

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

(2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(5), 35-43.

7. *Cochraine,R.E., Tett,R., Vandecreek, L.* (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey. Criminal Justice and Behavior. №. 30(5) pp. 511-537.

8. *Barrett, G. V., Miguel, R. F., Hurd, J. M., Lueke, S. B., Tan, J. A.* (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management. Vol. 32, №. 4.

9. *John, O.P., Naumann, L.P., Soto, C.J.* Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues // O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. New York: Guilford Press, 2008. P. 114–158.

10. *Schuerger, J.M.* (March 1995). Career Assessment and The Sixteen Personality Factor Questionnaire. Journal of Career Assessment. 3 (2): 157–175.

11. *Cattell, R. B.* (1978). Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences. New York: Plenum.

12. *Boyle, Gregory J*. (January 1989). Re-examination of the major personality-type factors in the Cattell, Comrey and Eysenck scales: Were the factor solutions by Noller et al. optimal?. Personality and Individual Differences. 10 (12): 1289–1299.

13. *Cattell, R. B.* (1995). The fallacy of five factors in the personality sphere. The Psychologist. 8 (5): 207–208.

14. *Cattell, Raymond B.* (1945). The Description of Personality: Principles and Findings in a Factor Analysis. The American Journal of Psychology. 58 (1): 69–90.

15. *Cattell, Raymond B.* (September 1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. Psychometrika. 12 (3): 197–220.

16. *Cattell, Raymond B.* (July 1948). The primary personality factors in women compared with those in men. British Journal of Statistical Psychology. 1 (2): 114–130.

17. *Cattell, R.B.* (1957). Personality and motivation structure and measurement. New York: World Book.

18. *Cattell, R. B.* (1973). Personality and Mood by Questionnaire. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

19. *Welter, Giselle Müller-Roger; Capitão, Claudio Garcia* (2009). Professional tendency and personality: research on the correlation among measures of these constructs. Psicologia: Ciência e Profissão. 29 (3): 588–601.

20. *Conn, Steven R.; Rieke, Mark L.* (1994). The 16PF Fifth Edition Technical Manual. Institute for Personality and Ability Testing.

21. *Cattell, R. B.; Krug, Samuel E.* (September 1986). The Number of Factors in the 16PF: A Review of the Evidence with Special Emphasis on Methodological Problems. Educational and Psychological Measurement. 46 (3): 509–522.

22. Hofer, Scott M.; Eber, Herbert W. (2002). *Second-order factor structure of the Cattell Sixteen Personality Factor Questionnaire.* In de Raad, Boele; Perugini, Marco (eds.). Big Five Assessment. Hogrefe & Huber. pp. 397–404.

23. Cattell, H.E.P. (1996). The original big-five: A historical perspective. European Review of Psychology. 46 *(1): 5–14.*

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu. “About the National Police”: Law of Ukraine dated July 02, 2015 №. 580-VIII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. №. 40–41. Art. 379. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19. (Date of Application: 21.01.2019) [in Ukrainian].

2. Metodyky psykholohichnoi diahnostyky indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy. "Methods of psychological diagnosis of individual and psychological characteristics of employees of the National Police of Ukraine": methodical recommendations / Kryvolapchuk V.O, Syzonenko A.S., Ostapovych V.P., Barko V.I. Kyiv: State Scientific Research Institute MIA Ukraine, 2020 [in Ukrainian].

3. Profesiohramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti. "Professional profiles for the main types of police activity": scientific and practical manual. / V.P. Ostapovych, I.O. Dubova, V.I. Barko Gen. ed. prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv: State Scientific Research Institute MIA Ukraine. FOP Kandyba T.P., 2018. 244 p. [in Ukrainian].

4. *Kryvolapchuk V.O., Barko V.I., Klymenko I.V.* (2010). Diahnostika profesiino vazhlyvyh yakostei kerivnykiv orhaniv vnutrishnih sprav Ukrainy. "Diagnosis of professionally important qualities of the heads of internal affairs of Ukraine". Educational and methodological manual. Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs [in Ukrainian].

5. *Barko V., Okhrimenko I., Ostapovich V., Medvediev V., & Sprynchuk S*. (2020). Professional psychological potential of a modern police manager as the basis for the formation of an effective managerial system. International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(11), 203–214 [in English].

6. *Bondarenko V., Okhrimenko I., Yevdokimova O., Sydorchuk N., Dzhezhyk O., Boichuk I., Kalashnik N., Kozlovets M., Sliusar V., Pavlenko V., Biruk N., Verbovskyi I., & Bloshchynskyi I.* (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. International Journal of Applied Exercise Physiology, 9(5), 35-43 [in English].

7. *Cochraine R.E., Tett R., Vandecreek L*. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. A National Survey Criminal Justice and Behavior. №. 30(5). P. 511-537 [in English].

8. *Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A*. (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. Public Personnel Management. Vol. 32, №. 4 [in English].

9. *John O.P., Naumann L.P., Soto C.J.* (2008). Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues // O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Eds.). Handbook of personality: Theory and research. New York: Guilford Press. P. 114–158 [in English].

10. *Schuerger J.M*. (March 1995).Career Assessment and The Sixteen Personality Factor Questionnaire. Journal of Career Assessment. 3 (2): P. 157–175. [in English].

11. *Cattell R.B*. (1978). Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences. New York: Plenum [in English].

12. *Boyle Gregory J.* (January 1989). Re-examination of the major personality-type factors in the Cattell, Comrey and Eysenck scales: Were the factor solutions by Noller et al. optimal? Personality and Individual Differences. 10 (12). P. 1289–1299 [in English].

13. *Cattell R.B*. (1995). The fallacy of five factors in the personality sphere. The Psychologist. 8 (5): P. 207–208 [in English].

14. *Cattell Raymond B*. (1945). The Description of Personality: Principles and Findings in a Factor Analysis. The American Journal of Psychology. 58 (1). P. 69–90 [in English].

15. *Cattell Raymond B.* (September 1947). Confirmation and clarification of primary personality factors. Psychometrika. 12 (3). P. 197–220 [in English].

16. *Cattell Raymond B*. (July 1948). The primary personality factors in women compared with those in men. British Journal of Statistical Psychology. 1 (2). P. 114–130 [in English].

17. *Cattell R.B*. (1957). Personality and motivation structure and measurement. New York: World Book [in English].

18. *Cattell R.B.* (1973). Personality and Mood by Questionnaire. San Francisco, CA: Jossey-Bass [in English].

19. *Welter Giselle Müller-Roger, Capitão Claudio Garcia* (2009). Professional tendency and personality: research on the correlation among measures of these constructs. Psicologia: Ciência e Profissão. 29 (3). P. 588–601 [in English].

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

20. *Conn Steven R., Rieke Mark L*. (1994). The 16PF Fifth Edition Technical Manual. Institute for Personality and Ability Testing [in English].

21. *Cattell Raymond B., Krug Samuel E.* (September 1986). The Number of Factors in the 16PF: A Review of the Evidence with Special Emphasis on Methodological Problems. Educational and Psychological Measurement. 46 (3). P. 509–522.

22. *Hofer Scott M., Eber Herbert W.* (2002). Second-order factor structure of the Cattell Sixteen Personality Factor Questionnaire. In de Raad, Boele; Perugini, Marco (eds.). Big Five Assessment. Hogrefe & Huber. P. 397–404 [in English].

23. *Cattell H.E.P*. (1996). The original big-five: A historical perspective. European Review of Psychology. 46 (1). P. 5–14 [in English].

UDC 159.9

Ostapovych Volodymyr,
Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher, Chief of the Laboratory,
State Scientific Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9186-0801
Barko Vadym,
Doctor of Juridical Sciences, Chief Researcher,
State Scientific Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

STANDARDIZATION OF THE ADAPTED UKRAINIAN-LANGUAGE CATTELL QUESTIONNAIRE

The article deals with the results of an experimental study concerning the psychological standardization of some Ukrainian adaptations of psychological diagnostic techniques for individual characteristics of employees of the National Police of Ukraine, in particular the California Psychological Questionnaire and the Belbin Group Roles Questionnaire. Submitted test results of the representative sample of policemen (criminal investigation officers, police patrol officers; pretrial investigation agencies; district police officers), obtained in the process of psychodiagnostic testing assessments were analyzed using statistical methods with the use of Microsoft Excel and SPSS programs, making possible the study of individual-personal characteristics of the employees of the National Police of Ukraine. These psychological features determine the level of professional suitability of a person for the activity according to the criteria of personal characteristics and features of interpersonal interaction. The article presents the average standard indicators for a sample of police officers (women and men), as well as the results of their comparison with the basic data for each questionnaire. According to the results of the study, authors found out that the adapted Ukrainian-language psychodiagnostic questionnaires represent a powerful psychodiagnostic instrument for working with law enforcement personnel. Obtained data meet the established requirements

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

for psychodiagnostic tools and testify to the possibility of using the adapted techniques in psychodiagnostic work of psychologists of the MIA system. Thus, practicing psychologists of the National Police have additional possibilities for improving the psychological support of the personnel.

Keywords: Questionnaire 16-PF Cattell, National Police, standardization, psychometric indicators, average statistical norms.

Отримано 12.06.2023

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2023

РЕЦЕНЗІЇ

НОВІТНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВОВОГО ПРАГМАТИЗМУ[1]

У травні 2023 р. вийшла друком монографія українських дослідників А. А. Музики і С.Р. Багірова, які вже тривалий час досліджують проблематику причинності у кримінальному праві.

Передусім маємо зазначити, що окремі автори порушували питання про взаємозв'язок каузальності і кримінального закону, але в історії вітчизняної кримінально-правової науки власне монографія з такої тематики, безсумнівно, є *першою.*

Особливу *актуальність* рецензованій праці надає ретельний науковий і прикладний аналіз позиції Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України, зусиллями якої до проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на лютий 2023 р.) включено статтю 2.2.6, частина друга якої містить дефініцію поняття причинного зв'язку. Одразу зауважимо, що в монографії авторами обстоюється й аргументується думка про недоцільність такого підходу в законодавстві.

Наукова новизна одержаних результатів доробку наших колег виявилася насамперед у застосуванні нового методологічного підґрунтя, провідну роль в якому відіграв метод правового прагматизму; йому у праці приділена спеціальна увага – розкрита суть останнього та проілюстрована його дієвість для розуміння прагматичного підходу у розв'язанні законодавчих проблем. На тлі плідного використання цього методу (який у вітчизняному правознавстві застосовано також уперше) відбулася доволі критична оцінка позиції Робочої групи щодо унормування поняття причинного зв'язку.

Крім цього, новизна дослідження полягає у ретельному огляді і відборі наукових позицій щодо доцільності (чи недоцільності) закріплення дефініції поняття причинного зв'язку у кримінальному законі, а також розкритті наукового дискурсу щодо цього питання. Потрібно додати, що наукова новизна праці вирізняється і здійсненням порівняльно-правового дослідження кримінального законодавства тих країн, в яких теоретичні положення про причинний зв'язок набули характеру норм кримінального закону. Акцентуємо увагу й на тому, що авторами вперше у вітчизняній науці кримінального права здійснено переклад і порівняльне вивчення змісту статей кримінальних кодексів тих штатів США, де положення про причинний зв'язок є частиною їх кримінального законодавства.

Це надало можливість авторам дійти, зокрема, таких висновків:

– більшість штатів, як державних утворень, у кримінальному законодавстві навіть не згадують саме поняття причинності, або ж послуговуються ним без формулювання відповідної дефініції;

– у кримінальному законодавстві тих штатів, що пропонують визначення поняття причинного зв'язку, його зміст (без винятку) є надзвичайно суперечливим, часто відображає положення не однієї, а декількох відомих теорій цього феномена (які зазвичай конкурують між собою);

[1] Музика А. А., Багіров С. Р. Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму: монографія. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2023. 144 с.

– окремі штати не завжди повністю дублюють відповідні положення МКК (Модельного карного кодексу – англ. Model Penal Code, MPC), розробленого Американським інститутом права (American Law Institute, ALI) й ухваленого понад 60 років тому – 24 травня 1962 р.; інколи норми їх законодавства суперечать останньому;

– об'єктивне, що є притаманним причинному зв'язку, часто поєднується із суб'єктивним (у дефініцію включаються такі ознаки, як вина, мета і мотив);

– нерідко розуміння винятково об'єктивного явища каузальності обтяжується використанням іншого, надзвичайно складного поняття кримінально-правового ризику;

– існує несталість у розумінні каузальності та шалений різнобій на шляху законодавчих спроб розв'язати проблему «одним пострілом», тобто віднайти універсальну дефініцію, яка б годилася на всі можливі випадки життя (див. висновки монографії, с. 107–108).

Автори аналізованої праці здійснили ретельний переклад нормативних джерел з англійської, італійської та іспанської мов. Зазначені параграфи посідають значну частину монографії і розглядаються нами як помітне інформаційне досягнення у кримінально-правовій доктрині.

Крім цього, позитивно сприймається виважена наукова і прагматична критика змісту відповідних положень зарубіжного кримінального закону, а також обґрунтовано викладені авторські сумніви у практичній доцільності таких законодавчих рішень.

Наукова праця добре проілюстрована і практичними прикладами, які підкріплюють міркування авторів рецензованої монографії.

Бібліографічний апарат дослідження включає як класичні наукові праці з проблематики причинного зв'язку, так і новітню літературу; він містить і низку джерел загальнонаукового, філософського і методологічного характеру. Підбір і ретельне опрацювання першоджерел дали змогу авторам підготувати монографію на високому науково-теоретичному рівні, не нехтуючи при цьому і прикладними питаннями.

Наявність певних дискусійних моментів цього пошуку розглядається нами не стільки з погляду зауважень, а радше важливих елементів наукового дискурсу, які не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження.

Таким чином, наукова праця А. А. Музики і С. Р. Багірова «Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму» буде корисною не лише для наукових і науково-педагогічних працівників, а й для юристів-практиків. Також вона може стати в нагоді на шляху законодавчого вирішення відповідних завдань щодо реформування кримінального законодавства.

Стрельцов Є.Л., завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України (член Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президенті України)**.**

Карчевський М.В., професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Отримано 16.06.2023

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор
Лелет С.М.

Редакційна група:
Кожухар О.В.
Якубчик Т.В.
(переклад на англійську мову)
Гира Я.М.

Комп'ютерна верстка
Скоробагатько О.В.

Issuing Editor
Lelet S.M.

Editorial Group:
Kozhukhar O.V.
Yakubchyk T.V.
(English interpreter)
Hyra Ya.M.

Makeup
Skorobahatko O.V.

Підписано до друку 27.06.2023.
Формат 60x80 $^{1}/_{8}$. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 11,8.
Наклад 50 прим.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.
м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.
Дата та номер запису в ЄДР
01.08.2017 № 24800000000198912.